Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Министерство образования и науки Республики Казахстан

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
Национальная академия образования имени И. Алтынсарина

ЕБҚ бар балалардың мамандық таңдауында отбасы, мектеп және жұмыспен қамту мекемелерінің өзара іс-әрекеті бойынша әдістемелік ұсынымдар

Методические рекомендации по взаимодействию семьи, школы и органов по трудоустройству при выборе профессии детьми с ООП

Нұр-Сұлтан
2019

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен баспаға ұсынылды (2019 жылғы 26 қарашадағы № 8 хаттама)

Рекомендовано к изданию Ученым советом Национальной академии образования им. И. Алтынсарина (протокол № 8 от 26 ноября 2019 года)

ЕБҚ бар балалардың мамандық таңдауында отбасы, мектеп және жұмыспен қамту мекемелерінің өзара іс-әрекеті бойынша әдістемелік ұсынымдар. Әдістемелік ұсынымдар – Нұр-Сұлтан: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2019. – 152 б.

Методические рекомендации по взаимодействию семьи, школы и органов по трудоустройству при выборе профессии детьми с ООП. Методические рекомендации – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2019. – 154 с.

Құралда түлектерді жұмысқа орналастыруда жалпы білім беретін мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысының рөлі сипатталады. ЕБҚ бар білім алушыларды табысты кәсібилендірудің әлемдік тәжірибесіне сүйеніп, ЕБҚ бар балалардың мамандық таңдауында отбасы, мектеп және жұмыспен қамту мекемелерінің табысты өзара іс-әрекет жолдары ұсынылады.

Әдістемелік ұсынымдар жалпы білім беретін мектеп басшыларына, мұғалімдерге, әдіскерлерге, білім басқармалары мен бөлімдерінің мамандарына арналған.

В пособии раскрывается роль профориентационной работы в общеобразовательной школе для трудоустройства выпускников. На основе мирового опыта успешной профилизации обучающихся с ООП предлагаются пути эффективного взаимодействия семьи, школы и органов по трудоустройству при выборе профессии детьми с ООП.

Методические рекомендации предназначены руководителям, учителям общеобразовательных школ, методистам, специалистам отделов и управлений образования.

© Ы. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2019
Национальная академия
образования им. И. Алтынсарина, 2019

Кіріспе

Қазіргі заманның жаһандық мәселелері қазақстандық қоғамның дамуында, бірінші кезекте жас ұрпаққа ықпал етуде әсерін тигізуінде көрінеді.

2015 жылы ЮНЕСКО шешімімен қабылданған «Білім беру 2030 немесе Тұрақты дамудың мақсаттары 4» жаңа жаһандық білім беру бағдарламасын жүзеге асыру шеңберінде Қазақстан басқа да қатысушы мемлекеттер секілді «барлық адам үшін өмір бойы білім алу мүмкіндігін ілгерілетуді және толық әрі әділ сапалы білім беруді қамтамасыз етуге міндетті» [1].

Құжатта балалар мен ересектерде жаңа қабілетті – «XXI ғасыр дағдыларын» (21st Century Learning Skills) дамыту міндеттеріне ерекше мән берілген. Жылдам өзгерістер мен белгісіздікке бейімделуі үшін адамдарға бәсекеге қабілетті және сұраныста болуға жәрдемдесетін дағдылар қажет. Әлемде «Soft Skills» – «икемді» (немесе «жұмсақ») дағдылар дегенді білдіреді. Аталмыш дағдыларға «ортақ құзыреттер» (transversal) жатады. Олар өз алдына сыни және инновациялық ойлаудан, эмоционалды интеллекттен, тұлғааралық, тұлғалық дағдылардан, жаһандық азаматшылықтан, ақпараттық сауаттылықтан т.б. тұрады.

Мұндайда білім алушының тұлғасы ақпаратты жинау, өңдеу, талдау және ұйымдастыруда өзіндік жұмысқа дайындығы, ойлай білу, дәлелдей білу, шешім шығарып, оны орындауға жеткізе білу секілді біліктері бірінші орынға шығады.

Дегенмен білім беру ұйымдары түлектерінің, оның ішінде ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар (бұдан әрі – ЕБҚ) балалардың еңбек нарығына әлеуметтік-экономикалық бейімделуінің қазіргі деңгейі сұраныстарға қажеттілікке жауап бермейді. Осыған байланысты Қазақстан Республикасындағы білім беру ұйымдарында ЕБҚ бар түлектерге кәсіптік бағдар беру жұмыстарын ұйымдастыру мен әлеуметтендіру мәселелерін қарастыру қажеттілігі туындап отыр.

Мәселені қарастыра келе еліміздің білім беру жүйесінде әлеуметтік-педагогикалық қарама-қайшылықтардың орын алғандығын байқауға болады: тұлғаны әлеуметтендіруде кәсіби педагогикалық қызметтің қолданыстағы технологиясының жүйесіз болуы мен азамат ретінде жоғары тұлғалық сапаларға ие, бәсекеге қабілетті, сауатты маманды қалыптастыруды қоғамның қажет етуі арасында.

ЕБҚ бар білім алушыларға кәсіптік бағдар беру олардың денсаулық жағдайларын, психофизиологиялық мүмкіндіктерін, психологиялық ерекшеліктерін, қабілеттерін, қызығушылықтары мен бейімділіктерін ескере отырып, кәсіптік білім беруге қабілеттерін анықтау, кәсіптік бағдар беруде қолғабыс ету мақсаттарында жүргізілуі тиіс. ЕБҚ бар балаларды табысты кәсібилендіру үшін оларда өздеріне, өз мүмкіндіктеріне оң қатынасын, өздерінің психофизиологиялық ерекшеліктерін максималды түрде адекватты бағалау қажеттілігін түсінуін дамыту маңызды.

ЕБҚ бар балалар мен жасөспірімдердің дамуындағы ерекшеліктер диапазоны өте ауқымды: қалыпты дамитын, уақытша және салыстырмалы

түрде оңай реттелетін бұзушылықтары бар балалардан бастап орталық нерв жүйесі қайтымсыз ауыр зақымдалған балаларға дейін; арнайы қолдаудың көмегімен өз қатарластарымен теңдей дәрежеде оқи алатын балалардан бастап өз мүмкіндіктеріне жеке білім беру бағдарламасын бейімдеуді қажет ететін балаларға дейін. Жоғарыда аталған ерекшеліктер білім алушылардың аталмыш тобымен кәсіптік бағдар беру жұмыстарын жүргізуде қиындықтар тудырады. Себебі қиындықтар диагностика үшін қажетті әдістемелік құралдарды таңдау кезеңінің өзінде-ақ туындап бастайды.

Осыған байланысты ЕБҚ бар балаларға кәсіптік бағдар беруді кешенді түрде іске асыру қажет. Мұндайда процеске ата-аналарды, әртүрлі мамандарды, қосу қажет. Мамандықты таңдаушы тұлғаның типологиялық ерекшеліктерін анықтау үшін әдістемелік нұсқаулықты ЕБҚ бар жасөспірімнің мүмкіндіктеріне бейімдеу қажет және кәсіби жоспарды кәсіптік бағдар берудің барлық аралығында ЕБҚ бар жасөспірімдердің мүмкіндіктеріне сәйкес түзету керек.

Мұндайда баланың бойында қандай да бір мамандықты меңгеріп шығу үшін қажетті сапаларға тәрбиелеуде психологиялық-педагогикалық жұмысты жүргізілуі маңызды. ЕБҚ бар жасөспірімдерге кәсіптік бағдар берудің маңызды да жауапты бағыттарының бірі – кәсіби психофизиологиялық және психологиялық диагностика. Олар жасөспірімнің ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін, кәсіби қызығушылықтары мен бейімділіктерін объективті түрде ақпаратты ұсынады [2].

Жаңа формация педагогы жұмысты жаңаша жасауы келесідей болуы шарт: кәсіби шеберлік пен тәжірибені тиімді дамытудың үздіксіз жұмысына ұзақ мерзімге қосылуы; кезекті жүйелі әрекеттерді тыңғылықты жоспарлай білуі; педагогикалық қызметтің тиімді нәтижелеріне қол жеткізуге шоғырланған болуы.

Аталған аспектілерде жасақталған әдістемелік ұсынымдар ЕБҚ бар білім алушыларға қатысты білім беру жүйесі мен әлеуметтік процестерді жаңғырту бойынша қажет болып табылады және талап етіледі.

Әдістемелік ұсынымдарда түлектерді жұмысқа орналастыру үшін жалпы білім беретін мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысының рөлі сипатталған. ЕБҚ бар білім алушыларды табысты кәсібилендірудің әлемдік тәжірибесіне сүйеніп, олардың мамандық таңдауында отбасы, мектеп және жұмыспен қамту мекемелерінің табысты өзара іс-әрекет жолдары ұсынылады.

1 ТҮЛЕКТЕРДІ ЖҰМЫСҚА ОРНАЛАСТЫРУ ҮШІН ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕГІ КӘСІПТІК БАҒДАР БЕРУ ЖҰМЫСЫНЫҢ РӨЛІ

Қазіргі уақытта еліміздің басты ұлттық байлығы жоғары білікті, білім алуға бейім және икемді кадрлар болып табылады. Жастарға өмірлерінің қай кезеңінде болмасын жұмысқа орналасуда өздерінің бәсекеге қабілеттілігін және ұтқырлығын қолдау бойынша міндеттер қойылып келеді.

Кәсіби жолдың табыстылығы, ал түптеп келгенде адамның өз өміріне қанағаттануы сапалы білім деңгейіне, еңбек нарығындағы конструктивті мінез-құлыққа және бірінші кезекте мамандық таңдауына байланысты. Әрбір нақты тұлға үшін кәсіптік бағдар беру жұмысының маңыздылығы мен қажеттілігін Дейл Карнегидің мына сөздері растайды: «Адам өз өмірінде оның келешектегі барлық өміріне ықпал ететін кем дегенде екі таңдау жасауы керек: өмірлік серігін таңдау және мамандық таңдау».

«Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» мақаласында Ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев мүлдем жаңа идеологияны ұсынады. Оның негізінде әрбір қазақстандықтың өндірістік еңбегі әлеуметтік жаңғыру мен жаһандық бәсекелестіктің шешуші ұлттық факторы ретінде ерекше бағыт ретінде Елбасы жас қазақстандықтарды дербес өмірге, бастамашыл еңбекке бейімдеудің тиімді жүйесін құруды атады [3]. Сонымен қатар «Халықтың әлеуметтік әлсіз топтарына жататын азаматтарды әлеуметтендіру тетігін дамыту қажет. Бұл, бірінші кезекте, ЕБҚ бар балалар, көп балалы отбасы мүшелері, зейнет жасындағы адамдар және т.с.с. Бұл тұрғыда арнайы заңнама, мәселен, әлеуметтік жұмыс орындары туралы заң қажет» міндеті белгіленген [3].

Қазіргі құқық тұрғысынан барлық адамдар тең азаматтық, экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтарға ие. Қазақстан Республикасында заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең. Тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез келген өзге жағдаяттар бойынша ешкімді ешқандай кемсітуге болмайды (14-бап) [4].

Жалпы құқықтардан басқа, ЕБҚ бар балаларда олардың мүдделерін жүзеге асыруға арналған арнайы құқықтар да бар. Олар қоғамда лайықты өмір сүрудің қосымша кепілі болып табылады және ЕБҚ бар балаларға осындай қосымша құқықтарды беру әділ, өйткені олар басқа адамдармен әрқашан тең жағдайда бола бермейді. Мемлекет ақыл-ой немесе физикалық бұзушылықтары бар адамдардың олардың өздеріне деген сенімділігіне ықпал ететін және қоғам өміріне белсенді қатысуын жеңілдететін, қадір-қасиетін қамтамасыз ететін жағдайларда толыққанды және лайықты өмір сүруге тиіс деп таниды.

Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңының 1-бабында келесідей анықтама берілген [5]:

- *кәсіптік бағдар* – білім алушының кәсіптік қызығушылықтарына, жеке қабілеттері мен психикалық-физиологиялық ерекшеліктеріне сәйкес білім беру

және кәсіптік мүмкіндіктер саласында, мамандық пен оқитын орнын еркін және саналы таңдау құқықтарын іске асыруына ақпараттар мен консультациялық көмек беру.

«Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Заңның 15-бап 1-тармағына сәйкес: «Әрбір баланың білім алуға құқығы бар және Қазақстан Республикасының білім туралы заңдарына сәйкес оған тегін бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім және конкурстық негізде тегін техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі және жоғары білім алуға кепілдік беріледі» [6].

БҰҰ Бас Ассамблеясымен 1989 жылғы 20 қарашада бірауыздан қабылданған, Қазақстан Республикасында 1994 жылы ратификацияланған «Бала құқықтары туралы» Конвенциясының 2-бабында қатысушы мемлекеттер тарапынан қамтамасыз етілетін баланың келесі құқықтары қарастырылған: «Қатысушы мемлекеттер өздерінің юрисдикциясы шектерінде тұратын әрбір баланың осы Конвенциямен көзделген, оның ата-анасының немесе қамқоршысының қандай да бір кемсітушіліксіз нәсіліне, түр-түсіне, жынысына, тіліне, дініне, саяси немесе өзге де сенім-нанымдарына, ұлттық, этникалық немесе әлеуметтік шығу тегіне, мүліктік жағдайына, баланың денсаулығының және туылуының жай-күйіне немесе өзге де жағдайларына қарамастан, барлық құқықтарын құрметтейді және қамтамасыз етеді» [7].

«Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345 ҚР Заңының 1-бап 12-тармағында келесідей анықтамалар берілген:

- мүгедек бала – тіршілік етуінің шектелуіне және оны әлеуметтік қорғау қажеттігіне әкеп соқтыратын аурулардан, жарақаттардан, олардың салдарынан, кемістіктерден организмінің функциялары тұрақты бұзылып, денсаулығына зақым келген он сегіз жасқа дейінгі адам;

- өмірлік қиын жағдайда жүрген бала (балалар) – қалыптасқан мән-жайлардың салдарынан тыныс-тіршілігі бұзылған және осы мән-жайларды өз бетінше немесе отбасының көмегімен еңсере алмайтын бала (балалар) [6].

Осы заңнамалық актінің 4-бап 1-тармағына сәйкес «Тегіне, нәсіліне және қай ұлтқа жататындығына, әлеуметтік және мүліктік жағдайына, жынысына, тіліне, біліміне, дінге көзқарасына, тұрғылықты жеріне, денсаулық жағдайына, балаға және ата-анасына немесе басқа заңды өкілдеріне қатысты өзге де мән-жайларға қарамастан, барлық бала тең құқыққа ие» [6].

16-баптың 1-тармағында: «Баланың еңбек бостандығына құқығы» туралы 16-бабында: «Әрбір баланың еңбек бостандығына, қызмет және кәсіп түрлерін еркін таңдауға құқығы бар» деп көрсетілген [6].

Инклюзивті білім берудің негізгі идеясы ЕБҚ бар білім алушыларға сапалы білім беру үшін ерекше жағдай жасаумен барлық балаларға тең қарым-қатынас жасау болып табылады. Білім беру сапасының түсінігі көпаспектілі және полисубъектілі. Ол білім алушылардың жеке даму, жоспарланған нәтижелерге қол жеткізу және қоғамдағы өз орнын анықтау қажеттіліктерін қанағаттандыруды бейнелеп қоймайды, сонымен қатар жұмыс берушілерге,

мемлекетке, қоғамға, оның білім беру жүйесіне және жалпы академиялық қоғамдастыққа да қатысты болады.

Білім беру сапасы бірінші кезекте әрбір адамның тиімді әлеуметтенуіне, яғни қоғамдық өмірде жеке, кәсіби және қоғамдық қызметті құру құралдарын иеленуге қажеттілігін қанағаттандырумен байланысты. Әлеуметтену үш негізгі салада жүзеге асырылады: қызмет, қарым-қатынас және өзін-өзі тану. Инклюзивтік білім беруде ЕБҚ бар білім алушыларды, оның ішінде мүгедектігі бар балаларды әлеуметтендірудің осы салаларын толық және тиімді толықтыру жүргізіледі [8, 4 б.].

Сапалы білім алу ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар тұлғалар үшін өмірлік маңызды, сондықтан сапалы жалпы және кәсіптік білім алу қолжетімділігі мемлекеттің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

Инклюзивті білім берудің негізгі қағидаттарының бірі – барлық білім алушылар үшін бірдей академиялық талаптар. Инклюзивті ортада ЕБҚ бар білім алушылардың өз-өзін бағалауы және өз күшіне деген сенімділігі артады, олар саналы түрде дайындық бағытын таңдай алады, нәтижесінде ол келешекте өздерін қызықтырған мамандықтарға жұмысқа орналасуға көмектеседі. Аталмыш ортада ЕБҚ бар білім алушыларда өз қиыншылықтары бойынша уайымдары азайып, қатарластарымен, айналасындағы адамдармен қарым-қатынас жүзеге асады. Сонымен қатар білім беру ортасындағы сыныптан тыс әрекеттер оларға әлеуметтік ортаға бейімделуіне жақсы мүмкіндік береді [8, 4 б.].

ЕБҚ бар білім алушылардың әлеуметтік интеграциясы белгілі бір уақыт ішінде тұлғалық болмыстың кеңеюі; әлеуметтік топпен, қоғаммен, мәдениетпен көпдеңгейлі идентификация; ЕБҚ бар балаларды олардың қажеттіліктерінің кешенін қанағаттандыру мақсатында өзара әрекетті ұйымдастыру негізіндегі әлеуметтік-мәдени қарым-қатынастарға жүйелі қосылу процесі ретінде қарастырылады. ЕБҚ бар балалардың әлеуметтік интеграциялануының мәні, ғалымдардың пікірінше, бірінші кезекте олардың қоғамға «қосылуына», әлеуметтік өмірдің барлық түрлері мен формаларына қатысу үшін құқықтар мен мүмкіндіктерді кеңейту негізіндегі қарапайым тұлғааралық қатынастарға байланысты [9, 5 б.].

Инклюзивті білім беру жағдайында ЕБҚ бар білім алушыларды оқытудың білім беру ұйымының білім беру кеңістігі жағдайында табысты бейімделуін қамтамасыз ететін бейімделу мүмкіндіктерінің дамуына ықпал ететін шарттары мен механизмдерін жетілдіруде тиімді әдістер мен педагогикалық технологияларды анықтап, енгізу қажет.

Инклюзивті білім беруді енгізу ЕБҚ бар балаларды жалпы білім беретін мектептерге интеграциялауды білдіреді. Мектептер болса, білім алушылардың аталмыш контингентімен жұмыс жасау үшін педагогтар тарапынан да, материалдық-техникалық тараптан да, психологиялық тараптан да жеткілікті түрде дайын емес.

Инклюзивті білім беру әртүрлі қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін оқытудың одан да икемді тәсілін жасақтауға бағытталған. Білім алушылар

арасындағы айырмашылықтарды игеруге тиіс кедергілер емес, педагогикалық процеске ықпал ететін ресурстар ретінде қарастыру қажет [10].

Мамандық таңдау мәселесі әр адамның өміріндегі ең басты мәселелердің бірі болып табылады. Негізгі немесе жалпы орта білім деңгейінде оқуды аяқтай отырып, түлектер көбінесе одан әрі білім алу кезеңдерін нақты тұжырымдай алмайды, яғни жеке кәсіптік бағдар құра алмайды. Бұл олардың мектептен кәсіптік білім беру жүйесіне кетуге дайын еместігін, сонымен қатар таңдау бойынша пәндер немесе элективті курстар жиынтығын анықтай алмайтынын білдіреді. Кәсіптік бағдар беру жеке тұлғаны қабілеттері сәйкес келетін қызмет саласына бағыттауды мақсат етеді.

Кәсіби өзін-өзі анықтау – адамның өзінің кәсіби қабілеттерінің даму деңгейін, білімі мен біліктерінің кәсіби уәждерінің құрылымын сезінуі; олардың адамға қойылатын талаптарға сәйкестігін сезінуі; осы сәйкестікті таңдаған мамандыққа қанағаттану сезімі ретінде сезінуі.

Кәсіби өзін-өзі анықтау уақыты – жасөспірім кезең. Осы кезеңге тән баланың өзін-өзі тануының дамып, жаңа деңгейінің қалыптасуы, өз дүниетанымын қалыптастыруы, өмірдегі ұстанымдарды айқындауы кәсіби өзін-өзі анықтау процестерін жандандырады. Сондықтан дәл осы жылдары оқушылардың жеке қасиеттері мен мүмкіндіктерімен сәйкес келуі үшін мамандық таңдауын ақылға қонымды және дұрыс жүзеге асыруға болатын қабілеттері мен «күшті жақтарын» анықтау және мүмкіндігінше дамыту өте маңызды [11, 4 б.].

Кәсіпті таңдауға дайындық жеке тұлғаның жан-жақты және үйлесімді дамуының ажырамас бөлігі болып табылатындықтан да маңызды және оны жеке тұлғаның адамгершілік, еңбек, интеллектуалдық, саяси, эстетикалық және физикалық жетілуімен, яғни оқу-тәрбие процесінің барлық жүйесімен бірге және өзара әрекетте қарау керек [12, 187 б.].

Өскелең ұрпақты еңбек етуге дайын, жан-жақты дамыған тұлға ретінде қалыптастыру бойынша жетекші ұйым ретіндегі мектептің рөлі мектеп, отбасы, тұтас қоғам жүзеге асыратын кәсіптік бағдардың бірыңғай көп қырлы процесінде педагогикалық ұжымдардың айқындаушы позициясын негіздейді. Мұғалім оқушыларға олардың бейімділігі мен қабілеттерін түсінуге көмектеседі, олардың ерекше қажеттіліктерін ескере отырып, олардың кәсіби қызығушылықтарын дамытуға бағыттайды. Педагог педагогикалық жағдайға, өзінің мүмкіндіктеріне, білім алушының қызығушылықтары мен мүмкіндіктеріне қарай кәсіптік бағдар беру мақсатына жету үшін, мектептің міндеті болып табылатын жастарды кәсіпті таңдауға даярлау міндеттерін жүзеге асыру үшін тұлғаға ықпал етудің педагогикалық құралдары мен әдістерінің кешенін талғауы тиіс.

Сонымен қатар кәсіптік бағдар ересек өмірге қадам басқалы тұрған білім алушының кәсіптік бағытын дамыту мақсатында мамандықты немесе тәрбие жұмысының жүйесін ғылыми негізде таңдауға, білім алушыларға кәсіптік өзін-өзі анықтауға көмек беру деп түсініледі.

Кәсіптік бағдар беру жұмысының психологиялық-педагогикалық негіздемесін зерттей отырып, келесі тұжырымдарға келуге болады:

- мамандықты таңдау – адамның өзінің мүдделері, қабілеті, мүмкіндіктері мен жеке ерекшеліктері, сондай-ақ қандай да бір кәсіби салада қойылатын талаптар тұрғысынан өз бағытын белсенді іздеуі;

- өзін-өзі тану процесін өзектілендіру қажет, білім алушылардың, оның ішінде ЕБҚ бар балалардың өздерін еңбек қызметінің белсенді субъектісі ретіндегі түсініктер жүйесін дамытуы;

- кәсіптік өзін-өзі анықтаудың маңызды аспектісі техникалық және кәсіптік білім беру ұйымымен немесе жоғары оқу орнымен танысу нәтижесінде пайда болатын кәсіби қызығушылықты практикамен бекітілген тұрақты сипаты;

- кәсіптік бағдар беру жұмысында нақты таңдауға ғана емес, білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауға, өзінің даму перспективаларын жоспарлауға және іске асыруға дайындығын қалыптастыруға назар аударуы;

- адамдардың көпшілігі кәсіпті емес, өмір салтын, қарым-қатынас аясын таңдайды, мұндайда мамандық ұнамды өмір салтына жетелейтін құралдардың, жолдардың бірі ретінде көрінеді.

Қазіргі уақытта кәсіптік бағдар берудің өзектілігі бұрынғыға қарағанда жоғары. Кәсіптер мен мамандықтарды таңдаудағы алуан түрлілік, білім беру мен оқыту үшін мүмкіндіктер, өмірдің жаңа экономикалық жағдайлары, жаңа кәсіптердің пайда болуы – адамдарды өзінің кәсіби өмірі мен мансабының мәселелеріне барынша назар аударуға итермелейтін себептердің бір бөлігі ғана. Сондықтан инклюзивті практиканы жүзеге асыратын жалпы білім беру ұйымдары шеңберінде психологиялық-педагогикалық практика тарапынан осы сұранысты адекватты қамтамасыз етудің маңыздылығы сөзсіз [13].

Осылайша, кәсіптік бағдар беру жеке тұлғаның ішкі психологиялық ресурстарын жандандыруға бағытталуы нәтижесінде тұлға кәсіби қызметке қосылып, өзін кәсіпте толық жүзеге асыра алуы тиіс. Қазіргі уақытта оқушылардың кәсіптік өзін-өзі анықтау жұмысын күшейту мен өзгермелі жағдайларға байланысты жетілдіріп отыру қажет. Мектеп жалпы білім беру жүйесін экономикалық жүйемен, оқушылардың қажеттіліктерін қоғам қажеттіліктерімен, қазіргі оқушылардың келешегімен байланыстыру маңызды. Осыған байланысты жалпы білім беретін ұйымда кәсіптік бағдар беру білім алушылардың өзі туралы білімін кеңейтуге, өзін-өзі танудың белсенді процесін ынталандыруға бағытталуы тиіс. ЕБҚ бар білім алушыларда еңбек нарығындағы жағдай және нарықтық экономика жағдайында кәсіби өмірдің перспективалары туралы барабар түсінік қалыптастыру қажет [11, 5 б.].

Қазіргі еңбек нарығы күрделі және алуан түрлі. Бір жағынан, ол жеке қасиеттерді жүзеге асыру және кәсіби мансапты құру үшін үлкен мүмкіндіктер ұсынады, екінші жағынан – кәсіби және жеке қасиеттерге жоғары талаптар қояды, өзін-өзі белсенді жүзеге асыру қажеттілігін талап етеді. Мамандықты дұрыс таңдау табысты әлеуметтендірудің негізгі шарты болып табылады. Бұл проблеманы шешу бірнеше факторларды есепке алуға негізделеді. Мұндай жағдайда:

- қандай да бір жұмысты орындайтын адамға қойылатын талаптар мен кәсіптер әлемін жақсы білу;

- өз мүдделері мен бейімділігін дұрыс анықтау, өз мүмкіндіктерін, денсаулық жағдайын, қабілеттері мен таңдаған мамандық талаптарына сәйкестігін бағалау;

- еңбек нарығының жағдайын, оның қажеттіліктерін және аймақтық ерекшеліктерін зерттеу;

- білім алудың және одан әрі біліктілікті арттырудың нақты мүмкіндіктерін ескеру қажет болып табылады.

Барлық факторларды қамтамасыз еткенде ғана мамандықты таңдау кәсіби әлемде өз орнын оңтайлы табуға жәрдемдеседі.

Ол үшін кәсіптік бағдар беру қызметінің маңызды әдіснамалық негіздерінің бірі ретінде белсенді білім беру ортасын құруды және тәрбие мен өзін-өзі дамытудағы жеке тұлғаның өзіндік ерекшелігін есепке алуды қарастыратын психологиялық-педагогикалық ғылымның жетекші принципі ретінде тұлғалық-әрекеттік тәсілдемеде көрініс табады. Дәл осы принцип білім алушының кәсіптік бағдар беру процесіндегі жағдайын анықтайды, оны белсенді қызмет субъектісі деп тануды білдіреді.

ЕБҚ бар білім алушылардың құндылықты бағдарлары мәселелері кәсіптік бағдар беру қызметі шеңберінде мамандық таңдау процесін тиімді іске асыру үшін ерекше маңызға ие.

Кәсіптік бағдар берудің теориялық ережелерінде аталған қызметті қоғамдық құбылыс ретінде сипаттайтын ерекше қағидаттар бар:

- мамандық таңдауда саналы ұстаным еңбек қызметіндегі жеке қажеттіліктерді өз таңдауымен қанағаттандыруға ұмтылады;

- таңдап алынатын кәсіптің жеке тұлғаның мүдделеріне, бейімділігіне, жеке қабілетіне және сонымен қатар қоғамның белгілі бір кәсіп кадрларына деген қажеттіліктеріне сәйкес болу принципі мамандықты таңдаудың жеке және қоғамдық аспектілерінің байланысын білдіреді;

- тиімділік принципі еңбекке баулап тәрбиелеу мен оқытудың берік негізін қарастыратын ЕБҚ бар білім алушылардың еңбек дайындығына құрылады, өйткені еңбек дайындығынан тыс кәсіптік бағдар абстрактілік, шақыру, практикадан алшақтық, жеке тұлғаның еңбек және кәсіби қалыптасуының жалпы міндеттерінен өзгеше сипаттарға ие болады;

- кәсіптік бағдардағы жүйелілік пен сабақтастық бастауыш сыныптан бастап сыныптан сыныпқа міндетті түрде сабақтастығы жағдайында кәсіптік бағдар беру жұмысын қамтамасыз етеді;

- мектеп, отбасы, кәсіпорындар, ТжКБ ұйымдары мен қоғамның білім алушыларға кәсіптік бағдар беруде өзара әрекеттесуі. Мұндайда ортақ әрекеттің мақсатқа бағытталуы және үйлестірілуі көзделеді;

- жасына және кәсіби мүдделерінің қалыптасу деңгейіне, құндылықты бағдарлары мен өмірлік жоспарларындағы әртүрліліктерге, оқу жетістіктерінің деңгейіне қарай білім алушыларға сараланған және жеке тәсіл. Ерекше қажеттіліктерге байланысты оқушыларды топтар бойынша саралау оларға ықпал ету құралдарын нақты анықтауға мүмкіндік береді, олар бір топта тиімді

бола отырып, екіншісінде тиімсіз болуы мүмкін. Осылайша, саралау жеке тәсілді іске асыру үшін жағдай жасайды;

- дәстүрлі түрде қолданылатын жаппай формаларды пайдаланбай, жұмыстың жеке формаларына назар аударуды күшейту қажеттілігін мақұлдайтын оқушылармен және олардың ата-аналарымен кәсіптік бағдар беру жұмысының топтық және жеке формаларының әртүрлі формаларды пайдаланудың оңтайлы үйлестіреді.

Мектепте кәсіптік бағдар беру жұмысының басты мақсаттарының бірі оқушылардың жеке кәсіптік бағдарын құру болып табылады. Жеке білім беру бағыты ғалымдармен мақсатты жобаланатын сараланған білім беру бағдарламасы ретінде анықталады, ол білім алушыға білім беру бағдарламасын таңдау, әзірлеу және жүзеге асыру субъектісі позициясын педагогтардың өзін-өзі анықтау және өзін-өзі іске асыруын педагогикалық қолдауды жүзеге асыруы кезінде қамтамасыз етеді.

Осыған байланысты био-психо-әлеуметтік модельге негізделген тіршілік тынысы мен денсаулықтың қызмет етуінің, шектелуінің халықаралық жіктемесі (бұдан әрі – ҚХЖ) тұрғысынан білім алушыларды әлеуметтендіру мәселелерінің маңыздылығын қарастыру қажет. ҚХЖ адам денсаулығының барлық аспектілерін және денсаулыққа, мысалы, маңызды қарым-қатынастардың болуын және сапалы білім алуды қоса алғанда, әл-ауқаттың құрамдас бөліктерін қамтиды.

Ол дискриминация немесе әлеуметтік оқшаулау тек қана әлеуметтік факторлардан туындаған жағдайларды қамтымайды, мысалы, діні, жынысы немесе этникалық қатыстылығы бойынша. Десе де, ол денсаулық пен әл-ауқат контекстінде әмбебап қолданыста бар. ҚХЖ мүмкіндігі шектеулі адамдарға ғана емес, барлық адамдарға қатысты.

Қызмет етудің халықаралық жіктемесі 1970 жылдары пайда болды, ол кезде адам өміріндегі ауруларды диагностикалау емес, ауру салдарын анықтау қажеттілігі туындаған еді. ҚХЖ артықшылығы денсаулық құрамдастарын денсаулық, тіршілік тынысының қызмет етуі мен шектелуі мәселелері және контекстік факторлар арасындағы динамиканы түсіну үшін негіз ретінде алуында. ҚХЖ аталмыш компонеттердің және олардың салдарының динамикасын тексеру үшін стандартталған жалпы тілді ұсынады және мүмкіндігі шектеулі адамдардың өмірлік жағдайын жақсарту үшін ықпал ету құралдарын түсінуде негіз ретінде қызмет етеді.

ҚХЖ адамдардың өздерін емес, адамдардың жағдайын сипаттайды. Тіршілік тынысының шектелуі мен қызмет етуі – ҚХЖ барлық компоненттерінің арасындағы өзара іс-әрекеттің нәтижесін сипаттау үшін жалпылама терминдер. ҚХЖ моделі осы өзара іс-әрекетті түсінуді визуализациялайды. ҚХЖ барлық секторларда және барлық жас топтары үшін пайдаланылуы мүмкін, бірақ оны мүмкіндігі (денсаулығы) шектеулі адамдарға мүмкіндік беру үшін пайдалану қажет.

Бүгінгі таңда тіршілік тынысының шектелуі аурудың салдары ретінде тұжырымдалмайды, адам денсаулығының жағдайы, қоршаған ортаның

факторлары және жеке факторлар арасындағы динамикалық өзара іс-әрекет ретінде түсініледі.

Тіршілік тынысының шектелуі – индивидтің атрибуты емес, шарттардың кешенді үйлесімі, олардың көпшілігі әлеуметтік ортамен қалыптасқан. Демек, жағдайды басқару әлеуметтік шешімдерді талап етеді және көп жағдайда қоғамның қоғамдық өмірдің барлық салаларында мүмкіндігі шектеулі адамдардың толыққанды қатысуы үшін қажетті қоршаған ортаның өзгеруін жүргізу үшін ұжымдық жауапкершілігін болжайды. Сондықтан осы ұстанымның немесе идеологияның нәтижесі әлеуметтік өзгерістер болады, олар саяси деңгейде адам құқықтары мәселесіне айналады.

ҚХЖ екі бөліктен тұрады, олардың біріншісі тыныс тіршілік қызметі мен шектеулері мәселелерін қарастырады, ал екінші бөлігі контекст факторларын қарастырады. Негізгі назар денсаулыққа байланысты аман-саулық құрамдастары ретінде тіршілік тынысы қызмет етуі мен шектелуіне аударылады. Контекстілік факторлар сыртқы (орта) және ішкі (нақты өмірлік жағдайларда қызмет етуге ықпал ететін тұлғалық факторлар) болады.

«Тіршілік тынысының қызмет етуі және шектелуі» ҚХЖ құрамдасы «нерв жүйесінің ақыл-ой функциялары/құрылымы» немесе «ас қорыту, зат алмасу және эндокриндік жүйе»/ас қорыту, метаболиттік немесе эндокриндік жүйелермен байланысты құрылымдар», сонымен қатар «қызмет көрсету аялары» деп аталатын (қызмет және қатысу), мысалы «білім алу және оны қолдану», «қарым-қатынас», «мобильділік» немесе «тұлғааралық өзара ықпалдастық және қарым-қатынастар» айналасында ұйымдасқан. Бірақ жіктеме ретінде «мүгедектік» қалай сипатталуы тиіс немесе бұзушылықтар қалай дамиды дегенді анықтамайды. Ол тек бұл мақсатта қолданылуы мүмкін тіршілік тынысының әртүрлі аялары мен концепцияларын ұсынады.

Білім берудің халықаралық стандарттық жіктелімінде – ББХСЖ-97 (ISCED-97 International Standard Classification of Education) ЕБҚ бар тұлғаларға ЭЫДҰ-ға (OECD) мүше мемлекеттерден алынған анықтама берілген: «адамдардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктері білім алу үшін қосымша қоғамдық және/немесе жеке ресурстарды ұсыну қажеттілігімен айқындалады».

Берілген ресурстық көзқарас ЕБҚ анықтамасына білім алушыларды оқыту кезінде туындайтын қиындықтардың әртүрлі спектрімен біріктіреді. Бұдан бөлек, ЭЫДҰ білім берудегі сәтсіздіктің объективті себептеріне сүйене отырып, көптеген елдерде пайдаланылатын категориялық жүйені әзірледі:

- қиындық тек биологиялық себептерге байланысты болған білім алушылар;

- беймәлім себептерге байланысты оқу кезінде қиындықтарға ұшырайтын білім алушылар;

- қолайлы орта жағдайларының болмауы салдарынан оқуда қиындықтарға тап болған білім алушылар.

Жаңадан қайта қаралған білім берудің халықаралық стандарттық жіктелімінде (Бас конференция, 36-шы сессия, Париж, 2011 ж.) ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушыларға арналған білім беру әртүрлі

себептерге байланысты қосымша қолдауды және білім беру бағдарламаларына қатысу және оқыту мақсаттарына қол жеткізу үшін олармен жұмыс жасаудың бейімделген педагогикалық әдістерін қолдануды талап ететін білім алушыларға бағытталғаны атап өтіледі. Бұл ретте мынадай ықтимал (бірақ осы тізіммен шектелмейтін) себептер келтіріледі: физикалық және ақыл-ой кемшіліктері, мінез-құлық сипатындағы проблемалар, эмоциялық аяның даму проблемалары және әлеуметтік сипаттағы проблемалар.

Қазіргі уақытта елімізде инклюзивті білім беру тәжірибесі қарқынды дамып келеді. Жалпы білім беретін мектептің штатына психологиялық-педагогикалық қолдау мамандары енгізілуде: психологтар, логопедтер, педагог-дефектологтар. Олар ЕБҚ бар білім алушыларды қолдауда тиімді жұмыс жасау үшін максималды түрде дараландыру технологиялары мен командалық тәсілдемеге ие болу қажет. Оқушыны қолдау мен оқытуда дараландыруда басты рөл мұғалім екендігін ескеру қажет.

Оқытудың жеке тәсілдемесін қамтамасыз ету, нақты баланың ерекшеліктерін есепке алу, мұқият жүргізілген бағалау негізінде оқу бағдарламасы мен жоспарын әзірлеу – мектеп мұғалімдері мен мамандары үшін қиын міндет. Осының барлығы мұғалімдер мен мамандардың өзара тығыз қарым-қатынасын, білімін, тәжірибесін талап етеді.

Нормативтік құқықтық актілермен ЕБҚ бар білім алушыларды кешенді психологиялық-педагогикалық қолдаумен қамтамасыз ету қажеттілігі бекітілген. Мұғалімнен басқа ЕБҚ бар білім алушыларды қолдайтын мамандар тобына келесі мамандар кіре алады: педагог-психолог, логопед-мұғалім, арнайы педагог, әлеуметтік педагог, педагог-ассистент.

Өз ісінің мамандарының ұйымшыл тобы – жұмыстың мүмкін болуы үшін маңызды шарт. Команда тек білім беру ұйымының қызметкерлерін ғана емес, баланың ата-аналарын да қамтуы тиіс.

Еліміздің жалпы білім беретін мектептерінде ЕБҚ бар балаларға арналған кәсіптік бағдар беру жұмыстарының тәжірибесі әлі жинақталмағанын атап өту қажет, осыған байланысты арнайы мектептердің тәжірибесіне жүгіну орынды деп санаймыз. Келесі бөлімдерде елдің түрлі өңірлеріндегі арнайы ұйымдардың тәжірибесінен алынған материалдар орналастырылған.

Бұдан басқа, ЭЫДҰ елдерінің ұсынымдарына сүйене отырып, қиындықтары тек биологиялық себептерден туындаған және кәсіптік өзін-өзі анықтау кезінде қолдауды қажет ететін білім алушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыру мысалдарын келтіреміз.

Осылайша, ЕБҚ бар балалармен кәсіптік бағдар беру жұмыстарын ұйымдастыру кезінде олардың даму ерекшеліктерін және олардың ерекше білім беру қажеттіліктерін ескеру қажет.

Есту қабілеті бұзушылықтары бар білім алушылардың психологиялық ерекшеліктері мен ерекше біліміне:

- қарым-қатынас жасау үшін ымдау тілінің көмегімен қарым-қатынас жасайтын өз нозологиялық тобының өкілдерін таңдау бейімділігіне байланысты, кәсіптік бағдар беруді жүзеге асыру кезінде оған оқушылар арасындағы қарым-қатынасты кеңейтуге ықпал ететін командалық жұмыс элементтерін, сондай-ақ

ЕБҚ бар барлық оқушылардың қарым-қатынасын біріктіретін және ынталандыратын бірлескен қызметті қосу қажет;

- психологиялық қорғауды туындататын алаңдатушылық пен сәтсіздіктен қорқу, олар белсенділікті және креативтілікті шектеуі мүмкін. Осыған орай, өзіне деген сенімділікті дамыту және табысты қызмет тәжірибесіне қол жеткізу үшін мүмкіндік беру, соның ішінде күрделі, бірақ көп тапсырмаларды беру, жетістіктері үшін көтермелеу және қолдау көрсету қажет;

- ойлау мен мінез-құлықтың стереотиптілігін жеңу үшін (егер жаңа міндеттерде ол нәтижесіз болса да, міндеттерді шешудің бір рет пайда болған тәсілі қайта-қайта қолданылады) кәсіптік бағдар беруде спонтандық пен креативтілікті дамытатын жаттығулар мен әдістерді қолдану ұсынылады;

- «барлығы сияқты» болу ниеті, өз идеяларын ашық айтар алдында қорқу, сондықтан кәсіптік бағдар беру жұмысы барысында әлеуметтік өзара әрекеттестіктегі дербестік пен батылдықты, даралықты және оны білдіру қабілетін дамыту қажет;

- айналадағы адамдардың өз жоспарларын, ерекшеліктері мен әрекеттерін бағалаудан және айыптаудан аулақ болу, бұл олардың кәсіптік бағдар беру қызметіндегі белсенділігін шектеуі мүмкін;

- есту қабілеті бұзушылықтары бар білім алушыларға конфронтация мен жанжалдардан аулақ болу тән болғандықтан, бағынышты және пассивті әлеуметтік мінез-құлыққа әкелмей, жанжалға түспеуі ынжықтық емес, құнды қасиет екенін баулу үшін оларда сенімді және табанды мінез-құлық дағдыларын дамыту керек;

- абстрактілі ойлау қабілетінің төмендеуіне байланысты, кәсіптік бағдар беруде көрнекі және бейнелі материалдарға, өмірден алынған мысалдар, нақты кеңестер мен ұсыныстарға сүйену керек, сонымен қатар абстрактілі және түсінікті ойлау қабілетін дамытуға бір мезгілде ұмтыла отырып, сондай-ақ құндылықтарды, уәждерді, идеалдарды, адамгершілік және моральдық категорияларды егжей-тегжейлі талдауды қоса алғанда, білім алушылардың «мәңгілік мәселелер» тақырыбында өз ойларының мүмкін болатын кемшіліктерін өтеу үшін, басқа топтармен жұмыс істеген кезде қарағанда, бұған көп уақыт салуды ұмытпай, мысалдар т.б. келтіру.

Кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыру кезінде көру қабілеті бұзушылықтары бар балалардың психологиялық ерекшеліктері мен ерекше білім беру қажеттіліктерін ескеру қажет:

- кәсіби бағдар беруде коммуникативтік дағдылар мен біліктердің жетіспеушілігін толықтыратын және коммуникативтік құзыреттілікті, әлеуметтік және эмоциялық интеллектті қалыптастыратын әлеуметтік-психологиялық жұмыс элементтерін енгізу қажеттілігі;

- көзі көретін құрдастарымен өзара қарым-қатынасты орнатудағы қиындықтар мен кедергілер (оқу орнында емес, жеке деңгейде, әуестену және бос уақытты өткізу саласында) жан-жақты әлеуметтену үшін жеткіліксіз қарым-қатынастың шектеулі тәжірибесін негіздеуі мүмкін, сондықтан білім алушылардың осы санатына кәсіптік бағдар беру дайындық жұмысы ретінде командалық қызметті және білім алушылардың арасында бірлескен қызметті

ұйымдастыруды білуі мен көзі көретін, көру бұзушылықтары бар немесе нашар көретін оқушылардың арасында кәсіптік бағдар беруді жүргізуі тиіс;

- көзі көретін балалармен өзара әрекеттен қорықпау керек, үрікпеу қажет, олар теріс әрекет жасауы мүмкін деп ойлмауы тиіс;

Көп жағдайда мұндай алаңдаушылық негізсіз емес, өйткені құрбы-құрдастары көру қабілеті бұзушылықтары бар баланы қалай да бір ренжітіп, мазақ қылғанда т.б. жағдайларда бала кезінде алған теріс тәжірибесі негізінде қалыптасады. Сондықтан қатарластарымен қарым-қатынастың оң тәжірибесіне қол жеткізу үшін мүмкіндіктерді қамтамасыз ету арқылы оны еңсеру қажет;

- ақпаратты қабылдау, онымен алмасу, сондай-ақ жеке тұлғадан ақпарат алу қиындықтарын ескеру қажет, бұл ретте компьютерлік технологиялар арқылы ақпаратпен жұмыс істеу қиындықтарын мүмкіндігінше өтеу қажет;

- кәсіптік бағдар беру жұмысына көзі көрмейтін және нашар көретін ЕБҚ бар білім алушылармен қарым-қатынас жасау ережелерін қамтитын қарым-қатынас жасау ерекшеліктері туралы тренингтерді енгізу қажет: қалай қарым-қатынас жасау керек, амандасу керек, қоштасу керек, бірге бір жерге бару керек және т.б.

Кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыру кезінде ескерілуі тиіс тірек-қимыл аппараты бұзушылықтары бар білім алушылардың психологиялық ерекшеліктері мен ерекше білім беру қажеттіліктері:

- осы санаттағы адамдарда даму бұзушылықтарының көптігі (қозғалыс, сөйлеу, интеллектуалды, тұлғалық бұзушылықтар, көру, есту қабілетінің бұзушылықтары);

- эмоциялық өзін-өзі бақылау және аутотренинг дағдыларын дамыту арқылы еңсеру қажет дистреске ұшырағыштық пен эмоциялық ұшқалақтық;

- қарым-қатынастағы сәтсіздікке әкеп соқтыратын коммуникативтік қабілеттер мен дағдылардың дамымауы нәтижесінде адамдармен қарым-қатынасты болдырмау кезінде қарым-қатынас дағдыларын және сенімді мінез-құлықты дамытумен, жанжалдарды шешумен, айналасындағылармен сенімді және жылы қарым-қатынасты құра білумен еңсерілуі тиіс;

- осы санаттағы адамдардың көбі өзінің әлеуметтік мұқтаждығы мен бір мезгілде басқа адамдарға жоғары қажеттілік арасындағы қарама-қайшылықтар нәтижесінде өзін-өзі дұрыс бағаламайды. Бұл аталмыш санаттағы тұлғалардың «Мені» нақты «Мен» емес, жоғары бағаланған мінсіз «Менмен» сәйкестендірілуіне байланысты. Психологиялық қорғау нәтижесінде олар өздеріне қатысты жағдайда өздері қалағандай қарым-қатынасты күтеді және өздерімен өздері болғысы келетіндей дәрежеге жеткен секілді қабылдайды.

Бір жағынан, тұлғаның мұндай түрі қол жеткізу мен әлеуметтік белсенділіктің жоғары уәждемесін сақтауға, кемшіліктерін сезінуге жол бермеуге көмектеседі, бірақ екінші жағынан – әлеуметтендіруді қиындатуы, мінездегі акцентуация мен патологияларды тудыруы, әлеуметтік инфантильділікті, өзімшілікті, қорғаншылыққа тәуелділікті және шығармашылық қабілеттер мен жоғары рухани сезімдердің дамымағандығымен күрделенуі мүмкін. Бұл белгілер кәсіптік бағдар беру жұмысы және

психологиялық-педагогикалық қолдау жағдайында рефлексияны дамыту, өзін-өзі жүзеге асырудың шынайы жолдарын іздеу және табу, дербестік, ерік-жігерлік өзін-өзі реттеу, жауапкершілік және әлеуметтік белсенділікті қамтитын тұлғаның субъектілік қасиеттерін дамыту жолымен, нақты «Мен» идеалдығына жақындай отырып, сондай-ақ кәсіптік бағдар беру жұмысы мен әлеуметтік-психологиялық тренингтердің нәтижелері бойынша адекватты «кері байланыс» ұсыну бойынша адамгершілік және эстетикалық сезімдерді, альтруизмді, танымға сүйіспеншілікті, мінез-құлықтың моральдық-ерік нормаларын дамыту жолымен түзетілуі тиіс. Алайда психологиялық қорғаудың ұзақтығы мен қуаттылығына байланысты оны түзету әдетте жоғары емес тиімділікке ие екендігін ескеру керек, сондықтан нәтижеге қол жеткізу үшін оған елеулі уақыт пен назар аудару қажет.

Кәсіптік бағдар берудің тиімді процесі үшін көптеген ұйымдардың нақты әртүрлі жоспарлы өзара іс-әрекетін жолға қою қажет. Оқушының кәсіби мансабын қалыптастырудағы әлеуметтік серіктестік және жастардың кәсіби мансабын қолдауда жастардың кәсіби-білім алу қажеттіліктерін зерттеу, жалпы білім беретін мектеп оқушылары мен олардың ата-аналарының кәсіптік бағдарын ұйымдастыру, барлық үлгідегі білім беру ұйымдарында кәсіби мансапты жоспарлау бойынша курстарды әзірлеу және енгізу бойынша іс-шараларды қамтиды. Мұндай жұмыс білім беру бағдарламалары мен түрлі ұйымдардың өзара іс-әрекет жүйесі деңгейіндегі оқу қызметінің жүйелілігі, өзара байланысы жағдайында ғана табысты болады.

Осылайша, жалпы білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдар беру жұмысы барысында, ЕБҚ бар балаларды қоса алғанда, келесі міндеттер шешіледі:

- оқушыларға өзін-өзі тануға көмек көрсету, оқушыларды мамандық таңдауға психологиялық дайындау;
- оқушыларға кәсіптік бағдар беру бойынша жүйелі оқу жұмысын ұйымдастыру;
- оқушы тұлғасын, оның кәсіби мүдделерін, ниеттерін, мүмкіндіктерін, қабілеттерін зерттеу;
- бұқаралық кәсіптердің мазмұнымен танысу, олардың өңірге қажеттісін насихаттау;
- оқушылардың өзіндік «күш сынамасын» жүзеге асыра алатын әртүрлі қызмет түрлерін ұйымдастыру;
- оқушыларға кәсіптік бағдар беруді жүзеге асыратын басқа ұйымдармен мектептің байланысын орнату және қолдау;
- оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау мәселелері бойынша ата-аналарымен жұмыс;
- сыныпта жұмыс істейтін мұғалімдердің, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі мамандарының, білім алушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысының міндеттерін шешетін педагогтардың қызметін үйлестіру [11, 20 б.].

Аталған міндеттерді шешу жолдары келесі бөлімдерде баяндалады.

2 ЕБҚ БАР БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫ ТАБЫСТЫ КӘСІБИЛЕНДІРУДІҢ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Кәсіптік бағдар берудің шетелдік тәжірибесін зерделеу қажеттілігі бірқатар факторларға байланысты. Біріншіден, кәсіптік бағдар беру еңбек нарығын дамыту саласында мемлекеттік саясатты әзірлеу маңызды болып табылады. Бұл бөлімде АҚШ, Еуропа және Азия секілді экономикасы неғұрлым дамыған елдерді қарастыруды ұсынамыз. Шет елдердегі қазіргі кәсіптік бағдар тәжірибесін зерделеу кәсіптік бағдар беру қызметін жүзеге асыратын негізгі бағыттар, ең алдымен, кәсіптік ақпарат, кәсіптік кеңес жұмысы, кешенді, тұрақты топтық және жеке кәсіби кеңес беру, кәсіптік өзін-өзі анықтаудың, жұмысқа орналасу, халықтың әртүрлі топтарын әлеуметтік пен өндірістік кәсіптік бейімдеудің барлық процесі жағдайында кәсіптік таңдау және кәсіптік іріктеу болып табылатындығын көрсетеді. Бұл барлық құрамдастары еңбекке қабілетті халықтың тиісті жас топтарына (ең алдымен жастарға) бағдарланған жүйе жұмыс істейді және кәсіби даярлық бейініне, сондай-ақ кәсіпті таңдауға, еңбек ету аясына, сонымен қатар тиімді кәсіби қалыптасуы мен дамуына ықпал етеді. Жалпы, кәсіптік бағдар беруге еуропалық көзқарас, ең алдымен, Еуропа елдері тұрғындарының құқықтары мен бостандықтарына, оның ішінде кәсіптік өзін-өзі анықтау еркіндігіне деген құндылықтары мен көзқарастарына негізделген, ал кәсіптік бағдар беру қызметін үйлестіру мен қамтамасыз етуді негізінен мемлекет атқарады [14, 34 б.].

Дамыған батыс елдерінде жастармен кәсіптік бағдар беру жұмысы мемлекеттердің әлеуметтік және экономикалық саясатының маңызды бөлігі ретінде қарастырылады, бұл бірқатар халықаралық құқықтық актілерде көрсетілген, олардың қатарына Еуропалық әлеуметтік хартия, Халықаралық Еңбек Ұйымының №142 «Адам ресурстарын дамыту саласындағы кәсіби бағдарлау және кәсіби даярлау туралы» Конвенциясы (Женева, 23.06.1975) және Халықаралық Еңбек Ұйымының № 150 «Адам ресурстарын дамыту саласындағы кәсіптік бағдарлау және кәсіптік даярлау туралы» ұсынысы (Женева, 23.06.1975) жатады. Барлық дамыған елдерде кәсіптік бағдар беру жұмыс күшінің сапасын арттырудың маңызды құралы ретінде түсіндіріледі, бұл жаһандық әлемдегі экономика тиімділігінің маңызды шарты болып табылады.

Батыс елдеріндегі оқушылар мен жастардың кәсіптік бейімделуі жүйелі үлгіге негізделген. Жастарды кәсіптік бағдарлау және жұмысқа орналастыру бірыңғай кешеннің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады, оған кәсіптік ақпарат, кәсіптік кеңес пен ұсыныстар беру, кәсіби іріктеу мен кәсіби таңдау, бастапқы жұмысқа орналастыру мен еңбек қызметіне бейімдеу бойынша шаралар кіреді, бұл тұтастай алғанда «өтпелі қызмет көрсету» терминімен белгіленеді.

Кәсіптік бағдар мәселелерімен айналысатын теоретиктердің пікірі бойынша, «өтпелі қызмет көрсету» кешенді жүйесі жалпы білім беретін мектепте оқудан кәсіптік мектепке және одан кейін кәсіптік қызметке ауысқан кезде жастарға қатысты үйлестірілген жүйелі іс-әрекеттердің кең спектрін

білдіруі тиіс. Жалпы білім беру жүйесі еңбек және жұмыспен қамту органдарымен тығыз байланыста болуға және «өтпелі қызмет көрсету» іс-әрекеттерінің барлық кезеңдеріне қатысуға тиіс.

Шетелдік дереккөздерді талдау барысында дамыған елдердегі кәсіптік бағдар беру жүйесінің айқын бірыңғай тәсілдемелері жоқ екенін куәландырады. Әрине, кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыруда тарихи дәстүрлер бар. Бірақ әртүрлі елдерде бірдей сұрақтарға жауап іздейді:

- кәсіптік бағдар – ұйымдастырушылық бөліністе, жалпы және кәсіптік білім беру функциясы ма әлде жұмыспен қамту органдарының функциясы болып табыла ма?

- жастарды кәсіптік бағдарлау үшін арнайы мекемелер қажет пе және олардың құқықтық мәртебесі қандай?

- кәсіптік бағдар беру мамандары педагог, психолог па немесе бұл ерекше мамандар түрі ме?

Жалпы білім беру жүйесінде кәсіптік бағдар беруді дамытуда, атап айтқанда, кәсіптік бағдар беру жұмысының жалпы білім беретін орталарда болу маңыздылығына байланысты мектепте мұғалімдердің басқа мамандармен – мектеп психологтарымен, медиктермен, әлеуметтік педагогтармен, сондай-ақ басқа да мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың, бизнес-құрылымдарының мамандарымен ынтымақтастығын жолға қою болып табылады.

Сонымен қатар, кәсіптік бағдар беру жұмыстарын жүргізу үшін басты жауапкершілік мектептегі білім беру жүйесіне жүктелмеуі тиіс деген көзқарас та кең тараған. Атап айтқанда, жастарды кәсіптік бағдарлау және жұмысқа орналастыру орталықтары үлгісіндегі арнайы агенттіктер өздерінің тиімділігін дәлелдеді. Мектептер орта білімін аяқтағаннан кейін оқушылармен не болып жатқанын ойламау себебінен бұл маңызды болып табылады [15, 360 б.].

Көптеген онжылдықтар бойы мемлекеттік деңгейде ұйымдастырылған кәсіптік бағдар беру жүйесі табысты жұмыс істеп келе жатқан **Францияны** еуропалық көшбасшы деп санауға болады. Мектеп оқушыларына кәсіптік бағдар беру еңбек нарығы жағдайы мен олардың отбасындағы ұстанымдарын ескере отырып, бірақ міндетті түрде жеке тұлға мен кәсіби талаптарға сәйкес болашақ еңбек қызметінің түрін таңдаудан басталады. Францияда кәсіптік бағдар беруге көмектесу және қатысу тек оқушыларға ғана емес, ересектерге де қатысты [14, 35 б.].

Франция мемлекеттік деңгейде оқушыларға кәсіптік бағдар беру жүйесі құрылған, оның негізгі құрамдас бөліктері оқу бағдары (іріктеуді оқу орындарының типтері бойынша жүзеге асыратын) және кәсіптік бағдар болып табылатын Еуропаның бірнеше елдерінің бірі екенін ескеру қажет [16, 321 б.].

Францияда оқушылардың кәсіптік бағдары XX ғасырдың 20-шы жылдарынан бастап кезең-кезеңімен дамып, өз дамуында үш тарихи үлгіден өтті:

- идеалистік механикалық үлгі (XX ғасырдың 20-50 жылдары);

- технократиялық үлгі (XX ғасырдың 60-80 жылдары);

- тәрбиелілік үлгісі (XX ғасырдың 90-шы жылдарынан бастап).

Оқушылардың кәсіптік бағдарының *идеалистік механикалық үлгісінің* негізінде диагностикалық тұжырымдамаға сәйкес кәсіптік бағдар тестілік диагностика барысында алынған оқушының кәсіби талаптары мен жеке сипаттамалары арасында ең жақсы (мінсіз) сәйкестілік орнату ретінде қабылданды. Кәсіптік бағдар тек мектеп түлектері үшін құрылған кәсіптік бағдар бюросының мамандарымен жұмыс іздеу кезінде жүзеге асырылды. Кәсіптік бағдар берудің бұл үлгісі бір жағынан жасөспірімнің кәсіпті дұрыс таңдалмауы салдарынан (өз жұмысына қанағаттанбауы, еңбек өнімділігінің төмендігі, медициналық қарсы көрсетілімдермен байланысты өндірістік жарақаттану және т.б.) қорғау, ал екінші жағынан, экономиканың білікті жұмысшы кадрлары мен ауылдық қолөнершілерге қажеттілігін қамтамасыз ету мақсатын алға қойды. XX ғасырдың 40-50 жылдарында кәсіптік бағдар беруге осындай тәсілдеменің нәтижесінде Францияда жеке кәсіптік бағдар беру бюролары пайда болды, олар клиенттерді жұмыс берушінің алдында кандидатты неғұрлым тиімді ұсыну үшін тест сұрақтарына «дұрыс» жауап беруге үйретті.

Оқушылардың кәсіптік бағдарының *технократиялық үлгісі* нақты мамандықты таңдауға емес, мектепте оқытудың барлық кезеңінде жүзеге асырылған аталған таңдауға дайындыққа бағытталған. XX ғасырдың 60-шы жылдарындағы білім беру реформалары Францияның білім беру жүйесінің орталығына кәсіби және оқу бағдарының өзара іс-әрекетін қойды. Технократиялық үлгіге оқу орны тарапынан кәсіптік бағдарды ұйымдастыру мен жүзеге асыруда қатаң басқару, оқушылар мен олардың ата-аналары тарапынан оқушылардың кәсіптік сараланuына ықпал ету мүмкін болмайтындай сипат тән.

Оқушыларға кәсіптік бағдар берудің *тәрбиелік үлгісінің* пайда болуы индустриялық-ақпараттық қоғамға көшумен байланысты, ол еңбек нарығында көптеген инновациялық процестердің пайда болуына әкеп соқты, сонымен қатар жұмыссыздық мәселесін шиеленістірген ұзақ экономикалық дағдарыстың ауырлығына әкелді. Еңбекті ұйымдастырудың жаңа экономикалық моделі жоғары білікті, бастамашыл, ұтқыр, жаңа білім алуға дайын қызметкерлерді талап етті. Сондықтан да кәсіптік бағдар берудің негізгі мазмұны оқушының жеке тұлғалық қалыптасуында, өз болашағын анықтауда, соның ішінде кәсіби қалыптасуында үздіксіз қолдау болып табылады. Бұл ретте қолдау мектепте білім алуды бітірумен аяқталмайды, түлекті жұмысқа орналастыру және оның еңбек әлеміне кірігуіне дейін жалғасады. Осы кәсіптік бағдар беру үлгісіне оқушылардың бейімделуге, ұтқырлыққа, креативтілікке қабілетін дамытуға бағытталған жеке ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, педагогикалық және психологиялық қолдау технологияларын қолдану шарт.

Осылайша, оқушылардың Франциядағы кәсіптік бағдары білім беру жүйесіне біртіндеп интеграцияланды және мемлекеттің кадрлық мұқтажын қанағаттандырудан оқушылардың кәсіби мүдделері мен қажеттіліктерін қанағаттандыруға қайта бағдарланды [17, 35 б.].

Қазіргі уақытта Францияда кәсіптік бағдар беру мәселелерімен айналысатын үш ұлттық агенттіктің параллель құрылымы жұмыс істейді: білім беру және кәсіби ақпарат жөніндегі ұлттық бюро, кәсіби ақпарат және бағдар беру орталықтары, ұлттық жұмыспен қамту агенттігі. Жоғарыда аталған агенттіктердің жұмысын Білім және Еңбек министрліктерінің өкілдерінен құрылған комитет үйлестіреді.

Білім беру және кәсіби ақпарат жөніндегі ұлттық бюро Франция Ұлттық білім министрлігінің басшылығымен жұмыс істейді. Ол, атап айтқанда, әдістемелік ұсынымдар, білім беру және кәсіби ақпарат, кәсіптік бағдар беру және кәсіптік-техникалық дайындық бойынша құралдар әзірлейді; жалпы әдістемелік жұмысты және бүкіл ел бойынша осы салада үйлестіруді жүзеге асырады; талдамалық шолулар дайындайды; кәсіптер туралы ақпаратты жетілдіру бойынша зерттеулерді ұйымдастырады және оларды өткізуге ықпал етеді. Статистикалық деректер негізінде білім беру және кәсіби ақпарат жөніндегі ұлттық бюро кәсіптік кеңесшілер кадрларына болашақ қажеттілік туралы болжам жасайды. Білім беру және кәсіптік ақпарат жөніндегі ұлттық бюроның құрамында өңірлік бюро және жергілікті бөлімшелер бар, олардың функцияларына жергілікті деңгейдегі кәсіптер мен мансап туралы ақпаратты жинау және тарату кіреді.

Білім беру және кәсіптік ақпарат жөніндегі ұлттық бюро ақпараттық бюллетеньдерді (жылына алты нөмір) шығарады, оларды ақпарат пен бағдарлау орталықтарына жібереді. Колледждер мен лицейлердің түлектері үшін жыл сайынғы ақпараттық анықтамалар басылады; орта мектепте соңғы емтихандарға шыдамайтындар үшін одан әрі кәсіби жолды таңдау бойынша кеңестері бар брошюралар; студенттерге арналған ұсыныстары бар брошюралар шығарылады; кәсіптік бағдар мәселелеріне арналған фильмдер жасалады; жастардың ең танымал мамандықтарын анықтау мақсатында оқушыларға сауалнама жүргізу нәтижелері басылады.

Кәсіптік бағдар бойынша баспа өнімдерінің арасында «L'orientation scolaire et professionnelle» арнайы журналы ерекше назар аударады. Ол үш айда бір рет шығады. Журналда үш бөлім бар: кәсіптік бағдар берудің теориясы мен практикасы мәселелері, осы саладағы оқиғаларға шолу (съездер, конференциялар, баяндамалар), жаңа кітаптардың аннотациялары.

Мектептерде кәсіптік бағдар беру жұмысымен тікелей Франция Ұлттық білім министрлігінің қарамағындағы кәсіби ақпарат және бағдар беру орталықтары айналысады. Мұндай орталықтың штаты директордан, техникалық персоналдан, кеңесшілерден, психологтар мен дәрігерлерден тұрады. Басты қызметтегілер кеңесшілер болып табылады: олар оқушылар мен олардың ата-аналарына жасөспірімдердің әрі қарай оқу бағытын немесе жұмыс орнын таңдау мәселелері бойынша кеңес береді. Бұл орталықтарда орталық басшылығы, сондай-ақ департаменттің барлық оқу орындарының әкімшілігі (бастығынан басқа), мектеп оқытушылары мен оқушылардың ата-аналарының өкілдері кіретін бағдарлау кеңестері жұмыс істейді. Олар көбінесе сынып

кеңестерінің шешімдерін бекітеді, содан кейін олар іс жүзінде директивті сипатқа ие болады.

Мектеп оқушыларымен кәсіптік бағдар беру жұмыстарымен қатар орталықтар кәсіптердің мазмұны және олардың адамға қойылатын талаптары туралы ақпарат беруді ұйымдастыру бойынша үлкен жұмыс жүргізеді. Оқушының таңдауы айтарлықтай дәрежеде оның білетін және оны мектептің аяқталуына қарай ойластырылған шешім қабылдауына мүмкіндік беретін ақпарат сапасына байланысты болғандықтан, ақпараттық қызметтерді дамытуға көп көңіл бөлінеді.

Кәсіби ақпарат және бағдарлау орталықтарының кеңесшілері мектептегі кәсіптік бағдарлау жұмысын үйлестіреді, оқушыларға кәсіптік бағдар беру бойынша мектеп бағдарламаларын әзірлейді, мектеп мұғалімдері мен ата-аналар ұйымдарының жұмысына басшылық жасайды, кәсіптік бағдар беру іс-шараларына қатысады. Кәсіби ақпарат және бағдарлау орталықтарында оқушылардың психологиялық сипаттамаларын анықтау үшін психологиялық тестілер мен арнайы аппаратураны қолдану негізінде кәсіптік кеңес беру, кәсіптік диагностика бойынша негізгі жұмыс жүргізіледі. Мектепте кәсіптік бағдар беру жұмысының қорытындысы мектеп бітірушілерге арналған кәсіптік бағдар беру куәлігі болып табылады.

Кәсіби ақпарат және бағдар орталықтары үлкен құқықтарға ие, еңбек нарығының талаптарына сәйкес жастардың кәсіби таңдауына, оны кадрларға мұқтаж салаларға тарта отырып, ықпал етуге мүмкіндігі бар.

Елдегі төрт институтта: Еңбек және кәсіби бағдарлау саласындағы Париж зерттеулер институтында; Адам биометриясы және кәсіби бағдарлау Марсель институтында; Бордо қаласындағы психологиялық және психологиялық-әлеуметтік зерттеулер институтында және Лилль қаласындағы өңірлік кәсіптік бағдарлау институтында жүргізілетін кәсіптік бағдар беру бойынша мамандар даярлауға елеулі көңіл бөлінеді [15, 362 б.].

Қазіргі заманғы француздық кәсіптік бағдар беру жүйесіндегі негізгі екпін ақпараттық құрамдастарға жасалған. Мысалы, ONISEP білім беру және мансаптық ақпарат жөніндегі Ұлттық Бюро негізінен білім берудің мамандықтары мен бағыттары, еңбек және жұмыспен қамту нарықтары, кәсіптік оқу орындары және оларға түсу ережелері т.б. туралы құжаттар мен ақпаратты әзірлейді, таратады (ONISEP, 2016). Кәсіптік бағдар беру жөніндегі ақпараттық орталықтар түрлі қоғамдық ұйымдармен (ата-аналар қауымдастығы, еңбек биржасы, кәсіби дайындық орталықтары) өзара іс-әрекет жасау арқылы еңбек нарығының талаптарына сәйкес білікті кадрларға аса мұқтаж салаларға мектеп түлектерін тарта отырып, жастардың кәсіби таңдауына ықпал ету мүмкіндігіне ие. Кәсіптік бағдарлау осы оқу орнының өкілдерінің ата-аналарымен және оқушылармен әңгімелесу рәсімі арқылы жүзеге асырылады. Педагогикалық бағыттылық қазіргі кәсіптік бағдар үлгісінің негізгі сипаты болып табылады, онда объективті және субъективті факторларды есепке ала білуді қоса алғанда, таңдау жасау қабілеті жастарға экономикалық, әлеуметтік және жеке өмірде дербестікті қамтамасыз ете алады [18, 11 б.].

Францияда мүгедектігі бар адамдарды еңбекке және кәсіпке бағдарлау басқа азаматтардың құқықтарымен тең дәрежеде заңды түрде жүзеге асырылады. Мүгедектерді жұмысқа орналастыру туралы жеті заң мүгедектердің кәсіби дайындыққа, жұмысқа орналасуға және өзін-өзі жұмыспен қамтуға жәрдемдесуге құқықтарын толық жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Арнайы орталықтарда мүгедектерді кәсіптік оңалту және жұмысқа орналастыру нәтижесіне бағытталған кәсіптік бейімдеу жұмыстары жүргізіледі.

Мүгедектерге көмек көрсетуді мемлекет деңгейінде ғана емес, сонымен қатар аумақтардың әртүрлі министрліктері, департаменттер, коммуналар мен қауымдастықтар да жүзеге асырады. Франциядағы Франсуа Миттеранның бастамасы бойынша оның президенттік кезеңінде ауыр өмірлік тағдыры бар адамдардың мәселелерімен айналысатын арнайы министрлік құрылды және тиімді жұмыс істейді. Жалпы барлық қызметтер мен қауымдастықтар мүгедектерге (олардың Францияда мыңдаған) әдетте тегін көмек көрсетеді. Мәселен, мүгедектерді сырттай оқытудың ұлттық орталығы тегін кәсіби курстар ұйымдастырады.

Францияда мүгедектерге білім беру, кәсіптік даярлау және жұмысқа орналастыру жүйесі 1882 жылы міндетті орта білім туралы заң қабылданған кезде жұмыс істей бастады, онда қабілетіне байланысты түрлі кемшіліктері бар балалардың арнайы мектепте немесе әдеттегі мектепте оқуы тиіс екендігі көрсетілді. Мүгедектерге кәсіптік бағдар беруді қазіргі заманғы ұйымдастырумен білім мен мамандық алу мүмкіндігі туралы мәселені шешетін арнайы комиссиялар айналысады.

Сонымен қатар Франциядағы барлық сипатталған жүйе мен жұмыс логикасы табысты екенін және көптеген жылдар бойы Париж бен басқа қалаларда көптеген университеттер мен арнайы институттарда жүргізілетін кәсіби бағдар беру бойынша мамандарды даярлау жүріп жатқанын атап өту қажет [14, 35 б.]

Франция заңнамасында мүгедектердің қайта оқытуға және кәсіптік даярлауға, сондай-ақ квоталанған жұмыс орындарына міндетті түрде жұмысқа орналасуға құқығы көзделген. Бұл ретте олар үшін шамамен 6% жұмыс орны бөлінуі тиіс. Мысалы, қызметкерлер штаты 20 адамнан астам кәсіпорын мүгедектерді жұмысқа белгіленген квота есебінен қабылдауға міндетті. Мемлекет мүгедекпен кемінде 12 ай мерзімге еңбек шартын жасасқан жұмыс берушілерді ынталандырады, бұл жұмыс берушіге 1600 евро мөлшерінде сыйақы төленеді. Сонымен қатар мемлекет тарапынан мүгедектерге жәрдемдесу, өзін-өзі жұмыспен қамту жүзеге асырылады [19].

Францияда мүгедектер ұзақ уақыт бойы жұмыссыз жүрген адамдарға арналған жалпы бағдарламаларға да, мамандандырылған институттардың оқыту курстарына да қатыса алады. Жұмыс орнында кәсіби оқытудың екі бағдарламасы жұмыс істейді: қызметкерлерді даярлау орталығы (ҚДО) немесе мамандарды даярлау орталығы (МДО). Бұл ұйымдардың мүгедектерді қолдауға бағытталған қызметі мүгедектерді әлеуметтендіру қорын басқару жөніндегі қауымдастық тарапынан қоса қаржыландырылады. Францияда бірнеше ұйым

ғана мүгедектерді жұмыспен қамтуды қолдау әдісін пайдалана отырып, ашық еңбек нарығына мақсатты түрде шығарады. 2006 жылы Paysdu Montbeliard Сервис Плюс ұйымы (өңірде 194,5 мың тұрғын) 112 адамды жұмысқа орналастырды. Ұйымды бірнеше донорлық институттар қаржыландырады (Мүгедектерді тарту жөніндегі департаменттердің жоспарлары, AGEFIPH), сондай-ақ «Тең» (Equal) еуропалық бастамасының шеңберінде қосымша қаражат алады.

Мүгедектерді әлеуметтік қорғау және оңалту жөніндегі қызметті ұйымдастыру Денсаулық сақтау және әлеуметтік қамтамасыз ету министрлігіне жүктелген [20, 101 б.].

Ұлыбританияда еңбек ресурстарын ұтымды пайдаланудың көп жылдық тәжірибесі жинақталған, оның басы 1909 жылы қабылданған. Үкімет елдегі халықтың жұмысқа орналасуын тиімсіз ұйымдастыруға байланысты экономикалық шығындарды қысқарту және мемлекеттік еңбек биржалары шеңберінде жасөспірімдерді жұмысқа орналастыру жөніндегі арнайы бюро құру жөнінде шаралар қабылдады. Сонымен қатар Білім министрлігінің бастамасымен еңбек биржалары жанынан жалпы білім беретін мектептерге арналған кәсіптік бағдар беру қызметтері құрылды.

Кәсіптік бағдар берудің мектептегі қызметі тек мектеп оқушыларына ғана емес, сонымен қатар оның түлектеріне мектепте оқуды аяқтағаннан кейін, олардың нақты жұмысқа орналасуына дейін көмек көрсетті, өйткені еңбек биржалары жанындағы жастарды жұмысқа орналастыру бюросы тек 19 жастан бастап ғана мамандық таңдауға көмектесті.

Өткен ғасырдың 60-шы жылдарында мектепте кәсіптік бағдар беру қызметін ересектер үшін жұмыспен қамтамасыз ету жүйесімен біріктіру әрекеті педагогтар мен мамандардың кәсіптік бағдар беру саласындағы теріс реакциясын тудырды. Нәтижесінде 1973 жылы оқушыларға арналған кәсіптік бағдар қызметі туралы арнайы заң шықты, онда оқытудың барлық кезеңдерінде кәсіптік бағдар беру қажеттілігі және кәсіптік бағдар беру жұмысын тек әр мектепте ғана емес, колледждер мен ЖОО-да міндетті түрде ұйымдастыру көрсетілген [21].

Ұлыбританияда кәсіптік бағдар беру жұмысына жалпы басшылықты жүзеге асыратын негізгі мемлекеттік органдар Білім және ғылым министрлігі, сондай-ақ жергілікті агенттіктердің, орталықтар мен бюролардың тармақталған желісі бар Жұмыспен қамту мәселелері жөніндегі министрлік болып табылады. Бұл жерде жастарға кәсіптік бағдар беру міндеті ведомствоаралық болып табылады [15, 366 б.].

Британдық кәсіптік білім беру және мектепте кәсіптік бағдар беруді ұйымдастыру негізіне 1964 жылы қабылданған Өндірістік оқыту туралы заң (Industrial Training Act) алынды. Ол мемлекеттің кәсіби дайындық мәселелеріне «тікелей» қатысуының бастапқы кезеңі болды және 1960 жылдардың басында болу қажеттілігі күмән тудырған мемлекеттік кәсіби даярлау орталықтарының ұстанымын айтарлықтай нығайтты.

1988 жылғы мамырда қабылданған жұмыспен қамту туралы заң кәсіби даярлау жөніндегі комиссия мен еңбек ресурстары жөніндегі комиссияға ресми мәртебе берді, олар кәсіптік білім беруді және кәсіптік бағдарды басқарудың ұлттық органдары болды. Комиссия қазіргі және болашақ өндірістің біліктілік талаптарына жауап беретін жұмыс күшін дайындау жөніндегі үкіметтік саясатты айқындауда негізгі рөл атқарады. Комиссияның негізгі міндеті кадрларды даярлаудың еңбек нарығындағы жұмыспен қамту шарттарына сәйкестігін арттыру мақсатында кәсіптік білім берудің британдық жүйесін жақсарту жөніндегі іс-шараларды әзірлеу болып табылады.

Ұлыбританияда бағдарламалар мен кәсіби бағдар жобаларын басқару жүйесінде мұндай деңгейлерді бөліп көрсетуге болады:

- Білім және ғылым департаменті және Жұмыспен қамту министрлігі (жоғары деңгей);
- Кәсіби дайындық бойынша комиссия, еңбек ресурстары бойынша комиссия, кәсіби мансап қызметі және оның бөлімшесі – жастардың кәсіби мансап қызметі (екінші деңгей);
- колледждер, кәсіби мектептер, кәсіби дайындық орталықтары және т.б. (үшінші деңгей).

Кәсіптік бағдар беруге жауап беретін жұмыспен қамту министрлігінің құрамындағы негізгі бөлімше кәсіби мансап қызметі болып табылады. Ол бүкіл ел бойынша өңірлік және жергілікті деңгейлерде бюроның кең тармақталған желісімен ұсынылған. Бұл қызметтің жергілікті органдары оқушылар мен өзінің еңбек өмірін енді бастап жатқан жастарға кәсіптік бағдарлау жұмысына, қызмет көрсетуге және жұмысқа орналасуына жауапты болады. Олар оқу үшін жастарды жинауға белсенді қатысады, мектеп түлектерінің 97%-ы жұмысқа қабылдаудың осы арнасынан өтеді.

Ұлттық деңгейде білім беру саласының қызметкерлерінен, кәсіпкерлерден, кәсіподақ өкілдерінен, ғылыми қызметкерлерден тұратын кәсіби мансап жөніндегі орталық ұлттық кеңес құрылған. Кеңес функциясына бүкіл ел бойынша кәсіптік бағдар беру және жастардың жалданып жұмыс істеу қызметтерін талдау, осы қызметті жетілдіру жөніндегі ұсынымдары бар материалдарды жариялау кіреді. Жергілікті деңгейде білім және кәсіподақ министрі тағайындайтын кәсіпкерлерден, мамандардан тұратын салалық кеңестер (TECs) жұмыс істейді. Бұл кеңестер әртүрлі мамандықтар үшін оқу бағдарламаларының мазмұны мен ұзақтығы және кәсіптік бағдар беру жұмысының басымдықтары жөнінде ұсыныстар дайындайды.

Жұмыспен қамту министрлігінде кәсіптік бағдарлауды жақсырақ үйлестіру үшін Кадрлар жөніндегі комиссия жұмыс істейді, оның функциялары мамандық таңдау, тиісті мамандық алу, жұмысқа орналасу және қабілеттері мен жасына сәйкес кәсіптік бағдар беру бойынша іс-шараларды дайындау және жүргізу болып табылады.

Ұлыбританиядағы студенттерді кәсіптік бағдарлау бойынша практикалық жұмысты кәсіби мансап қызметінің қызметкерлері – кәсіби кеңесшілер мен оқытушылар жүзеге асырады.

Кәсіптік бағдар беру және кәсіптік кеңес беру бойынша мектептің соңғы сыныптарында құрастырылған жеке құжаттар кәсіби ұсыныстардың негізі болып табылады. Кәсіби кеңесшілер әр түлек үшін ең қолайлы мамандықтар тізімін оның жеке ерекшеліктеріне сәйкес анықтайды [15, 362 б.].

Ұлыбританияда студенттер 14 жастан бастап кәсіптік оқуды бастауға құқылы. Мұндай оқыту тек кәсіптік колледждерде ғана емес, сонымен қатар аралас мектептерде, жұмыс орындарындағы кәсіптік оқыту орталықтарында және жұмыспен қамту орталықтарында жүргізілетіндіктен, жалпы академиялық білімін жалғастыруға шешім қабылдағандар тиісті дайындық ала алады. Кәсіби курс түлегі жұмысты кәсіби құзыреттіліктің екінші деңгейінде, яғни «тәуелсіз және жауапкершілікпен» орындай алуы керек [22, 443 б.].

Студенттердің өз бетімен мамандық таңдай алу қабілетін арттыру Ұлыбритания мектептеріндегі кәсіптік бағдар берудің басты бағыты болып табылады. Мектепте кәсіби кеңесшілердің күш-жігері оқушылардың кәсіби білім алу сабақтарын ұйымдастыруға, кәсіпорындарға таныстыру экскурсияларын өткізуге, оқушылардың басым қызығушылықтары мен бейімділігін анықтауға, тренингтік сабақтар барысында коммуникативтік шеберлікті дамытуға, оқушыларды жұмысқа орналастыруға көмек көрсетуге, оқушылардың кәсіби жоспарларын анықтау бойынша жеке сабақтар өткізуге, ата-аналардың баланың әрі қарай кәсіби жолына қатысты ұстанымын анықтауға, сондай-ақ оқушылардың болашақ кәсібі туралы дербес шешім қабылдауына көмек көрсетуге бағытталған.

Британдық кәсіптік бағдар жүйесінің басты ерекшелігі – кәсіптік бағдарды жұмысқа орналастыру арқылы біріктіру.

Британдық кәсіптік бағдар жүйесі көбінесе жергілікті білім беру органдарына байланысты және оны қаржыландыру әр мектептің бюджетімен анықталады. Мектеп бюджеті жоғары болған сайын, соғұрлым кәсіби кеңесшілер штатқа қабылдануы мүмкін. Оқыту 12 жылға созылады және әр жас кезеңінде кәсіби кеңесшілер жұмыс істеуі тиіс. Әртүрлі мектеп типтерінде оқыту процесінде оқушыларды саралау әртүрлі білім беру бағдарын болжайды. Орта мектепте бірнеше оқыту профилі бар: грамматикалық, заманауи, техникалық, біріктірілген. Оқытудың әртүрлі бейіндегі оқу орындары бір-бірінен оқу жоспарлары, оқытушылардың біліктілігі, оқу жабдықтары бойынша, сондай-ақ түлектердің әлеуметтік және кәсіби жылжу мүмкіндіктері бойынша айтарлықтай ерекшеленеді. Мысалы, грамматикалық мектептің аяқталуы университетке түсуге мүмкіндік береді.

Бастауыш мектептің оқу кестесіне жеке және топтық әңгімелесулер түрінде оқушы тұлғасына негізделген арнайы сабақтар енгізілген. Бұл сабақтарда кәсіби кеңесшілер оқушылармен олардың оқу жетістіктерін, мүдделерін, сыныптан тыс қызығушылықтарын, әрі қарай оқу жоспарларын талқылайды. Педагогтар оқушылардың білім саласына бейімділігі туралы ақпарат береді. Оқушылардың кәсіптік бағдар беру жоспарларын мамандар және олардың ата-аналарымен талқылайды. Бұл жұмыстың нәтижесінде оқушы орта мектеп түрін таңдау туралы шешім қабылдайды.

Орта мектепте оқушылардың одан әрі тұлғалық дамуынан басқа, олардың қандай да бір мамандықта практикалық тәжірибе алуына үлкен мән беріледі. Оқу процесіне оқытудың белсенді түрлері мен әдістерін пайдалана отырып, түрлі имитациялық бағдарламалар енгізіледі. Әртүрлі еңбек операцияларын имитациялық модельдеу британдық еңбек нарығының ерекшелігін ескере отырып әзірленген және әртүрлі әлеуметтік және еңбек жағдайларын (еңбек күнін жоспарлау, еңбек қызметінің стилін жасау, жұмысты жоғалту жағдайындағы мінез-құлық, отбасылық және еңбек өмірі мен т.б. арасындағы тепе-теңдікті анықтау) рөлдік ойындар арқылы жүзеге асырылады. Британдық орта мектепте оқу процесінің міндетті құрамдас бөлігі еңбек тәжірибесі болып табылады [21].

Мүгедек балалар мен ЕБҚ бар тұлғалардың кәсіптік бағдарлануы жалпы Ұлыбританиядағы инклюзивті білім беру саясатына негізделген. Қазіргі уақытта осы саясаттың орталығында Білім министрлігімен «Әрбір бала маңызды» құжаты (Every Child Matters – ECM) әзірленген. Бұл бағдарламаның негізгі тұжырымдамалары тұлғаның өзін-өзі белсендендіру және экономикалық әл-ауқаты, әлеуметтендіру және өзінің жеке әлеуетін іске асыру болып табылады. Сондай-ақ балалардың жағдайы мен мүмкіндіктеріне тексеру жүргізу кезінде ведомствоаралық өзара іс-әрекетті реттейтін құжат: «Табысты оқу жолындағы кедергілерді жою» (Removing Barriers to Achievement. The Government's Strategy for SEN) әзірленген. Жалпы Ұлыбританиядағы кәсіптік бағдар беру қызметі еңбек нарығы талаптарының контексінде кәсіби таңдаудың саналы болуына бағытталған [23, 16 б.].

Мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға қатысты бұл елде мүгедектерге басқа азаматтармен бірдей жағдайлар мен құқықтар жасау үшін кемсітушілікке қарсы іс-шаралар жасалады. Жұмыс берушілерге қатысты (бірінші кезекте мүгедектерді жұмыспен қамтуға міндетті «модельдік» жұмыс беруші ретінде жұмыс істейтін мемлекеттік органдардан, сондай-ақ мемлекеттік бюджеттен қаражат алатын компаниялардан басқа) мүгедектерді жұмысқа қабылдау бойынша міндеттемелер жоқ. Мүмкіндігі шектеулі адамдар жұмысқа орналасуға өтініш бергенде және одан әрі еңбек қатынастарында оларға қатысты кемсітушілікке тыйым салынған. Бұл заңдық актілер жұмыс берушілерге өздерінің теріс пікірлері мен жұмыс іздеушілердің жынысы, ұлты, түсі, сенімі, жыныстық көзқарасы және мүгедектік секілді өзіндік ерекшеліктеріне байланысты адамдардың жұмысқа орналасуына рұқсат бермеуге тыйым салады. Бұл жұмыс беруші үшін белгілі бір іс жүргізу шектеулерін білдіреді, мысалы, сұхбат өткізу кезінде, егер мұндай сұрақтар басқа үміткерлерге қойылмаса, ізденушінің денсаулығына қатысты ерекше сұрақтар қойылмайды. Сондай-ақ басқа азаматтармен салыстырғанда мүгедектігі бар адамдардың мүмкіндігіне саналы түрде нұқсан келтіретін бос жұмыс орындарына, егер бұл қызметтік міндеттердің қажетті құрамдас бөлігі болып табылмаса, қосымша талаптар жасауға болмайды (мысалы, жүргізуші куәлігінің болуы немесе қоғамдық көлікте қала бойынша тез қозғала білу). Әрине, әңгімелесу өткізу кезінде жұмыс берушімен қарым-қатынастың барлық

материалдары мен элементтеріне (сурдоаудармашыны шақыру, материалдарды Брайль және т.б. тіліне аудару) қол жеткізу үшін тең мүмкіндіктер қамтамасыз етілуі тиіс.

Жалпы, мүгедектерге қатысты кемсітушілікке қарсы заңнама сияқты шаралар өзінің тиімділігін дәлелдеді. Бірақ бұл шаралар тиісті мемлекеттік, қоғамдық құрылымдар мен азаматтардың заңдардың орындалуын бақылауға мүмкіндігі бар экономикалық, құқықтық және сот жүйесі дамыған жағдайда ғана әрекет ете алатынын ескеру қажет. Заңдар бұзылған жағдайда қалыптасқан даулы жағдайларға әкімшілік (арнайы құрылған комиссияларда) және сот тәртібімен шағым жасау мүмкіндігі болуға тиіс. Бұл ретте мүгедектігі бар адамдар туындаған мәселені шешуге ғана емес, сонымен қатар моральдық залал мен жіберілген экономикалық пайда үшін елеулі қаржылық төлемдерге де үміткер бола алады.

ЕБҚ бар жастар колледждерді, университеттерді аяқтап, жұмыс істейді. Елде еріктілер жүйесі өте дамығандықтан, өздеріне ұнайтын жұмыс бойынша, еркін кесте бойынша, ақшалай сыйақысыз жұмыс істеу дамыған. Зейнеткерлер мен мүгедектер өздерін қоғамдық өмірде еркін сезінуі үшін, ал оқушылар мен студенттер тәжірибе мен өз-өзіне сенімділікке ие болуы үшін еріктілер қатарына қосылады.

Мүгедектігі бар адамдарды жұмысқа орналастырумен әлеуметтік қызметтер жанындағы арнайы комиссиялар (мысалы, JobCentrePlus) немесе жұмысқа орналастыру жөніндегі мемлекеттік агенттік айналысады. Үміткердің нақты жеке картасын жасағаннан кейін денсаулық пен психиканың ағымдағы жай-күйін ескере отырып, әрбір адам үшін жұмыстың ықтимал нұсқалары іріктеледі. Бұл ретте мүгедектігі бар адамдарға арнайы көлік және жұмыс орнын жабдықтау қызметтеріне ақы төлеу үшін *арнайы жәрдемақы бөлінеді*, ал жұмыс берушілер мүгедек арбалары, арнайы лифтілер сияқты қажетті техниканы сатып алу үшін *мемлекеттік ақшалай қаражат* алады.

Субсидияланған жұмыспен қамтуды ұсыну процесімен кешенді мүгедектігі бар адамдарға жұмыс ұсыну үшін құрылған Workstep бағдарламасы да тікелей байланысты.

Сондай-ақ мүгедектер үшін еңбек тәртібі жеңілдетілген кәсіпорындарды ұйымдастыру қарастырылған, онда олар жаңа кәсіптерді игеріп, содан кейін әдеттегі кәсіпорындарға өтеді. Арбалы мүгедектер үшін үйде оқыту және жұмысқа орналасу жағдайлары жасалуы мүмкін. Мүгедектер үшін жұмыс орындарын квоталау және резервтеу заңдастырылды. Жұмысқа орналастыру туралы шарт жасасу кезінде мүгедектігі жоқ адамдармен салыстырғанда мүгедек тиімсіз жағдайда болмауын көздеу қажет.

1944-1958 жылдардағы денсаулық мүмкіндіктері шектеулі адамдар туралы заңнамалық актілерге сәйкес еңбек департаменті көру мүмкіндігі шектеулі мүгедектер үшін жұмыс орындарын жабдықтауды және оларға арнайы техникалық құралдар беруді регламенттейді. Бақылауды мемлекеттің Денсаулық сақтау және әлеуметтік қамтамасыз ету министрлігі жүзеге

асырады. Мүгедектерді кәсіптік оңалту қызметіне Жұмысқа орналастыру жөніндегі агенттік тікелей басшылық етеді [24].

Employers' Forum on Disability (EFD) – мүгедектігі бар адамдарды жалдайтын жұмыс берушілерді қолдау. Англияның мүгедектігі бар адамдардың басқа қоғамдық ұйымы Employers' Forum on Disability (EFD) – мүгедектігі бар адамдарды жалдауды жоспарлап отырған немесе штатқа қабылдаған жұмыс берушілерге кеңес беруге маманданған. Ұйымның миссиясы «мүгедектермен жұмыс істеу және жалдау процесін жеңілдету» болып табылады. Бұл ретте он базалық бағыттан тұратын мүгедектігі бар адамдарды жұмысқа орналастыру мәселесін кешенді шешу ұсынылады:

- мүмкіндігі шектеулі қызметкерлер үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету;
- персоналды мүмкіндіктері шектеулі адамдармен жұмыс істеуге бейімдеу бойынша тренингтік бағдарламалар;
- жұмыс орнын дайындау;
- жалдау (компания жалға алу қызметін көрсетпейді, бірақ мүмкіндігі шектеулі адамдарды іздеу және жұмысқа орналастыру үшін қажетті құжаттар мен талаптарды өзгерту бойынша жұмыс берушілерге кеңес береді);
- мансаптық өсу үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету;
- мамандарды жұмыста қалдыру және қайта мамандандыру (мүгедек болып қалған қызметкерлерді жұмыста қалдыру, пайда болған шектеулеріне байланысты оңтайлы лауазым ұсыну);
- мүмкіндігі шектеулі адамдарды оқыту және дамыту;
- қоғамдағы мүгедектігі бар адамдардың рөлі (жұмыс берушіге қоғамдағы мүгедектігі бар адамдардың рөлін жақсы түсінуге көмектесетін білім беру бағыты);
- мүгедектігі бар адамдарды арнайы бағдарламаларды әзірлеуге қосу;
- мүмкіндігі шектеулі адамдардың құқықтарын сақтауды, бағдарламаларды іске асыруды мониторингілеу.

Ұйым қызметтері мүмкіндігі шектеулі адамдарды жұмысқа орналастыру мәселелерін нақты шешуге ғана емес, мүгедектігі бар адамдарды ұзақ мерзімге жұмысқа алуға бағытталған. Ұйымды мемлекет тікелей қаржыландырмайды, алайда оған елеулі ақпараттық қолдау көрсетіледі. Жалпы алғанда EFD жұмыс берушілерге мүгедектігі бар адамдармен жұмыс істеу бойынша көмек көрсету бағдарламасын қалай іске асыруға болатынына жақсы мысал болып табылады [25, 46 б.].

Ұлыбританияда мүгедектер туралы заңнама 1944 жылдан бері бар. Мүгедектерді кемсітуге қарсы акт қоғамға денсаулығы шектеулі адамдарға қатысты маңызды міндеттерді жүктейді. Мәселен, жұмыс берушінің міндеттері жұмысқа қабылдау, мүгедектің жұмыс орнын бейімдеу, оқыту және кәсіби біліктілік деңгейін арттыру, қызмет бойынша жоғарылату бойынша қолайлы жағдай жасау болып табылады. Жұмысқа орналастыру туралы шарт жасасу кезінде мүгедектігі жоқ адамдармен салыстырғанда мүгедек тиімсіз жағдайда болмауын көздеу қажет.

Мемлекеттік қызметтер мен коммерциялық құрылымдар мүгедектердің бүкіл халыққа ұсынылатын тауарларға, қаражаттар мен қызметтерге қол жеткізуін қамтамасыз етуге міндетті. Мүгедектерге қызмет көрсетуден бас тартуға немесе сапасы төмен қызметтерді ұсынуға тыйым салынады [24].

Германиядағы кәсіптік бағдар беру тәжірибесі, ең алдымен, кәсіби тұлғаның қалыптасуына, сәйкесінше, балалар мен жастардың арнайы тұлғалық құзыреттілігіне байланысты. Федералдық білім және ғылым министрлігі жастарды жұмыспен қамтуды табысты іске асыру мақсатында «Барлығы үшін және өмір бойы оқыту» бағдарламасын жүзеге асырады. Ал жұмыспен қамту қызметтерінің өздері мектептермен бірге кәсіптік бағдар бойынша төрт апталық бағдарлама (мектеп демалыстарында) өткізеді.

Оқушыларды кәсіптік бейімдеу Федералдық жұмыспен қамту агенттігінің міндетті талабы болып табылады. Федералдық жұмыспен қамту агенттігінің кәсіптік бағдар беру консультанттары 8-сыныптан бастап мектептерге барып, сынып сабақтарын өткізеді, ал кейін соңғы оқу жылынан бастап шағын топтарда немесе жеке кеңес береді. Мектепте кәсіби бағдар беру қызметін «Studien und Berufs» оқу-кәсіби бағдар беру жұмысы бойынша үйлестіруші жүзеге асырады. Үйлестірушінің жұмысына уақытты мектеп көлеміне және осы мектепте қабылданған оқу жүйесіне байланысты аптасына 2 сағаттан 12 сағатқа дейін бөледі.

Жұмыс тәжірибесін игеруі неміс білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Тіпті университетке түсуге бағытталған гимназиялардың оқушылары өндірісте екі апталық тәжірибеден өтуге міндетті. «Realschulen» орта білімін алу үшін оқу орындарында оқушылар төрт апталық практикадан өтуі қажет (9 және 10-сыныпта 2 аптадан) [18, 12 б.].

Білім алушыларға кәсіптік бағдар беру мақсатында Германияда сауалнама, тестілеу, кәсіптік кеңес беру, ата-аналар ұйымдарымен бірлескен іс-шаралар өткізіледі. Елде кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастырудың ерекшелігі әрбір баланың жұмыс дәптерін толтыру болып табылады, онда оның отбасы, жеке мүддесі, бейімділігі, кәсіби ниеті, кәсіпті алдын ала таңдау туралы жалпы ақпарат беріледі. Қажет болған жағдайда кәсіби кеңес беруші қажетті мамандар бар медициналық, психологиялық қызметтердің көмегіне жүгіне алады.

Германиядағы кәсіптік бағдар беру жұмысын Еңбек және әлеуметтік мәселелер министрлігінің қарамағында орналасқан Федералдық институт басқарады. Институт мектептердегі және ішінара университеттердегі білім алушылардың кәсіптік бағдар беру жұмыстарын қамтиды, ал олар кәсіптік бағдар беру мен жұмысқа орналастыру жөніндегі функцияларды біріктіреді.

Германияда кәсіптік бағдар беру жұмысының ерекшелігі мен басқа елдерден айырмашылығы консультанттың кәсіби кеңес беру қызметін көрсетіп, кәсіби ұсыныс беруінде. Әкімшілік және техникалық жұмыстар, сондай-ақ кәсіби ақпарат мектептердің «техникалық» бөлімдерінің қарамағында болады.

Германияда «кәсіптік оқытуға бір жылдық дайындық» жүйесі енгізілді, ол бірінші кезекте «проблемалы топтарға» (мектепті бітіргені туралы аттестат алмаған түлектер, мүмкіндігі шектеулі жастар) арналған, ол дифференциалды

тәсілдеменің міндеттерін шешеді және кез келген кезеңде кәсіби жолды таңдауға мүмкіндік береді. Мүгедектер мен ЕБҚ бар адамдарды кәсіптік бағдарлау Конституцияда бекітілген, онда мыналар енгізілген: «мүгедектігіне байланысты ешкім де қысым жасалмауы керек». Бұл ретте Германияның көптеген заңдары бойынша да әлеуметтік кемсіту мүмкін емес, демек, мүгедектікке екпін идеологиялық тұрғыдан тексерілуге тиіс.

Мүгедектерді және ЕБҚ бар адамдарды кәсіби оңалтуға елеулі көңіл бөлінеді; кәсіби оңалту бойынша іс-шаралар кешені (мүгедектігіне байланысты қайта даярлау, қосымша кәсіптік бағдар беру) неғұрлым тиімді жағдайларда және айтарлықтай үлкен көлемде беріледі. Кәсіптік бағдар беру және жұмыспен қамту саласында Германиядағы мүгедектер мен ЕБҚ бар адамдар үшін кәсіптік бағдар беру қызметтері белсенді дамуда, мамандар үнемі кәсіптік кеңес өткізеді, ең төменгі әлеуметтік стандарт жұмысқа орналасуға жәрдемдесуге, заңсыз жұмыстан босатуға, сондай-ақ жұмыс орындарының техникалық жабдықталуын жетілдіруге ықпал етуге мүмкіндік береді [14, 37 б.].

Германияда мынадай қағидатты негізге ала отырып жұмыс істейді: мүгедектерді оңалту, әлеуметтік бейімдеу және кейіннен жұмысқа орналастыру оларды зейнетақымен және жәрдемақылармен тұрақты қамтамасыз етуден экономикалық жағынан тиімді. Мүгедектіктің ауыр түрлері бар тұлғаларды жұмыспен қамтудың мемлекеттік бағдарламасы жұмыс істейді, ол кәсіпкерлер мен мүгедектерді жұмысқа орналастырушы кәсіпкерлер үшін бірқатар субсидиялар мен жеңілдіктерді көздейді. Заңнамаға сәйкес мүгедектің еңбек жолына әлеуметтік интеграциялануын қаржыландыру зейнетақымен қаржыландыруға қарағанда әлдеқайда басым [19].

Германияда мүгедекті кәсіптік оқытудың негізгі міндеті оны *жалпыға танылған мамандықтардың бірі бойынша оқыту* болып табылады. Мүмкіндігінше бұл қарапайым қызметкерлердің тікелей жанында өтуі тиіс. Жеңіл ақыл-ой бұзушылықтары бар адамдар үшін де оларға қосымша қолдау қажет болмаса немесе ол ұсынылмаса (мысалы, қолдау көрсетілетін жұмыспен қамту) қолданылуы мүмкін. Ақыл-ой бұзушылықтары бар кейбір мүгедектер мүгедектерді бастауыш сыныпта оқытудың 52 институтының (Berufsbildungswerke) біріне қабылдана алады. Ол жерде шамамен 12 мыңнан астам адам оқи алады. Одан әрі білім алу немесе жаңа мамандықтарды игеруі үшін олар 15 мыңға жуық орны бар мүгедектерді ұзақ мерзімді оқытудың 28 институтының біріне қабылдануы мүмкін [26].

Германияда мүгедектердің жұмыспен қамтылуын реттейтін бірыңғай ең төменгі әлеуметтік стандарт әзірленді. Бұл стандарт ЕБҚ бар тұлғалар үшін жұмыспен қамтуға жәрдемдесу саласында бес бағытты анықтайды: жұмыс орындарына қол жеткізу мүмкіндігі, заңсыз жұмыстан босату, кәсіптік бағдар беру қызметтерін дамыту, кәсіптік кеңес беру және жұмысқа орналасуға жәрдемдесу, жұмыс орындарын техникалық жарақтандыру [14, 37 б.].

Германияда мүгедектіктің ауыр түрлері бар адамдарға арналған мемлекеттік Жұмыспен қамту бағдарламасы жұмыс істейді, ол мүмкіндігі шектеулі адамдарды жұмысқа орналастыратын кәсіпкерлер үшін бірқатар

субсидиялар мен жеңілдіктерді көздейді. 20-дан астам қызметкері бар жұмыс берушілер мүгедектіктің ауыр дәрежесі бар адамдарға жұмыс орындарының 5%-ын ұсынуға міндетті. Алайда көпшілігі мүгедектігі бар адамдар үшін жұмыс орындарын құрудан гөрі өтемақы төлеуді қалайды. Ақыл-ой және физикалық бұзушылықтары бар адамдар қызметтен босатуда ерекше қорғауға ие және қосымша демалысқа құқылы.

Сонымен қатар Германияда мемлекет қаржыландыратын және мүгедектігі бар адамдарға жұмыс орындарын ғана емес, сонымен қатар үй-жай мүмкіндігін беретін кәсіптік интеграцияның арнайы мекемелері жұмыс істейді. Жұмыс істейтін мүгедектігі бар адамдарға жұмыс орнына дейін және кері қарай жолға арналған көлік шығындарына өтемақы төлейді. Мүгедектіктің ауыр түрлері бар адамдар өтемақы алады және басқа да бірқатар жеңілдіктер бар – салықтарды төмендету, жұмыстан босатудан қорғау т.б. [27].

Италияда мүгедектердің еңбек нарығына кірігуін қолдайтын федералдық және өңірлік заңнама бар. № 68/99 заңға сәйкес мүмкіндігі шектеулі ізденушілер олардың жай-күйін бағалау үшін ASL Жергілікті бөлімінде тіркелуі тиіс. Осы бағалаудан кейін (функционалдық диагноз, әлеуметтік-кәсіптік дерекнама және қорытынды есеп) әрбір ізденушінің жұмысы үшін нақты әлеует анықталады. Осы әлеуетке сәйкес адам одан кейін жұмыс күтудің қолайлы парағында тіркеледі (әрбір провинцияға біреу). Мүгедектердің еңбек нарығына кірігуіне көмектесетін жұмыс орнында оқыту бойынша бірқатар бағдарламалар бар. Субсидияланған жұмыспен қамтуға қатысты заңда мүгедек үшін жұмыс берушіге төленген салықтарды өтеу үшін жыл сайынғы бюджет 31 млн. еуро қарастырылған. Өтемақының ең жоғары деңгейі жұмыс әлеуеті 79%-дан төмен адамдар үшін, сондай-ақ психиатриялық немесе зияткерлік мүгедектігі бар барлық адамдар үшін көзделген. Осы топтар үшін аймақтардың салықтарды өтемақысы жалпы қолжетімді бюджеттің 10%-нан аспайтын болады [26].

АҚШ-та, керісінше, кәсіптік бағдар беру жүйесі әртүрлі ұйымдастыру жүйелерімен сипатталады, ал АҚШ Конституциясы бойынша білім Федералдық үкіметтің құзыретіне кірмейді, сондай-ақ орталықсыздандырумен де сипатталады. Жастармен кәсіптік бағдар жұмысымен мектептер де, халықты жұмыспен қамту қызметтері де, мемлекеттік деңгейде де, жеке жұмыспен қамту қызметтері де айналысады. Кәсіптік бағдар беру жүйесінің ұйымдық құрылымы орталықсыздандырудың жоғары дәрежесімен сипатталады. Мемлекеттік органдар – Еңбек Министрлігі, Денсаулық сақтау министрлігі, Білім және әлеуметтік қызмет министрлігі негізінен заңнамалық функцияларды жүзеге асырады және қарастырылып отырған саладағы қаржылық мәселелерді федералды деңгейде реттей отырып, ұсынымдар береді.

Кәсіптік бағдар беру жұмысын үйлестіру мен басқарудағы және жастарды жұмысқа орналастырудағы басты рөлді білім бөлімдері бар жұмыспен қамту қызметтері жеке штаттар деңгейінде атқарады. Олар 1994 жылғы The School to Work Opportunities Act сияқты Федералдық Үкіметтің заңнамалық бастамаларын, One Stop Career Centers қызметін, Work-Based Learning және

Tech Prep бағдарламаларын және өзге де федералдық бағдарламаларды құру мен ұйымдастыруды жүзеге асырады. Бұл жұмысты ұйымдастыру мен жүргізуде әртүрлі кеңестер, іскерлік орта өкілдері қауымдастығы, коммуналдық қауым мүшелері үлкен маңызға ие [15, 361 б.].

Білім алушыларды кәсіптік бағдарлау, АҚШ-та студенттердің өзіндік ғылыми-тәжірибелік жүйесі бірнеше даму кезеңдерін тұрады:

- Ф. Парсонстың «белгі-фактор» кәсіби бағдар тұжырымдамасы (XX ғасырдың басынан 50-ші жылға дейін), адамдардың жеке белгілері мен белгілі бір мамандыққа тән өндірістік факторлар арасындағы сәйкестікті белгілейтін, мамандық таңдау бойынша кеңес берген, бірақ жасөспірімдерді жұмысқа жібермеген қала мектептерінің оқушылары үшін Кәсіптік кеңес беру бюроларын ұйымдастырумен байланысты. Кәсіптік кеңес беру барысында кәсіби іріктеу жүзеге асырылды, яғни белгілі бір лауазымға кандидаттар тобынан осы жұмысты табысты орындау ықтималдығымен күтуге болатын адамдарды таңдау;

- А. Маслоудың кәсіби даму теориясы (XX ғасырдың 50-ші жылы) адамның өзін-өзі белсендендіру идеясымен (жетілдіру, өз мүмкіндіктерін іс жүзінде қолдану ниеті) және еңбекке мүдделі қарым-қатынасты дамытумен байланысты. Теорияның дамуы нәтижесінде Э. Гинсберг, С. Гинсбург, С.Акселрод және Дж. Херммен (социолог, психолог, дәрігер және экономист) мамандық таңдауға дайындаудың үш жүйелі жас кезеңі бөлінді: 11 жасқа дейін – «фантазия» уақыты, 11-17 жас аралығында – сыналатын таңдауы, 17-18 жас аралығында – реалистік шешім кезеңі;

- Д. Сьюпердің кәсіби дамуының бірыңғай теориясы (1952 жыл), кәсіби дамуды ұзақ және динамикалық процесс ретінде қарастыратын, сайлау сериясынан қалыптасатын, орташа жаста ғана тұрақтандыруға жетеді. Сайлаудың өзгешелігі тек тұқым қуалаушылық факторлармен ғана емес, сонымен қатар ортаның, тәрбиенің әсерімен, жинақталған тәжірибемен, яғни субъект дамудың әр сәтінде бастан кешірген барлық әсерлер мен сынаулардың жиынтығымен байланысты және тұлғаның табысты кәсіби жетілуі үшін әрбір жас кезеңі үшін тән барлық тәрбиелік әсерлердің қатаң сабақтастығы қажет.

АҚШ-та Д. Сьюпер тұжырымдамасының негізінде кәсіптік басшылық немесе кәсіптік кеңес берудің мектеп қызметі туралы ереже әзірленді. АҚШ мектептерінде кәсіптік кеңес беру баланы оқытудың барлық жылдары бойы жүзеге асырылады. 1981 жылы бастауыш мектепте кәсіптік кеңес беру туралы заң қабылданды. Консультант оқушыларды кәсіптер әлемімен және оларды алу жолдарымен таныстырады, оларға кәсіптердің мазмұны мен мамандарға қойылатын тиісті талаптар туралы объективті ақпарат табуға көмектеседі. Мектептің оқу-тәрбие процесінде мектеп мұғалімдері кәсіптік бағдар беру жұмысын үйлестіреді, сондай-ақ ата-аналарға балалардың қызығушылықтары мен бейімділігін дамыту бойынша көмек көрсетеді. Әрбір оқушыға кәсіптік кеңес беруші жеке құжаттама ашады. Деректерді жинау кезінде ол педагогтарға және оқушылардың ата-аналарына жүгінеді. Құжаттаманы мынадай бөлімдер бөлінеді: үлгерім; мектеп тестілерінің нәтижелері; оқушының әлеуметтік

жағдайы; оның отбасы туралы мәліметтер; «сүйікті» және «ұнамайтын» мектеп пәндерін аудару; қабілеттері, қызығушылығы, бейімділігі; физикалық деректері, денсаулық жағдайы, оқушының жеке ерекшеліктері; мектептен тыс сабақтар мен қызығушылығы; мамандығы бойынша бар жұмыс тәжірибесі. Бұл құжаттама оқушының келісімімен, егер ол мектепті бітіргеннен кейін оның көмегімен жұмыс іздесе, жұмыспен қамту қызметіне берілуі мүмкін.

Білім алушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысы тек қана мектеп қызметімен шектелмейді. АҚШ-та жастарды кәсіптік бағдарлау және жұмысқа орналастыру жүйесі көптеген ұйымдық схемалармен және орталықсыздандырудың жоғары дәрежесімен сипатталады. АҚШ Конституциясы бойынша, білім беру мәселелері Федералдық Үкіметтің құзыретіне кірмейді. Мектептердің жұмысына басшылық ету, сондай-ақ барлық мектеп заңнамасы Штаттардың тиісті органдарының қарамағында болады. Әр штат мектеп округтеріне бөлінген. Округтың басында бес-жеті адамнан тұратын мектеп комитеті тұр, жергілікті тұрғындар үш-төрт жылға сайланады.

Оның құзыретіне оқу процесін ұйымдастыруға қатысты барлық мәселелер жатады, атап айтқанда: оқу жоспарлары мен бағдарламаларын бекіту, оқушыларды қабылдау, мектеп бюджетін бөлу, мұғалімдерді қабылдау және жұмыстан шығару. Мектеп комитеттерінің жұмысын тиісті штатты ағарту ведомствосы бақылайды. Әрбір штатта өздерінің оқу жоспарлары мен бағдарламалары бар. Штатты ағарту ведомствасында қызметкерлердің бірі кәсіптік бағдар беру мәселесімен айналысады, ол барлық мектеп округтерінде осы жұмысты үйлестіреді.

Экономиканың жедел даму қарқыны, жаңа ақпараттық технологияларды қолдану, адам еңбегін неғұрлым күрделі ұйымдастыру, еңбек нарығындағы жағдай өзгерген және жұмысынан айырылған жағдайда тез бағдарлауды білу қажеттілігі мектеп бітірушілерден өмір бойы жұмысқа орналасуда өзінің бәсекеге қабілеттілігі мен ұтқырлығын қолдауды талап етті. Бұл жағдайда кәсіптік бағдар беру және кеңес беру қызметтері жастарға мамандық таңдауға көмектесіп қана қоймай, еңбек жолында жауапты шешімдер қабылдай отырып, кәсіби мансапты өз бетінше «құруды» үйретуі керек.

Кәсіби бағдарлау мен кеңес беруді жүргізудің жаңа тұжырымдамалық тәсілдері түрлі білім беру бағдарламаларында, ұйымдық нысандарда, компьютерлік ақпараттық жүйелерде өз көрінісін тапты. Мысалы, «мектептен жұмысқа» бағдарламасы АҚШ-та федералдық деңгейде 1994 жылы арнайы актімен қабылданды. Оның мақсаты – американдық жастардың дербес еңбек өміріне дайындығын жақсарту. Осындай бағдарлама бойынша білім алып, оқушылар практикада әртүрлі еңбек салалары туралы толық түсінік алады, бұл оларға өз практикалық тәжірибесіне негізделе отырып, өзінің кәсіби мансабын саналы түрде таңдауға мүмкіндік береді. Бағдарлама жасөспірімдік және ересек мектеп жасын (13-19 жас) қамтиды және екі бағытты қамтиды: мектептен кейін колледждерге немесе жоғары оқу орындарына түсуді жоспарлап отырған оқушылар үшін және жұмыс істегісі келетіндер үшін. Біріншіден, оқушыларға оның маманының басшылығымен қандай да бір фирмада жұмыс істеуге

мүмкіндік беріледі. Сондай-ақ жасөспірімдер дәстүрлі еңбек ететін салаларда (мысалы, қызмет көрсету, денсаулық сақтау, білім беру салаларында) жұмыс істей алады. Екіншіден, барлық ниет білдірушілерге өндірісте жұмыс орындары беріледі. Тәжірибелі тәлімгерлердің жетекшілігімен олар жұмысшы мамандықтарын игеріп, өндіріспен және жұмыс ұжымымен танысады. Тәжірибе көрсеткендей, бұл жұмыс өзінің нәтижесін көрсетеді. Оқушылар оқуға және жұмысқа жауапкершілікпен қарайды, мектепте жақсы үлгереді, болашақ жұмысқа орналасу жөнінде өзін сенімді сезінеді.

Осы бағдарламаны іске асыруға белсенді қатысатын кәсіпкерлер оқушыларға жұмыс орындарын ұсынады. Бұл олардың қоғам үшін кадрлар даярлауға қатысып қана қоймай, құрметті ісі деп саналады, сонымен қатар өз бизнесі үшін кадрлар даярлайтынымен түсіндіріледі. Мәселен, Нью-Йоркте кәсіпкерлер мектеп оқушыларын жұмыс орындарымен және мамандар мен тәлімгерлердің басшылығымен оқытумен 99% қамтамасыз етті. Олар фирмалар мен өндіріс үшін дарынды жастарды іріктеуге және сол арқылы бизнесті кеңейтуге және жақсартуға мүмкіндік беретін мектеп оқушыларының алдын ала кәсіби дайындығының нақты пайдасын көрді.

Оқушыларды білім алуды жалғастыру немесе жұмысқа орналастыру жолын таңдауға дайындаудың басқа нұсқасы – соңғы екі жыл (11-12 сыныптар) ішінде колледж бағдарламасы бойынша тереңдетілген академиялық сабақтар. Мұндай дайындық бітірушілерге түсу емтихандарынсыз білім беруді жалғастыруға мүмкіндік береді. Колледжде оқушылар зертханаларда және өндірісте әртүрлі практикалық тапсырмаларды орындайды, зерттеу және орындау үшін де іскерлікке ие болады. Мұның бәрі оқушылар үшін әртүрлі оқу бағдарламаларын құрайтын мамандардың басшылығымен жүзеге асады.

Бағдарламаларды еркін таңдау оқушыларға білімнің қандай да бір саласына өз мүдделерін жүзеге асыруға, кәсіптер әлемі туралы ой-өрісін кеңейтуге және нақты мамандық бойынша білім, дағды мен іскерлікті меңгеруге мүмкіндік береді. Мысалы, Колорадо штатында мектеп округі университет оқытушыларына осы оқу орнының және жергілікті әлеуметтік ортаның бағыттылығын ескеретін арнайы әзірленген бағдарламалар бойынша оқушыларды оқытуды төлейді. Бағдарлама үш бағыт бойынша бөлінеді: математика және ғылым, басқару, өнер және мәдениет. Олардың әрқайсысы әртүрлі мамандықтар жиынтығын қамтиды. Мәселен, бірінші бағытты таңдаған оқушылар көбінесе медицинада маманданғысы келеді, болашақ басқарушылар – психология, әлеуметтану, саясаттану саласында. Өнер және мәдениет профилі киімдерді құрастыру, түрлі құрылыс құрылыстарын жобалау бойынша қажетті мамандандыруды, сондай-ақ ағылшын тілін жетілдіру курсын қамтиды.

Әрбір бағдарлама тек дәрістерге қатысу ғана емес, сонымен қатар міндетті түрде практикалық сабақтар, іскерлік ойындар, мекемелерге экскурсиялар, қандай да бір мамандық бойынша жақсы мансаптық өсуі бар адамдармен кездесулер сияқты құрылған. Тыңдаушылар уақыты ұтымды пайдалану, өз бетінше жаңа білімдерді меңгеріп, дамытып, өзіне сияқты қасиеттер қарым-қатынасқа бейімділік, бастамашылдық т.б. оқиды

Оқушылар өз мүмкіндіктеріне қарай қандай бағытта жұмыс істеу керектігін білуі қажет. Бағдарлама жасаушылар оларды жеке, жеке тұлғалық сипаттамалар әлеуметтік, білім беру және мансаптық талаптарға қалай сәйкес келетінін түсінуге, академиялық және кәсіби біліктерді жеке мақсаттарға жету үшін пайдалануға, өздері таңдаған мамандығының әлеуметтік маңыздылығын түсінуге үйретуді маңызды деп санайды. Әрбір бағдарламаның ажырамас бөлігі білім алушылардың дербес жеке тапсырмасын орындауы болып табылады. Бұл қандай да бір тақырыпқа реферат, бұйымдарды дайындау немесе ғимараттың сызбасы болуы мүмкін. Мектеп бітіргеннен кейін олар өзі туралы қысқаша түйіндеме жаза алады және белгілі бір бос жұмыс орнын алуға өз наразылықтарын негіздеуі мүмкін.

Кәсіптік бағдар беру жүйесін жетілдіру сөзсіз ақпараттық деректер базасын кеңейтуді, еңбек нарығын дамытудың жай-күйі мен перспективалары, базалық даярлық пен білім алудың мүмкіндіктері мен жолдары, адамға қойылатын кәсіптің талаптары туралы толық ақпараттың болуын көздейді [21].

АҚШ-тың барлық мектептерінде кеңес беру қызметі жұмыс істейді, ол жалпы алғанда АҚШ-та кәсіптік бағдар беру жүйесінде негізгі функцияны орындайды және оған: әрбір оқушы туралы ақпарат жинаумен айналысатын қызмет, оқушыларға арналған ақпарат қызметі, кеңес беру қызметі, жұмысқа орналасуға жәрдемдесу қызметі, кері байланыс қызметі кіреді. Қызмет жұмысына кәсіптік кеңесшілер, кәсіптік кеңес беру саласында диплом алған мамандар жүзеге асырады, оларды колледждер мен университеттерде дайындайды, ал оқуға түсу үшін педагогикалық өтілі 2 жылдан, педагогика магистрі дипломы және жұмыс орнынан оң мінездеме қажет [14, 39 б.].

Оқушылар арасында кәсіптік бағдар бойынша негізгі практикалық жұмысты толық немесе толық емес жұмыс жағдайында жұмыс істейтін штаттық кәсіби кеңесшілер жүргізеді. Мектептерде кәсіптік кеңесшілер мен оқушылар санының арақатынасы шамамен 1:430, жекелеген аудандар бойынша ол 1:1000-нан 1:200-ге дейін (үлкен қалалар маңындағы жеке мектептерде) ауытқиды. Көптеген мектептерде кәсіби кеңесшілер психология және әлеуметтану саласында білімі немесе дипломы бар мұғалім.

Кәсіптік бағдар беру жұмысы бастауыш мектептің соңғы сыныптарынан оқушыларды «еңбек әлемімен» таныстыру үшін әңгімелесулер өткізу арқылы басталады. Орта мектептің бітіруші сынып оқушылары кәсіптік қызығушылықтарын анықтау үшін сауалнама толтырады, топтық немесе жеке консультацияларға және олардың қабілеттерін анықтау мақсатында тестілеуге қатысады.

Пән мұғалімдері мен сынып жетекшілері кәсіптік бағдар беру жұмыстарына белсенді қатысады (негізінен кәсіптік бағдар бойынша іс-шараларды өткізудің бастапқы кезеңдерінде) және кәсіптік кеңесшілерге бітірушілерге құжат құрастыруға көмектеседі. Дербес досье ұсынымдық сипатта болады.

АҚШ-тың кәсіптік бағдар беру жүйесінің ұйымдық құрылымының құрамдас элементтері мемлекеттік және жеке жұмыспен қамту агенттіктері

болып табылады, олар кәсіптік кеңес беру, тестілеу және жұмысқа орналастыру бойынша көмек сұраған тұлғаларға кәсіптік бағдар беру жұмыстарының басқа да нысандары бойынша қызмет көрсетеді, сондай-ақ кәсіпкерлерге кәсіби іріктеу жүргізе отырып, бос жұмыс орындарына үміткерлерді ұсынады. Кәсіптік бағдар беру жұмыстарын жүргізу және жастарды жұмысқа орналастыру үшін көптеген жұмыспен қамту агенттіктері жастармен жұмыс жөніндегі бөлімдерге ие немесе штаттық кестеде жастармен жұмыс жөніндегі кәсіптік кеңесшінің лауазымын қарастырады.

Жұмысқа орналастыру агенттіктері электрондық банктердің көмегімен жұмыс істейді, онда әрбір штаттағы бос жұмыс орындары туралы мәліметтер, негізгі бұқаралық кәсіптердің сипаттамасы, сондай-ақ күнделікті бос жұмыс орындарының тізбесі бар. Бұл ақпарат агенттіктің бюллетеньдерінде басылады және кәсіби консультанттар мен агенттік қызметін қажет ететін адамдардың билігіне түседі.

АҚШ-та мектептер мен колледждер жанындағы кәсіптік бағдар беру орталықтары айтарлықтай дамыды. Осыған ұқсас типтік орталық үшін кәсіптік диагностикалық аппаратурамен және жабдықтармен кешенді жабдықтау, кәсіптік бағдардан бастап кәсіби іріктеумен аяқталатын кәсіби бағдар беру қызметтерінің кең спектрін ұсыну тән. Орталықтардың, әсіресе кәсіби ақпарат саласында тиімділігін арттыру мақсатында қазіргі заманғы компьютерлік техника және мамандандырылған деректер базасына қол жеткізу кеңінен қолданылады. Әдетте колледждерде кәсіптік кеңесшілер кәсіптік бағдар беру жұмысын негізінен кәсіпкерлермен және жергілікті қоғамдық ұйымдармен байланыс орнату арқылы орындалатын жұмысқа орналастыру бойынша функциялармен ұштастырады [15, 363 б.].

АҚШ-та мүгедектігі бар адамдардың еңбек және кәсіптік бағдарын талдау АҚШ конституциясында мүгедектігі бойынша нақты акцент жоқ екені жөнінде маңызды және қызықты фактіні көрсетеді, бірақ «бірде-бір штат заңдарға қатысты тең құқықты қорғауда жеке адамға қатысты дискриминация жасамайды» деген нақты заң бар.

«Мүгедектігі бар адамдарға білім беру туралы» Заң белсенді жұмыс істейді. Әрбір мектеп қалалар мен барлық штаттарда оқыту мен тәрбиеге ерте қосылған өзінің білім беру саясатын жүргізеді, тегін білім беру, кәсіптік бағдар беру қызметтерін көрсетеді, ал мүгедек балалардың ата-аналарында балаға кез келген мектепті өзі таңдауға заңмен кепілдік берілген құқықтары бар.

Мүгедек студенттерді АҚШ-та бар штаттар Үкіметінің кәсіби дайындығы туралы акті бойынша оқыту үшін кәсіптік білім беруге бөлінетін федералдық гранттардың 10 пайыздан астамын береді. Бүкіл ел бойынша кәсіптік даярлау және мүгедектерді жұмысқа орналастыру жүйесі жұмыс істейді, оның ішінде кәсіптік даярлау және жұмысқа орналастыру бойынша белсенді түрде консультация беруді жүзеге асырады, психологиялық қолдау, сондай-ақ физикалық оңалту және осы үшін қажетті техникалық құралдармен қамтамасыз ету жүргізіледі. Бұдан басқа, мүгедектігі бар әрбір балаға жеке білім беру бағдарлама-жоспарын әзірлейтін арнайы комиссиялар жұмыс істейді, бұл

кәсіптік бағдарды тиімді құруға мүмкіндік береді. Жеке аспектілерге келетін болсақ, мұнда: мүгедектігі бар балаларды іс жүзінде енгізу стратегиясын әзірлеу үшін мүгедектіктің белгілі бір түрлерінің ерекшеліктері мен белгілерін зерделеуге; ата-аналар қоғамдастығымен тиімді жұмыс істеу үшін мектепте инклюзивті кеңістік құруға көңіл бөлінеді; оқыту мен арнайы технологияларды (мысалы, мүгедектігі бар балалардың орта мектептен орта кәсіптік және жоғары білім беру мекемелеріне көшу технологиясы) т.б. әмбебап дизайнды әзірлеу. Мұның бәрі, әрине, АҚШ-та мүгедектігі бар адамдарды барынша еңбекке және кәсіби бағдарлауға ықпал етеді [14, 40 б.].

АҚШ-та мүгедекті жұмысқа орналастырудан бас тартқан жұмыс берушілер елеулі айыппұл салуға құқылы. Ал мүгедектерді жұмысқа қабылдайтын компанияларға салық салу бойынша жеңілдіктер беріледі. Сонымен қатар АҚШ-та мүгедектер үшін жұмыс орындарын квоталау жоқ. Мүгедектерді кәсіптік оңалту жөніндегі қызметті бақылауды жүзеге асыру үшін мүгедектерді жұмысқа орналастыру жөніндегі Президенттік комитет құрылды [19].

Мұнда мүгедектерге қатысты саясаттың негізі «empowerment» – олардың жеке белсенділігін ынталандыру болып табылады. Мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін бұл өзін-өзі бақылау, қоршаған ортаға әсер ету, өз мәселелерін шешуге қатысу, өз құқықтары мен мүдделерін қорғау дегенді білдіреді [27].

АҚШ-та мүгедектігі бар адамдарды жұмысқа орналастыруда мемлекеттік емес агенттіктер үлкен рөл атқарады. Мемлекеттік құрылымдар осындай ұйымдардың қызметін қаржыландырады және жұмыс іздеу мен жұмыс орнын сақтауда елеулі қиындықтарға тап болған азаматтарды бағыттайды. Осындай екі агенттіктің жұмыс үлгісін келтіруге болады. Олардың бірі – мүгедектігі бар адамдарға лайықты бос жұмыс орнын табуға көмектесетін Дороти Крет жеке агенттігі, жұмыс берушілерге арнайы еңбек жағдайларын жасау жөнінде кеңес береді және қызметкердің бастапқы жұмыс кезеңінде әлеуметтік қолдауды қамтамасыз етеді. Басқа – BeaconGroup коммерциялық емес ұйымы, ол кеңселік және өндірістік алаңдардың көлемі бойынша үлкен бизнес-корпорацияға ұқсайды. Ол менталдық мүгедектігі және психикалық аурулары бар адамдарды жұмысқа орналастыруға маманданған. Қызметкерлер BeaconGroup-ке тиесілі «Айрбас» компаниясы үшін күрделі емес бөлшектер өндірісінде және тұрмыстық қалдықтарды кәдеге жаратуда практикалық жұмыс тәжірибесін алады және одан әрі басқа ұйымдарға жұмысқа орналасады. Тағы да ескере кететін жайт, мемлекеттік құрылымдар тарапынан қоғамдық бірлестіктер мен бейінді коммерциялық ұйымдарға өкілеттік беру тиімді болып табылады [28].

Канада кәсіби бағдар беру жүйесін құрудағы қызықты тәжірибесімен ерекшеленеді. Осылайша, Канадада постмодернистік бағдардағы кәсіби кеңес берудің мықты ғылыми мектебі пайда болды. Бұл мектептің көшбасшылары (D.Tiedeman, R.V. Peavy, A. Collin, R.A. Young және т.б.) бірінші болып постиндустриялық қоғам жағдайында кадрларды кәсіптік даярлау процесіне жаңа тәсілдемелердің қажеттілігін түсінді. Мамандар кәсіптердің «өмір сүру мерзімі» қысқаруына, бұрын алған білім мен дағдының тез ескіруіне, халықтың түрлі санаттарының қажеттіліктеріне байланысты неғұрлым жаппай және

бейімделген жүйеге қажеттілік туындайтыны белгілі болды. Десе де, қазіргі жағдайда орта оқу орындары өз күшімен кәсіби бағдарды тиісті деңгейде ұйымдастыра алмайды – жастарға еңбек қызметінің барлық түрлері туралы, жаңа мамандықтар туралы, олардың қайсысы неғұрлым сұранысқа ие және қажетті арнайы дайындықтан қалай алуға болатыны туралы барабар түсінік беру қиын.

Осыған байланысты 1980 жылдары Канадада бұрын соңды басқа принциптермен құрылған кәсіптік бағдар берудің көп сатылы жүйесі құрылды. Оқушылармен жұмыс ерте жасөспірімдік жаста басталады, бірақ мектеп қабырғасында ғана қалып қалмай, формасы бойынша әртүрлі болады. Барлық ауыртпалық осы мақсат үшін арнайы құрылған мекемеге ауыстырылған.

Мектептердегі алғашқы кәсіптік бағдар реформасының өзегі – оның жұмыс күшіне деген нақты қажеттіліктермен өзара байланысын күшейту. Атап айтқанда, шағын қалалар мен ауылдық жерлердегі мектептерде кәсіптік бағдарламалардың құрылымы жергілікті билік өкілдерінен, оқу орындарынан, кәсіпкерлерден, неғұрлым ірі жергілікті компаниялардың басшыларынан тұратын еңбек ресурстары жөніндегі өңірлік комитеттердің ұсынымдарын ескере отырып өзгертіледі. Комитеттердің негізгі міндеттерінің бірі – жергілікті жерлердегі жұмыс күшіне ағымдағы және перспективалық сұранысты зерделеу мен осы кадрларды даярлау процесіне сәйкес басқару.

Болашақ мамандықты таңдау және өзіндік еңбек өміріне дайындалу үшін жасөспірімдердің жазғы демалыс кезінде жұмысқа тұруы маңызды болып саналады. 13-14 жас аралығындағы оқушылардың уақытша жұмысы отбасының жағдайына қарамастан кең таралған тәжірибе болды. Бірақ кәсіптік бағдар берудің жаңа жүйесі аясында білім алушыларды жұмысқа алуды ұйымдастыруға еңбек жөніндегі мемлекеттік органдар белсенді қосылды. Жұмысқа орналасу мүмкіндігі туралы ақпаратты жұмысқа орналасуға көмектесу орталықтарының ақпараттық бөлімдерінен алуға болады. Канадада мемлекеттік жұмыспен қамту қызметінің тұрақты жұмыс істейтін 400-ден астам орталығы бар, олардың негізгі міндеті – бос жұмыс орындары мен бос жұмыс күші туралы ақпаратты жинау және тарату, кәсіптік бағдар беру, жұмысқа орналастыру мен кәсіптік оқыту мәселелері бойынша консультация беру, сондай-ақ жұмыс күшін пайдалануға байланысты түрлі мәселелер бойынша кәсіпкерлерге консультация беру.

Бірақ жазғы демалыс кезінде білім алушыларды жұмысқа орналастыруда басты рөлді уақытша (сәуір айынан қыркүйек айына дейін) орталықтар атқарады, олардың қызметкерлері – колледждер мен университеттердің жоғары курстастары студенттері мен соңғы түлектері – жұмыспен қамту қызметінің консультанттарының көмегімен қысқа дайындық курстарынан өтеді. Олар жұмыстардың мерзімдері, көлемі мен ақы төлеу туралы келісе отырып, түрлі мемлекеттік және жеке ұйымдармен (кейде ішінара немесе толық ақы төлеу жазғы кезеңде жастарды жұмысқа орналастырудың арнайы бағдарламаларына бөлінетін мемлекеттік қаражат есебінен жүзеге асырылады) келісім-шарттар жасасады. Жоғары сынып оқушылары сондай-ақ кішкентай балаларды қарау,

қарттар үйлері мен ауруханалардағы қызметкерлерге көмек көрсету үшін тартылады [15, 365 б.].

Оқушыларға кәсіптік бағдар берудің канадалық жүйесі АҚШ-қа қарағанда мектептегі оқытудың негізгі процестеріне неғұрлым интеграцияланған. Әр мектепте кәсіптік бағдар беру бөлімі бар, онда кәсіптік бағдар беру мәселелері бойынша кеңес берумен қатар оқушылар пәндерді таңдау және өз кестесін құру бойынша ақпарат ала алады. Бұл кәсіптік бағдар бөлімдері облыс тарапынан 385 оқушыға 1 кәсіптік бағдар беру консультанты қатынасына қарай қаржыландырылады.

Мансаптық оқытудың басты құралы бірнеше жыл бұрын енгізілген «Individual Pathway Plan» (IPP) жеке оқыту жоспары болып табылады, ол мектепте 7-12 сыныптар аралығында қолданылады (Ontario Ministry of Education website, 2016). Бұл оқушы үшін барлық қажетті ресурстар орналастырылған веб-құрал. IPP құралын пайдалану кәсіптер банкіне қолжетімділікті қамтамасыз етеді, пайыздық қатынаста өзінің мансаптық жоспарының орындалуын қадағалауға мүмкіндік береді, сондай-ақ көптеген қосымша модульдерге, оның ішінде онлайн-режимде жұмыс берушілермен өзара іс-қимыл жасауға мүмкіндік береді. IPP көмегімен шамамен төрт мың мамандық туралы ақпарат алуға болады. Олардың әрқайсысы бойынша лауазымдық талаптар, қажетті жеке тұлғалық қасиеттер және жалпы білімнің талап етілетін деңгейі, мансаптық өсу мүмкіндіктері, жергілікті және жалпыұлттық еңбек нарықтарында осы мамандық мамандарына сұраныс деректері (Ontario Ministry of Education website, 2016) сияқты мәліметтер беріледі. Білім министрлігі IPP-ды «Табысқа жету жолы» мектеп оқушыларына кәсіптік бағдар беру мен мансаптық білім беру бойынша канадалық бағдарламаны табысты жүзеге асыруға жәрдемдесетін құрал ретінде қарастырады [18, 10 б.].

Мүгедектігі және ЕБҚ бар тұлғаларға кәсіптік бағдар беруге қатысты айтар болсақ, Канадада білім беруді дамыту саясаты жалпы алғанда инклюзивті білім беру жүйесін дамытуға ықпал етеді. Канадада білім берудің әртүрлі деңгейлері мен әртүрлі дәрежелері бар, мұнда балалардың барлығы бірдей білім беру бағдарламалары бойынша оқи алмайтыны (мүгедектігі бар немесе жоқтығы маңызды емес) туралы идея көрсетіледі, осыған байланысты жеке жоспар құру тәсілі қолданылады. Білім беру мекемесіне қабылдау кезінде Канадада мектеп кеңесі ерекше қажеттіліктері бар оқушыға сыныптағы басқа өзге оқушылармен бірлесіп оқуға мүмкіндік беретін білім беру бағдарламасын ұсынуы тиіс. Бірегей қажеттіліктердің өлшемдері мынадай деңгейлер бойынша анықталады: біріншісі көптеген қажеттіліктері бар оқушыларды қамтиды – тәуелді мүгедектер немесе құлағы естімейтін – көзі көрмейтін мүгедектер, екінші деңгей ақыл-ой мүмкіндіктерінің орташа/ауыр бұзушылықтары бар, физикалық бұзушылықтары бар немесе созылмалы аурулары бар, көру қабілеті бұзушылықтары бар, аутистік спектрі бұзушылықтары бар немесе саңырау немесе нашар еститін оқушыларды қамтиды және үшінші деңгей мінез-құлық

бұзушылықтары бар және қарқынды араласуды қажет ететін оқушыларды немесе күрделі психикалық аурулары бар оқушыларды қамтиды [14, 41 б.].

Швеция үкіметі мүгедектерді жұмысқа қабылдайтын жұмыс берушілерді ынталандырады, оларға әрбір осындай қызметкерге қосымша қаржы төлейді. Заңнамада мүгедектерді жұмысқа қабылдау бойынша жұмыс берушінің міндеті бекітілген [30].

Швецияда 1993 жылы «Стенста-Центр»деп аталатын ЕБҚ бар тұлғаларды кәсіби оңалту орталығы құрылды. Бұл орталықта кәсіптік бағдар беру, кәсіптік оқыту, әлеуметтік және медициналық оңалту, жұмысқа орналасуға жәрдемдесу арқылы кәсіптік кеңес беру, мүгедектерді кәсіптік оңалту бойынша іс-шаралар өтеді. Мұндай оңалтудың ұзақтығы шамамен 2 жылды құрайды.

Швецияда және мемлекеттік кәсіпорындарда мүгедектерді жұмысқа орналастыру үшін ЕБҚ бар тұлғалармен 1980 жылдан бастап көптеген филиалдары бар «Самхалл» кәсіпорны жұмыс істейді. Осы кәсіпорында қолдау көрсетіп жүрген жұмыспен қамту кезеңінен өтіп, мүгедектер ашық еңбек нарығына өтеді. Мүгедек аталған кәсіпорын қызметінің бағыты бойынша жұмыспен қамту үшін азаматтары бола тұра, кәсіптік оңалтудың жеке бағдарламасына сәйкес іс-шараларды әлеуметтік және медициналық оңалтудан өтеді [31, 210 б.].

Швецияда соңғы онжылдықтар ішінде жұмысқа орналастыру және мүгедектер үшін еңбек нарығында жұмыс орындарын сақтау туралы бірқатар заңдар қабылданды.

Швецияда және кейбір басқа мемлекеттерде үкіметтер жұмыс берушілерді кәсіпорындарға салық жеңілдіктерін берумен емес, әрбір жұмыс істейтін мүгедекке жеке демеу қаражатын төлеумен ынталандырады. Мүгедектің өзі мүгедектік бойынша жәрдемақы мен жалақыны алады, бірақ төлем сомасы белгілі бір шектен аспайды.

Швецияда мүгедекке қозғалу, спортпен айналысу үшін техникалық құралдар беру заңмен белгіленген. Бұдан басқа, мүгедектерге арналған пәтерлерді арнайы бейімдеу құрылғыларымен жабдықтау қарастырылған [32].

Көп жағдайда мемлекет пен қоғамның мүмкіндігі шектеулі адамдарға деген қатынасы мүгедектіктің ашық және толыққанды статистикасымен айқындалады. Мысалы, **Аустралияда** мүгедектігі бар адамдардың жалпы саны бойынша статистикалық деректерді табу, олардың ауру себептері бойынша және жасы бойынша бөлінуі аса қиындық тудырмайды. Сонымен қатар Аустралияда мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік оңалту бағдарламаларын жүзеге асыратын коммерциялық емес ұйымдардың кең желісі бар, олардың көпшілігі бірегей болып табылады. Табысты қоғамдық ұйымдасуға оқыту, жұмысқа орналастыру, қолжетімділік, туризмді жатқызуға болады. People With Disability (PWD) ұйымы көптеген стандартты бағыттар бойынша мүгедектігі бар адамдарды оқыту, жұмысқа орналастыру, кеңес беру қызметтерімен айналысады. Оның тәжірибесі жұмыс берушілер үшін арнайы ағартушылық бағдарламалар жасап, оларды мүмкіндігі шектеулі адамдармен ұжымда жұмыс істеуге үйретеді.

You’re Welcome коммерциялық емес ұйымы өзінің ресми сайтында мүгедектігі бар қоршаған адамдардың инфрақұрылымдарға – қоғамдық көлікке, жағажайларға, дәретханаларға және басқа да нәрселерге қолжетімділігі туралы ақпаратты ұсынады. Inclusive Recreation For Australians of All Abilities – негізінен мемлекет тарапынан қаржыландырылатын, мүгедектігі бар адамдарға демалысты және туризмді ұйымдастыру мәселелері бойынша ақпараттық қызметтер көрсететін ұйым. Disability Services Australia – мүгедектігі бар адамдардың өмір сүру сапасын арттыруға бағытталған қоғамдық ұйым. Ол мүгедектігі бар адамдарды оқыту және жұмысқа орналастыру бағдарламаларын жеке-бағдарлы тәсілдеме арқылы жүзеге асырады. Оларға резюме жазуға, телефон арқылы сөйлесуге, іскерлік хат жазуға үйретеді және бұларды мүгедектігі бар немесе жоқ адам екеніне қарамастан жұмыс іздеген кез келген адам білуі тиіс. «Аустралияның көзі көрмейтін адамдарының қоғамдық бірлестігі» (Blind Citizens Australia) аптасына бір рет жаңа Horizons бағдарламасы бар радиода сөз сөйлейді.

Мемлекет тарапынан ақпараттық және ұйымдастырушылық қолдауды атап көрсете отырып, аустралиялықтар үшін үкіметтің маңызды ақпараттық ресурсын атап өту қажет: www.aystralia.gov.au. Ол елде және оның түрлі өңірлерінде мүгедектігі бар адамдардың қоғамдық ұйымдары туралы ақпаратты ғана емес, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін көптеген басқа да пайдалы ақпаратты ұсынады. Мысалы, сайтта мүгедектігі бар адамдар үшін арнайы жабдықталған қоғамдық дәретханалардың интерактивті картасын табуға болады. Сонымен қатар Аустралияда мүгедектігі бар адамдар үшін Australian Disability Parking Scheme арнайы бағдарламасы әзірленді. Осы ресурстың әр бетінде мәтін өлшемін, түс параметрлерін өзгерту, мәтінді тыңдау мүмкіндігі бар. Бұл мүгедек адамдарға интернет желісінде бола отырып, барлық мүмкін болатын жағдайда ақпарат алуға кедергілерді азайтуға мүмкіндік береді. Елде мүгедектігі бар адамдарды қолдаудың көптеген мемлекеттік бағдарламалары іске асырылуда: Job Access (Қолжетімді жұмыс), Better Start (Жақсы бастама), Disability Employment Services (Мүгедектерді жұмыспен қамту бағдарламасы), Family Living Initiative (Отбасылық өмір) және басқалар. Әртүрлі жастағы мүгедектігі бар адамдар мемлекеттік бюджеттен ай сайынғы және жылдық өтемақы төлемдерін алады. Сондай-ақ Аустралия үкіметі мүгедектігі бар адамдарды жұмысқа орналастыруға жәрдем көрсететін үздік жеке компанияға түрлі номинациялар бойынша жыл сайын байқау өткізеді [29, 56 б.].

Аустрияда мүгедектерді әлеуметтік қорғау және оңалту бойынша кең заңнамалық база бар. Мәселен, «Мүгедектерді интеграциялау туралы» АКТ, «Мүгедектерді қорғау туралы» АКТ, «Соғыс құрбандарына медициналық қызмет көрсету туралы» АКТ, «Туберкулез жөнінде» АКТ, «Әлеуметтік қамсыздандыру туралы» жалпы Заң, «Әлеуметтік сақтандыру туралы» жалпы Заң, «Жұмысқа орналастыру кезінде көмек көрсету туралы» Заң бар.

Аустрияда мүгедектерді әлеуметтік қорғау жөніндегі қызметті Әлеуметтік істер министрлігі мен мүгедектер істері жөніндегі провинциялық агенттіктер

ұйымдастырады. Бұдан бөлек, мүшелері федералдық және өңірлік үкіметтердің, кәсіби қауымдастықтардың, сақтандыру ұйымдарының, мүгедектердің қоғамдық ұйымдарының өкілдері болып табылатын екі үйлестіруші орган жұмыс істейді. Олардың негізгі қызмет саласы – министрлік аппаратына консультациялық қызметтер. Әрбір провинциялық басқарманың мүгедектерді оңалту жөніндегі комиссиясы болады.

Мүгедектерді жұмысқа орналастыру үшін квоталар мен субсидиялар жүйесі арнайы цехтар мен кәсіпорындар құру ынталандырылады. Мүгедектерді кәсіптік бейімдеу орталықтары ұйымдастырылған.

Бельгияда заңнамамен мүгедектерді медициналық және әлеуметтік оңалту жүзеге асырылатын ауқымды әлеуметтік сақтандыру жүйесін құру бекітілді. Медициналық оңалту қызметтерінің әртүрлі қызметтерін көрсететін мекемелер негізінен жеке секторға жатады. Қызметтерге ақы төлеу ішінара (шамамен 10-15 пайыз) мүгедектер есебінен жүзеге асырылады, қалған сома сақтандыру қаражаты есебінен төленеді. Мүгедектерді әлеуметтік жұмысқа орналастыру туралы заң мүгедектерді әлеуметтік оңалтудың ұлттық қорын құруды көздейді. Қор кәсіптік оңалту орталықтары мен қызметтерін құру үшін субсидия беруі тиіс. Кәсіптік оқыту жалпы және арнайы бағдарламалар бойынша жүргізіледі. Заңнамада мүгедектерді міндетті жұмысқа жалдау қағидаты көзделген. Мүгедектерді жұмысқа орналастыратын кәсіпорындарға жеңілдіктер беріледі. Сондай-ақ заңда мүгедектіктің ауыр дәрежесінен зардап шегетін адамдарды арнайы цехтарда жұмысқа орналастыру көзделген. Осы саладағы қызметті бақылауды Денсаулық сақтау министрлігі, Әл-ауқат министрлігі, Еңбек және жұмыспен қамту министрлігі және Ауруы мен мүгедектігі бойынша ұлттық сақтандыру институты жүзеге асырады [33].

Данияда осы бағытта әртүрлі қызметтер көрсететін, оның ішінде әртүрлі нозологияларға жататын мүгедектігі бар және ЕБҚ бар адамдарға кәсіптік бағдар беруді қолдау бойынша жеке ресурстық орталық қызметінің тәжірибесі бар. Сонымен қатар Данияда оқушыларға кәсіптік бағдар беру оқу-тәрбие процесінің арнайы бөліміне бөлінген. Мектептерде «Мамандық таңдау туралы мәліметтер» арнайы пәні оқытылады, ал арнайы педагог қызметкер оқушыларды тиісті мамандықтар туралы хабардар етіп қана қоймай, түлектермен бірге жұмыс іздеуге және орналасуға қатысады. Данияда арнайы жалпы мемлекеттік, сондай-ақ жеке кәсіптік бағдар беру қызметтері белсенді жұмыс істейді. Арнайы ғылыми орталықтар кәсіптік бағдар беру жұмыстарына арналған әдістемелерді әзірлеумен айналысады.

Кәсіптік кеңес беру пункттерінің құқықтарында арнайы психологиялық зертханалар да бар. Данияда оқыту процестерінің білім алушылардың жеке қажеттіліктері негізінде ұйымдастырылатынын, білім алуды жалғастырудың түрлі жолдарына қолжетімділік кеңейтілгенін, акценттердің біліктіліктен құзыреттілікке қарай ойысқандығын атап өтуге болады. Данияда оқытуда құзыреттілік тәсілді дамыту жөніндегі ұлттық орталық жұмыс істейді, бұл орталық жалпы елдегі білім беру жүйесінің табыстылығын қамтамасыз етеді. Сондай-ақ арнаулы ресурстық орталық мүгедектігі бар және ЕБҚ бар адамдарға

кәсіптік бағдар беруді қолдау бойынша қызметтер көрсетеді. Мемлекет есебінен мүгедектерге арналған 60 оқу орны құрылған, бұл мүгедектердің білім беру басымдығын көрсетеді. Білім берудегі негізгі бағыт мүгедек балаларды қарапайым мектептердегі жалпы оқу процесіне біріктіру арқылы әлеуметтік ықпалдастыру болып табылады. Жалпы Еуропада өмір бойына кәсіптік бағдар беру саясаты жүргізілуде. European Lifelong Guidance Policy Network (ELGPN) арнайы құрылған желісі Еуропалық Одақ (ЕО) елдерінің үздіксіз кәсіптік бағдар беру саласындағы ынтымақтастығын дамытуға жәрдемдеседі және білім беру, жұмыспен қамту саласындағы тиісті ұлттық және өңірлік құрылымдарды құруды қолдайды. Өмір бойы оқу және тұрақты жұмыспен қамту мүддесінде ELGPN кәсіптік бағдар саласында халықаралық білім және тәжірибе алмасу бойынша жобаларды ұйымдастыра отырып, халықаралық мансапты дамыту орталығымен (ICCDPPP) ынтымақтасады [14, 38 б.].

Израильдің тәжірибесінде жалпы кәсіптік бағдар беру жұмысына да, инклюзивті білім беруді дамытуға да назар аударуды ұсынамыз, өйткені мектепте білім беру жүйесі кәсіптік бағдар беру принципі бойынша ұйымдастырылған және белгілі бір мектепті таңдау болашақ мамандықты таңдаудың бастамасы болуы мүмкін. Орта мектептердің көпшілігінде жалпы білім беру бағдарламаларынан басқа кәсіптік бағдар беру бойынша арнайы курстар енгізілген. Кәсіби мамандандырылған мектептер жұмыс істейді, оларға балаларды психологиялық тестілеуден өтіп, ағылшын тілі мен математикадан білімдерін тексерген соң кәсіби және тұлғалық дамуы жөніндегі ұсыныстармен мектеп білімінің үшінші сатысына өткенде ауыстырады.

Израильде қарапайым мектепте ерекше назар ЕБҚ бар балалардың қалыпты бейімделуіне, табысты әлеуметтендіру арқылы кәсіптік бағдар берудің әдістері мен технологияларын дамытуға бөлінеді. Осылайша, оқу жылының басынан бастап мектепте «жеке жоспар» құру бойынша мамандар мен ата-аналарға кеңес беру жүргізіледі, ол жерде баланы тұлға ретінде қалыптастырудың барлық жақтары, қажет болған жағдайда жүргізілген түзету динамикасы, арнайы даму бағдарламалары және тиісінше ұсынымдар белгіленеді. Мүгедек балаларға кәсіптік бағдар берудің мәні балалардың денсаулығы бойынша шектеулеріне байланысты кәсіптік өзін-өзі анықтау мүмкіндіктерін түсінуі болып табылатындықтан, Израильде мектептерде ата-аналардың, психологтардың және басқа да мамандардың белсенді қатысуымен балалардың хабардарлығын арттыру бағдарламалары іске асырылуда. Орта және жоғары мектепте бала өзінің жағдайы туралы презентация жасайды. Аутистік спектр бұзушылықтары бар балалармен жұмыс істеу үшін ата-ана араласуын қажет ететін жеке практика стратегиясы қолданылады. Сондай-ақ сыныптастары бұл қарапайым отбасы екенін түсінуі үшін сиблингпен (туған ағалары мен әпке-сіңлілері) – бүкіл отбасымен бірге мектепке бару жақсы дәстүр болып табылады. Мұндай бағдарламалар баланың әлеуметтенуін айтарлықтай жеңілдетуге мүмкіндік береді, бұл өз мүмкіндіктерін бағалауға, өз қабілеттерін талдауға және қолдануға айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Израильде барлық білім беру жүйесі әр балаға қолайлы форматта білім алуға мүмкіндік

береді: Орта білім туралы Израиль заңы бойынша мектепке бармайтын балалар кешкі мектепте білім алуға міндетті, сонымен қатар қандай да бір мамандықты меңгеруі қажет; оқыту үш жылдан төрт жылға дейін созылады, жоғарғы курстарда таңдаған мамандығы бойынша жұмыс қарастырылған (аспаз, темір ұстасы, шаштараз және т.б.).

Израильдік білім беру жүйесінің негізгі ерекшелігі ең инновациялық жүйелердің бірі болып табылуында. Мамандық таңдауды қалыптастыру, даралықты және өздігінен кәсіптік бағдар беруді қолдау израильдік білім беру жүйесінің ерекшелігі болып табылады [14, 39 б.].

Еуропалық және американдық елдермен қатар Азия елдерінің де осы бағыттағы тәжірибесіне жүгінуімізге болады. Қазіргі уақытта Оңтүстік Кореяның Үкіметі ЕБҚ бар адамдардың өмірін жақсартуда айтарлықтай жұмыс істеуде. Бұл қолжетімді инфрақұрылым құру, медициналық қызмет көрсету және басқа да әлеуметтік қамтамасыз ету сапасын арттыру. Мүгедектігі бар адамдарды жұмысқа орналастыру бағдарламасын іске асыруға қатысты заңнамалар Еңбек министрлігімен тұрақты түрде қабылданып тұрады. Фирмалар мен кәсіпорындарға Оңтүстік Корея үкіметі мүгедектігі бар адамдарға жалақы төлеуге салықтық жеңілдіктер мен субсидиялар береді. Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі мүгедектер арасында жұмыспен қамту деңгейін арттыру жоспарын ұсынды. Ол жұмысқа мүмкіндігі шектеулі адамдар жалданған ірі компаниялар филиалдарының санын арттыруды көздейді. Бұл көрсеткішті қазіргі 44%-дан 76%-ға дейін арттыру жоспарлануда. Мүгедектердің жұмыспен қамтылу деңгейі жеке компанияларды осындай адамдардың белгілі бір санын жалдауды міндеттейтін ережелердің арқасында үнемі өсуде. Алайда 30 ірі компанияда бұл көрсеткіш 1,9%-ды құрайды, бұл заңда белгіленген көрсеткіштен 2,7%-ға төмен. Сонымен қатар Үкімет мүгедектердің кәсіби біліктілігін арттыруға маманданған мекемелер желісін кеңейтуге ниетті. Сонымен қатар олардың жұмыс жағдайларын жақсарту бойынша шаралар да қабылданатын болады. Сеул әкімшілігі мүгедектігі бар адамдардың 10%-ын жаңадан құрылған мемлекеттік қызметшілер лауазымдарына қабылдауға шешім қабылдады. Мемлекет есебінен мұндай кадрларды даярлау жөніндегі арнайы орталықтар ашылуда. Мысалы, 2008 жылы астаналық Сонпхагу муниципалдық округінде мүмкіндігі шектеулі азаматтарды оңалту орталығы ашылды. Ол ақыл-ой кемістігі бар мүгедектерге жұмысқа орналасуға көмек көрсетеді. Орталық директоры Чон Чжа ханым мүгедектер алдымен болашақ қызметкерлер ретінде пошта бөлімшелеріне, кітапханаларға және басқа да қоғамдық мекемелерге жұмысқа жіберілетінін айтады. Содан кейін олар кәсіби орталықтарда дайындықтан өтеді, онда оларды мемлекеттік қызметшінің этикеті ережелеріне үйретеді. Олар дұрыс киінуді, жұмысқа уақытында келуді және бастықтың өкімдерін дұрыс түсінуді үйренеді. Соңғы жылдары Сеулдің бес жүзге жуық тұрғыны физикалық және зерде бұзушылықтары бар мемлекеттік және коммерциялық кәсіпорындардан жұмыс тапты [34, 208 б.].

Жапониядағы кәсіптік бағдар беру жүйесінің басқа үлгілерден басты ерекшеліктерінің бірі кәсіптік бағдар беру орта мектептің кіші сыныптарынан бастап оқу бағдарламасына енгізіледі. Мысалы, мемлекеттік негізде жұмыс істейтін жапон мектептерінде кәсіптік бағдар беру 9-сыныпты бітіргенге дейін екі жыл бұрын міндетті толық емес орта мектепте басталады. Мектеп жоспарында кәсіптер әлемімен танысу курстары қарастырылған.

Әрбір жапон оқушысы міндетті түрде үш жылда кемінде 48 рет жұмыстың әр түрі бойынша 16 бекітілген еңбек саласынан кәсіби тәжірибелерге тартылады. Оларға мыналар жатады: өсімдік шаруашылығы; мал шаруашылығы; балық шаруашылығы; екі үлгідегі заттарды дайындау: а) өнеркәсіптік өндіріс саласына; б) қызмет көрсету және қолөнер саласына; механизмдермен жұмыс; кеңсе жұмысы; бизнес; адамдармен қарым-қатынасты қамтамасыз ету; азық-түлік өнімдерін дайындау; жобалау және сызу жұмыстары; тамақ дайындау; адамдарды күту; көпшілік алдында сөйлеу; спорт сабақтары; зерттеу жұмыстары. Бөлінген топтар Жапониядағы еңбек нарығын көрсетеді. Онда барлық қызмет түрлері келесідей ұсынылған: адаммен, техникамен, табиғатпен, белгі жүйелермен, көркем суреттермен [18, 12 б.].

Жапонияның денсаулық сақтау, еңбек және әл-ауқат министрлігінің деректері бойынша, 2013 жылы физикалық немесе психикалық бұзушылықтары бар адамдардың жалпы саны 7411 мың адамды немесе халықтың 5%-ға жуығын құрады. Жапонияда мүмкіндігі шектеулі адамдарды еңбек нарығына тарту өмір сүру жағдайын жақсартып, осындай адамдардың әлеуметтік мәртебесін арттырып қана қоймай, елдегі экономикалық жағдайды да жақсарта алады деп санайды. Еңбекке жарамды халықтың қысқаруы мен әлеуметтік мұқтаждарға арналған мемлекеттік шығындардың өсуі жағдайында Үкімет асырауындағы адамдардың санын қысқартуға және оларды жұмыс істеп тұрған салық төлеушілерге айналдыруға мүдделі. Мәселен, Денсаулық сақтау, еңбек және әл-ауқат министрлігінің бағалауы бойынша, егде жастағы адамдарды және мүмкіндігі шектеулі адамдарды жұмысқа орналастыру саласында белсенді саясатты жүзеге асыру жағдайында жұмыс күшін қысқарту 2020 жылға қарай 3,5 млн. адамға, ал 2030 жылға қарай 6,3 млн. адамға айтарлықтай шектелуі мүмкін.

Осындай саясатты жүргізуге ықпал ететін факторлар қатарында жапон медицинасының жоғары даму деңгейін және мүмкіндігі шектеулі адамдардың мұқтаждықтары үшін бейімделген қалалық инфрақұрылымның болуын атап өту қажет. Дегенмен Жапония мүмкіндігі шектеулі адамдарға жұмысқа орналастыру саласында тең құқықты қамтамасыз етуден әлі алыс. Көп жағдайда бұл жапон үкіметі бастамашылық еткен шаралардың тұрақты сипатқа ие болмауымен және қазіргі жағдайды түбегейлі өзгертуге мүмкіндік бермеуімен байланысты.

Жалпы алғанда, Жапонияда мүмкіндігі шектеулі адамдардың жұмыспен қамтылу деңгейі ЭЫДҰ-ға мүше басқа да көптеген дамыған елдерге қарағанда жоғары. Алайда мүмкіндігі шектеулі жұмыс істейтін адамдардың 20%-дан астамы «әл-ауқаттың өсуіне ықпал ететін жалдау» шартымен жұмыс істейтінін

атап өту қажет, бұл қайырымдылық пен волонтерлік ұйымдардағы немесе жалақысы төмен және еңбек қатынастарының даму деңгейі төмен шағын шеберханалардағы жұмысты білдіреді. Әсіресе, психикалық және даму бұзушылықтары бар адамдар үшін бұл көрсеткіш жоғары: Денсаулық сақтау, еңбек және әл-ауқат министрлігінің деректері бойынша, 2006 жылы ол 54%-ды құрады.

Мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін жұмыс орындарын ұсыну мәселелесінде, қарт адамдарды жұмысқа жалдау мәселесіндегідей, мемлекет компанияларды жалдау үшін кедергілерді азайту бойынша белгілі бір қадамдарға баруға міндеттейді. Әлемдік тәжірибеде мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін жалдаудың тең мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге қатысты екі тәсілі бар:

- кемсітушілікке қарсы қатаң заңнаманы әзірлеу;
- мемлекеттік және жеке кәсіпорындар үшін квоталау жүйесі.

Жекелеген кемсітушілікке қарсы шаралар Жапонияда да қолданылуына қарамастан, бұл елде екінші тәсілге – квоталарды бөлуге сүйенеді. Атап айтқанда, 2013 жылдың 1 сәуірінен бастап күшіне енген Мүмкіндіктері шектеулі адамдарды жалдауға жәрдемдесу туралы заңға сәйкес 50-ден астам адам жұмыспен қамтылған компаниялардағы штаттың 2%-ын мүмкіндігі шектеулі адамдар құрауы тиіс. Мұндай квоталар Жапонияда бұрыннан болған, бірақ жеке компаниялар үшін жалпы штаттың 1,8%-ын және мемлекеттік мекемелер үшін 2,1%-ын құраған [35].

Еуропалық үлгілермен салыстырғанда, АҚШ пен Канададан айырмашылығы Жапониядағы кәсіптік бағдар беру қызметінің барлық практикасы орта мектепте шоғырланған. Орта 12 жылдық мектептің өтпелі сыныптарында білім берудің маңызды бөлігі кәсіптік бағдар беру немесе кәсіби басшылық болып табылады, онда мамандықтар туралы негізгі білім беріледі және оқушылардың мансапқа дайындау мақсатында кәсіби дағдыларын дамытады. Мемлекет мүгедектер мен ЕБҚ бар адамдарға физикалық оңалту және білім алу үшін барлық жағдай жасайды. Жапонияда түрлі нозологиясы бар мүгедектерге кәсіптік бағдар беруде көзі көрмейтін адамдарды еңбек және кәсіптік бағдарлаудың жақсы тәжірибесі жинақталған. Мәселен, Жапонияда массаж көзі көрмейтін адамдардың негізгі кәсібі болып табылады, ал XX ғасырдың басында дүниежүзілік соғыс кезінде бұл мамандыққа көзі көрмейтін әскери адамдарды оқыта бастады және ұзақ уақыт бойы массажшы мамандығы көзі көрмейтіндердің монополиясы болды.

Жапонияда жыл өткен сайын мемлекеттік кәсіпорындарда жұмыс істейтін ЕБҚ бар адамдардың саны біртіндеп ұлғаюда, бұл жұмысшылар мен қызметшілерді тікелей жұмыс істейтін кәсіпорындарда даярлаудың кәсіптік бағдар беру проблемасын өзектілендіреді.

Осылайша, шетелде кәсіптік бағдар берудің қазіргі заманғы жүйелерін талдау осы жүйенің кейбір даму процестерін қадағалауға мүмкіндік береді:

- кәсіптік бағдар беру процесінің барлық қатысушылары арасында өзара әрекеттестіктің бірыңғай жүйесін құруға;

- кәсіптік бағдар берудің жас шектерін төмендетуге;

- кәсіби бағдар беру процесінде психодиагностиканың рөлін төмендету және оның кәсіби ақпарат сияқты бағытын арттыруға;

- оқушылардың кәсіпті неғұрлым адекватты таңдауы үшін оларды қызықтыратын мамандық бойынша практикалық тәжірибе алуына;

- кәсіптік бағдар беру саласына ақпараттық және коммуникациялық технологияларды тартуға (кәсіптік бағдар процесінің барлық қатысушыларының өзара іс-әрекетін қамтамасыз ететін ақпараттық жүйелер мен желілік деректер базасын құру үшін);

- мүгедектердің толыққанды кәсіптік білім алуға құқықтарын кеңейтуге және мүгедектердің кәсіптері мен еңбек түрлерінің мүдделерін барынша шектейтін мамандықтарды игеруге;

- өз мүмкіндіктеріне байланысты өндірістік еңбекке қатыса алмайтын ЕБҚ бар тұлғаларға олардың қабілеттері мен қызығушылықтары деңгейінде жұмыспен қамтылады.

Беларусь Республикасында Беларусь Республикасында жастарға кәсіби бағдар беруді дамыту тұжырымдамасы (бұдан әрі – тұжырымдама) әзірленді, оны 2014 жылы үш министрлік: Еңбек және әлеуметтік қорғау, Экономика және Білім министрліктері бекітті. Тұжырымдама экономиканы құрылымдық қайта құру және жұмысшы мамандығының беделін қалыптастыру қажеттілігі жағдайында жастарды кәсіптік бейімдеу бойынша жұмысты қалыптастыру мен жүзеге асыруға біртұтас көзқарасты қалыптастыру мақсатында әзірленді. Тұжырымдама кәсіптік бағдар берудің біртұтас жүйесін құруға бағытталған, ол тұрақты кәсіби бағыттылықты қалыптастыруды айқындайтын негізгі факторларды терең білуіне, нарықтық қатынастар жағдайында іс-әрекетке психологиялық дайындығына, білім алушылардың кәсіби қызметіне уәждемесіне сүйенуі тиіс.

Бұл құжатта кәсіптік бағдар беру жүйесінің негізгі мақсаты ретінде қоғамның, мемлекеттің және тұлғаның азаматтар үшін, әсіресе жастар үшін олардың жеке басының мүдделеріне, бейімділігіне, қабілетіне, сондай-ақ еңбек нарығының білікті, бәсекеге қабілетті кадрларға деген қажеттіліктеріне оңтайлы сәйкес келетін кәсіби қызметті еркін және саналы таңдау мүмкіндігі мен қабілетін қанағаттандыру белгіленген.

Сондай-ақ жастарды мамандық таңдауға дайындау бойынша мақсатты қызмет ретінде кәсіптік бағдар беру тұжырымдамалық сипаттағы идеяға – диагностикалық және тәрбиелік тәсілдердің өзара байланысына негізделеді. Ол барлық кадр саясатының ажырамас элементі және екі ұштасқан жүйенің: үздіксіз білім беру мен тиімді жұмыспен қамтудың бір бөлігі болуға тиіс.

Жастарға кәсіптік бағдар беру бойынша қызметтің негізіне мынадай принциптерге енгізілген:

- өз таңдауын тек қана еңбек қызметіндегі жеке қажеттіліктерін қанағаттандыруға ғана емес, сонымен қатар қоғамға барынша көп пайда әкелуге ұмтылысын білдіретін азаматтардың мамандық таңдаудағы саналылық принципі;

- тұлғаның мүдделері мен мүмкіндіктерінің басымдылығында кәсіптік бағдар берудің гуманистік принципі;

- мамандық таңдауда қажетті кәсіби және өзге де ақпаратқа, оқу және жұмысқа орналасу формасына қолжетімділік принципі;

- тұрғылықты, оқу немесе жұмыс орнына, жасына, жынысына, ұлтына және діни дүниетанымына қарамастан, кәсіптік бағдар беру қызметтерін алудың тең мүмкіндіктерін қамтамасыз ету принципі;

- жеке тұлғаны біліктілікті арттыруға, тәжірибе мен кәсіби шеберліктің өсуіне қарай табысты арттыруға, қоғамдық жұмысқа белсенді қатысуға, тұлғаның мәдени қажеттіліктерін қанағаттандыруға, тұрғын үйге, демалысқа және т.б. қажеттіліктерді қанағаттандыруға мүмкіндік беретін мамандықты таңдау идеясын болжайтын даму принципі;

- еңбек нарығының білікті кадрларға қажеттіліктерімен үйлесімде азаматтың болашақ мамандығын таңдауына көмек көрсетуді көздейтін кәсіби бағдар беру жұмысының практикамен өзара байланыс принципі;

- мектепке дейінгі, кіші, орта және аға мектеп жасындағы, білім алушы және жұмыс істейтін жастар секілді әртүрлі жас кезеңдерінде кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыруды қамтамасыз ететін кәсіптік бағдар берудегі жүйелілік пен сабақтастық принципі;

- кәсіптік бағдар беру қызметіне мүдделі барлық әлеуметтік партнерлердің өзара байланыс принципі, ол бірлескен қызметте мақсатқа бағытталғандықты және үйлестіруді күшейтуді көздейді.

Бұл құжатта жастарға кәсіптік бағдар беруді ұйымдастыру құрылымына сипаттама берілген. Мысалы, Денсаулық сақтау министрлігі, облыстық атқару комитеттерінің денсаулық сақтау басқармалары (қалалық атқару комитетінің денсаулық сақтау комитеті), бағынышты денсаулық сақтау ұйымдары үшін келесілерді жүзеге асырады.

Мүгедектерге, оның ішінде мүгедек балаларға қатысты Медициналық-оңалту сараптама комиссиясының (бұдан әрі – МОСК) құрылымдық бөлімшесі болып табылатын медициналық-кәсіптік оңалту кабинетінің мамандары мынадай функцияларды атқарады:

- мүгедек балаларға олардың денсаулық жағдайына, қызығушылығына, бейімділігіне, кәсіптік қабілеттеріне, еңбек нарығының конъюнктурасына және оларды кейіннен жұмысқа орналастыру мүмкіндігіне сәйкес келетін кәсіптік диагностиканы, кәсіптік іріктеуді, кәсіптік кеңесті жүргізеді.

- еңбекке қабілетті жастағы мүгедектерді кәсіптік даярлау, қайта даярлау және кейіннен жұмыспен қамту мүмкіндіктерін анықтау мақсатында кәсіптік бағдар беруді жүргізеді, ол мыналарды қамтиды: кәсіптік ақпарат беру және кеңес беру;

- бұрын алынған білімі, бұрын игерілген кәсіптер негізінде еңбек (кәсіби) қызметінің қолжетімді түрлерін кәсіптік таңдау;

- аурудың асқынуына, мүгедектіктің күрделенуіне алып келетін факторларды болдырмау мақсатында еңбек және демалыс режимі мен оңтайлы жағдайларды таңдау;

- өндіріске жеке бейімдеу;

- мүгедекті қоғамға интеграциялау мақсатында оны өндіріске кәсіби даярлау, қайта даярлау, жеке бейімдеу бойынша жоспар құрады;

- кәсіптік оқыту формаларын іріктейді;

- мүгедектерді оқытумен, кәсіптік даярлаумен және қайта даярлаумен айналысатын педагогикалық қызметкерлермен, еңбек, жұмыспен қамту және әлеуметтік қорғау органдарының қызметкерлерімен, сондай-ақ мүгедектердің қоғамдық ұйымдарының өкілдерімен өзара іс-қимыл жасайды;

- өз құзыреті шегінде консультациялық қорытынды шығарады, оны МОСК қорытынды шығару және мүгедекті оңалтудың жеке бағдарламасын, өндірістегі жазатайым оқиға немесе кәсіби ауру салдарынан зардап шегушіні оңалту бағдарламасын қалыптастыру кезінде қолданады.

Білім беру мекемелерінде әдістемелік қамтамасыз етуді ұйымдастыру және кәсіптік бағдар беру жұмысын басқару мәселелері бойынша кабинеттер, кәсіптік бағдар беру бұрыштарын, сондай-ақ кәсіптік бағдар беру бойынша қоғамдық кеңестер құру қажеттігі туралы көрсетілген. Қажет болған жағдайда ұйымдар білім беру мекемелерімен, басқа да мүдделі ұйымдармен кәсіби бағдар беру бойынша біріккен кеңестер құра алады.

Тұжырымдамада мектепке дейінгі деңгейден бастап жоғары біліммен аяқталатын жастардың кәсіби және жеке тұлғалық қалыптасуының барлық кезеңдерінде кәсіптік бағдар беру процесінің ерекшеліктері айқындалған. Құжатта арнайы білім беру мекемелеріне арналған бөлім жеке бөлінген, ол жерде мыналар көрсетілген: «психофизикалық даму ерекшеліктері бар білім алушыларға кәсіптік бағдар беру міндеттерін шешу олардың физикалық және (немесе) психикалық даму бұзушылықтары (зияткерлік жетіспеушілігі, сөйлеу қабілетінің ауыр бұзушылықтары, есту қабілетінің бұзушылығы, көру қабілетінің бұзушылығы, психикалық дамуының бұзушылығы (оқудағы қиындықтар), тірек-қимыл аппараты функцияларының бұзушылығы) және қолданыстағы нормативтік-құқықтық құжаттар негізінде әрбір білім алушыны медициналық, психологиялық, педагогикалық тексеру деректерін есепке алумен жүзеге асады.

Тұжырымдама еңбек нарығының негізгі проблемаларына сәйкес азаматтарға кәсіптік бағдар беру саласындағы бағдарламаларды, іс-шаралар жоспарларын әзірлеуге негіз ретінде қызмет етеді. Тұжырымдаманы іске асыру мемлекеттің, шаруашылық жүргізуші субъектілердің, қоғамдық ұйымдардың және кәсіптік бағдар берудің кешенді процесіне тартылған басқа да әлеуметтік институттардың біріккен және үйлестірілген іс-қимылдарымен қамтамасыз етіледі.

Қазіргі уақытта Беларусь Республикасында мүгедектерді жұмысқа орналастыру үшін жұмыс орындарын құратын жұмыс берушілерге мемлекеттік көмектің нақты қолданыстағы тетігі бар, алайда мұны негізінен мүгедектердің қоғамдық бірлестіктерінің кәсіпорындары пайдаланады. «Қарапайым жұмыс берушілер» үшін мемлекеттік субсидия алу мүмкіндігі көру қабілеті бұзушылықтары бар мүгедекті жұмысқа қабылдауға стимул бола алмайды.

Мұның негізгі себебі, ең алдымен, субсидия алу кезіндегі бюрократиялық қиындықтар болуы мүмкін, ал мүгедекке қатысты жоғарыда аталған әлеуметтік стереотип – жұмыс берушінің мүгедектігі бар қызметкердің өзінің сау әріптестерімен тең деңгейде жұмыс істей алатындығы жөнінде сенімінің болмауына байланысты [36, 18 б.].

Ресейде кәсіптік бағдар беру мәселелері РФ Еңбек министрлігінің 1996 жылғы 27 қыркүйектегі қаулысымен бекітілген «Ресей Федерациясындағы халыққа кәсіптік бағдар беру және психологиялық қолдау туралы» Ережеде анықталған.

Кәсіптік бағдар берудің мақсаты ретінде Ережеде төмендегілер айқындалған:

- мамандықты еркін таңдауда әлеуметтік кепілдіктерді, жұмыспен қамту формаларын және нарықтық қатынастар жағдайында жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыру жолдарын қамтамасыз ету;

- адамның кәсіби мүдделері, оның психофизиологиялық ерекшеліктері мен еңбек нарығының мүмкіндіктері арасындағы теңгерімділікке қол жеткізу;

- еңбек қызметінің қандай да бір саласында кәсіби табыстылықты болжау;

- жеке тұлғаның кәсіби шеберлігінің үздіксіз өсуіне оның еңбегімен және өзінің әлеуметтік мәртебесімен қанағаттануының маңызды шарты, жеке әлеуетті іске асыру, салауатты өмір салтын қалыптастыру және лайықты әл-ауқатты қалыптастыру.

Ресейдегі Халыққа кәсіптік бағдар беру мен психологиялық қолдаудың құқықтық негізін тиісті халықаралық құқықтық актілер, Ресей Федерациясының «Білім туралы» Заңы, Ресей Федерациясының «Ресей Федерациясындағы халықты жұмыспен қамту туралы» Заңы, Ресей Федерациясының азаматтардың денсаулығын қорғау туралы заңнамасының негіздері, Ресей Федерациясының Еңбек министрлігінің 1995 жылғы 29 тамыздағы №47 қаулысымен бекітілген «Ресей Федерациясында халыққа кәсіптік бағдар беру мен психологиялық қолдаудың мемлекеттік жүйесін дамытудың негізгі бағыттары», өзге де нормативтік құқықтық актілер, сондай-ақ осы Ереже құрайды.

Мемлекеттік жүйені дамытудың басым бағыттарын айқындауды, атқарушы биліктің мүдделі федералдық органдары мен Ресей Федерациясы субъектілерінің атқарушы билік органдарының халыққа кәсіптік бағдар беру және психологиялық қолдау саласындағы келісілген іс-қимылдарын қамтамасыз етуді Халыққа кәсіптік бағдар беру және психологиялық қолдау мәселелері жөніндегі ведомствоаралық комиссия жүзеге асырады.

РФ Еңбек және әлеуметтік даму министрлігінің Халыққа кәсіптік бағдар беру және психологиялық қолдаудың бүкілресейлік ғылыми-практикалық орталығы Халыққа кәсіптік бағдар беру және психологиялық қолдау саласында жұмысты жүзеге асырады, халыққа кәсіптік бағдар беру және психологиялық қолдаудың барлық аумақтық орталықтарының ғылыми-әдістемелік, ұйымдастыру-тәжірибелік қызметін үйлестіреді және қамтамасыз етеді.

Халыққа кәсіптік бағдар беру және психологиялық қолдаудың аумақтық орталықтары: еңбек нарығы жағдайында жастарды, халықтың басқа да

санаттарына кәсіптік бағдар беру және психологиялық қолдау бойынша қызметтер көрсетеді, тегін психологиялық-кәсіптік бағдар беру қызметтерінің кепілді минимумын қамтамасыз етеді; кәсіби ақпараттандырудың, кәсіптік кеңес берудің, психофизиологиялық іріктеудің (таңдаудың), психологиялық қолдаудың тиімді әдістері мен құралдарын енгізеді, тиісті аумақтағы халыққа кәсіптік бағдар беру және психологиялық қолдау саласындағы қызметке әдістемелік басшылықты және үйлестіруді және басқа да қызметтерді жүзеге асырады.

Халықты жұмыспен қамту орталықтары, жұмыссыз азаматтарды және жұмыспен қамтылмаған халыққа кәсіптік бағдар берудің өңірлік орталықтары қызмет саласын, кәсіби даярлау, қайта даярлау және жұмысқа орналастыру түрін таңдау (ауыстыру) мақсатында жұмыспен қамту қызметіне өтініш білдірген азаматтарды хабардар ету және кеңес беру секілді міндетті тегін кәсіптік бағдар беру қызметтерін ұсынады.

Білім беру мекемелері (білім берудің жалпы бастауыш, негізгі орта, жалпы орта (толық) және дамуында ауытқулары бар білім алушыларға арналаған арнайы (түзету) мекемелері мемлекеттік стандарттар мен нормативтер негізінде білім алушылардың жергілікті жағдайлары мен мүдделерін ескере отырып, денсаулық сақтау ұйымдарымен бірлесе отырып:

- жалпы оқу бағдарламаларының, оқу құралдарының және оқу-тәрбие процесінің кәсіптік бағдарға бағытталуын қамтамасыз етеді, осы жұмысқа педагогикалық ұжымдардың, ата-аналар қоғамдастығының, тиісті ұйымдар мен мекемелер мамандарының қатысуын қамтамасыз етеді;

- жүйелі, білікті және кешенді кәсіптік бағдар беру жұмыстарын жүргізеді;

- жалпы білім беретін мекеме оқушыларының әр оқушының қызығушылығына, денсаулық жағдайына және ерекшеліктеріне сәйкес мамандық таңдауына саналы көзқарасты қалыптастырады;

- оқушыларды сабақтан тыс уақытта техникалық және көркем шығармашылыққа тартады, оның мамандық таңдаудағы рөлін арттырады;

- оқушылардың кәсіптік білім алуын және кеңес беруін ұйымдастырады, олардың жеке психофизиологиялық ерекшеліктерін, денсаулық жағдайын, сондай-ақ өңірдің кадрларға қажеттілігін ескере отырып, жеке тұлғаны кешенді зерттеу негізінде кәсіптік ниеттерін қалыптастырады;

- оқушылардың жеке қызығушылықтарын, қабілеттерін және бейімділігін толық ашу үшін саралап оқытуды ұйымдастырады;

- психологиялық-педагогикалық және медициналық консультацияның, кәсіптік білім беру мекемелеріне түсетін жастарды кәсіби іріктеудің (таңдаудың) бірлігін қамтамасыз етеді;

- кәсіптік бағдар беру жұмыстарын ұйымдастыру және өткізу үшін білім беру мекемелерінде ұйымдастырылатын психологиялық қызметтердің мүмкіндіктерін пайдаланады.

Нарықтық экономика жағдайында жастарды еңбекке дайындаумен, өсіп келе жатқан ұрпақтың еңбекке деген тиісті уәждемелерін қалыптастырумен, болашақ кәсіби қызмет түрін саналы жоспарлау мен таңдаумен және жеке

мүдделерін, денсаулық жағдайын, әркімнің жеке ерекшеліктері мен бейімділігін, сондай-ақ кәсіптер мен еңбек нарығының талаптарын ескере отырып, жұмыспен қамту нысанын байланыстыруда кәсіптік бағдар беру барлық үлгідегі білім беру мекемелерінің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

Кәсіптік кеңес беру, кәсіптік іріктеу (таңдау), психодиагностика және түзету саласындағы жұмысқа тиісті білімі бар және белгіленген тәртіппен аттестаттаудан өткен адамдар ғана жіберіледі.

Тегін психологиялық-кәсіптік бағдар беру қызметтерінің кепілдік берілген минимумы жалпы білім беру мекемелерінің оқушыларына, мектеп-интернаттар мен балалар үйлерінің тәрбиеленушілеріне, мүгедектерге, кәсіптік білім беру мекемелерінің оқушыларына, еңбек қызметінің алғашқы үш жылында жұмыс істейтін жастарға, еңбекке қабілеті шектеулі адамдарға, жұмыссыз, мәжбүрлі қоныс аударушы немесе босқын мәртебесі бар азаматтарға жеке психологиялық-кәсіптік көмек көрсетуді де қамтиды.

Ресейде, сондай-ақ РФ субъектілерінде жас мүгедектерді кәсіптік білім алу кезінде қолдау бағдарламаларын жүзеге асыру және 2016-2020 жылдарға жұмысқа орналастыруға жәрдемдесу бойынша ведомствоаралық іс-шаралар жоспары әзірленді. Осы құжаттың соңғы іс-шарасы 2020 жылға қарай жұмысқа орналастыру мәселелерін шешу кезінде жас мүгедекке ілесіп жүру бойынша қызметтің бірыңғай стандартын әзірлеу болып табылады. Сонымен қатар РФ-да 2016-2020 жылдарға арналған мүгедек балалар мен ЕБҚ бар тұлғаларға кәсіптік бағдар беру жүйесін дамыту мәселесі бойынша ведомствоаралық кешенді іс-шаралар жоспары құрылды [37, 52 б.].

Жоғарыда айтылғандармен қатар табысты кәсібилендірудің үлгісі ретінде Халықаралық Абилимпикс Федерациясының (Халықаралық Абилимпикс Федерациясы) тәжірибесі негізінде мүгедектігі бар адамдар арасында кәсіби шеберлік конкурстарын қолдауды ұйымдастыруды зерттеу қорытындылары бойынша талдамалық есептің материалдарын ұсынамыз [38].

Белгілі болғандай, статистика бойынша, Абилимпикс қозғалысына қатысушы елдер мүгедектігі бар адамдарды жұмысқа орналастыру және мотивация беру мәселелерін анағұрлым тиімді шешеді.

2011 жылы Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы мен Дүниежүзілік банк тобы әзірлеген «Мүгедектік туралы дүниежүзілік баяндаманың» деректері бойынша, бір миллиардтан астам адам немесе әлем халқының шамамен 15 пайызы мүгедектіктің қандай да бір түрімен өмір сүреді. Олардың ішінде 200 миллионға жуығы жұмыс жасауда елеулі қиындықтарға тап болып отыр. Бұл ретте халықтың қартаюына байланысты мүмкіндігі шектеулі адамдардың саны үздіксіз өсуде, тиісінше халықтың осы тобында жұмыссыздар саны да артып келеді.

«Денсаулық сақтау саласындағы дүниежүзілік шолу» деректері бойынша, мүгедек ерлер арасындағы жұмыспен қамту деңгейі 35 пайызды және әйелдер арасында 20 пайызды құрайды. Ал мүгедектігі жоқ адамдар арасында бұл көрсеткіш әлдеқайда жоғары: ерлер – 65, әйелдер – 30 пайыз.

Абилимпикс халықаралық қозғалысы жетекші әлемдік державалар көшбасшыларының назарын мүгедектерді жұмысқа орналастыру проблемасына, мүгедектердің елдің әлеуметтік-экономикалық өміріне қатысуына аударады. Үндістанның Премьер-Министрі Атал Бихари Ваджпаи, 2003 жылы Абилимпикстің халықаралық чемпионаттың ашылуында: «Мүгедектердің 80%-дан астамы дамушы елдерде өмір сүреді және олардың көпшілігі өсіп келе жатқан кедейліктің, әлеуметтік оқшаулаудың және күйзелістің құрбанына айналуда. Олардың мәселелері біздің даму стратегиямызда басымды сипатқа ие болуы тиіс...»,- деп тұжырымдаған.

2003 жылы Үндістанда халықаралық Абилимпикс чемпионатын өткізу үнді билік өкілдерінің мүгедектердің проблемаларына назарларын аудартып, тарихта алғаш рет сауда орталықтары, стадиондар, қонақүйлер, қоғамдық орындар, мұражайлар, теміржол станциялары, қоғамдық көлік секілділердің қолжетімді болуына алып келді.

Үндістанда Абилимпикс қозғалысы 2001 жылдан бері дамыған. Қаржылық қолдауды әлеуметтік әділдік министрлігі (Ministry of Social Justice & Empowerment) көрсетеді. Абилимпикс қозғалысының арқасында Үндістанда көптеген кәсіпорындар мүгедектерді жұмысқа орналастыруда. Мысалы, The National Thermal Power Corporation (NTPC) атты Үндістанның ең ірі энергетикалық компаниясы мүгедектерді компания қызметінің 50 санаты бойынша жұмысқа қабылдайды.

Ескеретін жайт, Абилимпикс қозғалысы мүгедектің өзінің еңбек әлеуетін іске асыру мүмкіндіктері заңнамалық деңгейде бекітілген елдерде дамыған. Осылайша, Франция заңнамасында мүгедектердің қайта оқыту және кәсіптік даярлау, сондай-ақ мүгедектерді квоталанған жұмыс орындарына міндетті түрде жұмысқа орналастыру құқығы көзделген. Мүгедектер үшін жұмыс орындарын дайындаумен айналысатын кәсіпорындарға мемлекет қаржылық көмек көрсетеді. Көмек беру нысандары Үкімет қаулыларымен белгіленген. Мүгедектерді жұмысқа орналастыруға бағытталған жеңілдетілген еңбек режимі бар мамандандырылған кәсіпорындар бар. Басқа қызметкерлерге қатысты мүгедектер еңбек шартында бекітілген артықшылықтарға ие. Бұдан басқа, мемлекет оларға өзін-өзі жұмыспен қамтуға жәрдем көрсетеді.

Сондай-ақ Францияда шағын бизнеспен айналысуға ниет білдірген еңбек етуші мүгедектерге несие беру мүмкіндігі қарастырылған. Францияда Еңбек министрлігі Абилимпикске жетекшілік етеді. Мұның барлығы нәтиже алып келуде: Францияда мүгедектердің 80%-ы жұмысқа орналасты, мүгедектердің 33%-ы жоғары оқу орындарында оқиды, Франциядағы мемлекеттік және жеке компаниялардың тек 8%-ының ғана өз штатында мүгедектері жоқ.

Германияда мынадай қағидатты негізге ала отырып жұмыс істейді: мүгедектерді оңалту, әлеуметтік бейімдеу мен кейіннен жұмысқа орналастыру; оларды зейнетақымен және жәрдемақылармен тұрақты қамтамасыз етуге қарағанда экономикалық жағынан тиімді. Мемлекет мүгедекті «асыраушы» ретінде тұрақты асыраудан гөрі жұмысқа орналастыруды тиімді санайды. Заңнамаға сәйкес мүгедекті еңбек жолына әлеуметтік интеграциялауды

қаржыландыру зейнетақымен қаржыландыру алдында әлеуетке ие. Мемлекет сондай-ақ мүгедектерді кәсіптік оңалтуды көтермелеуге бағытталған шараларды белсенді қолданады. Мәселен, жұмыс істейтін мүгедектерге жұмысқа барып-қайтатын жолға көлік шығындарының өтемақысы төленеді. Мүгедектіктің ауыр түрлері бар мүгедектер залал өтемақысын алады және салықтарды төмендетуден, жұмыстан босатудан және т.б. қорғау бөлігінде бірқатар басқа да жеңілдіктерге ие болады.

Нидерланд мемлекетінде әлеуметтік жұмысқа орналасу туралы заң қабылданды, оның негізгі сипаты мүгедекке жұмыс орнының болу-болмауына емес, оның қалауы мен мүмкіндіктеріне байланысты жұмыс табуға талпынысы болып табылады. Осы Заңның күші қызметкерлердің санына қарамастан, мемлекеттік және жеке сектордың барлық кәсіпорындары мен ұйымдарында қолданылады. Бұл ретте кәсіпкерлерге мүгедектер жұмыс істейтін өз кәсіпорнында жұмыс орындарының пайызын өзі анықтауға құқық берілген. Мемлекеттен өндірісті кеңейтуге қаржылай көмек алатын кәсіпорындар мүгедектердің белгілі бір санын жұмысқа орналастыруға міндетті. Мүгедектерді жұмысқа алатын кәсіпкерлерге жұмыс орындарын түрлендіруге және мүгедектердің еңбегін оңтайландыру үшін қажетті басқа да бейімдеу шараларына қосымша шығындарды төлеу үшін жеңілдіктер мен субсидиялар беріледі.

Аустралияда мүгедектер үшін жұмыс орындарын құруды көздейтін квота жүйесі жоқ. Мүгедектерге жұмыс істеуге мүмкіндік беретін ұйымдар әлеуметтік қамсыздандыру департаментінен субсидия алады.

Жапония заңнамасы квота және мүгедектерді жалдауды мемлекеттік субсидиялау жүйесін қарастырады. Мемлекет мүгедектердің еңбегін пайдаланатын жұмыс берушілерге өтемақы төлейді. Бұл өтемақылар мүгедектер үшін жұмыс орындарын квоталау туралы заңның талаптарын орындамайтын компаниялардың аударымдарынан құралады.

Канада өзінің Конституциясына мүгедектердің теңдігі туралы ережені енгізген бірінші ел болып табылады: «Әрбір адам ешқандай кемсітусіз, оның ішінде нәсіл, ұлт, дін, жыныс, жас, ақыл-ой немесе физикалық бұзушылықтары бойынша заң алдында тең». Канадада мүгедектердің құқықтары мен мүдделерін қорғауға бағытталған заңаманалар көп. Атап айтқанда, «Көру бұзушылықтары бар мүгедектер туралы акт», «Мүгедектер туралы акт», «Мүгедектерді кәсіби оңалту туралы акт», «Канададағы адам құқықтары туралы заң», «Еңбек туралы заң», «Жалдамалы қызметкерлерге өтемақы беру туралы заң» т.б.

Заңдар мүгедектерді кемсітуге тыйым салады және мүгедектерге тауарлар мен қызметтер, тұрғын үй, жұмыс және т.б. ұсынуда кемсітушіліктен қорғауды дамытуды көтермелейді. Канадада мүгедектерді оңалтудың түрлі аспектілері бойынша көптеген федералдық, провинциялық және жергілікті мақсатты бағдарламалар бар. Канадада білім беру жүйесі білім алушыларды білім берудің барлық деңгейлерінде – мектептен университетке дейінгі білім алуын заңды тәртіпте қадағалайды. Интеграциялық білім берудің формасы басымырақ келеді, арнайы техникалық құралдар мен жеке бағдарамалар қолданылады.

«Жастарды жұмысқа орналастыру стратегиясы» арнайы бағдарламасы 30 жасқа дейінгі мүгедектерді жұмысқа орналастырушы жұмыс берушілер үшін белгілі бір жеңілдіктерді көздейді, бұл ретте оларға қажетті арнайы жабдықтардың құны өтеледі. «Әріптестіктегі әлеуметтік даму» бағдарламасына сәйкес оқу орындарына, әлеуметтік кеңестерге, ерікті ұйымдарға, үкіметтік емес ұйымдарға және мүгедектермен жұмыс істейтін пайда табу мақсатында құрылған агенттіктерге арнайы жобаларды ұйымдастыруға және қаржыландыруға көмек көрсетіледі. Мүгедектерге қатысты әлеуметтік бағдарламалар мен төлемдердің көпшілігі Канада Федерациясының (провинциялардың) билік органдарының қарамағында. Алайда 1996 жылдан кейін федералдық және провинциялық үкіметтер мүгедектерді өзінің ұжымдық басымдығымен қамтамасыз ету мәселелерін жариялады және 1998 жылы Канада үкіметі және провинциялар мен аумақтар үкіметі «Бірге. Мүгедектер мәслесіне қатысты Канада саясаты» жоспарына қол қойды. Бұл жоспарда үш идея негізінде құрылатын ұзақ мерзімді саясаттың негізгі бағыттары көрсетілген:

- мүгедектер канадалық қоғамның толыққанды мүшелері болып табылады;
- мүгедектердің қоғам өмірінің барлық салаларына қатысуға мүмкіндігі болуы тиіс;
- мүгедектерді қоғамның ең жоғары тәуелсіз мүшелеріне айналдыру үшін жағдай жасау қажет. Бұдан әрі қабылданатын бағдарламалардың сипатына қарамастан, мүгедектер толыққанды тәуелді емес, қатысушы, мемлекеттік дотацияларды пассивті алушылар болып табылатындығына акцент қойылған.

Еуропа, Германия, Франция және Венгрия сияқты елдерде 20-дан астам қызметкері бар ұйымдар мүгедектерді жалдау үшін квота бөлуге міндетті, квота мөлшері 5-6%-ды, Польша мен Австрияда 25 қызметкерді құрайды. Испанияда міндетті квотаға жататын ұйым қызметкерлерінің ең аз саны – 50, бұл ретте квота 3%-ды құрайды. Жапонияда квота мөлшері 2%-ға дейін.

Абилимпикс қозғалысы дамыған елдердің тәжірибесі өткізілген іс-шаралардың мүгедектердің кәсіптік білім алуына, ЕБҚ бар адамдардың және мүгедектердің қоғамға азаматтық қатысуын дамытуға мемлекеттік, сондай-ақ бюджеттен тыс инвестицияларды тартуға ықпал ететінін көрсетеді.

Абилимпикс Халықаралық федерациясына (International Abilympic Federation) қатысушы елдерде Абилимпикс:

- мүгедектердің кәсіби дағдылары мен біліктерінің деңгейін арттыру;
- мүгедектердің еңбек уәждемесін дамыту;
- қоғам мен жұмыс берушілер арасында мүгедектердің кәсіби қабілеттерін танымал ету;
- мүгедектерді кәсіптік өзін-өзі анықтау жүйесін дамыту;
- мүгедектерді кәсіптік бейімдеу шеңберінде мемлекеттік және үкіметтік емес ұйымдармен, кәсіпорындармен, ұйымдармен және мекемелермен стратегиялық серіктестікті дамыту;

- өзара іс-қимылды ұйымдастыру, кәсіптік білім беруде, мүгедектерді жұмысқа орналастыруда идеялар мен тәжірибе алмасу, мүгедектердің тіршілік әрекетін ұйымдастыру сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Абилимпикс халықаралық қозғалысының негізгі құндылықтары тұтастық, ашықтық, әділдік, серіктестік және инновация болып табылады.

Алғашқы рет мүгедектер арасында кәсіби шеберлік олимпиадасын өткізу идеясын жапондықтар ұсынды. Жапониядағы Абилимпикс дамуымен қарт адамдарды, мүгедектерді және жұмыс іздеушілерді жұмыспен қамту мәселелері бойынша Жапон ұйымы (Japan Organization for Employment of the Elderly, Persons with Disabilities and Job Seekers, JEED) айналысады, ол 1971 жылы құрылған, 45 жыл бойы ұйым өз атауын бірнеше рет өзгертті.

Жапониядағы Абилимпикс жарысы мүгедектердің дағдыларына, әлеуетіне және қабілетіне қатысты дәстүрлі көзқарастарды өзгертуге көмектесті, бұл мүгедектерді жұмыспен қамту және кәсіби жұмысқа табысты орналастыру саласындағы мүмкіндіктерді арттыруға алып келді.

1981 жылы дәл осы Жапония Бірінші Халықаралық Абилимпикс чемпионатын өткізудің иесі болды. Жапониядағы алғашқы халықаралық Абилимпикс чемпионаты ең жоғары деңгейде қолдау тапты. Кәсіби қабілеттер мен дағдылар байқауларынан басқа, мүмкіндігі шектеулі адамдар мен мүгедектердің кәсіби мүмкіндіктері тақырыбына әртүрлі тұсаукесерлер, сондай-ақ мүмкіндіктері шектеулі адамдар мен мүгедектердің кәсіби мүмкіндіктері мәселесі бойынша жұртшылықтың ақпараттандырылуын арттыруға ықпал еткен көрмелер мен халықаралық семинарлар қоғамға мүмкіндігі шектеулі адамдар мен мүгедектердің қоғам өміріне қосқан зор әлеуеті мен үлесін көрсетті.

Жапон ұйымы қарт адамдарды, мүгедектерді және жұмыс іздеп жүргендерді жұмыспен қамту мәселелері бойынша Абилимпикс өңірлік және ұлттық чемпионаттарын өткізуді ұйымдастыру мәселелерімен айналысады, Халықаралық Абилимпикс Федерациясында жетекші ұйым болып табылады.

Қарт адамдарды, мүгедектерді және мүмкіндігі шектеулі адамдарды кәсіби оңалту және жұмыспен қамту бойынша жапон ұйымы ерекшелігі жақын жерде кәсіби даярлау мен жұмыспен қамту бойынша жергілікті және аймақтық орталықтардың болуында.

Мүмкіндігі шектеулі адамдар мен мүгедектерді жұмыспен қамтудың жапондық жүйесі бірқатар ерекшеліктерге ие:

- компанияларға қолдау көрсетіледі, олар алдағы жұмыс үшін еңбекке қабілеті шектеулі адамдарды оқыту жөнінде ұсыныстар алады, оларға мүгедектік сипатын ескере отырып, жұмыстың неғұрлым қолайлы түрін анықтауға көмектеседі;

- оқыту курсын, мүгедектерді алдағы жұмыс үшін дайындауды, мүгедектер үшін жұмысқа және үйге қоғамдық көлікті пайдалануды үйрену мүмкіндігін көздейтін еңбекке қабілеттілігі шектеулі адамдарды қолдау;

- жұмыс орнында денсаулық сақтау мен еңбек қауіпсіздігіне қатысты ережелерді меңгеру, жұмыс орнында қарым-қатынас жасау;

- жоғары тұрған инстанциялармен және т.б. өзара іс-қимыл схемасы; еңбекке қабілеттілігі шектеулі адамдардың отбасыларына қолдау көрсету, ұйқыға, тамақтануға маңызды мән бере отырып, мүгедектерге отбасы тарапынан қажетті көңіл бөлуге және осылайша, оларда қоғамның толыққанды мүшелері болып табылатындығын және оның дамуына өз үлесін қосатындығын сезінуге ықпал етеді [39].

Қазақстан Республикасында мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2019 жылғы 2 қыркүйектегі «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында экономиканы дамыту және әлеуметтік проблемаларды шешу мәселелеріне ерекше назар аударылды.

ҚР Президенті Қ. Тоқаев білім беру сапасын арттырудың маңызды бағыты ретінде мыналарды атап өтті [40]: «Біздің елімізде еңбек ресурстарының балансын есепке алудың тиімді әдістемесі әлі күнге дейін әзірленген жоқ. Шын мәнінде, мамандар даярлаудың отандық жүйесі нақты еңбек нарығынан тыс қалған. Жыл сайын 21 мыңға жуық мектеп түлегі кәсіби және жоғары оқу орындарына түсе алмай қалады. Жастардың бұл тобы жұмыссыздар мен маргиналдардың негізін құрайды. Олар амалының жоқтығынан қылмыстық және экстремистік ағымдардың ықпалына түсуде. Біз оқушылардың қабілетін айқындап, кәсіби бағыт-бағдар беру саясатына көшуіміз қажет. Бұл саясат орта білім берудің ұлттық стандартының негізі болуы тиіс».

Қазақстан Республикасында «Білім туралы» Заңының 1-бабында мынадай анықтама берілген:

- кәсіптік бағдар – білім алушының кәсіптік қызығушылықтарына, жеке қабілеттері мен психикалық-физиологиялық ерекшеліктеріне сәйкес білім беру және кәсіптік мүмкіндіктер саласында, мамандық пен оқитын орнын еркін және саналы таңдау құқықтарын іске асыруына ақпараттар мен консультациялық көмек беру [5].

ҚР «Білім туралы» заңының баптарында білім алушылардың тиісті білім беру бағдарламаларына тең қол жеткізуін, түзету-педагогикалық және әлеуметтік қолдауды, ЕБҚ бар балалардың барлық деңгейдегі білімге қол жетімділігін көздейтін білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың мәні мен принциптері ашылған.

2016 жылы Қазақстан Білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы конвенцияны және Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенцияны ратификациялады. Конвенцияларды ратификациялағаннан кейін ҚР Үкіметі заңнамалық және нормативтік базаны жетілдіру жолымен мүгедектерді жұмыспен қамту саласында бірқатар шаралар қабылдады.

Конвенциялардың барлық ережелері елдің заңнамасында, оның ішінде Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында белгіленген. Барлығы үшін сапалы оқытудың қолжетімділігі толық теңдік негізінде әркімнің қабілеттері мен қалауына қарай қазақстандық білім берудің барлық деңгейлерінде жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасы азаматтарының еңбек және жұмыспен қамту саласындағы Конституцияда және базалық заңдарда, Еңбек кодексінде көрсетілген құқықтары мен кепілдіктері толық көлемде мүгедектерге қолданылады және мүгедектердің еңбек ету құқығын барлығымен тең дәрежеде тану жөнінде Конвенцияның 27-бабының 1-тармағына сәйкес келеді және осы құқықты іске асыру үшін құқықтық негіз жасайды.

ҚР Конституциясында (24-баптың 1-тармағы) және Еңбек кодексінде (5-бап) мүгедектер үшін ешбір шектеусіз қолданылатын еңбек қатынастарын құқықтық реттеу негіздері анықталған: еңбек бостандығы, өзінің еңбекке қабілеттілігіне еркін иелік ету, мамандық және қызмет түрін таңдау құқығы, жұмыссыздықтан қорғау құқығы және жұмысқа орналасуда көмек көрсету, еңбек саласында кемсітушілікке тыйым салу. Бұл ретте әрбір адам қауіпсіздік және гигиена талаптарына сай келетін жағдайларда еңбек етуге, ешбір кемсітусіз еңбегі үшін сыйақы алуға, сот қорғауын қоса алғанда, еңбек құқықтары мен бостандығын қорғауға құқылы.

«Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» заңның 31-32 бабында мүгедектерді ашық еңбек нарығында жұмысқа орналастыру кезінде кемсітудің алдын алу мақсатында мүгедектерге басқа азаматтармен тең еңбек қызметінің мүмкіндіктерін құруға бағытталған қосымша шаралар жүйесі, сондай-ақ жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету бойынша қосымша шаралар бекітілген:

- Қазақстан Республикасының халықты жұмыспен қамту туралы заңнамасына сәйкес ауыр жұмыстардағы, зиянды, қауіпті еңбек жағдайлары бар жұмыстардағы жұмыс орындарын есепке алмай, жұмыс орындары санының екіден төрт пайызына дейінгі мөлшерінде мүгедектер үшін жұмыс орындарының квотасын белгілеу;
- жеке кәсіпкерлікті, шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту арқылы мүгедектер үшін қосымша жұмыс орындарын құру;
- мүгедектерді Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жұмысқа орналастыру үшін арнаулы, сондай-ақ әлеуметтік жұмыс орындарын құру;
- мүгедектерге кәсіптік оқуды ұйымдастыру арқылы қамтамасыз етеді [41].

2018 жылдан бастап Қазақстанда мүгедектерді жұмысқа орналастыру үшін арнайы жұмыс орындарын құратын жұмыс берушілердің шығындарын субсидиялау енгізілді. Бұл норма мүгедектерді жеке секторда жалдауды ынталандыру бойынша Конвенция бөлігінде міндеттемені орындау үшін енгізілді.

ҚР «Халықты жұмыспен қамту туралы» Заңына сәйкес «жұмыссыздар»:

1) халықты жұмыспен қамту орталықтарынан:

- лайықты жұмыс іздестіру және жұмысқа орналасуға, оның ішінде жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шараларына жәрдемдесу бойынша;
- консультациялық;
- ақпараттық;
- қызмет (кәсіп) түрін таңдау немесе өзгерту мақсатында әлеуметтік кәсіптік бағдарлау бойынша халықты жұмыспен қамту саласында көрсетілетін

қызметтерді, сондай-ақ еңбек нарығының бірыңғай ақпараттық базасында қамтылған өзі туралы мәліметтерді тегін алуға;

2) егер ол міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесінің қатысушысы болып табылса, жұмысынан айырылған жағдайда төленетін әлеуметтік төлемдер алуға;

3) Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік атаулы әлеуметтік көмек туралы» Заңына сәйкес атаулы әлеуметтік көмек алуға;

4) міндетті әлеуметтік медициналық сақтандырылуға құқығы бар (15-бап) [42].

Халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету мақсатында жұмыспен қамтуға мемлекеттік жәрдемдесу шаралары шеңберінде азаматтардың жекелеген санаттарын жұмысқа орналастыру үшін квоталар белгіленді.

Сонымен қатар 2018 жылдан бастап мүгедектерді жұмысқа орналастыру үшін арнайы жұмыс орындарын құратын жұмыс берушілердің шығындарын субсидиялау қағидалары мен шарттары өз күшіне енді.

Қағидалар мүмкіндігі шектеулі адамдарды жұмысқа орналастыру үшін арнайы жұмыс орнын жабдықтауға байланысты жұмыс берушілердің шығындарын субсидиялау жолымен арнайы еңбек жағдайларына мұқтаж мүмкіндігі шектеулі адамдарды жұмысқа орналастыру мәселелерін шешу жөніндегі шараларды көздейді.

Жұмыс берушілерге субсидиялар мынадай шарттарды сақтаған кезде ұсынылады:

- құрылып жатқан арнайы жұмыс орындарының мүгедектің жұмыс орны стандарттарына сәйкес келуі;

- мүгедектерді жұмысқа орналастыру және олардың жұмыспен қамтылуын тұрақты жұмыс орны құрылған сәттен бастап сақтау;

- жұмыс берушіде жалақы бойынша берешектің болмауы;

- есептелген салықтар, алымдар және бюджетке өзге де міндетті төлемдер бойынша берешектің болмауы;

- жұмыс берушінің құрылған арнайы жұмыс орындарында атқарып отырған лауазымына сәйкес мөлшерде жалақы төлеуін қамтамасыз етуі [43].

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2019 жылғы 15 сәуірдегі № 150 бұйрығымен «Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында білім алушыларды кәсіптік бағдарлауды диагностикалау және анықтау бойынша әдістемелік ұсынымдар» бекітілді [44].

Ұсынымдарда мынадай ұғымдар қолданылады:

1) кәсіптік бағдар – білім алушының кәсіптік қызығушылықтарына, жеке қабілеттері мен психикалық-физиологиялық ерекшеліктеріне сәйкес білім беру және кәсіптік мүмкіндіктер саласында, мамандық пен оқитын орнын еркін және саналы таңдау құқықтарын іске асыруына ақпараттар мен консультациялық көмек беру;

2) кәсіптік бағдарды диагностикалау – білім алушылардың кәсіптік қызметте икемін өлшеу және анықтау процедурасы.

3) кәсіптік сынақ – білім алушылардың болашақ мамандығына сәйкестігіне, таңдаған кәсіптік қызметке дайындық деңгейін анықтау мүмкіндігіне, нақты кәсіпте жұмысты орындауына мүмкіндік беретін жеке қабілеттерін қолдану мен ашылуына бағытталған кәсіптік қызмет түрінің элементтерін модельдеу.

Ұсынымның мақсаты мен міндеті:

- қоғамның кадрлық сұранысы мен адамның жекелей ерекшеліктеріне сәйкес білім алушыларда өз бетімен кәсіптік анықтауды қалыптастыру;

- кәсіп таңдауда өзіндік мақсаттары қалыптасуын анықтайтын негізгі факторлардың білім жүйесіне сүйене отырып білім алушылар арасында мақсатты кәсіптік бағдар беру жұмыстарын жүргізу;

- кәсіптік бағдар, кәсіпке қызығушылығын қалыптастыру, кәсіптік қызметті, денсаулық жағдайы, өзіндік бейімділігі және жеке қызығушылығын есепке ала отырып жұмыс түрлерін таңдау және жоспарлау.

Әдістемелік кабинеттердің басшылары мен мамандарына, орта білім беру ұйымдарының басшылары мен педагогтарына және ата-аналарға арналған осы ұсынымдарда мемлекеттік органдардың, орта білім беру ұйымдарының, отбасының, техникалық және кәсіптік, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының және басқа да әлеуметтік институттардың іс-қимылдарын үйлестіру мақсатында кәсіптік бағдар берудің кешенді жүйесін әзірлеу жолдары ұсынылады.

Білім алушылардың кешенді кәсіптік бағдар беру диагностикасына жатады:

1) психодиагностикалық зерттеу;

2) психологиялық портрет жасау;

3) мамандыққа бейімділігін анықтау;

4) ұсынылған мамандықты негіздеу;

5) білім беру ұйымдарын географиялық орнына, жоғары оқу орындары арасындағы рейтингісін ескере отырып таңдау;

6) білім алушылар мен ата-аналарға кәсіптік ұсыныстар беру.

Білім алушыларды кәсіптік бағдарлауды диагностикалау және анықтау жүйесіне жатады:

1) кәсіптік ағарту;

2) кәсіптік диагностика;

3) кәсіптік кеңес беру.

Кәсіптік диагностиканың міндеттері:

1) мамандықты меңгеруде білім алушының бейімділігін және жеке қабілеттерін анықтау;

2) кәсіптік білім бағдарын таңдауда 7 сыныптан бастап Үлгілік оқу жоспарынан пәндерді, кәсіптік білім беру ұйымдарына түсу кезінде Бірыңғай ұлттық тестілеуден өтуге арналған екі пәнді және 10-11 сыныптардағы қорытынды аттестацияны тапсыру үшін бесінші пәнді таңдауға көмек көрсету;

3) техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарының, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің мамандықтарын таңдауға көмек көрсету;

4) болашақ жоспарларды анықтау, мамандық туралы идеяларды қалыптастыру деңгейі, мотивация деңгейі, жеке сипаттамалары.

Басқа елдердегідей Қазақстанда да қазіргі уақытта ЕБҚ бар адамдарды жұмысқа орналастыру бойынша түрлі жобалар іске асырылуда.

Мысал ретінде Шығыс Қазақстан облысының Өскемен қаласындағы «Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған «Ақ ниет» мектеп-интернаты» КММ жұмыс тәжірибесін қарастыруды ұсынамыз. «Рухани жанғыру» бағдарламасын жүзеге асыру аясында «Ақ ниет» мектеп-интернатында «Ақ ниет» құзыреттілік орталығы – «FAB LAB – Abilympics» ашылды. Орталықтың мақсаты – «Абилимпикс» халықаралық қозғалысының кәсіби шеберлік конкурстарының бағыттары бойынша тәрбиеленушілерде кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру.

Мектеп-интернат педагогтары атап өткендей, арнайы білім беру ұйымдарының оқушыларын әлеуметтендірудің маңызды бағыты болашақ мамандықты таңдауға және одан әрі кәсіби өзін-өзі анықтауға көмек көрсету бойынша іс-шаралар кешенін көздейтін олардың кәсіби бағдарлануы болып табылады. Осындай бағыттардың бірі «Абилимпикс» халықаралық қозғалысының кәсіби шеберлік байқауларына қатысу болып табылады. 1972 жылы Жапонияда құрылған «Абилимпикс» халықаралық қозғалысының идеясы – кәсіптік бағдар беру, ынталандыру, әлеуметтендіру, сапалы білім беру және мүгедектігі бар адамдарды жұмысқа орналастыру.

Бүгінгі таңда оқу-өндірістік зертхана халықаралық стандарттар бойынша келесі бағыттар бойынша жабдықталады:

- инженерлік дизайн;
- электронды жабдықтарды құрастыру-бөлшектеу;
- электромонтаж;
- сәндік-қолданбалы өнер (көркем кестелеу, бисермен кестелеу);
- шығармашылық мамандықтар (көркем дизайн, маникюр сервисі);
- қысқа мерзімді тұрмыстық жөндеу (киім, тұрмыстық құралдар, әшекейлер, жиһаз).

«Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған «Ақ ниет» мектеп-интернаты» КММ базасында Қазақстанда алғаш рет «Abillimpics» құзыреттілік орталығының ашылуы мүмкіндігі шектеулі оқушылар мен студенттерге құзыреттіліктерді меңгеру және кәсіби конкурстарға қатысу арқылы кәсіби дайындық жүйесіне қосылуға мүмкіндік береді.

«Абилимпикс» құзыреттілік орталығы білім беру ұйымының базасында құрылған оқу орталығы болып табылады, оның міндетіне конкурстық тапсырмаларды әзірлеу, оларды жұмыс берушілермен келісу, жарыстар үшін сарапшыларды дайындау және аккредиттеу, кәсіптік инклюзивті білім беру жүйесіне үздік әлемдік тәжірибені енгізу кіреді.

Осылайша, жүргізілетін жұмыс кейіннен кәсіби өзін-өзі анықтау үшін мүмкіндіктері шектеулі балалардың уәждемесі мен кәсіби бағдарына жәрдемдесетін болады.

2017 жылғы 2-4 мамырда «КӨРМЕ» сауда орталығында ABILYMPICS KAZAKHSTAN алғашқы таныстыру чемпионаты өтті. Қазақстан Республикасының Тәуелсіздік күніне орайластырылған «FAB LAB – Abilympics» құзыреттілік орталығының ашылуы 2017 жылғы 14 желтоқсанда өтті.

«FAB LAB – Abilympics» құзыреттілік орталығы барлық қажетті жабдықтармен жабдықталған және ұсынылатын қызметтердің барлық нормалары мен талаптарына сәйкес келеді. Бүгінгі таңда тәрбиеленушілер «Маникюр сервисі», «Бисермен кестелеу», «Көркем кестелеу», «Заманауи дизайн, декор және тігу», «Көркем өңдеу және ағашпен ою», «Тұрмыстық техниканы қысқа мерзімде жөндеу», «Электроника, электромонтаж және робототехника», «Баспа ісі және полиграфия», «Массаж», «Визаж», «Қазіргі заманғы фотосурет», «Әлеуметтік желілер мен блогерлік» құзыреттіліктеріне оқытылады.

ЕБҚ бар білім алушыларды әлеуметтендірудің тағы бір мысалы ретінде интернет технологияларының инновациялық мектебін – «INNOVATIVE SCHOOL OF INTERNET TECHNOLOGIES» келтіреміз. IT білім берумен айналысатын ISIT мектебі адамдарды басынан бастап оқытады, мамандықты ауыстыруға көмектеседі. ISIT-мектебінде интернет-маркетинг, веб-дизайн, бағдарламалау және мобильді қосымшаларды әзірлеу бағыттары бойынша күндізгі және онлайн оқыту жүргізіледі.

Мектеп барлық ниет білдірушілерді оқытады, бұл ретте халықтың әлеуметтік осал топтарына және мүмкіндігі шектеулі адамдарға жеңілдіктер қолданылады. Мектептің негізін қалаушы жас кәсіпкер Әмір Сүлейменов (Қосымша 10). Апатқа ұшырап, жүру мүмкіндігінен айырылған жас жігіт беделді компанияларда бағдарламашы мамандығын игереді. Бұл білім оған ТМД-ның ірі компанияларына жұмысқа тұруға мүмкіндік берді.

Мектепте жүздеген адам білім алды. Оның 70-і – мүмкіндігі шектеулі жандар. Әмір Сүлейменовтың пікірінше, жоба экономикалық нәтиже береді, өйткені бүгінгі таңда Қазақстанда 625 мың адамның мүгедектігі бар, оның 439 мыңы еңбекке қабілетті, бірақ негізінен жәрдемақыға өмір сүреді.

Әмір Сүлейменовтің жоспарында – жобаны масштабтау. Оның идеясын БҰҰ ДБ мен Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі қолдады. Қазір онлайн режимінде ол шалғай өңірлердің, станциялар мен кенттердің 50 тұрғынын оқытады.

Пилоттық жоба Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі мен жұмыспен қамту орталығымен бірлесіп өткізілді. Жобаға мүмкіндігі шектеулі адамдарды, ЕБҚ бар балаларды, зейнеткерлік жастағы адамдарды арнайы іріктеді. Нәтижелер бойынша оқудан өткен адамдардың 80%-ы табыс табуда, олардың кейбір бөлігі жеке кәсіпкерлер болды.

Бұл жоба цифрлық технологиялардың арқасында алыс ауылда тұрып, бүкіл Қазақстанға жұмыс істей алатынын дәлелдейді. Бұл ретте ол клиенттерді таба алады, тауарларды, қызметтерді бүкіл Қазақстан бойынша және тіпті шетелде сата алады [45].

Курс түлектері терең де өзекті практикалық білім алады, сондықтан әңгімелесуден өтуге дайын және өз бағыты бойынша лауазымға сенімді түрде үміткер болып әлемнің кез келген жерінен қашықтықтан жұмыс істей алады.

Мектептің ерекшелігі – қажетті кәсіби дағдыларды алуға және бірден жұмысқа кірісуге мүмкіндік беретін қысқа мерзімді кәсіби курстар. Осы курстардан өту үшін арнайы білім, алдын ала дайындық немесе техникалық білім қажет емес.

Белгілі бір уақытта сарапшымен қашықтықтан оқыту өтеді, сол уақытта білім алушылар сұрақтар қоя алады. Егер білім алушы қандай да бір себептермен онлайн сабаққа қатыса алмаса, онда ол ұзақтығы 30-50 минут бейне сабақ алады. Бейне сабақ жаңа тақырыпты егжей-тегжейлі түсіндіруді және нақты мысалдарда алған білімдерін тәжірибелік көрсетуді қамтиды.

Барлық оқу материалдарын IT мектебінің кәсіби жаттықтырушылары – жұмыс істейтін сарапшылар ғана әзірлейді.

Әрбір бейне сабақ соңында білім алушылар өз бетінше орындау үшін үй тапсырмасын алады. Тапсырмалардың көлемі тәжірибені негізгі жұмыспен немесе оқумен ұштастыра алатындай етіп есептелген.

Кейбір бағдарламалар бойынша онлайн қатысу белгілі бір уақыт ішінде талап етілмейді, бұл күні бойы бейне сабақты көруге және практикалық міндеттерді орындауға мүмкіндік береді.

Курстардың барлық қатысушыларына туындаған сұрақтарға жауаптар және үй тапсырмаларын тексеруді қамтитын оқытушылар мен мен менторлардан онлайн қолдау көрсетіледі [46].

ЕБҚ бар адамдардың табысты әлеуметтенуінің келесі үлгісі ретінде Нұр-Сұлтан қаласындағы «Emoji» деп аталатын кафені атай аламыз. Бұл мекемені қарапайым кафе деп ойлап қалуға болады, алайда оның ерекшелігі – мекемеде ешкім сөйлемейді, ал тапсырыстар тек ымдау тілінің көмегімен қабылданады. Ерекше әлеуметтік жобаның авторы – астаналық дәрігер-анестезиолог Азамат Базылов. Жаңа, ерекше кафенің табалдырығын аттаған келушілерді «Күлімдеңіз, Сізге ерекше адамдар қызмет көрсетеді» маңдайшасы қарсы алады. Кафенің аты да ерекше, себебі соңғы уақыттарда біз өз эмоцияларымызды көбіне смайликтер арқылы білдіреміз.

Бұл мекемеде барлық жерде музыка ойнайды, бірақ оны тек келушілер ғана естиді. Аспаздар мен даяшылар естімейді және сөйлемейді, қонақтар олармен ым-ишара арқылы сөйлеседі. Қонақ тағамды таңдап, оны даяшыға көрсету керек – тапсырыс дайын. Егер клиент неғұрлым күрделі диалогқа көшуді шешсе, оған көмек ретінде мәзірдегі кеңестер ұсынылады. Азамат Базылов медициналық мекемеде мамандығы бойынша жұмыс істейді, ал қалған уақытта ол кафені дамытуға арнайды. Сонымен қатар ол жұбайымен екі бала тәрбиелеп отыр [47].

Кафеде жұмыс істеу үшін қызметкерлер астаналық жұмыспен қамту орталығы арқылы қабылданды. Осылайша мүмкіндігі шектеулі адамдарға жұмыс орындары ұсынылды және жұмыспен қамту орталығы тарапынан жалақының бір бөлігі қамтамасыз етілді. Сонымен қатар дәмхананың қызметкерлері тегін тамақтанады, ал жұмыстан кейін оларды кафенің иесі өз көлігімен жеткізіп салады [48].

Халықтың әлеуметтік осал топтары (мүмкіндігі шектеулі адамдар, жалғыз басты аналар, балалар үйінің түлектері) арасындағы жұмыссыздықтың жоғары деңгейі қазіргі таңда өзекті мәселе болып табылады. Әлеуметтік осал топтардан адамдарды жұмысқа орналастыру үшін негізгі кедергілер қажетті білімнің болмауы және жұмыс берушілердің «қиын» қызметкерлерді жалдамауы болып табылады. Дәл осы мәселені шешу үшін 2015 жылы Green TAL кәсіпорны – әлеуметтік шеберхана құрылды.

Эмин Аскеров – Green Tal әлеуметтік шеберханасының жетекшісі және әлеуметтік кәсіпкерлік мектебінің негізін қалаушы. Эмин бес жылдан бері әлеуметтік маңызды жобалармен белсенді айналысып келеді және бұл трендті бүкіл ел көлемінде табысты дамытуда.

Green TAL мүмкіндігі шектеулі адамдарды оқытады және оларға жұмыс орындарын ұсынады. Әлеуметтік жобаның негізгі мақсаты халықтың әлеуметтік осал топтарын жұмысқа орналастыру болып табылады (мүгедектер, балалар үйінің түлектері, жалғыз басты аналар, бұрынғы қамаудағылар).

Қазіргі уақытта шеберханада:

- шеберхана цехы – ағаштан жасалған бұйымдар: үстелдер мен орындықтар, бизибордтар, дамытушылар, Монтессори, күркелер, ЛДСП-дан жасалған жиһаз;
- тігін шеберханасы: тоқымадан және киізден жасалған бұйымдар, сөмкелер мен төсек-орын жабдықтары, құрылысшыларға арналған арнайы киім, кестелеу және монша керек-жарақтары және логотип енгізумен т.б.;
- полиграфия: кружкалар мен футболкаларға, термокружкаларға, қаламдарға, күнтізбеге және визитницаға сурет салу;
- декорациялау: кез келген күрделіліктегі қабырғалардың коммерциялық декоры, тапсырысқа арналған суреттер.

«Green TAL» әлеуметтік жобасы халықтың әлеуметтік осал топтарын әлеуметтендіру және жұмысқа орналастыру мәселелерін жүйелі шешуге бағытталған. Шеберханада 42 қызметкер жұмысқа орналастырылды, оның 36-сы әлеуметтік санатқа жатады. Қазіргі уақытта Нұр-Сұлтан қаласының психикалық денсаулық медицина орталығымен меморандум жасалды. Әлеуметтік кәсіпорынның арнайы білімі жоқ барлық қызметкерлері алдымен оқудан өтеді, содан кейін шеберлер командасына қосылады. Қызметкерлер үшін үнемі біліктілікті арттыру курстары өткізіледі. Әлеуметтік шеберхана оларға өз әлеуетін жүзеге асыруға көмектеседі.

Сондай-ақ Назарбаев университетінің кампусында екінші жыл жұмыс істеп келе жатқан Education for all – инклюзивті білім беру орталығын атап өту қажет. Камила Роллан, орталықтың негізін қалаушы және идеялық

шабыттандырушы, Назарбаев Университетінің Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар мектебі мен жоғары білім беру мектебінің түлегі, «Education For All» – EFA қоғамдық ұйымын құрды. Сонымен қатар EFA базасында командамен бірге инклюзивті оқыту орталығын іске қосты. Олар академиялық, спорттық, шығармашылық пәндерді, сондай-ақ кәсіптік бағдар беру бойынша курстарды бірге оқиды. Оқушылар арасында Даун синдромы бар, аутистік спектрдің бұзушылықтары бар, гипербелсенді балалар, дарынды балалар, аз қамтылған отбасынан шыққан балалар бар. Академиялық курстар орталықта тек мүмкіндіктері бар білім алушылар үшін ақылы. Табыс есебінен орталық осал отбасылардан шыққан балаларды тегін оқытуды қаржыландырады, сондай-ақ тегін кәсіби бағдар беру курстарын және инклюзивті театр студиясын жүргізеді. Сондай-ақ жобаны қазір жеке компанияда жұмыс істейтін Назарбаев Университетінің түлектері қолдайды [49].

Осылайша, ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушыларды табысты бейімдеудің және жұмысқа орналастырудың әлемдік тәжірибесін талдай отырып, шет елдердің осы мәселе бойынша айтарлықтай ілгерілегенін дәлелдеуге болады: мемлекеттік органдардың функциялары заңнамалық деңгейде үйлестірілген және нақты жүйелендірілген, осы проблеманы шешуге тартылған әртүрлі мемлекеттік емес ұйымдар бар, инклюзивті мәдениет әлдеқайда дамыған және сіңіп кеткен.

Кәсіптік бағдар беру жұмысы әр елде түрліше ұйымдасқанымен, барлық дамыған елдерге тән ортақ сипат – білім беру жүйесінің әртүрлі институттарының мемлекеттік және жеке агенттіктер желісімен оқушыларға кәсіптік бағдар беру мен жастарды жұмыспен қамтуды ұйымдастыру құрылымының басты элементтері болып табылуында.

Елімізде ЕБҚ бар балаларға мамандық таңдауда жоғарыда аталған дамыған елдердің табысты тәжірибесін ескеріп, пайдалану қажет.

3 ЕБҚ БАР БАЛАЛАРДЫҢ МАМАНДЫҚ ТАҢДАУЫНДА ОТБАСЫ, МЕКТЕП ЖӘНЕ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУ МЕКЕМЕЛЕРІНІҢ ТАБЫСТЫ ӨЗАРА ІС-ӘРЕКЕТ ЖОЛДАРЫ

Қазіргі экономикалық және әлеуметтік жағдайлар білім алушылардың кәсіптік бағдар беру проблемаларына тұрақты мониторинг жүргізуді талап етеді. Адамның өз мамандығын бірнеше рет ауыстыруы секілді әлеуметтік құбылыс нормаға айналды. Алған білім одан әрі жұмысқа орналасуға, табысты кәсіптік өзін-өзі іске асыруға, мансапқа кепілдік бермейді. Осыған байланысты білім беру ұйымдарын бітірерде түлектер алдағы өмірлік жолдарында не күтіп тұрғанын білмейді, өздерінің кәсіби болашақтарын адекватты түрде бағалай алмайды. Осының барлығы жасөспірімдерге алдағы өмірлік жолдарын айқындаудың өзектелігін, кәсіптердің сұранысқа ие болу-болмауы және қандай да бір еңбек түрін атқаруда өздерінің нақты мүмкіндіктеріне бейімделе білу өзектілігін анықтайды.

Мамандық таңдау – күрделі және ұзақ мотивациялық процесс. Ол ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балаларға одан да қиынға соғады.

ЕБҚ бар балаларға кәсіптік бағдар берудің басты міндеттері – жеке тұлғаны жан-жақты дамыту және өзін-өзі анықтау процестерінде балалардың өздерін, кәсіптер әлеміндегі өз орнын жандандыру, балаларды өз бетінше, саналы кәсіби және өмірлік таңдауға дайындау, өз мүдделерін, мүмкіндіктерін, құндылық-адамгершілік бағдарларын және қоғамның қажеттіліктерін ескере отырып, өмір жолын жоспарлау қабілетін қалыптастыру, социумға табысты интеграциялау.

Білім беру іс-әрекеті процесінде таңдап алынатын кәсіптің жасөспірімнің нақты денсаулық жағдайына және шектеулеріне, қызығушылықтарына, бейімділігіне, қабілеттері мен мүмкіндіктеріне сәйкес болу принципін сақтау қажет. Бұл істе ЕБҚ бар балаларды одан әрі табысты бейімдеу үшін отбасының, мектептің және жұмыспен қамту мекемелелерінің өзара іс-қимылын дұрыс ұйымдастыру маңызды [50].

«Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында білім алушыларды кәсіптік бағдарлауды диагностикалау және анықтау бойынша әдістемелік ұсынымдарда» білім алушылардың кәсіптік бағдар беруін анықтау және диагностикалау жүйесімен бірге кәсіптік өзін-өзі анықтаудағы білім алушылардың кәсіби диагностикасын ұйымдастырудың маңыздылығы атап көрсетілген [44].

Ұсынымдарда ЕБҚ бар балаларға акцент қойылмағанымен, кәсіптік бағдар беру бойынша мектептердің қызметін іске асыруда әрбір баланың ерекше білім алу қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктері ескерілуі тиіс.

Ұсынымдарға сәйкес, орта білім беру ұйымы кәсіптік бағдар беру жұмысы бойынша қызметті құра отырып, білім алушыларды оқытуды және оқу-өндірістік қызметті қамтамасыз ету бойынша білім беру ұйымдары мен кәсіпорындардың ресурстарын біріктірудің үйлестірушісі болып табылады, сондай-ақ кәсіптік диагностика нәтижелеріне мониторингті жүзеге асырады.

Білім алушылардың кәсіптік бағдарына орта білім беру ұйымдарының педагогикалық ұжымы қатысады (1-сурет).

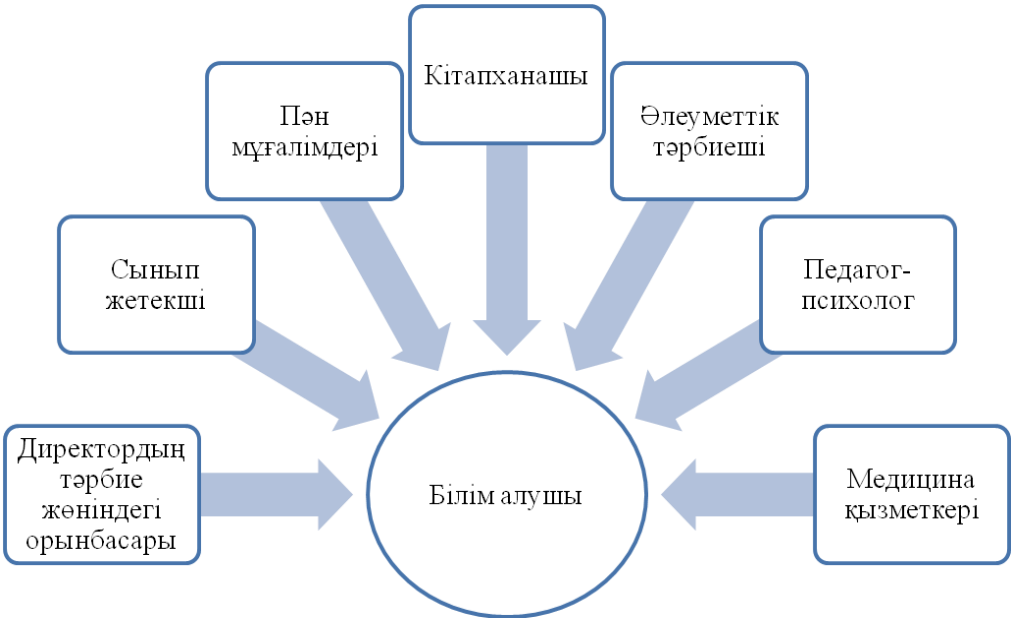

1 сурет – Білім алушының кәсіби диагностикасына қатысатын педагогикалық ұжымның өзара байланысы

Әдістемелік ұсынымдарда кәсіби бағдар беру жұмысына қатысатын педагогикалық ұжым мүшелерінің функционалдық міндеттері анықталған [44]:

1) директордың тәрбие жөніндегі орынбасары жауапты:

- жауапты тұлғалардың өзара әрекеттесу стратегиясын әзірлеу және білім алушылардың өздігінен анықтауын педагогикалық қолдау үшін олардың қызметін үйлестіру;
- білім алушылардың өз-өзін анықтауына ықпал ететін әлеуметтік әріптестер мен орта білім беру ұйымдарының өзара іс-қимылын ұйымдастыру;
- білім беру ұйымының тұжырымдамасына және білім беру бағдарламасына сәйкес мамандандырылған оқыту мен кәсіптік өзін-өзі анықтауға білім алушылардың дайындығын қалыптастыру бойынша педагогикалық ұжымның жұмысын жоспарлау;
- осы саладағы педагогикалық ұжымның қызметін талдау және түзету (білім алушылардың өзін-өзі анықтауына бағытталған тәрбие жұмысының жүйесін ұйымдастыру бойынша пән мұғалімдерінің, сынып жетекшілерінің кеңес беруі: кәсіптік білім беру, кәсіптік кеңес беру, кәсіптік диагностика, жеке білім беру траекториясын анықтау;
- жоғары сынып оқушыларын даярлау, арнайы дайындық және кәсіптік өзін-өзі анықтау мәселелері бойынша педагогикалық кеңестерді, өндірістік кездесулерді өткізу;
- пәндік олимпиадаларға дарынды балалардың қатысуын ұйымдастыру;

- сынып жетекшілеріне, пән мұғалімдеріне және оқушылардың өзін-өзі анықтау мәселелері бойынша мектеп психологына біліктілігін арттыруды ұйымдастыру;

- сынып жетекшілерінің, пән мұғалімдерінің және мектеп психологының жұмысының бақылау функцияларын жүзеге асыру;

- алдын ала даярлау және арнайы білім беру жүйесінде оқушыларға арналған сабақтар ұйымдастыру;

2) сынып жетекші:

- оқушылардың өзін-өзі анықтауы үшін педагогикалық қолдау жоспарын, оның ішінде оқушылардың танымдық және шығармашылық белсенділігін белсендіретін әртүрлі нысандарды, әдістерді және құралдарды әзірлейді;

- жеке және топтық қызметте жоғарылауға бағытталған әңгімелерді, пікірталасты, конференцияларды ұйымдастырады;

- білім алушылардың бейімділігін психологиялық-педагогикалық бақылауды жүргізеді (бақылау, сауалнама, тестілер білім алушының жеке картасында жазылады);

- білім алушыға жеке білім беру траекториясын құруға, бейінді оқыту нұсқаларын модельдеуге, жетістіктерді талдауды жүзеге асыруға, өзінің портфолиосын жасауға көмектеседі;

- университеттерде және орта кәсіптік оқу орындарында білім алушылардың ашық есік күндерін ұйымдастырады;

- білім алушыларға кәсіпорындарға тақырыптық және жан-жақты экскурсиялар ұйымдастырады;

- мектеп психологына сауалнама жүргізуде, білім алушылар мен олардың ата-аналарына өздігінен анықтауға көмектеседі;

- білім алушылардың кәсіптік және кәсіптік өзін-өзі анықтауға дайындығын қалыптастыру бойынша ата-аналармен жиналыстар өткізеді;

- мектеп түлектерімен – техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарының, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының білім алушыларымен кездесулер ұйымдастырады.

3) пән мұғалімдері:

- семинарлар, дөңгелек үстелдер, конференциялар, пәндік апталар, конкурстар, элективті курстар, қабырға газетінің конкурстары, үйге арналған жұмыстар т.б. әртүрлі әдістер мен құралдарды пайдалана отырып, білім алушылардың тұлғалық шығармашылық бағыттылығын қалыптастыруға көмектеседі;

- білім алушыларға қызметте жоғарылауға бағдарланған бағдар беруді қамтамасыз ету, білім алушылардың жалпы еңбек және кәсіптік маңызды дағдыларын қалыптастыру;

- мектеп оқушылары арасында дербес өздігінен бағалауды қалыптастыруға үлес қосу;

- білім алушылардың қабілеттері мен ерекшеліктерін анықтау үшін бақылау жүргізеді.

4) кітапханашы:

- үнемі мамандықты таңдауға көмектесетін әдебиеттерді таңдайды;

- оқушылардың оқуға қызығушылығын зерттейді және мамандық таңдау туралы әдебиеттерді ұсынады; мамандықтар мен оқырмандар арасындағы пікірталас, конференциялар туралы кітап көрмелерін ұйымдастырады;

- әдістемелік материалдардан және басқа да материалдардан (суреттер, кесінділер, диаграммалар, проспектілер, мамандықтардың сипаттамасы) аймақтағы қажетті мамандықтар туралы анықтамалық деректерді жинақтайды және жүйелейді;

- салалар бойынша (көлік құрылысы, құрылыс, өнер әлемі т.б.) мамандықтар көрмелерін ұйымдастырады.

5) әлеуметтік тәрбиеші:

- кәсіптік және өмірлік бағытын анықтау процесінде риск тобындағы балаларды педагогикалық қолдауды қамтамасыз етеді;

- білім берушілерге әлеуметтік кеңес береді;

- білім алушының өзін-өзі анықтау процесіне кедергі келтіретін әлеуметтік факторларды талдау мен бағалауда сынып жетекшісіне көмектеседі.

6) педагог-психолог:

- білім алушылардың кәсіптік қызығушылықтары мен мүмкіндіктерін зерттеуді ұйымдастырады;

- білім алушылар мен олардың ата-аналарына сауалнама жүргізу арқылы оқушының кәсіптік және мамандықты өздігінен анықтауға дайындығын бақылайды;

- білім алушыларға кәсіптік бағдарлау бойынша тренингтер өткізеді;

- ата-аналар мен мұғалімдерге таңдау тақырыбына арналған әңгімелер, психологиялық білім береді;

- білім алушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, психологиялық консультациялар жүргізеді;

- білім алушылар арасында өздігінен бағалауды қалыптастыруға ықпал етеді;

- ата-аналарды өз мамандығы туралы айтуға шақырады, оларды топтардың көшбасшылары ретінде жұмысқа тартады;

- білім алушылардың қызығушылықтары мен мүмкіндіктерін талдау және бағалау кезінде сынып жетекшісіне көмектеседі;

- кәсіптік диагностика деректер базасын жасайды.

7) медицина қызметкері:

- салауатты өмір салтын орнатуды қалыптастыруға ықпал етеді;

- қызметтегі кәсіптік табыстарға денсаулық әсері туралы тыңдаушылармен сөйлеседі;

- денсаулықтың қызметтегі кәсіптік табыстарға әсер етуі туралы кеңес береді;

- сынып оқушыларына, психологқа және әлеуметтік тәрбиешілерге білім алушылардың қызметін талдауда көмек көрсетеді.

Әдістемелік ұсынымдарда жалпы білім беретін мектеп оқушыларының кәсіби диагностикасы бойынша педагогикалық ұжымның функциялары

берілген. ЕБҚ бар білім алушыларды кәсіптік бағдарлау процесінде шектеулердің болуына байланысты бұл функциялар толықтырылады (қосымша 1).

Әдістемелік ұсынымдарға сәйкес, жалпы орта білім беру ұйымын техникалық және кәсіптік, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарымен өзара іс-қимыл мынадай бағыттар бойынша жүзеге асырылады:

1) мектеп мәселелерін шешуде орта, техникалық және кәсіптік, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының іргелі және арнайы білім негізінде өзара қарым-қатынасы;

2) болашақ кәсіптік білім алуға дайындалу үшін білім алушылардың кәсіптік бағдарлануы мен өзін-өзі анықтауы;

3) білім мазмұнын мамандандырылған пәндерді оқуға бағдарлау;

4) факультативтік сыныптарға және өзін-өзі оқытуға арналған бірлескен оқу-әдістемелік оқу құралдарын әзірлеу;

Техникалық және кәсіптік, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының міндеттері:

1) еңбек нарығында сұранысқа ие мамандықтар мен кәсіптерді насихаттау;

2) білім алушылардың кәсіптік диагностикасы, кәсіптік бағдарлануы және өзін-өзі анықтауы;

3) білім алушылардың кәсіптік шеберліктері мен қабілеттерін оқып-үйрену, кәсіптік мүмкіншіліктер, мамандықтың түрлері туралы хабардар ету мақсатында тренингтер, элективті курстар мен курстар өткізу.

Жұмыс берушілер кәсіптік бағдарлауға қатысады, олардың базалық білімдерін, кәсіптік қызметтің дағдылары мен қабілеттерін игеруге, өндірістік ортадағы мамандардың қызметін көрсете отырып, білім алушыларды кәсіптік бағдарлауды келесі бағыттар бойынша жүргізеді:

1) мамандыққа деген қызығушылығын арттыру мақсатында білім алушылардың кәсіптік бағдарлануына және диагностикасына қатысу;

2) оқу-өндірістік кешендер мен кәсіпорындар базасында білім алушыларды кәсіптік даярлауды ұйымдастыру.

Әлеуметтік әріптестік техникалық және кәсіптік, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру, әлеуметтік қызметтер, жұмыспен қамту орталықтары және ұйымдармен жүзеге асырылады, орта білім беру ұйымдарының түлектеріне кәсіптік перспективаларды қалыптастыру, танымал мамандықтарға бағдарлау және қызмет бабымен өсуді жоспарлау үшін жағдайлар жасайды.

Кәсіптік бағдар беру жұмысын көптеген авторлар түрлі әлеуметтік институттардың өзара іс-қимыл жүйесі ретінде қарастыруды ұсынады. Бұл ретте мектеп әлеуметтендіру агенттерінің өзара қарым-қатынасының бірыңғай жүйесінде кәсіптік бағдар беру қызметінің барлық субъектілерінің ресурстарын біріктіру орталығының, жүйенің үйлестіру орталығының бастапқы және екінші рөлдерін атқарады (кесте 1) [51].

Кесте 1 – Әлеуметтендірудің бірыңғай жүйесіндегі кәсіптік бағдар беру қызметінің субъектілері

Бастапқы әлеуметтену	**Екінші әлеуметтену**
Бастапқы әлеуметтендіруді адаммен тығыз жеке қарым-қатынастағы адамдар, ал екінші әлеуметтендіруді формальды-іскерлік қарым-қатынастағы адамдар жүзеге асырады. Алғашқы әлеуметтендіру агенттері *ата-аналар, отбасы мүшелері, достар, құрдастары, мұғалімдер, жаттықтырушылар, дәрігерлер, жастар ұйымдарының көшбасшылары* т.б. болып табылады. Кәсіби бағдар беру жұмысы әртүрлі серіктестермен өзара әрекеттестікте жүзеге асырылады. Оқушылардың ата-аналарының пікірінше, отбасы мектеппен бірге баланың өзін-өзі анықтауда маңызды рөл атқарады. Отбасы тәрбиесінің басты міндеті – баланың рухани және физикалық тұрғыдан қалыпты дамуы мен өзін-өзі дамыту үшін барлық қажетті жағдайлар жасау. Тиісінше, ата-аналардың басты міндеттерінің бірі –балалардың кәсіпті дұрыс таңдауына ықпал ету, оларға ақыл кеңесімен көмек көрсету. Мектептің міндеті – ата-аналардың балаларды еңбекке баулу мен кәсіптік бағдар беруде отбасының рөлі туралы түсініктерін қалыптастыруға ықпал ету. Мектеп жұмысының негізгі бағыттары: жалпы мектептік ата-аналар комитеті, сыныптағы ата-аналар комитеттері және т.б.	Екінші әлеуметтену агенттері – *мектеп, университет, кәсіпорын әкімшілігінің өкілдері, БАҚ, партия т.б. қызметкерлері.* Басқа да әлеуметтік серіктестерге маңызды рөл беріледі. Олардың әрқайсысы бірлескен қызметтің белгілі бір бағыттары арқылы өз функцияларын орындайды. *Жалпы білім беретін ұйымдар* балалардың қоршаған әлем туралы түсінігін байытуға ықпал етеді. Құрдастарымен қарым-қатынаста бала өзіне, өз күштеріне сенім артады, оның проблемалары басқалармен бірдей екенін түсінеді, осы мәселелерді шешуде көмек табады. Ынтымақтастық қызметтің түрлі формалары мен бағыттары: кездесулер, сапарлар, интернеттегі қарым-қатынас арқылы жүзеге асырылады. Әсіресе, мектептердің өңіраралық ынтымақтастығы маңызды. Қосымша білім беру ұйымдары баланың қызығушылықтары аясын кеңейтеді, оның қабілеттерін дамытады (балалар шығармашылығы үйі – техникалық үйірмелер, хореография, эстрада, телестудия; балалар өнер мектебі – музыкалық білім беру, көркем-безендіру, театр, хореография; балалар-жасөспірімдер спорт мектебі – спорттық секциялар, түрлі деңгейдегі жарыстар).

1 - Кестенің жалғасы

Балаларға кәсіптік бағдар беру бойынша дәстүрлі ата-аналар жиналыстарымен қатар («Біздің балаларымыз таңдаған мамандықтар», «Жасөспірімдердің мамандық таңдаудағы бейімділігі мен қызығушылықтары», «Жоғары сынып оқушыларын еңбекке тәрбиелеу мен кәсіптік бағдар беру») отбасымен жұмыстың қызықты түрлеріне ата-аналар рингтері, тренингтер, оқу, кештер, жеке кеңестер т.б. жатады.	*Техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдары, жоғары оқу орындары* мектеппен бірге жұмыс істейді, Ашық есік күндері, оқытушылар мен студенттермен кездесу, жоғары сынып оқушыларына арналған олимпиадалар мен конкурстарды ұйымдастыру, экскурсиялар, сұрақтар мен жауаптар кештері, баспасөз конференциялары, экспресс – емтихандар, түлектер күндерін өткізу, мұғалімдерге арналған ЖОО оқытушыларымен семинар-практикумдар, оқушылармен жеке жұмыс. *Бұқаралық ақпарат құралдары* мектеп оқушылары мен олардың ата-аналарының ағартушылық жұмыстарына белсенді қатысып, эфирде және басылым беттерінде кәсіптік кеңес беруді ұйымдастырады. Олар кең аудиторияның алдында кәсіби және тұлғалық өзін-өзі анықтаудың маңызды мәселелерін қызықты және пікірталас түрінде қарастыра алады, социумға әсер етуде шешуші рөл көрсете отырып (газеттердегі т.б. айдарлар) жасөспірімдердің кәсіптік бағдар беру мәселесіне қоғамдық қызығушылығын үнемі қолдай алады. *Жұмыспен қамту қызметі* жоғары сынып оқушыларын жұмысқа орналастыруда нақты көмек көрсетеді. *Мәдени-ағарту мекемелері* оқушылардың мамандық әлемі туралы түсініктерін кеңейтеді, өзін-өзі анықтау себептерін қалыптастырады (кино, көрмелер, кездесулер).

1 - Кестенің жалғасы

	Қоғамдық ұйымдар оқушыларға кәсіптік бағдар беруде үлкен рөл ойнауы мүмкін. Сондықтан мектеп пен түрлі қоғамдық ұйымдардың бірлескен жұмысы қажет. *Кәсіпорындар, ұйымдар, фирмалар* кәсіптік бағдар беру жұмыстарындағы басты серіктестердің бірі болып табылады. Кәсіпорындарға экскурсиялар, ашық есік күндері, мектеп оқушыларын өндіріс ерекшеліктерімен, сұранысқа ие мамандықтармен таныстыру, өз ісінің кәсіпқойларымен кездесу, мектеп оқушыларын тағылымдамашы ретінде жұмысқа тарту, демалыс кезінде жұмыс орындарын ұсыну, тапсырыс ұйымдастыру, оқушылардың зерттеу жұмыстарына көмек көрсету, әртүрлі кәсіптік бағдар шараларына қатысу, мектепке қамқорлық көрсету – қызметтің мүмкін бағыттары. *Жергілікті өзін-өзі басқару органдары* мектепте кәсіптік бағдар беру жұмыстарына қолдау көрсетеді. Олар жұмысқа қажетті ақпаратты ұсынады, келісім-шарт жасауға көмектеседі, мектептің кәсіби бағдар жүйесін қалыптастыруға ықпал етеді.

ЕБҚ бар балаларға кәсіптік бағдар беруде ең маңызды сәттердің бірі – отбасы мен мектептің өзара іс-әрекеті. Қазіргі уақытта көптеген елдерде отбасының, балалар мен ата-ана қатынастарының дағдарысы байқалады, бұл қазіргі заманғы әлеуметтік-экономикалық жағдайлардағы мемлекеттердің даму процестеріне және олармен байланысты себептерге байланысты болуы мүмкін. Ата-аналар көбінесе материалдық әл-ауқатқа назар аударуға мәжбүр болады, сәйкесінше, отбасыдағы қарым-қатынасқа аз уақыт жұмсайды, бұл жақын адамды түсінумен байланысты эмоционалдық компоненттің әлсіреуіне әкеп соғады. Әрине, білім алушының жеке басын дамытуға бағытталған жұмыс, егер оқыту мен тәрбиелеу процесіне білім алушылардың ата-аналары тартылған жағдайда ғана пәрменді және тиімді болады.

Ата-аналармен жұмысты екі бағытта қарастыруға болады:

- педагогикалық және психологиялық мәдениетті, денсаулық мәдениетін арттыру бойынша ата-аналар жиналысы шеңберінде барлық ата-аналармен;

- ата-аналардың бір бөлігімен бірінші кезекте ата-ана-бала жүйесіндегі сындарлы өзара іс-әрекетпен байланысты дағдылар мен іскерлікті қалыптастыру бойынша сабақтар түрінде.

Мектептің ата-аналармен жұмысының мазмұны:

- ата-аналардың психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін арттыру (дәрістер, семинарлар, жеке кеңестер);

- ата-аналарды білім беру процесіне тарту (ата-аналар жиналысы, әлеуметтік желілердегі топтар, бірлескен шығармашылық жобалар);

- ата-аналардың басқару мәселелеріне қатысуы (қамқоршылық кеңестер, ата-аналар комитеттері, әлеуметтік желілердегі топтар).

Ата-аналармен жұмыстың тиімді әдістеріне мыналарды жатқызуға болады: бақылау; әңгімелесу; тестілеу; сауалнама. Сынып жетекшісінің білім алушылардың ата-аналарымен, оның ішінде ЕБҚ бар балалардың жұмыс жүйесінде психологиялық-педагогикалық ағарту маңызды орын алады. Бұл ретте ата-аналармен жұмыс кезінде қолданылатын психологиялық-педагогикалық ағарту нысандарына келесілерді жатқызуға болады:

- дәріс (тәрбиенің қандай да бір проблемасының мәнін жан-жақты ашатын дәрістердің әр түрі. Дәрістің маңызды аспектілерін ескеру қажет (оқушылармен жұмыс кезінде пайда болатын құбылыстарды, жағдайларды талдау);

- конференция (балаларды тәрбиелеу туралы білімді кеңейтуді, тереңдетуді және бекітуді көздейді. Конференцияны ұйымдастыру кезінде ата-аналар, оның ішінде ЕБҚ бар балалардың ата-аналары арасында балаларды тәрбиелеу тәжірибесімен алмасу, ЕБҚ бар балаларды оқыту мен тәрбиелеудің заманауи әдістері туралы білім алу маңызды сәт болып табылады);

- практикум (ата-аналардың балаларды тәрбиелеу бойынша педагогикалық іскерліктерін қалыптастыру, туындайтын педагогикалық жағдайларды кеңейту, ата-аналардың педагогикалық ойлауын жаттықтыру үшін тиімді практикалық іс-әрекеттің әртүрлі түрлері болжанады);

- жеке тақырыптық консультациялар (баланың жетістіктері туралы, жеке мәселелерді шешу туралы нақты түсінік беретін ақпарат алмасу). Жеке кеңестер – сынып жетекшінің отбасымен өзара іс-қимылының маңызды формаларының бірі. Әсіресе ол ЕБҚ бар балалар оқитын сыныпта қажет.

Ата-аналардың мазасыздығын, өз баласы туралы сөйлесуден қорқуды жеңу үшін ата-аналармен әңгімелесуді дұрыс ұйымдастыруға назар аудару қажет. Педагог ата-аналарға бейресми жағдайда баланы оқыту мен тәрбиелеудің бірлескен тәсілдерін, атап айтқанда: бала денсаулығының ерекшеліктері; оның қызығушылығы, мүдделері; отбасында қарым-қатынас жасауға ықыласы; мінез-құлық реакциялары; мінез-құлық ерекшеліктері; оқуға уәждемесі; отбасының моральдық құндылықтары туралы бөліскісі келетіндердің барлығын айтуға мүмкіндік беру қажет.

Жалпы білім беретін мектепте инклюзивті мәдениетті дамыту мақсатында ата-аналарға келесі кеңес беру тақырыптарын ұсынуға болады:

- Балалардың алаңдаушылығын қалай жеңуге болады?
- Баланың жадын дамыту.
- Ұялшақтық және оны жеңу жолдары.
- Балаларды достасуға қалай үйрету керек т.б.

Мектептердегі ата-аналар жиналысы балалардың оқу жетістіктерін көрсету үшін жиі қолданылады. Бірақ жиналыста әңгіме әр баланың жеке жетістіктері туралы емес, олардың танымдық және адамгершілік мотивациясына сәйкес келетін интеллектуалдық күш-жігері туралы болуы тиіс. Ата-аналар жиналысына оқушылардың оқу қызметін ғана емес, шығармашылық жұмыстарының, олардың жетістіктерінің көрмесін дайындау орынды.

Ата-аналар жиналысын ұйымдастыру және өткізу кезінде келесі ұсыныстарды сақтау қажет:

- ата-аналар жиналысы балалардың қателіктері мен сәтсіздіктерін анықтамай, ата-аналарды ағартуға бағытталуы тиіс;
- жиналыстың тақырыбы балалардың жас ерекшеліктерін ескеру керек;
- жиналыс теориялық және практикалық сипатта болуы тиіс: жағдайларды талдау, тренингтер, пікірталастар т.б.;
- жиналыс білім алушылардың жеке басын талқылаумен және айыптаумен өтпеуі тиіс.

Осылайша, педагогтың білім алушылардың ата-аналарымен өзара іс-қимылының барлық әдістері мен формалары сыныптың барлық балаларына, оның ішінде ЕБҚ бар балаларға қолайлы жағдай жасауға бағытталған.

Көкшетау қаласының «№1 Арнайы мектеп-интернаты» КММ мен «№3 агротехникалық колледж» КММ ынтымақтастығы мысалында ЕБҚ бар түлектерге кәсіптік бағдар беруде еліміздің мектептері мен колледждерінің өзара іс-әрекет тәжірибесін қарастыруды ұсынамыз. Мектеп директоры О.В. Бурдинскаяның және мектептің педагог-психологы С.В. Трофимованың жүргізген талдауына сәйкес арнайы мектеп түлектері үшін кәсіптік бағдар беру жолдары ашық, бірақ олар ақыл-ой бұзушылықтары бар балалардың психофизиологиялық ерекшеліктеріне байланысты шектелген.

Кәсіби өзін-өзі анықтау ақыл-ой бұзушылықтары бар жасөспірімдердің өмірлік тәжірибесінің аздығына, өзін-өзі бағалай алмауына және мүдделерінің піспеуіне ғана байланысты емес, сонымен қатар олардың еңбек етуі мүмкін кәсіптер туралы ақпаратты, қандай да бір еңбек түріне қатысты өздерінің кәсіби жарамдылығы жөнінде білмеуінде.

Өзінің жеке қабілеттерін, кәсіби жарамдылығын бағалау және олардың мамандық талаптарымен арақатынасы арнайы мектеп түлектері үшін өте күрделі және қиын міндет болып табылады. Сондықтан педагогтардың пікірінше, түлектерге кәсіптік бағдар беру мектеп, отбасы, қоғам жетекшілігімен жүзеге асырылуы тиіс.

Басқа да даму мүмкіндігі шектеулі балалар секілді арнайы мектеп білім алушылары үшін де мамандық таңдау қолжетімді мамандықтар тізімінің аз болуына байланысты жұмыспен қамтуға дейін тарылады.

Қазіргі уақытта №1 арнайы мектеп оқушыларына кәсіптік бағдар беру келесі профильдер бойынша жүзеге асырылады: тігін ісі, слесарлық, ағаш ұстасы ісі, омарта шаруашылығы, ауыл шаруашылық еңбегі және қол еңбегі.

Жоғары буын білім алушыларының контингенті – жеңіл және орташа ақыл-ой кемістігі бар балалар, мұндайда орташа ақыл-ой кемістігі бар балалар саны артып келетінін ескеру қажет. Бұл мектеп жүзеге асыратын профильдердің көбінің (слесарлық, ұсталық және тігін ісі) орташа ақыл-ой кемістігі бар балалар үшін, олардың интеллектуалдық және психомоторлық даму ерекшеліктеріне байланысты кәсіптік оқытудың көптеген бейіндері қолжетімсіз болатынын білдіреді.

Сондықтан мектептің оқу-өндірістік бөлімі оқытудың жаңа бейіндерін енгізу мәселесімен айналысуда: сырлау ісі және ПИК (пәтер иелері кооперативі) қызметкері, олар балалар үшін қызмет ерекшелігін игеруде қолжетімді және еңбек нарығында өте маңызды. Қазіргі уақытта мектепте осы профильдер бойынша авторлық оқыту бағдарламалары әзірленуде.

2010 жылы мектеп базасында кәсіптік-техникалық білім беретін арнайы мекемелер қызметкерлерінің облыстық семинары өтті. Ол жерде арнайы мектеп түлектерін оқыту қиындықтары мен мәселелері сөз болды. Ол уақытта білім алушыларды қабылдау өте шектеулі болды.

Кәсіптік бағдар беру жұмысының нәтижесі ретінде 2016 жылғы оқу жылында болашақ түлектерге кәсіптік бағдар беру бағдарламасының жобасы іске қосылды. Оны жүзеге асыру барысында ата-аналарға, оқушыларға ақпарат және консультациялық көмек беру жүзеге асырылды, кәсіптік-техникалық колледждерге бару бойынша экскурсиялар ұйымдастырылды.

Қазіргі уақытта облыстың әртүрлі кәсіптік-техникалық колледждерінде №1 арнайы мектеп-интернаттың 17 оқушысы білім алуда.

Ақыл-ой кемістігі бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау, олар қай жаста болмаса да, бірқатар ерекшеліктерге ие. Мұндай балаларды оқыту, оның ішінде кәсіптік оқыту барлық оқу-тәрбие процесін өзге де ұйымдастыруды талап етеді және бұл, әрине, осы кәсіптік-техникалық мекемелердің мамандарында белгілі бір мәселелерді тудырады. Мектеп өз кезегінде өз түлектерінің кәсіби дамуын одан әрі жалғастыруға мүдделі.

Сондықтан да мектепте, еңбек оқыту сабақтарында, олардың қандай бейінде жүзеге асатынына, түлектер болашақта қандай мамандық таңдайтынына қарамастан, еңбекке баулитын мұғалімдер болашақ кәсіби оқытуға қажетті негізгі, базалық еңбек дағдыларын қалыптастыруға және дамытуға тырысады.

2017 жылдың наурыз айында №3 агротехникалық колледж бен №1 арнайы мектеп арасында оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау бағытында жан-жақты қолдау көрсету мақсатында өзара іс-әрекет туралы меморандумға қол қойылды.

Дәстүрге айналған экскурсия барысында болашақ түлектер қандай мамандықтарды таңдауға болатынын, оқудан кейін уақытты қалай қызықты өткізуге болатынын, тұрмыс т.б. қалай ұйымдастырылатыны туралы толыққанды ақпарат алады.

Кез-келген кәсіптік бағдар беру жұмысының негізгі мақсаты оқушыларға оқу бейінін, сондай-ақ одан әрі кәсіби қызметін таңдауға көмек көрсету болып табылады. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін, сондай-ақ балалар: колледж базасында оқуды жалғастыратындар және түлектер арасында дөңгелек үстелдер ұйымдастыру да дәстүрге айналып отыр.

Нәтижесінде оқу жылының соңында 23 түлектің 12-сі агротехникалық колледжге түсуге ниет білдірді.

Меморандум аясында өзара іс-әрекет пен ынтымақтастықтың тағы бір бағыты мектеп базасында өндірістік тәжірибеден өту мүмкіндігі болып табылады. Мұғалімдердің пікірінше, біріншіден, олар өз түлектерін жақсы біледі, екіншіден, жұмысшы мамандықтарының штаттық бірлігі әрдайым жетіспейді, мектеп өз түлектерінің мектеп қабырғасында тәжірибеден өтуіне мүдделі.

Осылайша, кәсіби өзін-өзі анықтау, жүйелі аргументтерге сүйенген, еркін, бірақ саналы таңдау мектеп пен колледж арасындағы ынтымақтастық шешуге мүмкіндік беретін негізгі міндет болып табылады.

Білім беру ұйымдарының ЕБҚ бар білім алушыларды әлеуметтендіру мәселелері бойынша тиімді өзара іс-әрекетінің тағы бір мысалын келтірсек.

Жоғарыда аталған Өскемен қаласындағы облыстық «Ақ ниет» мектеп-интернаты жалпы білім беретін мектептің инклюзивті ортасында ЕБҚ бар балалардың сапалы білім алуына мүмкіндік береді. Арнайы білім беру ұйымы бола отырып (бастауыш білім беру интернатта ұйымдастырылған), инклюзивті ортада сапалы жалпы және кәсіби білім алу үшін жағдай жасау бойынша қызметті жүзеге асырады: 5 сыныптан бастап тәрбиеленушілер интернатта тұрып, №15 жалпы білім беретін тірек мектепте, интернатқа жақын жерде негізгі және орта білім алады. 9 сыныпты бітірген тәрбиеленушілер үшін техникалық және кәсіптік білім Өскемен қаласының колледждерінде интернатта тұрумен жүзеге асырылады.

Қазақстан-Американдық еркін университетінің (бұдан әрі – ҚАЕУ) колледжімен және қосымша 4 колледжбен келісім-шарт бойынша мектеп-интернат базасында ерте кәсіптік бағдар беру және болашақтағы мамандықты таңдау үшін «Іс жүргізу және мұрағаттану», «Аударма ісі», «Есептеу техникасы», «Бухгалтерлік есеп және аудит» мамандықтары бойынша 9-10 сынып оқушыларына арналған кәсікке дейінгі және курстық дайындық ұйымдастырылған.

«Ақ ниет» мектеп-интернатының алғашқы күнінен бастап ҚАЕУ колледжі инклюзивті білім беруді дамыту шеңберінде ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балаларды табысты әлеуметтендіру үшін жағдай жасау бойынша бірлескен қызметті жүзеге асырады.

Интернатта курстық және кәсіпке дейінгі дайындық кабинеті жабдықталған. Курс аяқталғаннан кейін оқушыларға тиісті дайындық бағыты бойынша сертификаттар мен куәліктер беріледі. Курстық дайындықтан өткен барлық оқушылар таңдаған мамандықтары бойынша колледждерге табысты оқуға түсті.

Осылайша, ҚАЕУ колледжінің оқытушылары 2017 жылы жүргізген курстар аяқталғаннан кейін 6 тәрбиеленуші бағдарламаны сәтті аяқтап, сертификат алды. Қазіргі уақытта 2 тәрбиеленуші – «Аударма ісі» мамандығының 2 курс студенттері.

Сонымен қатар колледжмен бірлесіп, тірек-қимыл аппараты бұзушылықтары бар балалардың оқитынын ескере келе, кедергісіз орта құру үшін оқу аудиториялары анықталды. Интернат тәрбиеленушілері болуды жалғастыратын мектеп түлектері оқитын топтың сабақ кестесі келісіледі; оқушылар үшін бос сенбі күнінің босатылуын есепке ала отырып, оқытудың икемді кестесі жасалады; кейбір оқушылар үшін оқу жылын ерте аяқтау мақсатында оқу процесінің кестесі түзетіледі.

Бұл жұмыс жергілікті атқарушы органдардың, атап айтқанда ШҚО әкімдігінің қолдауымен жүзеге асырылып жатқанын атап өту қажет. Жыл сайын мұндай санаттағы балалар үшін білім гранттары бөлінеді. 2017-2018 оқу жылынан бастап білім гранттары есебінен 9-сыныптан кейін мектеп-интернаттың 9 тәрбиеленушісі 6 мамандық бойынша техникалық және кәсіптік білім алды, соның ішінде ҚАЕУ колледжінде – «Аударма ісі» мамандығы бойынша, ҚАЕУ құрамына кіретін Экономика және қаржы колледжінде – «Есептеу техникасы және бағдарламалау негіздері» мамандығы бойынша.

Сонымен қатар қосымшаларда Нұр-Сұлтан қаласындағы №65 мектеп-гимназия мен №2 арнайы-мектеп интернатының тәжірибелері берілген (7, 8 қосымша).

Осылайша, кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру бойынша бірлескен қызмет бағыты ерекше қажеттіліктері бар балалардың табысты әлеуметтенуіне, ертеңгі күнге өздерін сенімді сезінуіне және дербес ересек өмірге дайындалуына нақты мүмкіндік береді.

Қазіргі заманда сандық технологияларды кеңінен пайдалануды осы ғасырдың жарқын белгісі деп атауға болады. Мысалға, Нұр-Сұлтан қаласы әкімдігінің халықты жұмыспен қамту орталығында электрондық еңбек биржасына сілтеме (https://www.enbek.kz/ru/barret/welcome) берілген. Ол жерде «Профориентация» бөлімінде И.В. Гуслованың модификациясында Джим Барреттің кәсіптік бағдар беру сынағынан өтуге болады. Аталмыш тест кәсіптік бағдар беру тестілеуінен тез өтуге, нәтиже алуға және кез келген адамға ең жақын кәсіптерді анықтауға мүмкіндік береді.

Әрбір тест блогында қатысушыға қызметтің үш түрі ұсынылады; нәтижеге қол жеткізу үшін қызметтің үш түрін қатысушыға ұнауына қарай орын-орынмен орналастыру қажет.

Тест өткеннен кейін қатысушы белгілі бір қызметке пайыздық қатынасы көрсетілген тестілеу нәтижелерін сақтай алады.

Сөздер – %;

Өнер – %;

Физикалық еңбек – %;

Эксперименттік қызмет – %;

Ұйымдастыру қызметі – %;

Бизнес – %;

Әлеуметтік жұмыс – %.

Жоғарыда аталған тақырыпшалардың біреуінің 70%-дан астам нәтиже көрсетуі адамның осы бағытта кәсіби бейімділігін көрсетеді. Егер тест қатысушысы тек бір тақырыпша бойынша жоғары көрсеткішке ие болса, сол бағытта максималды бейімділігін білдіреді. Сонымен қатар ең төменгі көрсеткіштерге де назар аудару қажет. Себебі оларда аз да болса, маңызды.

Нәтижесінде тест қатысушысы үшін:

- ең қолайлы мамандықтар;
- лайықты мамандықтар;
- түсініктемелер көрсетіледі.

Кәсіби өзін-өзі анықтау – мамандықты саналы және дербес таңдау процесі мен оның нәтижесі.

Мектептің, отбасының, ТжКБ ұйымдарының және әлеуметтік серіктестердің жүйелі ұйымдастырылған қызметі арқылы білім алушылардың, оның ішінде ЕБҚ бар балалардың ықтимал кәсіби жолын құра білу қажет. Жолдың басы үш құрамдастан тұрады: қалаймын, қолымнан келеді және қажет (сурет 2).

Сурет 2 – ЕБҚ бар баланың кәсіби жолының құрамдастары

«Қалаймын» – бұл тұлғаның мүдделері мен бейімділігі («білгім келеді», «жасағым келеді»). Адамның жеке қабілеттерінің болуы, әркім өз қабілеттерін дамытуға әлеуетті мүмкіндіктерге ие: өзіме қызықты қосымша бағытпен айналысамын, өзім бірдеңе жасауға тырысамын, ғылым, өндіріс жаңалықтарымен танысқанды жақсы көремін.

«Қолымнан келеді» – адами мүмкіндіктер проблемасы («мен істей аламын»), шешім шығаруға көмектесетін неғұрлым көп ақпарат жинау қажет: бейімділік, мамандық негіздерін меңгеру үшін қажетті білім деңгейі, денсаулық деңгейі, мінез-құлық ерекшеліктері, мүмкіндіктер, өзіндік тәртіп.

«Қажет» – еңбек нарығының қажеттілігі, жұмыс табу мүмкіндігі немесе таңдалған бейін бойынша жұмысқа орналасуға негізделген ой.

Бұл сұрақтарға жауап бере отырып, диагностика, кәсіби сынақтардан өтіп, өз мүмкіндіктерін зерделей келе білім алушы негізгі құрамдастарды анықтайды: қызығушылықтары, бейімділігі мен қабілеті, мамандықтың қоғам үшін маңыздылығы. Өзінің кәсіби жолын құру үшін ЕБҚ бар балаға түрлі әдістемелер (тесттер, сауалнамалар және т.б.) көмектесе алады. Олар 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9 қосымшаларда берілген [52, 53, 54, 55].

Сонымен қатар, педагогтар мен ата-аналар білім алушылардың, оның ішінде ЕБҚ бар балалардың кәсіби өзін-өзі анықтау процесінде пайда болуы мүмкін проблемалар мен қиындықтарды ескеру қажет. Осыған байланысты осы проблемаларды шешудің әртүрлі жолдарын қарастыруды ұсынамыз.

Мамандық таңдау кезіндегі әдепкі қателер мен қиындықтар:

- кәсіптің кемшіліктерін ескермей, сыртқы жағынан ғана әуестенуі;
- жоғары еңбекақыға негізделген таңдау;
- мамандықтың беделді болу-болмауына қатысты теріс түсінік. Мамандықты қоғамдағы беделділік (танымалдылық) тұрғысынан таңдау;
- өзінің ерекше ықыласынсыз туған-туыстардың, басқа да маңызды адамдардың қысымына бағыну;
- оқу пәнін кәсіппен бірдей деп санау;
- адамға (осы кәсіп өкіліне) қарым-қатынасты мамандықтың өзіне ауыстыру;
- мамандықты достармен «компания үшін» таңдау;
- өзінің жеке қасиеттерін, қабілеттерін, бейімділігін, таңдау уәждерін түсінбеуі (жеке ерекшеліктерін ескермей);
- мамандық таңдауда маңызды болып табылатын өзінің физикалық ерекшеліктерін, шектеулерін, кемшіліктерін білмеу немесе жете бағаламау;
- таңдауда үзілді-кесілді шешім шығару;
- еңбек сипаты, қандай да бір мамандықтың ерекшеліктері туралы ескірген түсініктің болуы;
- қоғам үшін маңызды кейбір кәсіптерге қатысты ой-пікірлер («сатарман», «фотомоделька» және т.б. осы секілді сөздерді жаратпау).

Мамандық таңдауға әсер ететін факторлар:

- ата-аналардың пікірі;
- достарының пікірі;
- басқа да маңызды адамдардың (әжелер, аталар, туыстар, таныстар және т.б. пікірі;
- БАҚ арқылы алынатын ақпарат;
- мамандық беделдігі, қоғамның мамандықты мойындауы;
- мамандық бойынша өз пікірі.

Адам үшін мамандықты қате таңдаудың салдары қандай:

- өзіне деген сенімнің жоғалуы және күйзелістер;
- өзінен және қоршаған адамдардан көңілі қалу;
- стрестер және депрессия; жүйке бұзылыстары;
- мамандыққа, өмірге қанағаттанбаушылық;
- өмірге деген қызығушылықты жоғалту, жас дағдарыстары.

Мамандық таңдау кезіндегі қиындықтар себептері:

- оқу орындары туралы нашар ақпараттану;
- кәсіптер әлемі туралы нашар ақпараттану;
- өз мүмкіндіктерін бағаламау;
- бәрі өз ретімен шешіледі деп ойлау, кәсіби таңдау мәселесіне оңды-солды қарау;
- ұнайтын вариантардың көп болуы;
- қандай да бір қызметке қызығушылықтың болмауы.

Қиындықтарды қалай жеңуге болады:

- оқу орындары бойынша анықтамалықтың соңғы нұсқасымен танысу;
- мамандық таңдау бойынша жеке кеңес алу.

Жеке кеңес алу барысында:

- өз мүдделері мен бейімділігін анықтау;
- оларды бар мамандықтармен салыстыру;
- қызығушылық танытқан кәсіптердің кәсіби маңызды қасиеттерін анықтау;
- тестілеу немесе өзін-өзі бақылау арқылы олар Сізде жеткілікті дәрежеде дамыды ма деген қорытындыға келу;
- өз мүмкіндіктерін, қабілеттерін өлшеу;
- еңбек нарығының талаптарын өлшеу, шамамен болжам жасау – қоғамның 3-5 жылдан кейін осы мамандық мамандарына деген қажеттілігі қандай болмақ?
- тек қызмет саласын ғана емес, сонымен қатар еңбек жағдайларын, оның ерекшеліктерін де анықтаңыз.

Мамандық таңдау кезінде:

- мүмкіндігінше көбірек мамандықты білу керек;
- өз қызығушылықтарын анықтау керек;
- қандай оқу орындарында қандай мамандық алуға болатынын білу керек;
- кәсіптік таңдаудың негізгі және қосалқы нұсқаларының болуы керек (егер ойындағын жүзеге асыру мүмкін болмай қалған жағдайда);
- кәсіптік сынамалардың тәжірибесі болуы керек: немесе ұнайтын мамандық өкілінің жұмыс күнін қадағалау (бір күн бойы бақылау керек) немесе осы салада біраз жұмыс істеуге тырысу керек;
- өзінің мүмкіндіктері мен қабілеттерін, сондай-ақ олардың кәсіп қоятын талаптарға сәйкестігін бағалау керек. ЕБҚ бар балаларға кәсіптік бағдар берудің егжей-тегжейлі моделі 2-қосымшада берілген [56, 245 б.].

Ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балаларды оқытудың басым бағыттарының бірі – оларды еңбекке даярлаудың шынайы мүмкіндігімен

қамтамасыз ету. Бұл көптеген түлектерді олардың ақыл-ой және физикалық дамуын түзетуге және өтеуге бағытталған еңбекке даярлаудың ғана материалдық өндіріс аясында жұмысқа тұруға мүмкіндік беруімен түсіндіріледі.

Осындай мәселелерді шешуде кәсіптік бағдар беру, кәсіптік іріктеу, оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауы бойынша ұйымдастыру-әдістемелік және практикалық іс-шаралар жүйесі маңызды рөл атқарады, ол кәсіптер әлемі туралы ақпарат берумен, кәсіптік бағдар беруді негіздеумен шектелмейді, сонымен қатар оқушылардың тұлғалық дамуына, олардың жеке-психологиялық ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін кәсіп талаптарымен сәйкестендіру қабілетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Мектепте кәсіби бағдар жұмысының басты мақсаттарының бірі оқушылардың жеке кәсіптік бағдарын құру болып табылады. Жеке білім беру бағыты педагогтардың өзін-өзі анықтауы мен өзін-өзі іске асыруын педагогикалық қолдауды жүзеге асыруы кезінде білім беру бағдарламасын таңдау, әзірлеу және іске асыру субъектісінің ұстанымдарын қамтамасыз ететін мақсатты жобаланатын сараланған білім беру бағдарламасы ретінде айқындалады.

Осыған байланысты био-психо-әлеуметтік модельге негізделген тіршілік-тынысы мен денсаулықтың қызмет етуінің, шектелуінің халықаралық жіктемесі (бұдан әрі – ҚХЖ) тұрғысынан білім алушыларды әлеуметтендіру мәселелерінің маңыздылығын қарастыру қажет. ҚХЖ адам денсаулығының барлық аспектілерін және денсаулыққа, мысалы, маңызды қарым-қатынастардың болуын және сапалы білім алуды қоса алғанда, әл-ауқаттың құрамдас бөліктерін қамтиды. Ол дискриминация немесе әлеуметтік оқшаулау тек қана әлеуметтік факторлардан туындаған жағдайларды қамтымайды, мысалы, діні, жынысы немесе этникалық қатыстылығы бойынша. Десе де, ол денсаулық пен әл-ауқат контекстінде әмбебап қолданыста бар. ҚХЖ мүмкіндігі шектеулі адамдарға ғана емес, барлық адамдарға қатысты.

ҚХЖ адамдардың өздерін емес, адамдардың жағдайын сипаттайды. ҚХЖ барлық секторларда және барлық жас топтары үшін пайдаланылуы мүмкін, бірақ оны мүмкіндігі шектеулі адамдарға мүмкіндік беру үшін пайдалану қажет. Бүгінгі таңда тіршілік тынысының шектелуі аурудың салдары ретінде тұжырымдалмайды, адам денсаулығының жағдайы, қоршаған ортаның факторлары және жеке факторлар арасындағы динамикалық өзара іс-әрекет ретінде түсініледі.

Тыныс тіршіліктің шектелуі – индивидтің атрибуты емес, шарттардың кешенді үйлесімі, олардың көпшілігі әлеуметтік ортамен қалыптасқан. Демек, жағдайды басқару әлеуметтік шешімдерді талап етеді және көп жағдайда қоғамның қоғамдық өмірдің барлық салаларында мүмкіндігі шектеулі адамдардың толыққанды қатысуы үшін қажетті қоршаған ортаның өзгеруін жүргізу үшін ұжымдық жауапкершілігін болжайды. Сондықтан осы ұстанымның немесе идеологияның нәтижесі әлеуметтік өзгерістер болады, олар саяси деңгейде адам құқықтары мәселесіне айналады.

Контекстілік факторлар сыртқы (орта) және ішкі (нақты өмірлік жағдайларда қызмет етуге ықпал ететін тұлғалық факторлар) болады.

ЕБҚ анықтамасына берілген ресурстық көзқарас білім алушыларды оқыту кезінде туындайтын қиындықтардың әртүрлі спектрімен біріктіреді. Бұдан басқа педагогтарға көптеген елдерде пайдаланылатын категориялық жүйеге қатысты ЭЫДҰ ұсыныстарын ескеру қажет:

1 топ. Психофизикалық даму бұзушылықтары бар балалар: есту, көру, интеллект, сөйлеу, тірек-қимыл аппараты бұзушылықтары бар, психикалық дамуы тежелген және эмоциялық-ерік бұузышылықтары бар;

2 топ. Оқытудағы ерекше қиындықтары, мінез-құлық және эмоциялық проблемалары бар балалар. Ерекше қиындықтар интеллекті сақталған білім алушыларда жекелеген оқу дағдыларын меңгеруде байқалады: жазу, оқу немесе есеп (дисграфия, дислексия, дискралькулия т.б.). Бұл қиындықтар, әдетте, уақытша сипатта болады және оларға мамандардың көмегі көрсетілген жағдайда еңсеріледі. Мінез-құлық және эмоциялық проблемалар дамудың ерекше проблемаларының (гипербелсенділік және назардың тапшылығы синдромы, аутистік спектрдің жеңіл бұзушылығы т.б.), сондай-ақ жағымсыз психологиялық факторлардың (отбасындағы тәрбиенің, бала мен ата-ана арасында отбасылық қарым-қатынастың бұзылуы) салдарынан болуы мүмкін, бұл құрдастарымен және мұғалімдерімен қарым-қатынастың әртүрлі қиындықтарына (жасқаншақтық, пассивтілік, тұйықтылық немесе даулылық, тілазарлық, агрессивтілік) әкеледі;

3 топ. Әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік, мәдени себептерге байланысты ерекше білім берілуіне қажеттілігі туындайтын білім алушылар. Бұл топқа аз қамтылған немесе балаларды тәрбиелеу мен дамытуға тиісті көңіл бөлмейтін отбасыларда, әлеуметтік қатер тобындағы отбасыларда (маскүнемдігі, нашақорлығы бар ата-аналар т.б.) тәрбиеленетін балалардың, сондай-ақ жергілікті социумға (босқындар, көшіп-қонушылар, оралмандар) бейімделуде қиындық көріп жүрген немесе мектепте оқыту тілін нашар түсінетін және сөйлемейтін балалардың микроәлеуметтік және педагогикалық қараусыз қалуын жатқызуға болады.

Психофизикалық даму бұзушылықтары жоқ екінші және үшінші топтағы оқушылар көбінесе психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияларға жүгінбейді, олармен анықталмайды. Тиісінше, жалпы білім беретін мектеп білім алушылардың осы топтарын өз назарында ұстап, уақытында анықтап, оларға көмек көрсету керек [57, 16 б.].

Осылайша, балаларды оқыту кезінде кездесетін қиындықтардың барлық спектрін ескере отырып, кәсіптік бағдар беру жұмыстарын жүзеге асыру үшін келесі негізгі міндеттерді шешу қажет:

- еңбек дағдыларын, сондай-ақ еңбек қасиеттерін дамыту;
- өзін-өзі тану қырларын кеңейту;
- мамандықтар, олардың маңыздылығы, ерекшеліктері және кәсіби дайындық жолдары туралы қолжетімді ақпарат беру;
- еңбекке оң көзқарасты қалыптастыру.

Көрсетілген міндеттерді жүзеге асыру кезінде жұмысты кезеңдерге сәйкес жүргізу қажет:

1) білім алушылардың ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктеріне сәйкес мамандық таңдау алаңын анықтау.

Ол үшін баланың психофизикалық жағдайына мұқият талдау жүргізу керек, сондай-ақ ПМПК ұсыныстарымен танысу қажет, барлық көрсетімдер мен қарсы көрсетімдерді ескеру қажет.

2) білім алушының бейімділігі мен қалауын анықтау. Ол үшін қабілеттер мен жасырын таланттарды анықтауға мүмкіндік беретін арнайы әдістемелердің үлкен арсеналын пайдалану қажет.

3) мамандықтармен танысу. Бұл кезеңде кәсіби диагностика, кәсіби сынамалар арқылы мамандықтармен танысу қажет. Осының негізінде мұғалімдер мен ата-аналармен бірлесіп кәсіби қызметтің ықтимал нұсқаларының тізімі жасалады. Содан кейін кәсіпті меңгеруге қажетті маңызды қасиеттер анықталады, ЕБҚ бар балаларға арналған кәсіби дайындықтың түрлері мен ең тиімді жолдары таңдалады.

4) ЕБҚ бар балалардың жеке кәсіби жоспарын құру. Бұл кезеңде мақсатқа қол жеткізу үшін негізгі қадамдарға қатысты жоспарлар құрылады: білім алу жолдарын, кәсіптік жұмыспен қамту түрлерін, жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін анықтау, бұл ретте таңдап алынған кәсіптік қызметке байланысты мамандар мен дәрігерлерге міндетті қосымша кеңес беру жоспарлануда.

ЕБҚ бар балаларға арналған мамандықты дұрыс таңдау бірінші кезекте олардың психофизикалық ерекшеліктері мен жеке мүмкіндіктеріне байланысты болғандықтан, кәсіптік бағдар беру жұмысында олардың ерекшеліктеріне сәйкес ұсынылатын мамандықтардың тізімін ескеру қажет.

Көру қабілеті бұзушылықтары бар балалардың кәсіби өзін-өзі анықтаудың ерекшеліктері:

- көру қабілеті төмен деңгейде болғандықтан, көру қабілеті баяулаумен, шолудың енсіздігімен, айқындық пен жарықтың жеткіліксіздігімен, заттардың жиі бұрмалануымен шектеледі, бұл мамандықтар туралы көру арқылы ақпарат алуды қиындатады;

- айналаны анық емес, тарылған күйде және баяу көргендіктен, көру қабілеті бұзушылықтары бар балаларда есте сақтау қабілетті шектелген және бұрмаланған, ойлау операциялары баяулаған. Кеңістікте бағдарлануы қиындаған;

- көру қабілеті бұзушылықтары бар баланың психикалық жағдайы өзіндік ерекшеліктерге ие, көру бұзушылықтары жалпы білім беретін мектептердегі білім алушыларға арналған ақпарат көздерін (әртүрлі көренкі құралдар, деректі фильмдер т.б.) пайдалану мүмкіндігін қиындатып, шектейді.

Көру бұзушылықтары бар балаларға кәсіптік бағдар беру көру бұзушылықтары бар балаларды оңтайлы және сапалы жұмыспен қамту қағидаттарына негізделген медициналық көрсетімдер мен қарсы көрсетімдер негізінде жүргізіледі. Көру бұзушылықтары бар балалар негізінен зат туралы

көру арқылы қабылданатын ақпаратты негізгі деп қабылдайды және ол көқптеген заттарды қабылдаудың шектелуіне алып келеді. Сол себепті есту, серзу арқылы кеңістіктікте бағдарлануды дамыту маңызды. Осы мақсаттарда білім алушыларға сызу, электро-радиотехника т.б. пәндерді игеру маңызды.

Көру қабілеті бұзушылықтары бар адамдар үшін қолайлы үлгілік мамандықтар:

- байланысқа байланысты кәсіптердің барлық түрлері: Call-орталығының операторы; көлік диспетчері; телемаркетолог т.б.;
- қолмен жұмыс істейтін кәсіптердің барлық түрлері: массажшы; ораушы; радиотехник т.б.;
- өнермен байланысты кәсіптердің барлық түрлері: композитор; музыкант; музыкалық жетекші т.б.

Есту қабілеті бұзушылықтары бар балалардың кәсіби өзін-өзі анықтаудың ерекшеліктері:

- есту қабілеті бұзушылықтары бар балалар (көп жағдайда саңырау) еститін қатарластарымен салыстырғанда жалпы білім беру және политехникалық дайындық деңгейі төмен;
- есту қабілеті бұзушылықтары бар балалардың сөйлеу тілінің жеткіліксіз дамуы мамандықтар туралы ақпарат алуды қиындатады;
- есту анализаторының бұзушылықтары да жалпы білім беретін мектептердегі білім алушыларға арналған ақпарат көздерін (радио, диктор мәтіні бар деректі және ғылыми фильмдер т.б.) пайдалану мүмкіндігін шектейді.

Есту қабілеті бұзушылықтары бар балалар үшін кәсіптік бағдар берудің және өзін-өзі анықтаудың нәтижелі әдісі сюжеттік-рөлдік, іскерлік ойындар болып табылады. Ойындардың негізгі міндеті – ойын, еңбек, спорттық және басқа да қызмет түрлері барысында тұлғаның коммуникативтік қасиеттерін дамыту жаттығулары. Балаларға сабақ тақырыбы мен тілдік минимум шегінде қарапайым қарым-қатынас жасауға үйретететін сөйлеу ойындарына үлкен мән беру керек. Дәстүрлі емес әдістер ішінде арттерапияны қолдану маңызды. Бұл – өзін-өзі тануды, тұлғаның өзін-өзі тереңірек дамытуға ықпал ететін және адамның әлеуметтенуінің нысаны болып табылатын көркем-эстетикалық тәрбие. Көркем шығармашылық нашар еститін балаға бақыт минуттарын, өзінің таланты үшін мақтаныш сезімін, өзінің ерекшеліктерін сезінуге мүмкіндік береді.

Есту қабілеті бұзушылықтары бар адамдар үшін қолайлы үлгілік мамандықтар:

- интернеттегі жұмыспен байланысты кәсіп түрлері: веб-дизайнер; мәтін редакторы т.б.;
- қолмен жасайтын жұмыспен байланысты кәсіп түрлері: массажист; ДК-ны ораушы; құрастырушы; тігінші; тіс технигі; пішуші; қоймашы т.б.; инженер-жобалаушы; іс қағаздар жүргізуші т.б.

Церебралды параличі бар балалардың кәсіби өзін-өзі анықтаудың ерекшеліктері:

- мидың дамымауы қозғалыс бұзушылықтары (сал, тартылу, сөйлеу бұзушылықтары), тепе-теңдік бұзушылықтары, болуы мүмкін зерде бұзушылықтары, эпилепсия. БЦП-да кәсіптік бағдар беру және еңбек ету мүмкіндігі қозғалыс аппаратының функционалдық мүмкіндіктерінің дәрежесіне және балалардың интеллектісінің сақталуына байланысты болады.

Өзін-өзі анықтау мен кәсіптік бағдар берудің ең жоғары нәтижелеріне қол жеткізу үшін еңбек терапиясын пайдалану маңызды. БЦП кезіндегі еңбек терапиясы емдік бағыттағы, емдік гимнастикамен, психотерапиямен, басқа да оңалту әдістерімен тығыз қарым-қатынаста болады. Формалар мен әдістер ақыл-ой дамуының деңгейіне, қозғалыс мүмкіндіктеріне байланысты құрылады. Еңбек терапиясы нәтижелердің нақты маңыздылығы, эмоционалдық қызығушылық, басқа балалармен қарым-қатынас жасаудың арқасында үлкен психотерапиялық әсерге ие. Еңбек таңдауды ортопед-дәрігер, невропатолог, еңбек жөніндегі нұсқаушы аурудың ерекшеліктерін, баланың мүмкіндіктері мен мүдделерін ескере отырып анықтайды.

Тірек-қимыл аппараты бұзушылықтары бар адамдар үшін қолайлы үлгілік мамандықтар:

- интернеттегі жұмыспен байланысты барлық мамандық түрлері: деректер қорының әкімшісі; әлеуметтік желілердегі жарнама жөніндегі маман; мәтін редакторы және т.б.; инженер-радиотехник; социолог; әдіскер; жаңалықтар менеджері; қаржы талдаушысы; программист және т.б.

Психикалық дамудың тежелуі – балалардың психофизикалық дамуында болуы мүмкін барлық бұзушылықтар арасында ең көп таралған ауытқулардың психологиялық-педагогикалық анықтамасы.

Психикалық дамуы тежелген балалардың кәсіби өзін-өзі анықтаудың ерекшеліктері:

- танымдық белсенділіктің төмен деңгейі және ақпаратты өңдеудің баяу қарқыны;
- зейіннің тұрақсыздығы, зейіннің ауысу жылдамдығының бұзылуы, оның көлемі төмен болады;
- жад көлемі шектеулі, ұзақ мерзімдіден қысқа мерзімді басымырақ, логикалықтан механикалық басымдырақ;
- көрнекі-пәрменді ойлау көрнекі-бейнелі және әсіресе сөздік-логикалық ойлауға қарағанда айтарлықтай дамыған;
- сөйлеу қызметінің жеңіл бұзушылықтары бар;
- эмоцияның мен мотивацияның жетілмеуі;
- психикалық тұрақсыздық түрі бойынша ерікті мінез-құлықтың қалыптаспауы, әуестіктердің тежелуі.

ПДТ уақытша сипатқа ие, сондықтан болашақта баланың өзін-өзі табысты анықтау үшін есте сақтау, сезім, қабылдау сияқты психикалық процестердің дамуын ерте бастау, эмоциялық-ерік саласын түзету қажет, ойлау қабілетіне ерекше көңіл бөлу қажет:

- көрнекі-әрекетті, көрнекі-бейнелі және логикалық ойлауды дамыту;

- көрнекілік немесе вербалды негізде талдау, салыстыру, жалпылау, жіктеу, жүйелеу білігін дамыту;

- ең бастысын, маңыздын ерекшелеуге үйрету;

- заттар мен ұғымдар белгілерінің ұқсастығы мен айырмашылықтарын табу;

- анализ бен синтездің ойлау операцияларын дамыту;

- заттарды топтастыруға үйрету;

- оқиғалардың байланысын түсіну және дәйекті ой-пікірлерді құру, себеп-салдарлық байланыстарды орнату білігін дамыту;

- ойлау шығармашылық қызметін жандандыру;

- ойлау сыншылдығын дамыту (басқаларды және өзін объективті бағалау);

- ойлау дербестігін дамыту (қоғамдық тәжірибені пайдалана білу, өз ойының тәуелсіздігі).

Балалардың психикалық дамуының тежелуі уақытша сипатта болғандықтан, олар үшін кәсіптер әлемі толық ашық және ерекше шектеулер жоқ, барлығы баланың кәсіби бейімділігіне байланысты. ЕБҚ бар балаларға кәсіби кеңес беру кезеңінде диагностикалық әдістемелерге ерекше орын бөлу қажет [58, 20 б.].

Кәсіптік бағдар беру жұмысы барысында педагогтарға оқушылардың психофизикалық жағдайына байланысты көптеген факторларды ескеру қажет, өйткені білім алушылардың қиындықтары кең және әртүрлі болуы мүмкін. Білім алушылардың денсаулық ерекшеліктерімен және ұсынылатын мамандықтармен байланысты мамандықты таңдау үшін кейбір шектеуші факторларды мысалға келтіреміз (кесте 2) [59].

Кесте 2 – Денсаулық бойынша қарсы көрсетілімдермен және шектеулермен байланысты ұсынылатын кәсіптер мен мамандықтар

Аурулар	**Білім алушының физиологиялық жай-күйінің ерекшеліктеріне байланысты мамандық таңдау спектрін шектейтін факторлар (қарсы көрсетімдер)**	**Кейбір ұсынылатын кәсіптер мен мамандықтар**
Көру мүшелері	Аса жоғары дәлдіктегі, көру кернеуліктегі жұмыс. Ұсақ бөлшектермен жұмыс істеу; көзілдірік тағуды талап ететін жұмыс; айтарлықтай физикалық кернеу; ауаның тозаңдануы, дененің көлбеу жағдайда болуы.	Сатушы, бармен, құс фабрикаларының операторы, бағбаншы, автомобиль жөндеу слесарі.
Есту мүшелері	Жақсы естуді және адамдармен қарым-қатынасты талап ететін жұмыс. Есту кернеуін, айтарлықтай шуыл мен дірілді талап ететін жұмыс.	Сызушы, кесте тігуші, тігінші, аяқ киім жөндеуші, гүл өсіруші, кондитер, фотограф.

2 – Кестенің жалғасы

Тері	Токсикалық және тітіркендіргіш заттармен жанасу, тозаңдану, қолайсыз микроклимат; тұрақты ылғалдану және ластану, қолды салқындату.	ЭЕМ операторы, жартылай өткізгіштерді құрастырушы, конструктор, сызушы.
Тірек- қимыл аппараты	Ұзақ уақыт жаяу жүру, баспалдақпен көтерілу және түсу. Кернеулі жұмыс позасы; елеулі физикалық кернеу (ауыр заттарды көтеру, тасымалдау); қозғалатын механизмдерде биіктікте жұмыс істеу.	Микросхемаларды құрастырушы, телеграфшы, тігінші.
Тыныс алу мүшелері	Қолайсыз климат; газдану, тозаңдану; уытты заттармен байланыс; елеулі физикалық кернеу, барлық сәулелену түрлері.	Бақылаушы-кассир, гүл өсіруші, киномеханик, пультпен басқарылатын станоктардың операторы.
Жүрек-қантамырлары жүйесі	Елеулі физикалық кернеу; қолайсыз микроклимат; уытты заттармен байланыс, қозғалатын механизмдермен биіктікте жұмыс істеу, шу, діріл.	Радиомеханик, тігінші, хатшы-референт, ара өсіруші.
Ас қорыту жүйесі	Уытты заттармен байланыс; елеулі физикалық және жүйке кернеуі; қоректендіру режимінің бұзылуымен байланысты жұмыс; мәжбүрлі жұмыс позасы.	ЭЕМ операторы, слесарь, декоратор-безендіруші.
Бүйрек және несеп бөлу мүшелері	Қолайсыз микроклимат; уытты заттармен байланыс; мәжбүрлі жұмыс позасы; тамақтану режимінің бұзылуымен байланысты жұмыс; діріл.	ЭЕМ операторы, слесарь, декоратор-безендіруші.
Жүйке жүйесі	Нервтік-эмоциялық кернеу; шу және діріл; қолайсыз микроклимат; уытты заттармен байланыс, әсіресе нерв-паралитикалық әсер.	Ағаш кесуші, пішуші, ағаш шебері.

Қаралған материалдарды негізге ала отырып, білім беру процесіне қатысушылар арасындағы кәсіптік өзін-өзі анықтау, балаларды жұмысқа орналастыру және әлеуметтендіру мақсатында өзара іс-қимыл дағдыларын

жетілдіру қажеттілігі туралы қорытындыға келуге болады. Төменде [58, 28 б.] (кесте 3) өзара қарым-қатынас жағдайында кәсіптік бағдар беру жұмыстарын жүзеге асыратын білім беру процесіне қатысушылар орындайтын негізгі міндеттерді сипаттау ұсынылады.

Кесте 3 – ЕБҚ бар білім алушыларды кәсіптік таңдау кезіндегі өзара іс-қимыл жасау мақсатында білім беру процесіне қатысушылардың жүзеге асыратын міндеттері

Білім алушылардың кәсіби таңдауына жәрдемдесу міндеттері:				
ППҚҚ мамандары	**мектеп әкімшілігі**	**сынып жетекшісі**	**мұғалім**	**Ата-ана**
ЕБҚ бар балалардың кәсіби өзін-өзі анықтау бөлігіндегі нақты проблеманы анықтау	ЕБҚ бар білім алушылардың ой-өрісін және жеке мүмкіндіктерін кеңейту үшін жайлы білім беру ортасын ұйымдастыру, жеке білім беру бағыттарын құру	ЕБҚ бар білім алушылардың білім беру ортасына бейімделуіне көмек көрсету	ЕБҚ бар білім алушылардың жеке ерекшеліктерін көрсету үшін жағдай жасау	ЕБҚ бар баланың әлеуметтік бейімделуі үшін жағдайларды қамтамасыз ету
ЕБҚ бар білім алушылардың жеке-психологиялық ерекшеліктерін кешенді зерттеу	ЕБҚ білім алушылармен жеке түзету-дамыту сабақтарын ұйымдастыру (психолог, логопед, дефектолог т.б.)	ЕБҚ бар білім алушыларда оқу және еңбек қызметіне оң уәждемені қалыптастыру	ЕБҚ бар білім алушыларда психикалық функциялардың жеке дамуына ықпал ететін әдістер мен формаларды сабақ өткізу кезінде қолдану	Дөңгелек үстелдерге, ата-аналар тренингтеріне, жиналыстарға қатысу; үй жағдайында ЕБҚ бар баланың дамуына жәрдемдесу
Мамандық әлемі мен таңдаған мамандық бейнесін құзыретті	Ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларды кәсіптік бейімдеу	Заманауи мамандықтар туралы нақты түсініктерді	ЕБҚ бар білім алушыларда қажетті зияткерлік	Баламен әңгімелесу, өмірлік және кәсіби жағдайларды талқылау

3 – Кестенің жалғасы

бейнелеуді қалыптастыру	жүйесін ұйымдастыру	қалыптастыру	және еңбек қабілеттерін дамыту	
Мамандықтың мінсіз және нақты бейнесін салыстыру, кәсіби таңдау қызығушылығын қалыптастыру, өзін-өзі барабар емес бағалауды түзету	Кәсіптік оқу сынамаларын ұйымдастыру арқылы ЕБҚ бар білім алушылардың практикалық тәжірибесін байыту	Нақты еңбек жағдайлары мен танысу мақсатында кәсіпорындар мен ұйымдарға кәсіптік бағдар беру экскурсияларын ұйымдастыру және өткізу	Технология мұғалімдері мен өндірістік оқыту шеберлерінің кәсіптік сынақтарын өткізу	Баланың мүмкіндіктері мен қабілетін ескеретін кәсіби таңдауға көмек
Кәсіби таңдауды түзету	ЕБҚ бар білім алушыларды кәсіптік оқытуды ұйымдастыру, жеке кәсіптік бағдарды құру	Ерекше білім беру қажеттіліктерімен білім алушылардың кәсіби таңдауына қанағаттануын зерттеу	Кіріктірілген оқыту, жалпы еңбек дағдыларын дамыту	Баланың денсаулық жағдайын есепке алу

Мектеп бітірушілерді еңбек күндеріне дайындауда қазіргі заманғы мектептің рөлі нарық жағдайына сәйкес өзгеріп отырады. Өткен жылдардың оқыту әдістері ескірген, бүгінгі таңда жаңа әдістерді іздеу ең маңызды болып табылады. Қоғамда болып жатқан экономикалық және әлеуметтік өзгерістер, өндіріс қарқынының өсуі, еңбек саласында инновациялық технологияларды енгізу, жаңа мамандықтардың пайда болуы кәсіптік бағдар беру мәселесі жалпы білім беру ұйымдары үшін басымдыққа алып келеді.

Бүгінгі күні отбасы, мектеп және мемлекет үшін ерекше маңызды болып табылады. Педагогтан оқушылардың кәсіби болашақты таңдауын бағдарлау талап етіледі, сондықтан оның барлық қызметі ақпараттық және кеңес беру жұмысын қоса алғанда, барлық оқу-тәрбие процесінің ажырамас бөлігі, сондай-ақ оқушылардың бейімділігі мен қабілеттерін іс жүзінде дамыту болып табылады.

Кәсіби өзін-өзі анықтаудың табыстылығы, ең алдымен, оқушының ішкі белсенді ұстанымының қалыптасуына байланысты. Осыған байланысты, оқушылардың бойында өзінің кәсіби болашағының бейнесін қалыптастыруға кезең-кезеңмен оқыту өзінің өмірлік мақсатын құрастыруға тең.

Сондықтан мектеп қабырғасынан бастап, білім берудің барлық кезеңдерінде болашақ маманның өмірлік және кәсіби өзін-өзі анықтауына ілесе отырып, психологиялық-педагогикалық көмек көрсету үшін арнайы ғылыми-практикалық қызметті ұйымдастыру бойынша психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің белсенді жұмысы қажет [60].

Бұл ретте мектеп алдына әлеуметтік маңызды міндеттер қояды:

- ЕБҚ бар оқушылардың түрлі технологиялық құралдарды тез меңгеру қабілетін дамыту;

- әртүрлі қызмет түрлеріне бейімделіп, жеке траекторияны құру процесінде өзінің жеке және кәсіби дамуын жобалау;

-әртүрлі деңгейдегі аймақтың оқу орындарымен (колледж-ЖОО) желілік өзара іс-қимыл жүйесінде мектептің ақпараттық-білім беру кеңістігін құру);

- қазіргі нарықтық қатынастағы еңбек қызметіне оқушыларды әлеуметтік бейімдеу және дайындау, кәсіби бағдардың ресурстық орталығын құру.

Демек, мектеп бітірушілердің кәсіптік бағдары тек жалпы білім беретін мектептің ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік серіктестердің, жұмыспен қамту орталықтарының, кәсіпорындардың қызметіндегі басым бағыт болуы тиіс, өйткені ол ЕБҚ бар оқушы тұлғасының нарықтық экономика және жаһандану жағдайында үйлесімді дамуын қамтамасыз ете алады. Бұл оқу барысында алған білімдерін теориялық білімдерден пәрменге айналдыруға, кәсіби таңдаудың дұрыстығын растаудан, таңдалған мамандық саласында өзін-өзі бекітуден және өзін-өзі жетілдіруден көрінетін тұлектің әлеуметтік бейімделуі мүмкіндігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қорытынды

Қазіргі уақытта республиканың жалпы білім беретін мектептерінде оқушылардың жеке қабілеттерін дамыту, барлық оқушылардың, соның ішінде ЕБҚ бар балалардың сұраныстары мен бейімділігіне сәйкес саралап оқытуды ұйымдастыру үшін мүмкіндіктерді кеңейту үшін оқу процесін ұйымдастырудың қажеттілігі неғұрлым өзекті болып отыр. Бұл міндеттер қазіргі жағдайда білім алушылармен кәсіптік бағдар беру жүйесін инновациялық дамытуға бағыттайды.

ЕБҚ бар білім алушыларды кәсіптік бағдарлау үздіксіз процесс болып табылады және барлық жас кезеңдерінде мақсатты түрде жүзеге асырылады, қазіргі заманғы оқушылардың ерте кәсіптік бейімделуін ерекше назар аударуды талап етеді. ЕБҚ бар білім алушылардың кәсіптік өзін-өзі анықтау процесі олардың тұлғалық дамуының өте маңызды сәті болып табылады. Қазіргі динамикалық әлеуметтік-экономикалық жағдайларда бейімдік, әлеуметтік-еңбек, зияткерлік, психологиялық-педагогикалық және ақпараттық-коммуникациялық құзыреттіліктерінің жоғары деңгейіне ие жалпы білім беру ұйымдарының кәсіптік бағдарланған түлектеріне сұраныс өсуде. Олар негізгі білім беру құзыреттерінің бір түрі ретінде кәсіби өзін-өзі анықтау арқылы қалыптасады.

Осылайша, кәсіптік бағдар және кәсіптік өзін-өзі анықтау «өмір бойы білім беру» парадигмасын іске асыру үшін қажетті құзыреттілікке ие болудың маңызды шарты болуы тиіс.

Осыған байланысты жалпы педагогикалық принциптерге сүйене отырып, ғылыми-әдіснамалық тәсілдерді, психологиялық әзірлемелерді ескере отырып, кәсіптік бағдар беру бойынша жүйелі педагогикалық қызметті ұйымдастыру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ООН. Цели в области устойчивого развития (ЦУР). Преобразование нашего мира: повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года (англ. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development). – Нью-Йорк, 2015. URL: https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/education/

2. Боброва Е.А., Зевакова Н.С, Сечковская Н.В, Шебловинская И. Методические рекомендации по организации деятельности общеобразовательных учреждений по вопросам профориентации, профессионального самоопределения и трудоустройства обучающихся, включая лиц с ОВЗ и инвалидов. – Смоленск, 2018.

3. Назарбаев Н.А. Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам. – Астана, 2012. URL: https://www.inform.kz/kz/nursultan-nazarbaev-kazakstannyn-aleumettik-zhangyrtyluy-zhalpyga-ortak-enbek-kogamyna-karay-20-kadam_a2478341

4. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 жылы 30. URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000

5. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы. URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319

6. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345 Заңы. URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345

7. «Бала құқықтары туралы Конвенцияны ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 8 маусымдағы қаулысы. URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/B940001400

8. Макарьев И.С., Гнездилова С.А., Джумагулова А.Ф., Митрошина Д.Н., Мухаметшина А.В., Минин Д.С. Основы разработки средств выявления особых образовательных потребностей у обучающихся с инвалидностью и ограниченными возможностями здоровья: препринт / под общ. ред. И.С. Макарьева. – СПб. :СПБ ГБ ПОУ «Охтинский колледж», 2018. – 72 с.

9. Степанова О.А. Социальная и педагогическая интеграция лиц с ограниченными возможностями здоровья: российский вектор развития. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnaya-i-pedagogicheskaya-integratsiya-lits-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami-zdorovya-rossiyskiy-vektor-razvitiya

10. Зубарева Т.Г. Развитие профессиональной компетентности специалистов в области инклюзивного образования. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-professionalnoy-kompetentnosti-spetsialistov-v-oblasti-inklyuzivnogo-obrazovaniya

11. Огановская Е.Ю. Организация профориентационной работы в школе в условиях перехода на ФГОС ООО: методические рекомендации. – СПб.: СПб АППО, 2016. – 74 с.

12. Аханов Б.ВФ., Исаева К.А., Утебаева А.Т. Соверменные профориентационные технологии. Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Серия гуманитарно-общественных наук. 1 (46) 2016.

13. Мирза Н.В., Валькова Ю. Особенности системы профориентационной работы в школе. URL: http://www.rusnauka.com/5_NITSB_2009/Pedagogica/41379.doc.htm

14. Современные подходы к трудовому и профессиональному ориентированию лиц с инвалидностью и ОВЗ: коллективная монография / под

общ. ред. Е.А. Петровой. – М.: Издательство РГСУ, 2016. – 320 с. URL: https://xn--80aabdcpejeebhqo2afglbd3b9w.xn--p1ai/uploads/umm/document/76/4bfd4b02f6.pdf

15. Пряжникова Е.Ю. Психология труда: учебник для бакалавров / Е.Ю.Пряжникова. - М.: Издательство Юрайт, 2016. – 520 с.

16. Черных А.И. Опыт довузовской подготовки в системе непрерывного образования развиты страна мира. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/opyt-dovuzovskoy-podgotovki-v-sisteme-nepreryvnogo-obrazovaniya-razvityh-stran-mira

17. Соловьёв А.Н. Психологические основы профессиональной ориентации (по материалам современных зарубежных исследований). Вестник ФГОУ ВПО МГАУ № 3'2011. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/psihologicheskie-osnov-professionalnoy-orientatsii-po-materialam-sovremenn-h-zarubejn-h-issledovaniy.pdf

18. Сыздыкова К. Развитие системы профориентационной работы в школах РК как фактор расширения доступа к высшему, техническому и профессиональному образованию. Программа для молодых исследователей в области публичной политики Фонда Сорос-Казахстан. – Алматы, 2008. URL: https://www.soros.kz/wpcontent/uploads/2018/09/%D0%A1%D1%8B%D0%B7%D0%B4%D1%8B%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%B0_.pdf

19. Абабкова К.Р. Проблема трудоустройства инвалидов в Российской Федерации: причины, последствия, зарубежный опыт ее решения. URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_35383895_47469918.pdf

20. Общеобразовательная школа: новые методики и технологии: коллективная монография / отв. ред. А.Ю. Нагорнова. – Ульяновск: Зебра, 2018. – 226 с. URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_36627073_30717141.pdf

21. Топешкина Н.В. Зарубежный опыт организации профориентационной работы в школе. Научная библиотека Порталус. Экономика в школе, № 1, 2012, С. 34-46. URL: https://portalus.ru/modules/shkola/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1409222822&archive=&start_from=&ucat=&

22. Файзрахманова А.Л. Использование зарубежного опыта в профориентационной деятельности. Молодой ученый. Ежемесячный научный журнал. №8(55)/2013. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/moluch_55_ch3.pdf

23. Джафар-заде Д.А. Анализ зарубежного опыта профессионального ориентирования, в том числе инвалидов и лиц с ограниченными возможностями здоровья. Ученые записки Российского государственного социального университета. Том 15 № 6 (139) 2016. URL: https://rgsu.net/netcat_files/multifile/5219/UZ_6_2016_V_PEChAT_.pdf

24. Права и поддержка инвалидов в Великобритании. URL: https://centrtruda.com/interestingness/rights-and-support-disabled-in-the-uk/

25. Employers' Forum on Disability (EFD) — поддержка работодателей, нанимающих людей с инвалидностью. URL: http://nko.economy.gov.ru:81/data/files/dictionary/1455/58/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9%20%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BB%D1%8C.pdf

26. Сансызбаева Г.Н., Аширбекова Л.Ж., Алахунова Т. С. Зарубежный опыт трудоустройства и социальной защиты инвалидов. Вестник КазНУ. – Алматы, 2015. URL: https://articlekz.com/article/15276

27. Ткалич Е. Инвалидность как клеймо. URL: http://argumentua.com/stati/invalidnost-kak-kleimo

28. Кичерова М.Н. Социальная реабилитация инвалидов в современных условиях. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnaya-reabilitatsiya-invalidov-v-sovremennyh-usloviyah

29. О трудоустройстве людей с инвалидностью. URL: http://nko.economy.gov.ru:81/data/files/dictionary/1455/58/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9%20%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BB%D1%8C.pdf

30. Зарубежный опыт трудоустройства и занятости инвалидов. URL: https://studbooks.net/1149090/pravo/zarubezhnyy_opyt_trudoustroystva_zanyatosti_invalidov

31. Дополнительное профессиональное образование в условиях модернизации: сборник статей девятой международной научно-практической интернет-конференции / под науч. ред. М. В. Новикова. – Ярославль, 2017. – 334. URL: https://yargcdutt.edu.yar.ru/sbornik_statey_devyataya_konferentsiya.pdf

32. Технология социальной работы за рубежом: социальное обеспечение в Швеции. URL: https://www.work5.ru/gotovye-raboty/122459

33. Международное законодательство и опыт реабилитации. URL: http://vinmse.vn.ua/international/

34. Махмутова М.Р. Трудоустройство инвалидов в России и за рубежом. Новая наука: опыт, традиции, инновации. Том: 3. Номер: 4. – Уфа, 2017. URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_28995278_66338937.pdf

35. Мелконян И.Г., Мизинова А.Е. Трудоустройство людей с ограниченными возможностями: опыт Японии и России. URL: http://japanstudies.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=707&Itemid=71

36. Ананьев В.Л. Непрерывное профессиональное образование лиц с особыми потребностями: сб. ст. II Междунар. Науч-практ. Конф. (Республика Беларусь, Минск, 14 – 15 декабря 2017 года) / редкол. В.Г. Назаренко, А.М.Змушко, Т.В. Лисовская. – Минск, 2017.

37. Рамка мониторинга инклюзивного образования в Республике Казахстан / Г. Ногайбаева, С. Жумажанова, Е. Коротких. – Астана: АО ИАЦ, 2017. – 185 с. URL: http://iac.kz/sites/default/files/edinaya_ramka_monitoringa_ inklyuzivnogo_obrazovaniya.pdf

38. Бикбулатова А.А. О реализации проектов в системе образования, направленных на реализацию Конвенции о правах инвалидов. Российский государственный социальный университет. URL: http://new.groteck.ru/images/catalog/52560/a6def03dd485e9a30c819a66fe8b3330.pdf

39. Аналитический отчет по итогам исследования организации сопровождения конкурсов профессионального мастерства среди людей с инвалидностью на основе опыта Международной Федерации Абилимпикс. – Москва, 2016. URL: https://abilympicspro.ru/netcat_files/108/120/Analiticheskiy_otchet_Abilimpix_RGSU.pdf

40. Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana

41.«Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 сәуірдегі N 39 Заңы. URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000039_/compare

42. «Халықты жұмыспен қамту туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 482-V ҚРЗ. URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000482/compare

43. Мүгедектерді жұмысқа орналастыру үшін арнайы жұмыс орындарын құратын жұмыс берушілердің шығындарын субсидиялау қағидалары мен шарттарын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2017 жылғы 28 тамыздағы № 280 бұйрығы. URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015858/compare

44. «Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында білім алушыларды кәсіптік бағдарлауды диагностикалау және анықтау бойынша әдістемелік ұсынымдар» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2019 жылғы «15» сәуірдегі № 150 бұйрығына қосымша.

45. В Астане людям с ограниченными возможностями помогают освоить новые профессии. URL: https://24.kz/ru/news/social/item/296057-v-astane-lyudyam-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami-pomogayut-osvoit-novye-professii

46. Innovative school of internet technologies. URL: http://isit.kz/index.php?do=feedback

47. Необычное кафе открыли в столице. URL: https://khabar.kz/ru/syuzhety-novosti/item/114856-neobychnoe-kafe-otkryli-v-stolitse

48. Вы когда-нибудь заказывали еду на языке жестов? В Нур-Султане работает необычное кафе. URL: https://tengrinews.kz/article/kogda-nibud-zakazyivali-edu-yazyike-jestov-nur-sultane-1260/

49. О равном доступе к возможностям в образовании. URL: https://nu.edu.kz/ru/news-ru/o-ravnom-dostupe-k-vozmozhnostyam-v-obrazovanii

50. Профориентация детей с ограниченными возможностями здоровья. URL: https://infourok.ru/statya-na-temu-proforientaciya-detey-s-ovz-3367466.html

51. Вязикова В.А., Данилова Е.В., Казеева Н.В., Ломакина Н.С., Мстиславская Ю.С., Подшивалова Н.П. Система профориентационной деятельности поселковой школы «Найди себя». URL: https://urok.1sept.ru/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/415010/

52. Дифференциально-диагностический опросник (ДДО) Е.А Климова. URL: https://volsu.ru/upload/medialibrary/2c2/ddo.pdf

53. Матрица выбора профессии Г.В. Резапкина. URL: https://volsu.ru/upload/medialibrary/40c/matrix.pdf

54. Опросник Голланда. URL: https://volsu.ru/upload/medialibrary/1c2/golland.pdf

55. Организация работы по профориентации и профадаптации детей-инвалидов и лиц с ОВЗ : учебнометодический комплект / Мин-во образования Респ. Коми, Коми респ. ин-т развития образования. – Сыктывкар: КРИРО, 2014. – 48 с.

56. О.В. Ажнина Психологические особенности профессионального самоопределения студентов Монография // Научные труды Института Непрерывного Профессионального Образования. № 7. Монографические исследования / Под науч. редакцией проф. П.С. Гуревича и проф. С.В. Чернова. - М.: Издательство Института Непрерывного Профессионального Образования, 2016.

57. Психолого-педагогическое сопровождение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной школе: метод. Рекомендации / Елисеева И.Г., Ерсарина А.К. - Алматы: ННПЦ КП, 2019. – 118 с.

58. Профессиональная ориентация детей с ограниченными возможностями здоровья в условиях общеобразовательной школы: сборник методических материалов / А.Н. Ахметова, Н.В. Белокопытова, А.В. Ильина, С.Н. Коваленко, Ю.Г. Маковецкая, С.В.Немцева, Л.А. Папроцкая, Д.Н.Погорелов, Т.Н. Симанович, Т.И. Шалашова, Т.Г. Шаталина. – Челябинск: ЧИППКРО, 2017. – 60 с.

59. Рощина Н.В. Ограничение профессиональной пригодности при различных заболеваниях. URL: https://gigabaza.ru/doc/71035.html

60. Орта білім мазмұнын жаңарту жағдайында оқушылардың ерте кәсіптік бағдарлануы (әдістемелік құрал). – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2014. – 40 б.

Қосымша

Қосымша 1

Дифференциалды-диагностикалық сауалнама (ДДС)

Әдістеме Е.А. Климовтың мамандық типтерінің классификациясына сәйкес әртүрлі кәсіптерге іріктеуге арналған. Әдістеменің мазмұны: ұсынылған қызмет түрлерінің әрбір 20 жұбының тек бір түрін таңдап, жауап парағының тиісті торына «+» белгісін қою қажет. Жауап парағы әрбір 5 бағанның «+» таңбаларының санын санауға болатындай етіп жасалды. Әрбір 5 баған белгілі бір мамандық түріне сәйкес келеді. «+» белгілерінің ең көп санын алған мамандықтың түрі Сіз үшін қолайлы. Тексеру уақыты шектелмейді. Нұсқаулық: «Сіз қандай да бір оқуды бітірген соң, кез келген жұмысты орындай аласыз деп елестейік. Бірақ та, Сізге егер тек екі мүмкіндіктің біреуін ғана таңдау керек болса, қайсысын таңдайтын едіңіз?».

Сауалнама мәтіні

1а. Жануарларды күту

немесе

1б. Машиналарға, аспаптарға қызмет көрсету (қадағалау, реттеу).

2а. Науқастарға көмектесу

немесе

2б. Есептеу машиналарына арналған кестелер, схемалар, бағдарламалар құру.

3а. Кітап иллюстрацияларының, плакаттардың, көркем ашық хаттар, грампластинкалар сапасын қадағалау

немесе

3б. Өсімдіктердің жай-күйін, дамуын қадағалау.

4а. Материалдарды өңдеу (ағаш, мата, металл, пластмасса және т.б.)

немесе

4б. Тауарды тұтынушыға жеткізу, жарнамалау, сату.

5а. Ғылыми-танымал кітаптарды, мақалаларды талқылау

немесе

5б. Көркем кітаптарды (немесе пьесалар, концерттер) талқылау.

6а. Төл (қандай да бір малдың тұқымын) өсіру

немесе

6б. Қандай да бір дағдыларды (еңбек, оқу, спорт) орындау және бекіту үшін қатарластарды (немесе өзінен кішілерді) жаттықтыру.

7а. Суреттерді, бейнелерді көшіру (немесе музыкалық аспаптарды баптау)

немесе

7б. Қандай да бір машинаны (жүк, көтергіш немесе көлік құралдарын) – көтергіш кранмен, трактормен, тепловозбен және т.б. басқару.

8а. Адамдарға қажетті мәліметтерді хабарлау, түсіндіру (анықтама бюросында, экскурсиялар және т.б.)

немесе

8б. Көрмелерді, витриналарды ресімдеу (немесе пьесаларды, концерттерді дайындауға қатысу).

9а. Заттарды, бұйымдарды (киімді, техниканы), тұрғын үйді жөндеу

немесе

9б. Мәтіндердегі, кестелердегі, суреттегі қателерді іздеу және түзету.

10а. Жануарларды емдеу

немесе

10б. Есептерді, есептеулерді орындау.

11а. Өсімдіктердің жаңа сорттарын шығару

немесе

11б. Өнеркәсіп бұйымдарының жаңа түрлерін құрастыру, жобалау (машиналар, киім, үйлер, азық-түлік және т.б.).

12а. Адамдар арасындағы дауларды, жанжалдарды ажырату, сендіру, түсіндіру, жазалау, көтермелеу

немесе

12б. Сызбаларды, сызуларды, кестелерді түсіну (тексеру, анықтау, ретке келтіру)

13а. Көркемөнерпаздар үйірмелерінің жұмысын бақылау, зерттеу.

немесе

13б. Микробтардың өмірін бақылау, зерттеу.

14а. Медициналық құралдарды, аппараттарды жөндеу, қызмет көрсету

немесе

14б. Жарақаттанғанда, соғылғанда, күйгенде және т.б. адамдарға медициналық көмек көрсету.

15а. Оқиғаларды көркем сипаттау (бақылау және бейнелеу)

немесе

15б. Бақылау құбылыстары, оқиғалар, өлшенетін объектілер және т.б. туралы есептер-нақты сипаттамаларды құрастыру.

16а. Ауруханада зертханалық талдау жасау

немесе

16б. Науқастарды қабылдау, қарау, олармен әңгімелесу, ем тағайындау.

17а. Үй-жайлардың қабырғаларын, бұйымдардың бетін бояу

немесе

176. Машиналарды, аспаптарды монтаждауды немесе құрастыруды жүзеге асыру.

18а. Қатарластарының немесе өзінен кішілердің театрларға, мұражайларға, экскурсияларға, туристік сапарларға баруын, мәдени жүрісін ұйымдастыру

немесе

18б. Сахнада ойнау, концерттерге қатысу.

19а. Сызбалар бойынша бөлшектер, бұйымдар (машиналар, киім) дайындау, ғимараттар салу

немесе

19б. Сызумен айналысу, сызбаларды, карталарды көшіру.

20а. Өсімдіктер ауруларымен, орман, бақ зиянкестерімен күрес жүргізу немесе

20б. Пернетақталы машиналарда (жазу машинкасында, телетаспада, теру машинасында т.б.) жұмыс істеу.

ЖАУАП ПАРАҒЫ

I	II	III	IV	V
1а	1б	2а	2б	3а
3б	4а	4б	5а	5б
6а		6б		7а
	7б	8а		8б
	9а		9б	
10а			10б	
11а	11б	12а	12б	13а
13б	14а	14б	15а	15б
16а		16б		17а
	17б	18а		18б
	19а		19б	
20а			20б	

<u>Бағандар бойынша кәсіп түрлерінің атаулары:</u>

I. «Адам – табиғат» – өсімдік шаруашылығы, мал шаруашылығы және орман шаруашылығына байланысты барлық мамандықтар.

II. «Адам – техника» – барлық техникалық мамандықтар.

II. «Адам – адам» – адамдарға қызмет көрсетумен байланысты барлық мамандықтар.

IV. «Адам – белгі» – есептермен, сандық және әріптік белгілермен байланысты барлық мамандықтар, соның ішінде музыкалық мамандықтар.

V. «Адам – көркемдік бейне» – барлық шығармашылық мамандықтар.

Қосымша 2

«Мамандық таңдау матрицасы»

Аталған әдістемені Мәскеу облыстық кәсіптік бағдар беру орталығы әзірлеген. Әдістеме авторы – Г.В. Резапкина. Көптеген адамдар мамандық таңдауда қиындықтарға тап болады. Осы әдістемемен жұмыс Сізге өз таңдауыңызды нақтылауға, болашақ мамандықты білуге, жаңа нұсқаларды көруге көмектеседі. Егер Сіз әлі мамандық таңдай алмасаңыз, өзіңізге келесі сұрақтар қойыңыз (Егер Сіз үшін бірнеше «еңбек саласы» және «еңбек түрлері» тартымды болса, үшеуден артық белгілемеңіз):

Кіммен немесе немен жұмыс істегіңіз келеді? Сізді қандай қызмет объектісі қызықтырады? (ЕҢБЕК САЛАСЫ)

1.1. Адам (балалар мен ересектер, оқушылар мен студенттер, клиенттер, пациенттер, сатып алушылар, жолаушылар, көрермендер, оқырмандар, қызметкерлер т.б.)

1.2. Ақпарат (мәтіндер, формулалар, схемалар, кодтар, сызбалар, шетел тілдері, бағдарламалау тілдері)

1.3. Қаржы (ақша, акциялар, қорлар, лимиттер, кредиттер)

1.4. Техника (механизмдер, станоктар, ғимараттар, құрылымдар, аспаптар, машиналар)

1.5. Өнер (әдебиет, музыка, театр, кино, балет, кескіндеме және т.б.)

1.6. Жануарлар (қызметтік, жабайы, үй жануарлары, кәсіпшілік)

1.7. Өсімдіктер (ауылшаруашылық, жабайы өсетін, сәндік)

1.8. Тамақ өнімдері (ет, балық, сүт, кондитерлік және нан-тоқаш өнімдері, консервілер, жемістер, көкөністер, жемістер)

1.9. Бұйымдар (металл, мата, тері, тері, ағаш, тас, дәрі-дәрмектер)

1.10. Табиғи ресурстар (жерлер, ормандар, таулар, су айдындары, кен орындары)

Немен айналысқыңыз келеді? Сізді қандай қызмет түрі қызықтырады? (ЕҢБЕК ТҮРІ)

2.1. Басқару (біреудің қызметін басқару)

2.2. Қызмет көрсету (біреудің қажеттіліктерін қанағаттандыру)

2.3. Білім (тәрбие, оқыту, тұлғаны қалыптастыру)

2.4. Сауықтыру (аурулардан арылу және олардың алдын алу)

2.5. Шығармашылық (бірегей өнер туындыларын жасау)

2.6. Өндіріс (өнім дайындау)

2.7. Құрастыру (бөлшектер мен объектілерді жобалау)

2.8. Зерттеу (бір нәрсені немесе біреуді ғылыми зерттеу)

2.9. Қорғау (дұшпандық әрекеттерден қорғау)

2.10. Бақылау (тексеру және бақылау)

Талдау төмендегі кестенің көмегімен жүргізіледі («Мамандықты таңдау матрицасы»). «Еңбек саласы» мен «еңбек түрі» қиылысындағы мамандықтар Сіздің қызығушылығыңыз бен бейімділігіңізге жақын (болжамды) болып табылады.

	1 адам	**2 ақпарат**	**3 қаржы**	**4 техника**	**5 өнер**	**6 жануарлар және өсімдіктер**	**7 бұйымдар мен өнімдер**	**8 табиғи ресурстар**
Техник Логистик басқармасы	1.1 Логистик Маркетолог Оператор диспетчері	1.2 Логистик Маркетолог Диспетчер Оператор	1.3. Консультант Экономист Менеджер	1.4. Жүргізуші Штурман Машинист	1.5 Режиссе Дирижер Балетмейстер	1.6 Фермер жаттықтыруышы. Топырақтанушы	1.7 Мерчендайзер сату менеджерітауартанушы	1.8 Жер кадастры технигі Гедеозист Техник-энергетик
2 қызмет көрсету	2.1 Сатушы даяшы Фельдшер Әлеуметтік қызметкер	2.2 Байланыс операторы Информатика пәнінінің мұғалімі Кітапханашы Жарнама жөніндегі менеджер	2.3 Инкассатор Бухгалтер Брокер Кассир	2.4 Электромонтер Слесарь Жөндеуші Автомеханик	2.5 Гример-пастижер Декораторо формитель Шаштараз Экскурсовод	2.6 Механизатор Малөсіруші Өсімдік өсіруші Мал фельдшері	2.7 Тауартанушы Сатушы Экспедитор	2.8 Орманшы Техник-мұнайшы бағбаншы
3 оқыт	3.1 Тәрби	3.2 -----	3.3 -----	3.4 -----	3.5 -----	3.6 -----	3.7 -----	3.8

у және тәрбиелеу	еші Жүргізу жөнінде гі нұсқаушы Студия жетекшісі Оқыту туралы өндірістік шебер							
4 өндіріс	4.1 -----	4.2 Әдіскер Түптеуші Тілші Сызушы	4.3 Экономист Оператор-есепші Брокер Кассир	4.4 Слесарь Фрезерлеуші Станокшы	4.5 Зергер-гравер Ағашкесуші Кестетігуші Кинооператор	4.6 Тұқым өсіруші Мал өсіруші Ара өсіруші	4.7 Аспазшы Технолог Тігінші Кондитер	4.8 Гидролог Тау-Кен жұмысшысы Машинист
5 құрастыру	5.1. ------	5.2 Веб-дизайнер Жарнама менеджері Картограф Программист	5.3 Бухгалтер Экономист Калькулятор	5.4 Автосервис шебері Конструктор Техник Тіс техниги	5.5 Дизайнер Композитор Режиссер Театр суретшісі	5.6 Агроном – тұқым өсіруші Агротехник Зоотехник Түсті декоратор шебері	5.7 Технолог Модельер Пішуші Монтажшы	5.8 Көгалдандыру шы техник Ландшафт сәулетшісі Тау-кен техниги

6 зерттеу	6.1 Зертханашы Тергеуші Әлеуметтанушы	6.2 Маркетолог Статистик Социолог	6.3 Аудитордың көмекшісі Экономист Оператор-есептеуші	6.4 Қозғалтқыштарды сынаушы Метролог Хронометражист	6.5 Өнертанушы Кинолог Мәдениеттанушы	6.6 Агротехник Лаборант-эколог Зоотехник Зоолаборант	6.7 Лаборант Тауартанушы Технолог Дегустатор	6.8 Метеоролог Геолог Техник гидрогеолог
7 қорғау	7.1 Құқық қорғау органдарының қызметкері Әскери күзет Фельдшер	7.2 Программист Ақпаратты қорғау жөніндегі маман Нотариустың көмекшісі Мұрағатшы	7.3 Инкассатор Сақтандыру жөніндегі менеджер Күзетші	7.4 ТҚ жөніндегі инспектор Станокта рды реттеуші Өртсүңгуірі	7.5 Қасқадер Суретші-реставратор Мұражай қызметкері	7.6 Қорықшы Орманшы зертханашы-эколог Ветеринарлық фельдшер	7.7 Зертханашы Диетолог Кеденмен жұмыс жөніндегі менеджер	7.8 Мелиоратор Эколог Орманшы

8 бақылау	8.1 Инспектор Табельші Автокөлік ревизоры	8.2 Программист Корректор ЭЕМ операторы	8.3 Салық инспекторы Бухгалтер-ревизор аудиторлың көмекшісі Бақылаушы-кассир	8.4 Бақылаушы аппаратшы Техник-механик Метролог	8.5 Мұражай қызметкері Өнертанушы Кинолог Мәдениеттанушы	8.6 Агротехник Зоотехник Зоолаборант Орман шебері	8.7 Бақылаушы Санитарлық инспектор Риэлтер Техник бақылаушы	8.8 Радиолог Зертханашы-эколог метеоролог

Қосымша 3

Голландтың сауалнамасы

Әрбір адам өзінің жеке қасиеттері бойынша белгілі бір мамандық түріне сай келеді. Голланд тестінің модификациясы, мамандық түрлерінің адамның жеке ерекшеліктерімен арақатынасына негізделген, бірінші кезекте жеке ерекшеліктерін ескере отырып, мамандықты таңдауға көмектеседі.

1 кезең. Нұсқаулық: Сізге әртүрлі кәсіптер түрлеріне қатысты алты тұжырымдарды «мысал» ретінде, кестеден орын тауып, белгілеу қажет.

	Әбден дұрыс	**Ең дұрысы**	**Дұрыс емес**	**Білмеймін**
1				
2				
3				
4				
5				
6				

Бекіту 1. Сен нақты істермен айналысуға бейім практиксың. Өзің үшін және басқалар үшін нақты, елеулі нәтижелер әкелетін жұмысты қалайсың. Сені физикалық еңбек қорқытпайды. Сені практикадағы жақсы дамыған қозғалыс дағдыларын талап ететін техникамен жұмыс істеу қызықтырады.

Бекіту 2. Сен практикадан гөрі теоретиксың. Саған қандай да бір мәселені зерттеу, жаңа білім алу ұнайды. Сен өзіңе жаңалық ашып, танымыңды кеңейткенді ұнатасың. Ақпаратты талдау мен жүйелеуді, ой өрісінің кеңдігін қажет ететін жұмысты жақсы көресің.

Бекіту 3. Сен адамдармен және адамдар үшін жұмыс істеуді ұнататын «коммуникаторсың», сондықтан сені оқытумен, тәрбиелеумен, клиенттерге қызмет көрсетумен, мұқтаждарға көмек көрсетумен т.б. байланысты жұмыс қызықтыруы мүмкін.

Бекіту 4. Саған құжаттармен, мәтіндермен, сандармен, соның ішінде компьютерлік құралдарды пайдалана отырып жұмыс істеу ұнайды. Жұмыс тыныш, ерекше тәуекелсіз, нақты міндеттер шеңберімен болуы керек. Ол дәлдікті, ұқыптылықты, шыдамдылықты талап ететін ақпаратты өңдеумен, есептеулермен байланысты болуы мүмкін. Саған жиі қарым-қатынас, басқа адамдарды басқару және олардың іс-әрекеттеріне жауап беру әрекеттері ұнамайды.

Бекіту 5. Сен белсенді қайта құру қызметіне бағытталған ұйымдастырушысың. Сен қоғамдағы орнынды, басқалардан артықшылықты, материалдық жағдайды қамтамасыз ететін, салыстырмалы түрде еркіндік беретін, өз бетімен жұмыс істеуге мүмкіндік беретін жұмысты қалайсың. Тәуекелділікті, бастамашылдықты, ерік-жігерді, жауапкершілікті қажет ететін жұмыс ұнайды.

Бекіту 6. Сен «еркін суретші» болуың мүмкін. Саған қатаң режим мен формальдылық жоқ, шығармашылықты танытуға мүмкіндік беретін қызмет түрлері ұнайды; дамыған эстетикалық талғамды, арнайы қабілеттерді (көркем, әдеби, музыкалық) талап ететін, қиял кеңдігіне мүмкіндік беретін жұмыс ұнайды.

2 кезең. Нұсқаулық: тиісті оқудан кейін кез келген жұмысты орындай аласың деп есептейік. Төменде ұсынылған жұптардың ішінен Саған көбірек қолайлы бір мамандықты таңдау керек (қабілеттер мен мүмкіндіктеріңізді ескере отырып). Мамандық атауының жанында жақшада код бар. Жауап бланкісінде таңдалған мамандық кодына қарама-қарсы «+» белгісін қойыңыз. Әрбір жолда плюстердің санын есептеңіз. Мысалы, «инженер» – «социолог» жұптарынан Сізге социолог мамандығы қызықты. Бұл мамандықтың коды – 2. Демек, жауап бланкісінде «кәсіптер коды» бағанында 2 санның жанында «+» қою керек.

Мамандық коды	**Таңдау (плюспен бекіту)**	**Плюс сомасы**
1		
2		
3		
4		
5		
6		

Инженер (1) – Социолог (2)
Кондитер (1) – Діни қызметші(З)
Аспаз (1) – Статистик (4)
Фотограф (1) – Сауда әкімшісі (5)
Механик (1) – Дизайнер (6)
Философия (2) – Дәрігер (3)
Эколог (2) – Бухгалтер (4)
Бағдарламашы (2) – Адвокат (5)
Кинолог (2) – Әдеби аудармашы (б)
Сақтандыру агенті (3) – Мұрағатшы (4)
Жаттықтырушы (3) – Телерепортер (5)
Тергеуші (3) – Өнертанушы (6)
Нотариус (4) – Брокер (5)
ЭЕМ операторы (4) – Манекенші (6)
Фототілші (5) – Реставратор (6)
Көгалдандырушы (1) – Биолог-зерттеуші (2)
Жүргізуші (1) – Бортсерік (3)
Метролог (1) – Картограф (4)
Радиомонтажшы (1) – Ағаш бойынша суретші (6)
Геолог (2) – Аудармашы-гид (3)

Журналист (5) – Режиссер (6)
Библиограф (2) – Аудитор (4)
Фармацевт (2) – Заңгер кеңесші (3)
Генетик (2) – Сәулетші (6)
Сатушы (3) – Пошта байланысының операторы (4)
Әлеуметтік қызметкер (3) – Кәсіпкер (5)
ЖОО оқытушысы (3) – Музыкант-орындаушы (6)
Экономист (4) – Менеджер (5)
Корректор (4) – Дирижер (6)
Кеден инспекторы (5) – Суретші-модельер (б)
Телефоншы (1) – Орнитолог (2)
Агроном (1) – Топограф (4)
Орманшы (1) – Директор (5)
Киім тігу шебері (1) – Хореограф (б)
Тарихшы (2) – МАИ инспекторы (4)
Антрополог (2) – Экскурсовод (3)
Вирусолог (2) – Актер (б)
Даяшы (3) – Тауартанушы (5)
Бас бухгалтер (4) – Қылмыстық іздестіру инспекторы (5)
Шаштараз-модельер (б) – Психолог (3)
Омарташы (1) – Коммерсант (5)
Судья (3) – Стенографист (4)

Жауап бланкісіндегі плюстердің санын есепте. Плюстердің ең көп саны алты кәсіптер үлгісінің біреуін көрсетеді.

1. Шынайы тип

Осы типтегі кәсіпқойлар нақты заттармен және оларды пайдаланумен айналысуға бейім, дене күшін, ептілікті қолдануды талап ететін сабақтарға артықшылық береді. Негізінен практикалық жұмысқа, қызметтің жылдам нәтижесіне бағытталған. Адамдармен қарым-қатынас жасау, ойды тұжырымдау және баяндау қабілеті әлсіз дамыған.

Бұл типтегі адамдар көбінесе механик, электрик, инженер, агроном, бағбаншы, кондитер, аспаз мамандықтары және басқа да мамандықтарды таңдайды. Қарым-қатынас қызмет құрылымында жетекші болып табылмайды.

2. Зияткерлік тип

Осы типтегі кәсіпқойлар талдаушылықпен, рационализммен, тәуелсіздігімен, бірегейлігімен ерекшеленеді, әлеуметтік нормаларға бағдарлануға бейім емес.

Жеткілікті дамыған математикалық қабілеттерге, жақсы тұжырымдауға және ойларды баяндауға, логикалық, абстрактілі есептерді шешуге бейімділікке ие.

Осы типтегі адамдар ғылыми-зерттеу бағытындағы мамандықтарды жақсы көреді: ботаник, физик, философ, бағдарламашы және басқа да шығармашылық қабілеттер мен қалыптан тыс ойлауды қажет етпейтін мамандықтар. Қарым-қатынас қызметінің жетекші түрі болып табылмайды.

Сондай-ақ мұндай типке мына мамандықтар келеді: бухгалтер, патент жүргізуші, нотариус, топограф, корректор және басқа да шартты белгілер, сандар, формулалар, мәтіндер түрінде берілген ақпаратты өңдеуге бағытталған мамандықтар.

Мұндай қызмет түрлеріндегі қарым-қатынас саласы шектеулі және жетекші емес, бұл тұлғаның осы түріне өте қолайлы. Коммуникативтік және ұйымдастырушылық қабілеті нашар дамыған, бірақ орындаушылық қасиеттері жақсы дамыған.

3. Әлеуметтік тип

Бұл типтің өкілдері өте гуманист, белсенді, әлеуметтік нормаларға бағытталған, басқа адамның эмоционалдық жағдайын түсіне білуге қабілетті. Жақсы вербалды (сөз) қабілеттерге ие, адамдармен қуана-қуана сөйлеседі. Математикалық қабілеттері әлсіз дамыған. Бұл түрдегі адамдар еңбектенуге бағытталған, оның басты мазмұны басқа адамдармен өзара іс-әрекет жасау, адамдардың мінез-құлқын талдауды және оқытуды болжайтын міндеттерді шешу мүмкіндігі болып табылады. Мүмкін болатын қызмет салалары: оқыту, емдеу, қызмет көрсету және адамдармен үнемі қарым-қатынас жасауды, сендіру қабілетін талап ететін басқа да қызметтер.

4. Әртістік тип

Аталмыш типтің өкілдері ерекше, шешім қабылдауда тәуелсіз, әлеуметтік нормалар мен қағидаттарға сирек бағдарланады, өмірге деген ерекше көзқарасқа, ойлау икемділігі мен жылдамдығына, жоғары эмоциялық сезімталдыққа ие. Адамдармен қарым-қатынас өз сезімдеріне, эмоцияларына, қиялына, түйсігіне сүйене отырып құрылады. Реакциясы жақсы дамыған, өте сезімтал. Қарым-қатынасты жақсы көреді және кез келген жағдайда қарым-қатынасқа еркін түсе алады. Кәсіби бейімділігі актерлік, музыкалық, бейнелеу қызметтерімен байланысты.

5. Іскер тип

Бұл типтің өкілдері тапқыр, епті, қиын жағдайға тез бағдарланады, дербес шешім қабылдауға, әлеуметтік белсенділікке, көшбасшылыққа бейім; күтпеген жағдайға (мүмкін, күмәнді, қаупі бар жағдайларға) тап болғыш. Жеткілікті

дамыған коммуникативтік қабілеттері бар. Шыдамдылықты, ұзақ назар аударуды талап ететін тапсырмаларға бейімсіз. Энергияны, ұйымдастырушылық қабілетті талап ететін қызметті артық көреді. Мамандықтар: кәсіпкер, менеджер, продюсер және басқа да әртүрлі жағдайларда әртүрлі адамдарға басшылық жасауға, басқаруға және әсер етуге байланысты.

6. Конвенциялық тип

Аталмыш типтің өкілдері епті, нақты, ойлағанынан тартынуды ұнатпайды, жігерлі, әлеуметтік нормаларға бағытталған. Белгілі бір нақты қызметпен айналысқанды артық көреді, қоршаған ортадан олардың алдына қойылған салт-дәстүрлер мен қоғамның мақсаттары мен міндеттерін таңдайды. Негізінен кеңсе және есептеу жұмыстарымен, ғимаратпен және құжаттарды ресімдеумен, сандар, шартты белгілер жүйелері арасындағы сандық қатынасты орнатумен байланысты кәсіптерді таңдайды.

Қосымша 4

Эмоциялар тесті (Басс-Даркидің модификацияланған әдістемесі)

Тест агрессивті мінез-құлықтың түрлі көріністерін сипаттайтын 35 (физикалық, жанама, вербалды немесе ауызша агрессия, ашушаңдық, негативтілік, ашушаңдық, күдік) тұжырымнан тұрады. Нәтижелер агрессия көрінісінің дәрежесі мен нысанын көрсететін және өзінің мінез-құлқын басқаруға, қарым-қатынас жасауға, қызмет көрсетуге, тәрбиелеуге, оқытуға байланысты кәсіптердің талаптарына сәйкестендіруге көмектесетін кесте түрінде ұсынылуы мүмкін. Нұсқаулық: Әр адам өз эмоцияларын басқарып отыру қиынға соғатын жағдайларға тап болатыны анық. Келесі тұжырымдарды оқыңыз.

Егер Сіз ұқсас әрекет етсеңіз, бланкідегі сұрақтың нөмірін қойыңыз.

1	8	15	22	29	Ф-
2	9	16	23	30	К-
3	10	17	24	31	Р-
4	11	18	25	32	Н-
5	12	19	26	33	О-
6	13	20	27	34	П-
7	14	21	28	35	В-

1. Ашулансам, біреуді ұрып жіберуім мүмкін.
2. Кейде ашуланғаным соншалық, қандай да бір затты лақтырып жіберуім мүмкін.
3. Оңай ашуланамын, бірақ тез тынышталамын.
4. Менен адам сияқты сұрағанға дейін өтінішті орындамаймын.
5. Менің ойымша, тағдыр маған әділетсіз.
6. Өзім туралы өзгелердің сыртымнан не айтатынын білемін.
7. Егер менімен келіспесе, дау-дамайға апармай тұра алмаймын.
8. Маған бірнеше рет төбелесуге тура келді.
9. Ашуланған уақытымда есіктерді тарс-тарс жабамын.
10. Кейде адамдардың көз алдымда болуының өзі мені ашуландырады.
11. Өзіме ұнамайтын заңдар мен ережелерді орындамаймын.
12. Кейде қызғанамын, бірақ оны көрсетпеуге тырысамын.
13. Менің ойымша, көптеген адамдар мені жақсы көрмейді.
14. Адамдар менің құқықтарымды құрметтеуді талап етемін.
15. Мені төбелеске жеткізе алатын адамдарды білемін.
16. Кейде ызаланғанда үстелді ұрамын.
17. Мен жиі өзімді ашудан жарылатындай сезінемін.
18. Егер біреу мені басқаруға тырысса, мен оған қарсы келемін.
19. Мені ренжіту оңай.
20. Көп адамдар мені көре алмайды.

21. Ашулансам, сөгіп тастауым мүмкін.
22. Егер сөздерді түсінбесе, күш қолданамын.
23. Кейде қолыма түскен бірінші затты ұстап, оны сындырамын.
24. Өзіме ұнамайтын адамдарға дөрекілік көрсетуім мүмкін.
25. Менімен өзінше болып сөйлескен кезде, ештеңе істегім келмейді.
26. Әдетте адамдарға нашар қарым-қатынасымды жасыруға тырысамын.
27. Кейде менің сыртымнан күлетін сияқты көрінеді.
28. Егер біреу мені ашуландырса, мен ол туралы ойлағанымды айта саламын.
29. Соққыға соққымен жауап беремін.
30. Дауласқанда жиі дауыс көтеріп сөйлеймін.
31. Ұсақ-түйекке бола ашуланамын.
32. Басқаруды жақсы көретін адамды орнына қоюға тырысамын.
33. Мені бұдан да көбірек мақтап, назар аударулары тиіс.
34. Маған зиян келтіруі мүмкін жауларым бар.
35. Мен қорқыта аламын, бірақ іс жүзінде қауіпті әрекеттер жасамаймын.

Өңдеу. Әр жолдағы нөмірлердің санын санаңыз. Бұл Сіздегі теріс эмоциялар деңгейін білдіреді. Кестеде осы жеті санды белгілеп, оларды сызықпен қосыңыз. Егер кестедегі нүктелеріңіз орта сызықтан жоғары орналасқан болса, агрессияның әртүрлі формаларының көрініс тапқаны туралы айтуға болады.

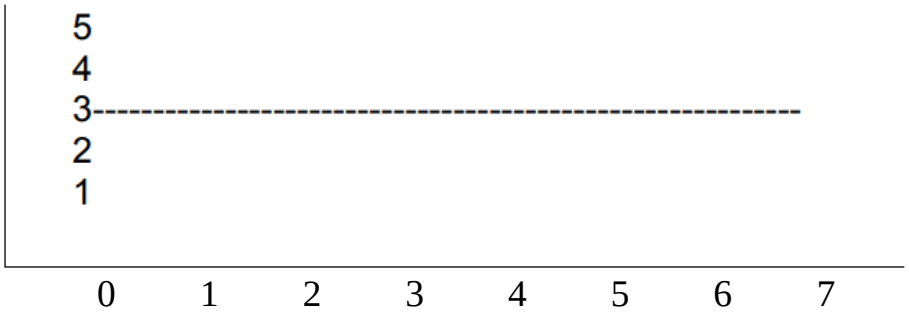

1. Физикалық агрессия мәселелерді күш қолданып шешумен көрінеді. Бұл мінез-құлық стратегиясы тәрбие дұрыс берілмеген, теріс қарым-қатынас тәжірибесіне ие, біліксіз, жетілмеген және сенімсіз адамдарға тән.

2. Жанама агрессия мағынасыз және қиратушы әрекеттермен көрінеді, оның мақсаты – жағымсыз эмоцияларды (вандализм, ыдысты сындыру, есіктерді қатты жабу) ығыстыру. Жанама агрессияның теріс тәжірибесі бар, тәрбие дұрыс берілмеген, қорқақ, ұшқалақ, дамымаң қалған және өз-өзінн сенімсіз адамдарға тән.

3. Ашулану – агрессивті мінез-құлық көрінісінің бір түрі. Ашулану жақтырмайтын ым-ишарамен, кекетіп сөйлеумен көрінеді. Ашуланудың себебі – жеке басының проблемалары, шаршау, ұнамайтын іспен айналысу қажеттілігі, тәрбие жеткіліксіздігі. Ашушаң адам өз энергиясын қоршаған адамдарға да таратады, өзінің және өзгенің жұмысқа қабілеттілігін төмендетеді.

4. Негатизм – бірінші кезекте наразылық сезімінен мәнсіз және зиянды әрекеттер жасайтын жасөспірімдерге тән реакция. Оның мәні «Битке өкпелеп тоныңды отқа жақпа» деген мақалдың мәнінде тұр. Негатизмнің себебі жеке, денсаулық мәселелері, дұрыс емес тәрбие болуы мүмкін.

5. Өкпелеу – басқалардың сөзінен немесе әрекетінен өзіне қатысты мысқылды, кекесінді,жақтырмауды, кемсітуді көру. Өкпелеп қалудың себебі жеке басының, денсаулығының проблемалары, тәрбиенің дұрыс берілмеуі болуы мүмкін.

6. Күдіктену – өзгелердің сөзі мен ісінен өзіне қарсы бағытталған жасырын пиғылды көру. Шектен шығып кеткенде денсаулықтың бұзылуына алып келуі мүмкін.

7. Вербалды (ауызша) агрессия сөйлеу ұстамдылығынан көрінеді. Ренжіген, орынсыз, дөрекі немесе жанға тиетін сөз адамдар арасындағы қарым-қатынасты бұзып, агрессияның кез келген түрін іске қосуға қабілетті.

Агрессияның негізі жеке мәселелер, негативті тәжірибе, дұрыс емес тәрбие болуы мүмкін. Өз эмоцияларын бақылауға қабілетсіздігі психикалық аурудың белгісі болуы мүмкін. Агрессивті мінез-құлықтың артында көптеген адамдар өзінің әлсіздігі мен сенімсіздігін жасырады. Агрессивті мінез-құлық адамдар арасындағы қарым-қатынасты бұзады және қақтығыстарды тудырады.

Өзінің жағымсыз эмоцияларының көрінуін бақылау қабілетсіздігі мамандық таңдауын бірден шектейді: жоғары деңгейде ашулану, дене, жанама және вербалды (сөздік) агрессия кезінде басқару, қарым-қатынасқа, қызмет көрсету, тәрбиелеу, оқытуға байланысты мамандықты таңдау қажет емес. Жануарлармен қарым-қатынастағы жұмыстар да өзін-өзі бақылауды, ашуланбауды талап етеді. Агрессия деңгейі жоғары адамдарға өз эмоцияларын бақылап үйрену қажет.

Осы тест бойынша төмен көрсеткіштер (нүктелер үзік-үзік сызықтан төмен орналасқан жағдайда) мінез жұмсақтығы мен жанжалға бармайтынын айғақтайды. Алайда бұл жағдайда адамға өз мақсаттарына жетуде және өз позициясын қорғауда табандылық жетіспеуі мүмкін.

Қосымша 5

Денсаулық сауалнамасы (Вегетативтік лабильділік сауалнамасы)

Әдістеме 20 тұжырымнан тұрады. Ол оқу қызметімен, қатарластарымен және ересектермен қарым-қатынасына байланысты алаңдаушылықты анықтауға бағытталған.

Нұсқаулық. Пікірлерді оқыңыз. Егер келіссеңіз, жанына қосу белгісін қойыңыз, келіспесеңіз азайту белгісін қойыңыз.

1. Ауыр жұмыстан кейін басым ауырып тұрады.
2. Маңызды сабақтар алдында маған қорқынышты түстер кіреді.
3. Мектепте өзімді жақсы сезінбеймін.
4. Мұғалімнің түсіндіргеніне назар аудару қиынға соғады.
5. Егер оқытушы сабақ тақырыбынан ауытқыса, мен не үйреніп жатқанымды ұмытып қаламын.
6. Алдағы сынақ немесе емтихан туралы ойлар мені алаңдатады.
7. Кейде пән туралы ештеңе білмеймін деп ойлаймын.
8. Қолымнан бір іс келмей жатса, бірден жеңілгенімді мойындай саламын.
9. Сабақта оқу материалын меңгеруге жиі үлгермей жатамын.
10. Сыни пікірлерді өте ауыр қабылдаймын.
11. Күтпеген сұрақ мені мазалайды.
12. Тапсырмаға немесе пәнге назар аударуға қиналамын.
13. Пәнді жақсы білсем де, жауап беруге қорқамын.
14. Кейде барлық оқу материалын меңгере алмаймын деп ойлаймын.
15. Маған тақтаның алдында ауызша жауап бергеннен гөрі жазбаша жауаптар ұнайды.
16. Оқудағы сәтсіздіктер мені алаңдатады.
17. Мен уайымдасам қызарып, тілім күрмеледі.
18. Мен достарыммен ұсақ-түйекке жиі ұрыс-керісіп, одан кейін бұл туралы өкінемін.
19. Сыныптағы психологиялық климат менің жағдайыма әсер етеді.
20. Дау немесе жанжалдан кейін ұзақ уақыт бойы тыныштала алмаймын.

Нәтижелерді өңдеу. Оң жауаптардың санын санаңыз.

0-6 — мазасыздықтың төмен деңгейі. Болған оқиғаларға тыныш жауап бересіз. Алайда, мазасыздығы төмен адамдар қажетті сәтте дайын болмауы мүмкін. Кейде жоғары нәтижені көрсетуге жетістіктердің төмен мотивациясы кедергі келтіреді. Емтихан жағдайында барлық нәрселерді көрсету үшін психикалық жағдайды басқаруды үйрену қажет.

7-13 — мазасыздықтың орташа деңгейі. Мазасыздықтың орташа деңгейі адамды ынталандырады. Алайда ішкі жағдайыңыз тұрақсыз және сыртқы

факторлардың (жұмыстағы табыс немесе сәтсіздік, жақын адамдармен қарым-қатынас, денсаулық) ықпалына байланысты екенін ескеруді қажет етеді.

14-20 — мазасыздықтың жоғары деңгейі. Мүмкін, жиі жүйкеге күш түскендігін сезінетін боларсыз. Күн тәртібіне назар аударыңыз, дене шынықтырумен айналысыңыз, өз әдеттеріңізді қайта қарап шығыңыз. Қазір Сіз үшін не ең басты екенін анықтаңыз және маңызды емес істі кейінге қалдырыңыз. Өзіңді басқалармен салыстырмаңыз! Басқа адамдарға қарағанда нәзік және сезімтал болуыңыз мүмкін. Жұмысты жоспарлау кезінде осыны ескеріңіз. Адамдардың көбімен қарым-қатынас жасауға тырыспаңыз. Жоғары алаңдаушылық қасиеті бар адамдар алдағы оқиғалар туралы мазасызданады. Толқу мен сенімсіздік оларға табысқа жетуге кедергі келтіреді, сондықтан олар үшін өзінің психикалық жағдайын басқаруды үйрену маңызды.

Қосымша 6

Оқу-кәсіптік мотивациясын бағалау (Г.В. Резапкина)

Әдістеме оқу-кәсіптік мотивациясының негізгі қосылыстарын анықтауға және рефлексия жасауға бағытталған: табысқа жетудің мотивациясы және сәтсіздікті болдырмау, өзін-өзі бақылау, өз өміріндегі жетістіктер мен сәтсіздіктер үшін жауапкершілікті қалыптастыру, кәсіптік білім беру ұйымдары оқушыларының оқу-кәсіптік қызметінің ішкі немесе сыртқы мотивациясын анықтау.

Нұсқаулық. Әрбір жұптағы пікірлерді салыстырыңыз және бланкіге өзіңізге сәйкес келетін нөмірді белгілеңіз.

№	I шкала		II шкала		III шкала	
	СБМ	СҚМ	ЭБЛ	ИБЛ	ЭМ	ИМ
1	1а	1б				
2			2а	2б		
3					3а	3б
4	4а	4б				
5			5а	5б		
6					6а	6б
7	7а	7б				
8			8а	8б		
9					9а	9б
10	10а	10б				
11			11а	11б		
12					12а	12б
13	13а	13б				
14			14а	14б		
15					15а	15б
16	16а	16б				
17			17а	17б		
18					18а	18б
19	19а	19б				
20			20а	20б		
21					21а	21б
22	22а	22б				
23			23а	23б		
24					24а	24б

Сәтсіздіктерді болдырмау мотвациясы – СБМ
Сәттілікке қол жеткізу мотивациясы – СҚМ
Экстернал – ЭКЛ

Интернал – ИКЛ

Экстерналды бақылау локусы – ЭБЛ

Интерналды бақылау локусы – ИБЛ

Экстерналдық мотивация –ЭМ

Интерналдық мотивация– ИМ

Өңдеу. Әр бағандағы белгіленген нұсқалардың санын есептеңіз және алынған санды төменгі торға жазыңыз.

1а. Жұмыс кезінде жиі және оңай алаңдаймын.	1б. Жұмысқа қызығып кетсем, мені мазаламаған жөн.
2а. Жағдайдың сәтсіз болуы адамдарға табысқа жетуге жиі кедергі келтіреді.	2б. Өз мүмкіндіктерін жүзеге асыра алмағанға адамдардың өздері кінәлі.
3а. Колледждегі оқу құрдастарыммен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді.	3б. Оқу – бұл болашақ жұмыс үшін маңызды білім мен дағдыларды алу мүмкіндігі
4а. Болашақта қарапайым жалақы үшін жұмыс істеуге дайынмын.	4б. Болашақта мен көп жұмыс істеуді және көп жалақы алуды қалаймын.
5а. Күрделі қарым-қатынаста ештеңе өзгерте алмайтынымды жиі сезінемін.	5а. Егер қаласам, кез келген адамды өзіме қарата аламын.
6а. Таныстарыма институтта емес, колледжде оқитынымды айтуға қысыламын.	6б. Институтта емес, колледжде оқитынына мақтанамын.
7а. Әдетте жасауым керек шаруаны соңғы сәтке қалдырамын.	7б. Бүгін жасауға тиіс жұмысты ертеңге қалдырмауға тырысамын.
8а. Алдағыны жоспарламауға тырысамын, себебі көп нәрсе жағдайларға байланысты болады.	8б. Жоспарлар құрғанда, олардың жүзеге асырылатынына сенемін.
9а. Оқу пәніне деген қызығушылығым көбінесе оқытушыға байланысты.	9б. Оқу пәніне деген қызығушылығым оқытушыға байланысты емес.
10а. Сәтсіздіктер қандай да бір істі жалғастыруымды тоқтатады.	10б. Мақсат жолындағы кедергілер мені батылдырақ етеді.
11а. Табысты мансап адамның қабілеттері мен күш-жігеріне қарағанда жағдаятқа байланысты.	11б. Өмірімдегі сәтсіздіктердің себептері – білмеуім, қолымнан келмеу және жалқаулық.
12а. Колледжде алған мамандығым жақсы табыс табуға мүмкіндік береді.	13б. Колледждегі оқудың арқасында өзіме ұнайтын мамандықты игерудемін.
13а. Кез келген жарыс менде абыржу пен алаңдатушылық тудырады.	13б. Кез келген жарыс қызығушылық пен құмарлықты тудырады.
14а. Менің бағаларым күш-жігерімнен гөрі мұғалімнің көңіл-	14б. Менің бағаларым тек менің күш-жігеріме байланысты.

күйіне байланысты болады.	
15а. Жақсы оқуға тырысатындығымның себебі балалардың алдында өзімді артта қалғандай көргім келмейді.	15б. Жақсы оқуға тырысамын, өйткені жақсы маман болғым келеді.
16а. Жұмысты тезірек істеуді және аса күш салмауды жұрыс көремін.	16б. Нақты нәтиже алмайынша жұмыс істеуді тоқтатпаймын.
17а. Өзіме қатысты әрекеттерге ықпалымның аз екенін жиі сезінемін.	17б. Көбісі сәттілік деп есептейтін нәсре, шын мәнінде табанды еңбек нәтижесі деп есептеймін.
18а. Кәсіби табыс – беделді жұмыс және жоғары жалақы.	18б. Кәсіби табыс – шеберлік пен өз ісіне деген сүйіспеншілік.
19а. Күрделі тапсырманы орындау кезінде қателік жіберуден қорқамын.	19б. Күрделі тапсырманы орындау кезінде қалай дұрыс орындау керектігі туралы ойлаймын.
20а. Ата-аналар немесе достар кеңесімен мамандық пен колледжді таңдадым.	20б. Мамандық пен колледжді өзім таңдадым.
21а. Колледжде оқитындығымның себебі ҰБТ тапсырғым келмеді.	21б. Колледжде оқитындығымның себебі – өз мамандығымды игеру үшін орта кәсіптік білім жеткілікті.
22а. Таңдаған мамандығым бойынша жұмыс істеймін деп ойламаймын.	22б. Колледжде оқу – кәсіби мансаптағы алғашқы қадам.
23а. Егер адамдар бір-біріне сәйкес келмесе, олар қарым-қатынас орнатуға тырысқанымен, ештеңе де өзгермейді.	23б. Адамдар арасындағы қарым-қатынас бір-біріне қызығушылық пен назар аудармаудан нашарлайды.
24а. Жұмысымның басқалармен бағалануы жұмыстың дұрыс жасалуынан да маңыздырақ.	24б. Өз жұмысымды жақсы орындағанымды басқалардың бағалауынан гөрі маңызды екендігін сезінемін.

Нәтижелерді түсіндіру

Мотивация жетістіктері – адамның әртүрлі іс-әрекет түрлері бойынша сәттіліктерге талпынып, сәтсіздіктерден қашқақтауы. Жоғары мотивация кемелденуге ұмтылумен және қарқынды жұмысқа дайындалумен байланысты, алайда ол психоэмоционалдық жағдайға теріс әсер етуі мүмкін. А және б нұсқалары бойынша жауаптарды бөлу табысқа жету немесе сәтсіздікті болдырмау мотивациясының басымдығын көрсетеді.

СҚМ бағаны бойынша 6-8 балл мотивацияның (шамадан тыс) жоғары деңгейін, кемелденуге ұмтылысы мен қарқынды жұмысқа дайындығын білдіреді, алайда психоэмоционалдық жағдай мен денсаулыққа теріс әсер етуі мүмкін.

СҚМ бағаны бойынша 3-5 балл кез келген кәсіби іс-әрекетті орындау үшін оңтайлы мотивацияның орташа деңгейін көрсетеді, өйткені табысты жұмыс кезінде жоғары жұмысқа қабілеттілікті сақтауға мүмкіндік береді.

СҚМ бағаны бойынша 0-2 балл жұмысқа деген қызығушылықтың төмендігі туралы айтады, ол кезде кез келген кәсіби іс-әрекетті тиімді орындауды қиындатады.

Бақылау локусы – адам өмірінің табыстары мен сәтсіздігі үшін сыртқы жағдайларға (экстернальды немесе сыртқы бақылау локусы) немесе өзіне (интерналды немесе ішкі бақылау локусы) жауапкершілікті жатқызуға бейімділігін көрсететін тұрақты сипаттама. Жалпы алғанда бірқатар зерттеулер көрсеткендей, ішкі локус – бақылауы бар адамдар, әдетте, өзін-өзі бағалауға, алға қойылған міндеттерді дәйекті және серіктестік негізде шешуге қабілетті.

Экстерналдар өздері басқалардың мінез-құлқын бақылауға ұмтылатын интерналдарға қарағанда әлеуметтік әсерге бейім, интерналдар экстерналдарға қарағанда мәселелерді шешу қабілетіне неғұрлым сенімді.

ИБЛ бағаны бойынша 6-8 балл шешімдер қабылдауда дербестік, мән-жайлар емес, өз әрекеттерінің салдары ретінде қабылданатын өз өмірінің барлық оқиғалары үшін жауапкершілік туралы хабар береді. Мұндай адам, әдетте, басқа адамдардың қысымына бағынуға бейім емес, белсенді және өзіне сенімді.

ИБЛ бағаны бойынша 3-5 балл әлеуметтік нормаларға сәйкес келу, қоршаған ортада қабылданған сән мен үлгілерге сүйену, мән-жайлар мен беделдердің қысымымен шешім қабылдау қажеттілігін куәландырады. Өзінің даралығы мен тәуелсіздігін сақтап қалу ниеті қоғамнан тыс қалып, маңызды адамдардың сенімін жоғалту қаупіне қайшы келеді. Орын алған қарым-қатынас пен өз өмірінің жағдайы үшін жауапкершілік толық қалыптаспаған.

ИБЛ бағаны бойынша 0-2 балл респонденттің мінез-құлқы көбінесе сыртқы жағдайларға және айналасындағылардың пікіріне байланысты екенін көрсетеді. Өз іс-әрекеттерімен олардың өмірінің маңызды оқиғаларының арасындағы байланысты көрмейді, өзін олардың барысын бақылау қабілетіне ие екендігін білмейді, орын алған жағдайды (жақсы, жаман) тағдырмен, басқа адамдармен байланыста түсіндіруге бейім.

Тұлғаның мотивациялық бағыты өзара байланысты ішкі және сыртқы түрткілер жүйесімен анықталады. Ішкі түрткілерге танымдық мотивтер мен өзін-өзі жүзеге асыру себептері жатады. Ішкі мотивация өзін-өзі бақылаумен байланысты.

Сыртқы түрткілерге статустық мотив (бедел), материалдық сыйақыға бағдарлану, моральдық көтермелеу, бағалау жатады. Сыртқы мотивация сыртқы бақылау жүйесімен байланысты. Бұл мотивтер оқу процесіне теріс әсер етуі мүмкін. Қалыпты адамда ішкі мотивацияның салыстырмалы үстемдігі кезінде екі жүйенің де тиімді жұмыс істеуі тиіс. Оқыту жүйесі мінез-құлықтың ішкі түркілерін дамытуға бағытталуы тиіс.

«Ішкі-сыртқы мотивация» шкаласы сыртқы (ЭМ – экстерналдық мотивация) және ішкі (ИМ – интерналдық мотивация) оқу-кәсіби мотивацияға тән тұжырымдарды қамтиды.

ЭМ бағаны бойынша 6-8 балл табыстың сыртқы атрибуттарына бағдарлауда көрінетін сыртқы мотивацияның басымдығын, қоршаған ортаның бағаларына және пікіріне шамадан тыс тәуелділікті көрсетеді, бұл оқу-кәсіби мотивацияға теріс әсер етеді.

ЭМ бағаны бойынша 3-5 балл сыртқы және ішкі мотивация балансы туралы хабар береді. Жұмыс пен оқу қажеттілігін түсінуде маңызды адамдарды қарым-қатынас пен бағалау себептері оқу процесі үшін маңызды, бірақ оларды ішкі түрткілерге толық жатқызуға болмайды.

ЭМ бағаны бойынша 0-2 балл ішкі мотивацияның басымдығын білдіреді, ол өзін-өзі іске асырудың айқын көрсетілген түрткілерге, кәсіби және оқу іс-әрекетінің мазмұнына қызығушылық танытуы мүмкін, бұл оқу іс-әрекетінің ішкі үйлесімді пәндік құрылымын құрудың, оны іске асырудың барлық процесін оңтайлы түрде ұйымдастыратын қажетті факторы болып табылады.

Қосымша 7

2019-2020 оқу жылына арналған кәсіптік бағдар беру жұмысының жоспары
(Нұр-Сұлтан қ., «№2 Арнайы мектеп-интернаты» КММ)

2019-2020 оқу жылына арналған кәсіптік бағдар беру жұмысының жоспары

Мақсаты: болашақ кәсіби іс-әрекет саласы мен оқу профилін таңдау барысында білім алушыларға кәсіптік бағдар беру.

Міндеттер:

- оқушылардың артықшылықтары, бейімділігі және мүмкіндіктері туралы мәліметтер алу.
- сабақтарда және тәрбие жұмысында қолданылатын кешенді және дәстүрлі емес нысандар мен әдістер есебінен кәсіби бағдар беру жұмысының кең ауқымын қамтамасыз ету;
- денсаулық жағдайына байланысты жекелеген оқушыларды қосымша қолдау (II бөлім, үйден оқыту), «тәуекел топтары»;
- қосымша және кәсіптік білім беру ұйымдарымен мектеп ынтымақтастығының икемді жүйесін әзірлеу.

	Іс-әрекет мазмұны	**Уақыты**	**Жауаптылар**
1	2019-2020 оқу жылына арналған кәсіптік бағдар беру жұмысының жоспарын бекіту	тамыз	9-10 сынып жетекшілері
2	2018/2019 оқу жылындағы түлектердің жұмысқа орналасуын талдау	қыркүйек	сынып жетекші, әлеуметтік педагог
3	Қосымша, кәсіптік білім беру ұйымдарымен өзара іс-әрекетті жүзеге асыру	жыл бойы	ОЖ, ТЖ, ҒЖ бойынша орынбасарлары, әлеуметтік педагог
4	Жұмыспен қамту және әлеуметтік бағдарламалар орталығымен жұмыс	жыл бойы	ОЖ, ТЖ, ҒЖ бойынша орынбасарлары, әлеуметтік педагог
5	Кәсіптік бағдар беру бөлімімен өзара байланысты жүзеге асыру Білім басқармасы	жыл бойы	ТЖ бойынша орынбасары, әлеуметтік педагог

6	ТжКБ үшін бағдарламалар әзірлеу бойынша «Баламай» әлеуметтік қызмет көрсету орталығымен, «Кәсіпқор» холдингімен бірлескен жұмыс	жыл бойы	ОЖ, ҒЖ бойынша орынбасарлары
7	9-10 сынып білім алушыларының бейімділігі мен қабілеттерін анықтау	жыл бойы	Психологтар, сынып жетекші
8	Элективті, факультативтік сабақтарға және пәндік үйірмелерге сұранысты анықтау мақсатында білім алушыларға сауалнама жүргізу. Оқушылардың қабілеттері мен бейімділігіне байланысты сабақтан тыс қызметті таңдауға көмек көрсету	қыркүйек-мамыр	Психологтар
9	Білім алушыларды кәсіптік бағдар беру бойынша жобалық жұмысқа тарту	жыл бойы	Түзету бөлімінің педагогтары
10	Тақырыптық сынып сағаттарын, әңгімелесулерді, дөңгелек үстелдерді ұйымдастыру	жыл бойы	1-10 сынып жетекшілері
11	Ата-аналар жұмыс істейтін кәсіпорындарға экскурсиялар ұйымдастыру (мүмкіндігінше)	жыл бойы	Әлеуметтік педагог Сынып жетекшілер
12	Колледждерге, әлеуметтік қызмет көрсету орталықтарына экскурсиялар ұйымдастыру	сәуір, мамыр	Әлеуметтік педагог Сынып жетекшілер
13	«Сенің таңдауың» ауысымды және жылжымалы стендті ресімдеу	жыл бойы	Кітапханашы
14	Сынып сағаттарына, кәсіби бағдар беру туралы мерекелерге арналған материалдар іріктеуге көмек көрсету	жыл бойы	Кітапханашы
15	Мектепте кәсіптік білім беру жүйесімен, колледжге білім алушыларды бөлу нәтижелерімен танысу мақсатында ата-аналар жиналысын өткізу	жыл бойы	Әлеуметтік педагог Сынып жетекшілер

ЕБҚ бар балаларды кәсіптік бағдарлау және жұмысқа орналастыру (зерде бұзушылықтары бар білім алушылар)

Мектепте білім алушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысы мектептің тәрбие жоспары мен әлеуметтік педагог жұмысының жоспары арқылы жүзеге асырылады. 2018 жылдың қыркүйек айынан басталған жұмыс «Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды табысты интеграциялау және әлеуметтендіру үшін арнайы ұйымның білім беру-дамыту ортасының моделі» тақырыбы бойынша тәжірибелік-эксперименталдық жұмыста да көрініс тапты.

Мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысы үш бағыт бойынша жүргізіліп келеді:

№	Іс-шара	Жұмыс мазмұны	Нәтижесі
I. Диагностикалық жұмыс			
1	Сауалнама	7-9 сынып білім алушылары мен олардың ата-аналарының әлеуметтік бейімделу деңгейін анықтау	Арнайы мектеп білім алушыларының әлеуметтік бейімделуі орта деңгейде
2	Психологиялық диагностика	8-9 сынып білім алушыларының кәсіби қызығушылықтарының диагностикасы	Білім алушылардың кәсіби қалауы өсімдік, мал шаруашылығы, қарым-қатынас және адамдарға қызмет көрсетумен байланысты мамандықтарға бағытталған
II. Әдістемелік жұмыс			
1	Еңбек нарығын талдау	Ерекше қажеттіліктері бар кадрларға (қызметкерлерге) қажеттілік туралы жұмыс берушілерден сұрау салу (аула сыпырушы, қызметші, ыдыс жуушы, ораушы, сұрыптаушы)	Осы санаттағы жұмыс тұлғаларын қабылдауға дайын қызметтер бойынша жұмыс берушілердің көп екендігі анықталды
2	Түлектердің жұмысқа орналасуын талдау	Соңғы үш жылдағы жұмысқа орналасуды талдау	Мектепті бітіргеннен кейін түлектер ТжКБ ұйымдарымен (I бөлім) және әлеуметтік қызмет

			көрсету орталықтарымен (II бөлім) толық қамтылады. Жеңіл ақыл-ой бұзушылықтары бар білім алушылар сылақшы-сырлаушы мамандығы бойынша оқуды сәтті аяқтайды, бірақ одан әрі мамандығы бойынша бірліктер жұмыс істейді. Ақыл-ой бұзушылықтары орташа білім алушылар әлеуметтік қызмет көрсету орталықтарында болуын жалғастырады.
III. Практикалық жұмыс			
1	Жеке және топтық әңгімелер	Мектеп түлектерімен «Менің мектепті бітіргеннен кейінгі мамандық таңдауым»	Сынып сағаттары, сыныптан тыс тәрбие шаралары, мамандық таңдауға бағытталған бейнефильмдерді көру – білім алушыларға дұрыс таңдау жасауға көмектеседі
2	Профилактикалық әңгімелесу	Ата-аналармен білім алушыларды одан әрі оқыту қажеттілігі туралы	Оқу орындарын таңдауда кеңестер мен ұсынымдар, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың мүмкіндіктері туралы әңгімелер – ата-аналарды мамандықтың дұрыс таңдауына жібереді (бірақ ТжКБ ұйымдары осы санаттағы тұлғаларды оқытуға дайын емес)
3	Дөңгелек үстел	9 сынып білім алушылары мен олардың ата-аналары үшін оларды одан әрі оқыту мәселесі бойынша	Білім басқармасы, ТжКБ ұйымдары, әлеуметтік қызмет көрсету орталықтары өкілдерінің қатысуымен кездесу – мектеп бітіргеннен кейін білім алушылардың аз ғана саны қамтылмаған
4	Экскурсиялар	1 бөлімнің білім алушылары мен	«Технология және бизнес», «Қоғамдық

		олардың ата-аналары үшін	тамақтану және сервис», «Құрылыс-техникалық колледжі».
		2 бөлім оқушылары мен олардың ата-аналары үшін	«Балам-ай» балалар мен жастарды әлеуметтік қолдау орталығы мен «Нұрлы жүрек» КММ әлеуметтік қызмет көрсету орталығы
5	Әлеуметтік серіптестік	1. «Рим» мейрамхана мектебі 2. «Макарон өнімдерін дайындау фабрикасы» ЖШС 3. «Тәп-тәтті» ЖК (кондитерлік фабрика)	Білім алушылардың әр түрлі ұйымдармен танысуы, кәсіптер әлемі, адам өміріндегі еңбек рөлін түсіну туралы түсініктерін қалыптастыру – ЕБҚ бар білім алушылардың әлеуметтенуіне ықпал ету. Ынтымақтастық туралы меморандумдар жасасу.
6	Жобалау жұмысы	«Барлық мамандықтар қажет, барлық мамандықтар маңызды!» жобасын жүзеге асыру	Кәсіптік бағдар беру бағыты бойынша білім алушылардың білімін кеңейту, ЕБҚ бар білім алушылардың әлеуметтенуіне ықпал ету

«Барлық мамандықтар қажет, барлық мамандықтар маңызды» түзету циклі мұғалімдерінің ӘБ жобалау жұмыстарының кестесі

№	**Педагог ТАӘ**	**Жоба атауы**	**Жобаның мазмұны** *(іс-әрекеттің қысқаша сипаттамасы, ұйымдармен ынтымақтастық)*	**Қатысушылар** *(сынып, топ)*	**Жүзеге асыру мерзімі**
I жартыжылдық					
1	Бейсембаева Э.К, Тәңірбергенова А.Е	«Тәп-тәтті тамағы, астардың маманы – аспазшы»	**Мақсаты:** Балалардың ойлау қабілеттерін дамыта отырып, болашақ мамандыққа байланысты ұғымын тереңдетіп, қызығушылықтарын арттыру, еңбекке деген қызығушылықтарын ояту, үлкендердің еңбегін бағалауға тәрбиелеу және мамандықтар	3 «А»	***Қысқа мерзімді*** қараша

			туралы білімдерін тиянақтау. Сурет бойынша әңгіме құрастыруға, мақал-мәтел айтып, жұмбақ шешу және экскурсияға шығу арқылы толық сөйлеуге баулып, сөздік қорларын молайту. **Жобаға қатысушылар:** Мектеп асханасының қызметкерлерімен бірге, «Аспаздық мастер класс». **Жоспарланған экскурсиялар:** Мектеп асханасы, «Blackduck» аспаздық кафесі. **Қорытынды:** презентация.		
2	Құрманова А.И. Ғазиева Б.С.	«Тазалықты сүйеміз»	**Мақсаты:** Жобалық жұмыс арқылы ерекше балалардың қол жетімді мамандықты таңдауға деген саналы қарым-қатынасын қалыптастыру; **Жобаға қатысушылар:** Мектептің техникалық қызметкерлері, ірі сауда орындарының техникалық қызметкерлері, ата-ана. **Жоспарланған экскурсиялар:** арнайы мектеп, ірі сауда орталығы **Қорытынды:** «Тазалықты сүйеміз» жобалық жұмысының презентациясы.	6 «В»	Қысқа мерзімді жоба қараша 2019ж.
3	Омбаева А.Х. Кемалова Ф.А.	«Мен ыдыстарды жақсы көремін және сыйлаймын!»	**Мақсаты:** Жобаны әзірлеу барысында ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың танымдық, сөйлеу және шығармашылық белсенділігін дамыту үшін жағдай жасау. **Ынтымақтастық:** мектеп асханасының қызметкерлері, «Три зала» кафесінің ыдыс жуушылары. **Жоспарланған**	4 «Б»	***Қысқа мерзімді*** желтоқсан

			экскурсиялар: мектеп асханасы, «Три зала» кафесі. **Қорытынды:** «Мен ыдыстарды жақсы көремін және сыйлаймын!» жобасының жалпы презентациясы.		
4	Талапкерова Ж. Д. Аманбаева З.Э Ұлыжузова А.А, Хасенова А.Ж.	«Менің мамандығым – болашақтың бағдары»	**Мақсаты:** оқушылардың өмір, мамандықтар туралы көзқарасын дамыту, алдағы уақытта мамандық таңдауда дұрыс жолда болуына себепкер болу, таңдаған мамандығының өз бейімділігі мен қабілетіне сәйкес келуін нақтылау, өз-өзін танудың жалпы әзірлігін дамыту. Саналы кәсіби тандауын жасауға психологиялық дайындығын калыптастыру. **Жоспарланған экскурсиялар:** Қонақ үй «АЗАМАТ», «Дүкен-SMOLL» **Мамандықтар:** Қонақ үй қызметшісі**(қыздар),** іріктеуші **(ұлдар).** **Жобаға қатысушылар:** оқушылар, ата-аналар, тәрбиешілер **Қорытынды кезең:** Тренинг «Менің мамандығым».	9«А» 9«Б» 7«А»	***Қысқа мерзімді*** Желтоқсан
5	Раевская О.А. Калмуханбетова А.Е.	«Бізді ң кіші ағаларымыз »	***Мақсаты:*** білім алушылардың мал дәрігері көмекшісінің қызметі туралы түсініктерін кеңейту. ***Жоспарланған экскурсиялар***: «Ника», «Зоомагазин» ветеринарлық клиникасы ***Ынтымақтастық:*** ветеринарлық клиникасы, «Зооотоваров» дүкені ***Қорытынды:*** бастауыш	5 «Б»	***Орта мерзімді*** 01.11.19-01.02.20

			сынып білім алушылары үшін жобаның жалпы тұсаукесері		
II жартыжылдық					
1	Дарошева А.Н. Сапегина Е.Н.	«Барлық тауар қаптарда, барлық тауар қораптарда. Мен – орау шебері»	**Мақсаты:** буып-түюші мамандығы туралы білімді қалыптастыру, осы кәсіпте қолданылатын заттармен және әрекеттермен таныстыру. **Ынтымақтастық:** супермаркеттер мен қоймалардың қызметкерлері мен ораушы жұмысшылары. **Жоспарланған экскурсиялар:** «Магнум» супермаркеті, «Асылжан» қоймалары» **Қорытынды:** «Барлық тауар қаптарда, барлық тауар қораптарда. Мен – орау шебері» жобаның жалпы тұсаукесері	6 «Б»	***Қысқа мерзімді*** Қаңтар

Қосымша 8

№65 мектеп-гимназияның Нұр-Сұлтан қ.
Есту қабілеті бұзшылықтары бар балаларға арналған түзету сыныптарының білім алушыларына кәсіптік бағдар беру жұмысының негізгі бағыттары
(№65 МГ директорының ОТЖ жөніндегі орынбасары Р.З. Бакыттың мәлімдемесі)

№65 мектеп-гимназиясының есту қабілеті бұзушылықтары бар балаларға арналған түзету сыныптарының маңызды әлеуметтік функцияларының бірі ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың әлеуметтік бейімделуі болып табылады. Әлеуметтік бейімдеу қоғамда қабылданған құндылықтарды, мінез-құлық ережелерін, нормаларын игеру мен қабылдауын, мақсатты әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау процесінде еңбекке даярлау арқылы ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды әлеуметтік орта жағдайларына белсенді бейімдеуді білдіреді.

Оқыту мен тәрбиелеудің түзету бағыты оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың өзіндік ерекшелігін қарастырады: оқытудың ерекше принциптерін жүзеге асыру, жұмыстың ерекше таңдалған мазмұны. Бастапқы бұзушылықтар мен қайталама ауытқуларды есепке ала отырып, арнайы әдістер, қалыптар, оқыту құралдары. Естімейтін балаларды әлеуметтік бейімдеу мәселелері балалардың жеке мүдделері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, оларды қоғамдық қолжетімді маңызы бар іс-әрекетке қосу арқылы шешіледі. Кез келген іс-әрекет педагогиктармен ұйымдастырылып, әртүрлі болуы тиіс, педагогпен реттеліп бағытталуы тиіс; ол балаларға қызықты және жан-жақты тәрбиелеуші болуға тиіс.

Осы қызметті жүзеге асыра отырып, педагогикалық ұжым негізгі міндетті – естімейтін балаларды қоғамға бейімдеу және әлеуметтендіру.

Тәрбиеленушілерді табысты әлеуметтендіру үшін біздің мектебіміз баланы оқыту мен тәрбиелеуде 3 басты мәселені шешеді:

- оның жеке тұлғасын және тұлғааралық қарым-қатынасын дамыту;
- өзіндік өмірге дайындық;
- кәсіби дайындық.

Білім алушылардың қажеттіліктеріне сәйкес мектепте келесі бағыттар бойынша 8 үйірме, студия және секциялар жұмыс істейді:

- көркем-эстетикалық;
- дене шынықтыру-спорттық;

Спорт секцияларында мектеп оқушыларының 91%, үйірмелер мен студияларда – 96% айналысады.

Қосымша білім беру балалардың ой-өрісін кеңейтеді, маңызды іс-әрекетке үйретеді, балаға табыс жағдайын тануға мүмкіндік береді.

Еңбек тәрбиесі және кәсіптік бағдар беру есту қабілеті бұзушылықтары бар балаларға арналған түзету сыныптарының педагогтары жұмысының маңызды бағыты болып табылады.

Еңбекке қатыса отырып, блім алушылар өздерінің қабілеттері мен белгілі бір еңбек түрлеріне жарамдылығын талдауға мүмкіндігі бар. Еңбекке баулу білім алушылардың өзін-өзі анықтауының маңызды құралы болып табылады.

Еңбек тәрбиесі естімейтін бала тұлғасын түзететін құрал ретінде және одан әрі өмірінің мақсаты ретінде үлкен маңызға ие. Еңбек естімейтін білім алушылардың қабілетін дамытады, оларға сөз үлгілері мен формаларында еститін үлгілер мен бояулардың дәлдігін түсінуге мүмкіндік береді. Жұмыс істегенде білім алушылар өзіндік ойлауын ұштап, пәрменделігі мен ойлауының ең жоғары нүктесі негізінде ауызша сөз іс-әрекетін меңгереді.

Еңбекке баулу міндеттерінің бірі – білім алушыларды практикалық іс-әрекетке дайындау. Еңбекке баулу білім алушыларға өндірістік сипаттағы білім мен іскерлікті беруі, еңбекке және адамдардың еңбегіне деген махаббат, құрмет сезіміне ықпал етуі, кәсіпті саналы таңдауға ықпал етуі тиіс.

Мектеп бітірушілерді дайындау бойынша келесі негізгі міндеттерді жүзеге асырады:

- әлеуметтік-бейімделген, бәсекеге қабілетті мамандарды кәсіби даярлау үшін оңалту-білім беру ортасын құру.

- білім алушыларды кешенді психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік оңалтуды және олардың қоғамға кірігуін қамтамасыз ету.

- барлық меншік түріндегі кәсіпорындармен және басқа да әлеуметтік серіктестермен тығыз өзара іс-әрекет жасау.

Кәсіптік бағдар беру жұмысының негізгі міндеттері:

- білім алушыларды мамандық әлемімен және адамға қойылатын талаптармен таныстыру, мамандықты саналы таңдауға мотивация жасау.

- білім алушыларға кәсіби өзін-өзі анықтауға әсер ететін жеке-психологиялық ерекшеліктерін талдауға, іс-әрекеттің өзін-өзі талдау дағдыларын қалыптастыруға көмектесу.

- жоспарларды талдауға, кәсіби даму жоспарын (жақын және қашықтық) модельдеуге үйрету.

- білім алушыларды өндіріс, тұтыну және ұсынылған қызметтер саласындағы экономикалық қатынастармен таныстыру.

Біздің тәрбиеленушілеріміз өздерінің іскерліктері мен дағдыларын тек мектеп қабырғасында ғана емес, сонымен қатар республика деңгейімен қатар басқа да жерлерде де көрсете білді.

Түлектер оқуға түскісі келетін оқу орындарымен байланыса отырып, есту қабілеті бұзушылықтары бар жасөспірімдердің түсу мүмкіндіктерін, қажетті құжаттар тізімін, келу мерзімін, түсу емтихандарын, түлектерге қойылатын талаптарды және т.б. нақтылаймыз.

Біздің мектеп түлектері аяққиім жөндеу кәсіпорындарында, тігін кәсіпорындарында табысты еңбек етеді, қалада, республика аудандарында жеке қызмепен айналысып жатқан, үйде жұмыс жасап жатқан түлектер бар.

Соңғы үш жылда мектептің 36 түлегі «Қоғамдық тамақтану және сервис колледжі», «Менеджмент және бизнес колледжі» секілді кәсіптік оқу орындарында «Аспазшы-кондитер», «Тігінші», «Шаштараз» мамандықтары бойынша оқуды жалғастыруда, түлектердің 20%-ы жұмысқа орналасты. Аталған мәліметтер түлектердің кәсіби өзін-өзі анықтауы сипаттамасынан мектепте жүргізілетін кәсіптік бағдардың нәтижесін көруге болады.

Қосымша 9

«Қызығушылықтар картасы»
А.Е. Голомшток

Сауалнаманы А.Е. Голомшток әзірледі. Әртүрлі қызмет салаларында жоғары сынып оқушыларының қызығушылығы мен бейімділігін зерттеуге арналған. Голомшток мынадай 23 саланы бөледі: физика, математика, химия, астрономия, биология, медицина, ауыл шаруашылығы, филология, журналистика, тарих, өнер, геология, география, қоғамдық қызмет, құқық, көлік, педагогика, жұмыс мамандықтары, қызмет көрсету саласы, құрылыс, жеңіл өнеркәсіп, техника, электротехника.

Нұсқаулық: жетекші мүдделерді анықтау үшін Сізге сұрақтар тізімі ұсынылады.

Егер Сізден сұрақта сұралған нәрсе ұнайтын болса, жауап бланкісінде оның нөмірі жанына екі қосу белгісін («++»);

Егер жай ғана ұнаса – бір қосу белгісін(«+»);

егер білмесеңіз, күмәндансаңыз – нөл («0»);

егер ұнамаса – бір азайту белгісін («-»);

егер мүлде ұнамаса – екі азайту белгісін («--») қойыңыз.

Сұрақтардың барлығына да жауап беріңіз.

Сауалнама мәтіні

Жақсы көресіз бе? Сізге ұнайды ма? Болғыңыз келер ме еді?

1. Өсімдіктер мен жануарлардың өмірімен танысу.
2. География бойынша кітаптарды оқу және тапсырмалар орындау.
3. Геологиялық экспедициялар туралы көркем немесе ғылыми-көпшілік әдебиетті оқу.
4. Адам анатомиясы мен физиологиясы бойынша сабақтар мен кітаптар.
5. Күнделікті үй жұмысын орындау.
6. Атақты физиктердің физикалық жаңалықтары, өмірі мен қызметі туралы ғылыми-көпшілік әдебиеттерді оқу.
7. Химиядағы жаңалықтар туралы немесе атақты химиктердің өмірі мен қызметі туралы оқу.
8. Техникалық журналдарды оқу.
9. Электроника және радиотехника саласындағы жетістіктер туралы ғылыми-көпшілік журналдардағы мақалаларды оқу.
10. Әртүрлі металдармен және олардың қасиеттерімен танысу.
11. Әртүрлі ағаш тұқымдары туралы және оларды практикалық қолдану туралы білу.
12. Құрылыс саласындағы жетістіктер туралы білу.
13. Әртүрлі көлік түрлерінің (автомобиль, темір жол т.б.) жүргізушілері туралы фильмдерді көру, кітаптарды оқу.

14. Ұшқыштар туралы кітаптар оқу, фильмдер көру.
15. Әскери техникамен танысу.
16. Тарихи оқиғалар туралы кітаптарды оқу.
17. Орыс және шетел әдебиеті классиктерінің шығармаларын оқу.
18. Публицистикалық мақалалар мен очерктерді оқу және талқылау.
19. Елде, қалада, оқу орнында ағымдағы істер мен оқиғаларды талқылау.
20. Педагогикалық жұмысқа қызығушылық.
21. Полиция жұмысы туралы кітап оқу, фильмдер көру.
22. Өз заттарын реттеу, үй-жайдың әдемілігіне мән беру.
23. «Қызықты математика» сериясынан кітаптар оқу.
24. Экономикалық географияны зерттеу.
25. Шет тілімен айналысу.
26. Көрнекті суретшілердің өмірімен, өнер тарихымен танысу.
27. Көрнекті әртістердің өмірімен танысу, олармен кездесіп, олардың суреттерін жинау.
28. Атақты музыканттардың өмірі мен шығармашылығымен, музыка теориясының мәселелерімен танысу.
29. Спорттық газеттер, журналдар, спорт туралы әдебиеттерді оқу.
30. Биология, ботаника, зоология ғылымдарын зерделеу.
31. Кітаптар мен телебағдарламалар бойынша түрлі елдермен танысу.
32. Атақты геологтардың өмірі мен қызметі туралы оқу.
33. Медицина жетістіктеріне қызығушылық таныту.
34. Жеңіл өнеркәсіп кәсіпорындарына экскурсиямен бару.
35. «Қызықты физика» сериясынан кітаптарды оқу.
36. Табиғаттағы химиялық құбылыстарды зерттеу.
37. Техниканың жаңа жетістіктерімен танысу.
38. Радиотехник, электрик жұмысына қызығу.
39. Металл өңдеу процесінде қолданылатын әртүрлі өлшеу құралдарымен танысу.
40. Ағаштан жасалған бұйымдарды (мысалы, жиһаз) дайындауды бақылау.
41. Құрылысшылардың жұмысын бақылау.
42. Қозғалыс құралдары туралы әдебиеттерді оқу.
43. Теңізшілер туралы кітаптар оқу, фильмдер мен телебағдарламаларды көру.
44. Әскери тақырыптарға фильмдер мен телебағдарламаларды көру, кітаптар оқу, ірі шайқас тарихымен танысу.
45. Елдегі және шетелдегі ағымдағы саяси оқиғаларды талқылау.
46. Әдеби-сыни мақалаларды оқу.
47. Радио тыңдау, тележаңалық және тақырыптық телебағдарламаларды көру.
48. Қалада, елде болып жатқан оқиғалар туралы білу.
49. Білім алушыларға түсіну үшін қиын сұрақтарды түсіндіру.
50. Таныс адамның немесе әдеби кейіпкердің іс-әрекетін әділ түсіну.

51. Отбасын азық-түлікпен қамтамасыз ету, отбасы мүшелерінің тамақтануын ұйымдастыру.

52. Математикадағы жаңалықтар туралы, көрнекті математиктердің өмірі мен қызметі туралы ғылыми-көпшілік әдебиеттерді оқу.

53. Теледидар бойынша экономикалық бағдарламаларға қызығушылық таныту.

54. Көркем әдебиеттін шет тілінде оқу.

55. Мерекелерде көркем безендірумен айналысу.

56. Театрға бару.

57. Опералық немесе симфониялық музыканы тыңдау.

58. Спорттық жарыстарға бару, спорттық бағдарламаларды көру.

59. Биология бойынша қосымша сабақтарға қатысу.

60. География бойынша қосымша сабақтарға қатысу.

61. Минералдар жинақтау.

62. Адам ағзасының қызметін, адам ауруларының пайда болу себептері мен емдеу тәсілдерін зерттеу.

63. Үйде түскі ас дайындау.

64. Физикалық тәжірибелерді көрсетуді жүзеге асыру.

65. Химиялық заттармен тәжірибе ұйымдастыруға қатысу.

66. Әртүрлі механизмдерді жөндеу.

67. Электр желілерінде аспаптар (вольтметр, амперметр) арқылы өлшеу жүргізу.

68. Металдан жасалған әртүрлі заттар мен бөлшектерді құрастыру.

69. Ағашты көркем өңдеу (кесу, аралау).

70. Құрылыс объектілерінің эскиздерін салу немесе сызбаларын орындау.

71. Автомобиль көлігіне қызығушылық таныту.

72. Парашюттік спортпен, авиамоделизммен әуестену.

73. Спорттық атумен айналысу.

74. Әртүрлі халықтар мен мемлекеттердің пайда болу тарихын зерттеу.

75. Өлең жазу.

76. Басқа адамдардың өмір сүруі мен өмірін бақылау.

77. Қоғамдық ұйымдастыру жұмыстарын орындау.

78. Кішкентай балалармен уақыт өткізу, олармен айналысу және ойнау.

79. Құрдастарының арасында тәртіп орнату.

80. Қызмет көрсету саласы қызметкерлерінің (аспазшы, даяшы, сатушы) жұмысын бақылау.

81. Математикалық олимпиадаларға қатысу.

82. Газеттер мен журналдарда экономикалық шолуларды қарау.

83. Шет тілінде радиохабарларды тыңдау.

84. Мұражайларға, көркем көрмелерге бару.

85. Көпшілік алдында сөйлеу.

86. Музыкалық аспапта ойнау.

87. Спорттық жарыстарға қатысу.

88. Жануарлардың, өсімдіктердің өсуі мен дамуын бақылау.

89. География бойынша кітаптар жинау.
90. Өлкетану мұражайына бару.
91. Дәрігер, фармацевт жұмысына енгізу.
92. Өзіңізге тігін тігу.
93. Физикаға қызығушылық болу.
94. Химияға қызығушылық болу.
95. Техникалармен жұмыс істеу.
96. Электр аппаратурасының құрылғысымен танысу.
97. Слесарлық іспен айналысу.
98. Ағаш өңдеу жұмыстарын орындау.
99. Жөндеу жұмыстарына қатысу.
100. Көше қозғалысы ережелері бойынша жаяу жүргіншілермен жұмыс істеуге полицияға көмектесу.
101. Есу және яхт-клубтардың мүшесі болу.
102. Әскерилендірілген ойындарға қатысу.
103. Тарихи орындарымен танысу.
104. Әдеби клубтың мүшесі болу.
105. Журналистердің телебағдарламаларды жүргізуін бақылау.
106. Баяндамалармен және хабарламалармен көпшілік алдында сөйлеу.
107. Балалардың жұмысын ұйымдастыру.
108. Адамдардың іс-әрекеттері мен мінез-құлқының жасырын себептерін анықтау.
109. Басқа адамдарға түрлі қызмет көрсету.
110. Күрделі математикалық есептерді шешу.
111. Өзінің ақша қаражатының есебін дәл жүргізу.
112. Шет тілін оқыту курстарына қатысу.
113. Көркем секцияда айналысу.
114. Көркем өнерпаздыққа қатысу.
115. Музыкалық мектепке бару.
116. Спорт секциясында айналысу.
117. Биологиялық олимпиадалар мен конкурстарға қатысу.
118. Саяхат.
119. Геологиялық экспедицияға қатысу.
120. Ауырған кісіні күту.
121. Аспаздық байқаулар мен көрмелерге қатысу.
122. Физика бойынша конкурстық іс-шараларға қатысу.
123. Химия бойынша күрделі есептерді шешу.
124. Техникалық схемалар мен сызбаларда түсіну.
125. Күрделі радиосхемаларды анықтау.
126. Жаңа техникамен танысу, өнеркәсіптік жабдықтың жұмысын бақылау.
127. Өз қолыңызбен ағаштан бір нәрсе жасау.
128. Құрылыс жұмыстарына көмектесу.
129. Автомобильге қызмет көрсетуге және жөндеуге қатысу.
130. Ұшақта өз бетінше ұшуларды армандау.

131. Күн тәртібін қатаң орындау.
132. Тарихи тақырыптарға көпшілік алдында баяндама жасау.
133. Әдеби дереккөздермен жұмыс істеу.
134. Пікірталасқа, конференцияларға қатысу.
135. Ұжымдық іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу.
136. Балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу мәселелерін талқылау.
137. Полиция қызметкерлеріне көмектесу.
138. Әртүрлі адамдармен үнемі қарым-қатынас жасау.
139. Математикалық олимпиадаларға, конференцияларға қатысу.
140. Баға белгілеу, жалақы төлеу мәселелерімен қызығу.
141. Шет тілінде сөйлесу.
142. Көркем көрмелерге қатысу.
143. Театр қойылымдарына қатысу.
144. Музыкалық конкурстарға қатысу.
145. Үнемі жаттығу және спорттық жарыстарға қатысу.
146. Өсімдіктер өсіру, үй жануарларын күту.
147. Жергілікті жердің топографиялық түсірілімін жүргізу.
148. Ұзақ, қиын сапарларға шығу.
149. Медициналық қызметкерлердің қызметіне қызығушылық білдіру.
150. Тігу, пішу, киім үлгілерін жасау.
151. Физикадан күрделі есептерді шешу.
152. Химиялық кәсіпорындарға экскурсиямен бару.
153. Техникалық шығармашылық көрмелеріне қатысу.
154. Аудиотехниканы жөндеу.
155. Станокта жұмыс істеу.
156. Сызбалар бойынша ұсталық жұмыстарды орындау.
157. Құрылысқа маусымдық қатысу.
158. Жүргізушілер үшін жол жүру ережелерін үйрену.
159. Теңіз ісін зерттеу.
160. Басты командирлер мен полк командирлер туралы естеліктерді оқу.
161. Туған өлкенің тарихи орындарымен танысу.
162. Әңгімелер жазу.
163. Газетке жазбалар немесе очерктер жазу.
164. Қоғамдық тапсырмаларды орындау.
165. Балалардың ойын және мерекелік іс-шараларын ұйымдастыру.
166. Заңнамалық құжаттарды, азаматтық құқықты зерделеу.
167. Адамдардың қандай да бір қызметтерге қажеттілігін қанағаттандыру.
168. Формулалар бойынша математикалық есептерді орындау.
169. Аймақтық экономика мселелеріне қызығушылық білдіру.
170. Шет тілі бойынша олимпиадаларға қатысу.
171. Көркем мұражайларға бару.
172. Спектакльдерде сахнада ойнау.
173. Классикалық музыка тыңдау.
174. Дене шынықтыру оқытушысына сабақ өткізуге көмектесу.

Нәтижелерді өңдеу және түсіндіру

Әрбір «+» белгісі үшін жауап бланкісінде +1 балл, әрбір «-» белгісі үшін -1 балл, нөлдік жауап үшін - 0 балл қойылады. Жауап бланкісінің 29 бағанасының әрқайсысында оң және теріс балл саны есептеледі.

Жауап бланкісінің құрылымына қарай кәсіби мүдделердің мынадай түрлері анықталады (бағандар бойынша).

Бағанада оң жауаптар көп болған сайын, кәсіби қызметтің осы түріне қызығушылықтың айқындылық дәрежесі жоғары.

1. Биология
2. География
3. Геология
4. Медицина
5. Жеңіл және тамақ өнеркәсібі
6. Физика
7. Химия
8. Техника
9. Электро- и радиотехника
10. Металл өңдеу
11. Ағаш өңдеу
12. Құрылыс
13. Транспорт
14. Авиация, теңіз ісі
15. Әскери мамандықтар
16. Тарих
17. Әдебиет
18. Журналистика
19. Қоғамдық қызметі
20. Педагогика
21. Құқықтану
22. Қызмет көрсету саласы
23. Математика
24. Экономика
25. Шетел тілдері
26. Бейнелеу өнері
27. Сахналық өнер
28. Музыка
29. Дене шынықтыру және спорт

Көріну деңгейлері:

-12-ден -6-ға дейін – қызығушылықтық жоқ болуының жоғары деңгейі;

-5-ден -1-ға дейін – қызығушылық жоқ;

+1-ден +4-ға дейін – қызығушылық нашар;

+5-ден +7-ға дейін – нақты қызығушылық;

+8-ден +12-ға дейін – ашық қызығушылық.

«Қызығушылық картасы» сауалнамасына жауап бланкісі

ТАӘ. _____ жасы _____ толтырған күні_____

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29
30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58
59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87
88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116
117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145
146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174

Қосымша 10

«Мүмкіндіктердің шектелуін» жеңген адамдардың сәтті тәжірибелері

	Юсупджанов Фархат Азатович – құқық қорғаушы, «Жігер» Мүмкіндігі шектеулі адамдардың жастар ұйымы» ҚҚ Президенті. Пархат ҚР-да алғаш рет ҚР Президентінің «Болашақ» халықаралық стипендиясының иегері болған мүгедектігі бар адам болып табылады. Мемлекеттік басқару магистрі – Индиана университеті, АҚШ; адам дамуының саясаты және тәжірибесі бойынша магистр – Халықаралық қатынастар жоғары институты, Женева, Швейцария. ҚР мүгедектігі бар адамдардың өмір сүру сапасын жақсарту жөніндегі Үйлестіру кеңестерінің, жұмыс топтарының және комиссиялардың мүшесі. Сорос-Қазақстан Қорының «Құқық қорғаушылардың жаңа буыны. 2015 оқу жылы» шәкіртақы жобасының түлегі.
	Амир Сулейменов – халықаралық ақпараттық технологиялар мектебінің негізін қалаушы. Мектепте өмірлік қиын жағдайға тап болған адамдарға IT саласында жаңа перспективалы мамандық алуға көмектеседі. Оқыту келесі бағыттар бойынша жүргізіледі: бағдарламалау, интернет-маркетинг, веб-дизайн, контекстік жарнама, мобильді қосымшаларды әзірлеу, әлеуметтік желілерде жылжыту және т.б. сабақтар қашықтықтан өтеді. 2018 жылдың желтоқсанында БҰҰ ДБ мен ISIT мектебі арасында Амир Сулейменовке мүмкіндігі шектеулі адамдарға оқуға грант беру туралы келісімге қол қойылды. Осал топтар үшін оқытуда жеңілдіктер қарастырылған немесе тегін жүруі мүмкін. Мүмкіндігі шектеулі адамдарды тегін оқытады. Сондай-ақ мектепте ерекше балалардың аналары, көп балалы аналар, зейнеткер жастағы адамдар оқиды. Өткен жылы сандық дағдыларға оқыту бойынша пилоттық жоба іске

	қосылып, оқытылғандардың 80 пайызы өз бетінше табыс таба бастады. Биылғы жылы IT-мектебінде 1000 адамды оқыту жоспарлануда.
	Ануар Ахметов – көру қабілеті бұзылған спортшы Паразиялық ойындарда бес рет жеңіске жетті, құрлықтық рекордтар орнатты, Қазақстанның ең үздік паралимпиадашысы атанды. Минус 17 көргеніне қарамастан, халықаралық жарыстарда табысты өнер көрсетіп, өз елі үшін медальдар мен кубоктарды жеңіп шығады. Ахметов 2012 жылы Лондонда және 2016 жылы Рио-де-Жанейрода Паралимпиаданың ашылу салтанатында екі рет ту ұстаушы болды.
	Вениамин Алаев – Қазақстанда танымал құқық қорғаушы, Алматы қаласы әкімінің штаттан тыс кеңесшісі. Вениамин Алаев кәдімгі мектепті бітіріп, іскерлік әкімшілік магистрі дәрежесін алды, Америка Құрама Штаттарында мүмкіндіктері шектеулі адамдардың құқық қорғаушыларын дайындау бағдарламасы бойынша оқыды.
	Нуржан Даутов – қант диабетімен ауырғаннан кейін асқынуларға байланысты жұмыс өтілі көп жылдарды құрайтын жеке психолог Нұржаның көзі көрмей қалды. Біраз уақыт бойы депрессияға түсіп, сосын өзін қолға алды. Сырқатқа қарамастан, психолог белсенді өмір сүреді. Ол қала бойынша еркін қозғалып қана қоймай, басқа елдерге де барады. Өзі өмір сүреді, өзіне-өзі қызмет көрсетеді, өзі қала бойынша жүреді, дәлелді лекциялар оқиды, үнемі ізденісте. Өз сайтын жүргізеді (http://dautov.kz), қабылдау жүргізеді және көптеген адамдарға көмектесті. Клиенттерге жиі қайталайтын басты формулалардың бірі: «Ауырғыңыз келмесе, өз-өзіңізді аяуды тоқтатыңыз». Нұржан Дәуітовтың үш жоғары білімі бар. Қазақ экономикалық университетінде менеджерге білім алып, «Қайнар» университетінде психологтың білімін алды,

	ал бүгін Халықаралық бизнес академиясының екінші курсында оқып, бизнес-әкімшілендіру ережелерін зерттеуде.
	Александр Колядин – 2017 жылы Пхенчхан қаласында (Оңтүстік Корея) өткен Паралимпиадалық ойындардың бірінші чемпионы. Александр Колядин, Қазақстан Республикасы Президентінің 2108 жылғы 5 желтоқсандағы Жарлығымен «Құрмет» орденімен марапатталған. 1997 жылы автомобиль апатынан жарақат алған (оң аяғының ампутациясы). Күзетші болып жұмыс істеген, өз шаруашылығын өсірумен айналысқан. 1998-2008 жылдар аралығында ұзақ оңалту және бейімдеу курсынан өтті. Спорттық жаттығуларға 2010 жылдан бастап кірісіп кетті. 2011 жылы аудандық жарыстарда Президенттік көпсайыс бойынша жаттықтырушы Кнышев Василий Васильевич байқап, Қостанай облысының мүгедектер спорты бойынша аға жаттықтырушы Писков Анатолий Александровичке перспективалық спортшыны ұсынады. Спорттық мансабы кезінде шаңғы жарысы бойынша көптеген халықаралық паралимпиадалық жарыстарға қатысты.
	Кайрат Канафин – шаңғы жарысынан ҚР абсолюттік чемпионы. 1 топтағы инвалид өндірістік жарақатты 1997 жылы алды, 3 жылдан кейін спортқа келіп, 2007 жылы шаңғы жарысы бойынша ҚР абсолюттік чемпионы атағын қорғады. Сондай-ақ Қайрат Сочидегі 2014 жылғы Паралимпиада ойындарында Қазақстанның намысын қорғап, Ресейде, Финляндияда, Германияда және Канадада 5 әлемдік кубокқа қатысты.
	Жаныл Балтабаева – туғаннан 2 топтың мүгедегі. Алайда бұл оған шаңғы жарыстарынан ҚР бірнеше дүркін чемпионы болуға, 2014 жылғы Сочидегі Паралимпиадалық ойындарда Қазақстан намысын қорғауға және Канадада, Финляндияда, Германияда, Жапония мен

	Кореяда 8 кубокқа қатысуға кедергі болған жоқ.
	Зульфия Раухатовна Габидуллина – қазақстандық спортшы, жүзу бойынша халықаралық дәрежедегі Қазақстан Республикасының спорт шебері, Қазақстан паралимпиадалық құрамасының капитаны. Габидуллина әлемдегі ең мықты жүзушілердің сегіздігіне бірден бірнеше әлемдік рейтингте кіреді. 1971 жылы, мас мотоциклші оны қағып кетті, нәтижесінде омыртқа жарақаты, бас, қол және аяғы зақымдалды. Жаттыға бастады. 1990 жылдан бері спортпен айналысады.
	Ержан Салимгереев – Азия Параойындарының чемпионы (2018). 9 жасында Ержан достарымен ойнап, электр сымының кернеуіне түсіп, бір аяғынан айырылып қалды. Бірақ өмірдің сынағына берілген жоқ. Керісінше, өзіне де, адамдарға да кемшіліктің толыққанды өмір сүргісі келетін адам үшін ештеңе болмайтынын дәлелдеуге шешім қабылдады. Ержан өзінің 29 жасында көптеген жетістіктерге жетіп қана қоймай, мыңдаған адам үшін үлгі болды. Ол жүзуден халықаралық дәрежедегі спорт шебері, Джакартада өткен Азия Параойындардың (2018) екі дүркін чемпионы атанды. Жүзу бойынша Әлем кубогының иегері.
	Сиязбек Далиев – өзінің спорттық жетістіктерімен Қазақстанды бүкіл әлемге паш етуді жалғастыруда. Ол Дүниежүзілік ойындардың, Әлем кубоктарының чемпионы, Азия ойындары мен олимпиадалардың бірнеше дүркін жүлдегері. Бұл жолы ол Индонезиялық Джакартадағы Параигр алтын медаліне ие болды. 12 жаста ол сыныптастарымен ойнап, ашық трансформаторлық будкаға келіп, жаңбырдан кейін қалған шалшықты басып кетеді. Тоқ соғып, бала екі қолынан иық буындарына дейін айырылады. 28 жасар спортшы үйленген, екі кішкентай баласы

	бар. Ол өмірге оптимистік тұрғыдан қарайды.
	Равиль Мансурбаев – қазақстандық паралимпиадалық спортшы. Индонезияда 2018 Параазия ойындарында Равиль Мансұрбаев ядроны итеруде күміс медаль жеңіп алды. Ол 18 жасында қолынан айырылды. Ер адам жұмыс істейді және екі баланы тәрбиелеуде.
	Руслан Утебалиев – Оралдық 16 жасар спортшы халықаралық арбалы спортшылар мен ампутанттар қауымдастығының бүкіләлемдік ойындарының алтынын жеңіп алды. Қазақстан Паралимпиада құрамасының ең жас спортшысы жүзуден еліміздің абсолюттік чемпионы болып табылады. «Ең бастысы – жеңіске деген ерік-жігер»,- деп санайды жас чемпион. Русланға туған кезде қойылған диагноз – артрогрипоз, аяқ-қолдың деформацияланатын ауруы. Бала ондаған күрделі операциялардан және гипстелген аяқпен айлап оңалтудан өтті.
	Ник Вуйчич – австралиялық мотивациялық оратор, меценат, жазушы және әнші, тетраамелия синдромымен – аяқ-қолдың болмауына әкелетін сирек тұқым қуалайтын аурумен дүниеге келген. Қазір Ник – әлемдегі ең танымал мотивациялық спикерлердің бірі, әйелі мен ұлы бар. Өз өмірімен мыңдаған адамның қалыпты, толыққанды өміріне үміт береді.
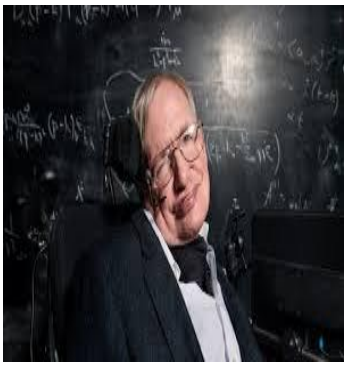	**Стивен Хокинг** – ағылшын физигі-теоретик, космолог, жазушы. Дені сау дүниеге келді, бірақ ерте жаста дәрігерлер одан шарко ауруы немесе бүйірлік амиотрофиялық склероз диагнозын тапты. Ауру тез дамып, көп ұзамай Хокингтің барлық бұлшық еттері парализденді. Ол тек қана мүгедек креслосына тартылып қана қоймай, толығымен салданып, қозғалыс адамның саусақтары мен жеке бұлшық еттерінде ғана сақталды. Сондай-ақ Стивен тамаққа ота жасағаннан кейін сөйлесуге мүмкіндік жоғалтты. Қарым-қатынас үшін ол сөйлеу

	синтезаторын қолданды. Мұның барлығы Хокингке әлемге әйгілі ғалым болуға және планетадағы ең ақылды адамдардың бірі болуға кедергі келтірмеді. Бірақ Хокинг зертханада ғылыми қызметті адамдардан алыста жүргізген жоқ. Ол кітап жазып, ғылымды белсенді насихаттады, дәріс оқыды, сабақ берді. Хокинг екі рет үйленді және балалары болды.
	Людвиг Ван Бетховен – бүкіл әлемге белгілі композитор, 1796 жылы 26 жасында есту қабілетін жоғалтады: ішкі құлақтың қабынуы дамыды. 1802 жылға қарай Бетховен толығымен ауру екендігі жария болды, бірақ сол уақыттан бері танылған композитор өзінің ең танымал шығармаларын жасады. Бетховен «Батырлық симфониясын», «Фиделио» операсын жазды, сонымен қатар «Жиырма сегізінші» соңғысы – «Отыз екінші» фортепианолық сонаттарын, виолончельге арналған екі сонаттар, квартеттер, «Алыстағы сүйікті» вокалдық циклы шығарды. Құлағы естімесе де, Бетховен екі ең монументалды шығармасын жазды – «Салтанатты мессаны» және «Хормен Тоғызыншы симфонияны» жазды.
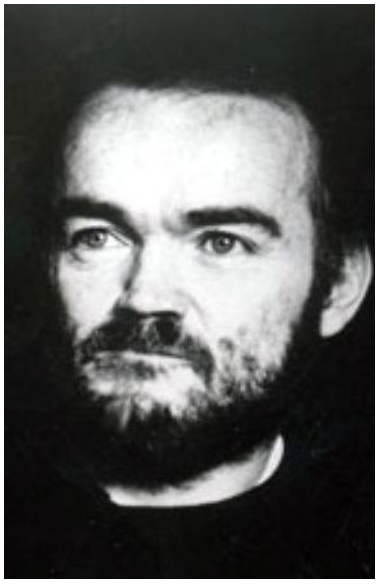	**Кристи Браун** – ирландтық жазушы және суретші, церебралды параличпен туған және бір аяғының саусақтарымен ғана жазуға және сурет салуға мүмкіндігі бар. Дәрігерлер оны болашағы жоқ деп таныды, бала жүре алмады, тіпті қозғала алмады, дамуында артта қалды. Бірақ анасы одан бас тартпады, сәбиді күтті және оны жүруге, сөйлеуге, жазуға, оқуға үйретуге үмітін жоғалтпады. Оның әрекеті терең құрметке лайық – Брауның отбасы өте кедей болды, ал әкесі өзінің түсініктері бойынша, ұлын мүлде қабылдамады. Браун тек сол аяғын ғана басқарды және ол алдымен бор, содан кейін қылқалам, содан кейін қалам мен баспа машинасын игере бастады. Ол оқуды, сөйлеуді және жазуды үйреніп қана қоймай, белгілі суретші және новеллист болды. Оның

	өмірі туралы «Кристи Браун: менің сол аяғым» фильмі түсірілді.
	Мигель Сервантес (1547–1616) – испан жазушысы. Сервантес, ең алдымен, әлемдік әдебиеттің ең ұлы шығармаларының бірі — «Айлакер идальго Дон Кихот Ламанчский» романының авторы ретінде белгілі. 1571 жылы Сервантес флотта әскери қызметте тұрып, Лепантодағы шайқасқа қатысты, онда оған аркебузадан атып, сол қолынан айырылған. Кейінірек ол: «Мені сол қолымнан айырып, Құдай менің оң қолымен күштірек еңбек етуге мәжбүр етті» деп жазды.
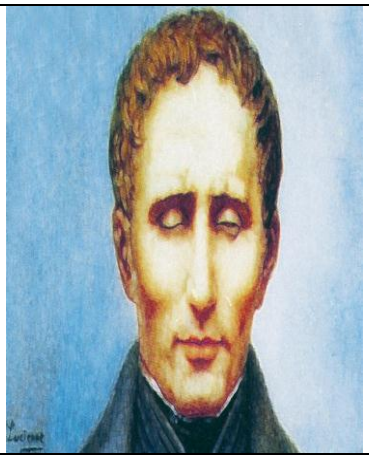	**Луи Брайль** (1809-1852) – француз тифлопедагогы. 3 жасында Брайль көзді пышақпен зақымдады, көздің симпатикалық қабынуы дамып, көзі соқыр болды. Луи Брайль 1829 жылда зағиптарға арнап жасаған бедерлі нүктелі қаріп – Брайль шрифтін бүкіл әлемде қазіргі уақытқа дейін қолданылады. Сол принциптердің негізінде әріптер мен цифрлардан басқа ол жылнама жасап, соқырларға музыкадан сабақ берді.
	Сара Бернар (1844-1923) – француз актрисасы. Театрдың көптеген көрнекті қайраткерлері, мысалы, Константин Станиславский, Бернар өнерін техникалық кемелдіктің үлгісі деп санады. 1914 жылы қайғылы оқиғадан кейін ол аяғын айырылған, бірақ актриса сахнада ойнауды жалғастырды. 1922 жылы Сара Бернар соңғы рет сахнаға шықты. Ол 80 жаста болды, креслода отырып «Камелиясы бар ханымда» ойнады.

	Хелен Келлер (1880-1968) – американдық жазушы, оқытушы және қоғам қайраткері. Бір жарым жаста ауырғаннан кейін көзі көрмей, құлағы естімей, мылқау болып қалады. 1887 жылдан бастап Перкинс институтының жас оқытушысы Энн Салливан онымен жаттыға бастайды. Ұзақ ай бойы қызу жұмыс барысында қыз тілді меңгеріп, ерні мен көмейдің дұрыс қимылдарын меңгеріп, сөйлеуге үйренеді. 1900 жылы Хелен Келлер Рэдклифт колледжіне түсіп, 1904 жылы оны үздік бітірді. Оның ішінде «Мен өмір сүретін әлем», «Хелен Келлер күнделігі» және т.б. бар. Хелен тарихы 1962 жылы экрандалған Гибсонның «Ғажайып жасаған» (1959) атақты пьесасының негізіне кірді.
	Франклин Делано Рузвельт (1882-1945) – 32-ші (1933-1945) АҚШ президенті. 1921 жылы Рузвельт полиомиелитпен ауырады. Көптеген жылдар бойы ауруды жеңу талпынысына қарамастан, Рузвельт сал болып, арбаға таңылады. Ол АҚШ-тың сыртқы саясаты мен дипломатиясының тарихында маңызды қызметтер атқарды, атап айтқанда, Кеңес Одағымен дипломатиялық қатынастарды орнату және қалыпқа келтіру және антигитлерлік коалицияға АҚШ-тың қатысуы секілді оқиғаларда маңызды істер атқарды.
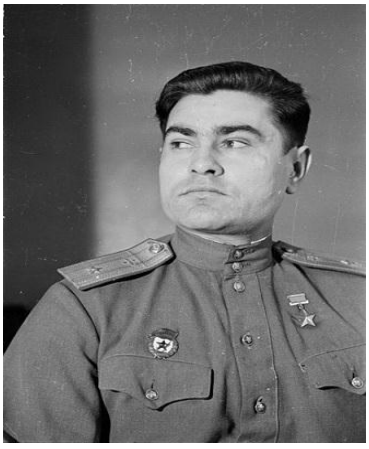	**Алексей Маресьев** (1916-2001) – аты аңызға айналған ұшқыш, Кеңес Одағының Батыры. 1942 жылдың 4 сәуірде «Демян қазандығы» (Новгород облысы) деп аталатын ауданда немістермен шайқаста Алексей Маресьевтің ұшағына шайқаста оқ атылып, сол жерде Алексей ауыр жараланады. Он сегіз тәулік бойы аяғынан жараланған ұшқыш майдан сызығына өтеді. Госпитальда екі аяғын да кескен. Бірақ ол ауруханадан шығып, қайтадан ұшақтың штурвалына отырды. Соғыс кезінде барлығы 86 жауынгерлік ұшу операцияларын орындап, жаудың 11 ұшағын жойды: жараланғанға дейін төрт және

	жараланғаннан кейін жеті. Маресьев Борис «Нағыз адам туралы повесть» повесінің кейіпкерінің прототипі болды.
	Михаил Суворов (1930-1998) – он алты поэтикалық жинақтың авторы. 13 жылда минаның жарылысынан көзінен айырылады. Ақынның көптеген өлеңдеріне әуен жазылды және кеңінен танылды: «Қызыл қалампыр», «Қыздар махаббат туралы ән айтады», «Мұңайма» және т.б. Михаил Суворов зағиптарға арналған жұмысшы жастардың арнайы күндізгі, сырттай мектебінде отыз жылдан астам уақыт сабақ берді. Оған Ресей Федерациясының еңбек сіңірген мұғалімі атағы берілді.
	Рэй Чарльз (1930-2004) – американдық музыкант, аңыз адам, 70-тен астам студиялық альбомдардың авторы, әлемдегі ең танымал соул, джаз және ритм-энд-блюз стиліндегі музыка орындаушыларының бірі. Жеті жасында глаукома себебінен зағип болып қалады. Рэй Чарльз – қазіргі заманның ең атақты зағип музыканты; ол 12 «Грэмми» сыйлығымен марапатталды, рок-н-ролдың, джаздың, кантри және блюздің атақ залдарына, Джорджия штатының атақ залына енген, оның жазбалары АҚШ Конгресінің кітапханасына енгізілді. Фрэнк Синатра Чарльзді «Шоу бизнестегі жалғыз нағыз данышпан» деп атады. 2004 жылы Rolling Stone журналы Рэя Чарльзды «Өлмейтін тізімнің» – барлық уақыттағы 100 ұлы әртістердің 10-шы нөміріне қойды.
	Стиви Уандер (1950) – американдық музыкант, әнші, композитор, мультимәдениетші, аранжировщик және продюсер. Сәби шағында көзінен айырылды. Бала орналастырылған оттегі қорабына тым көп оттегі беріледі. Нәтижесінде көздің торлы қабығының пигментті дегенерациясы және соқырлық диагнозы қойылады. Оны біздің заманымыздың ұлы музыканттарының бірі деп атайды: 22 рет «Грэмми» сыйлығын алды; XX ғасырдың ортасындағы ритм энд

	блюз және соул – «қара» музыканың стильдерін анықтаған шын мәніндегі танымал музыканттардың бірі болды. Уандердің есімі АҚШ-тағы «Рок-н-ролдың атақты залында» және «Композиторлардың атақты залында» мәңгі есте қалды. Өзінің мансабында 30-дан астам альбомды жазды.
	Кристофер Рив (1952-2004) – американдық театр және кино актері, режиссер, сценарист, қоғам қайраткері. 1978 жылы осы аттас американдық фильмде Супермен рөлінің арқасында әлемдік танымалдыққа ие болды. 1995 жылы секірулер кезінде жылқыдан құлап, ауыр жарақат алып, толығымен сал ауруына шалдығады. Содан бері ол өз өмірін оңалту терапиясына арнап, әйелімен бірге сал ауруынан өз бетінше өмір сүру дағдыларына үйрету орталығын ашты. Жарақатына қарамастан, Кристофер Рив соңғы күнге дейін теледидарда, кинода жұмыс істеуді және қоғамдық қызметке қатысуды жалғастырды.
	Марли Матлин (1965) – американдық актриса. Бір жарым жасында есту қабілетін жоғалтқан, осыған қарамастан, жеті жыл бойы балалар театрында ойнай бастады. 21 жылы өзінің дебюттік «Кіші Құдайдың балалары» фильмі үшін «Оскар» алды, «Үздік әйел рөлі үшін» номинациясы бойынша «Оскар» тарихында ең жас тұлға атанды.
	Эрик Вайхенмайер (1968) – әлемдегі тұңғыш альпинист, ол көзі көрмесе де Эверест шыңына жетті. Эрик Вайхенмайер 13 жаста болған кезде көз жанарынан айырылып қалады. Алайда ол оқуды аяқтап, содан кейін өзі орта мектептің мұғалімі, күрес бойынша жаттықтырушы және әлемдік дәрежедегі спортшы болды. Вайхенмайердің саяхаты туралы режиссер Питер Уинтер «Әлемнің шыңына жету» ойын телевизиялық фильмін түсірді. Эвересттен басқа Вайхенмайер әлемдегі ең биік тау шыңдарын, соның ішінде Килиманджаро мен

	Эльбрусты бағындырды.
	Эстер Вергеер (1981) – голландиялық теннисші. Тарихтағы арбадағы ең мықты теннисшілердің бірі болып саналады. Ол тоғыз жастан бастап төсекке таңылған, жұлын-ми отасы нәтижесінде аяғы жансызданып қалады. Эстер Вергеер – Үлкен дулыға турнирлерінің бірнеше дүркін жеңімпазы, жеті дүркін әлем чемпионы, төрт дүркін Олимпиада чемпионы. Сиднейде және Афинада ол өз бетінше де, жұпта да бірінші болды. 2003 жылдың қаңтарынан бастап Вергеер қатарынан 240 жиынтық ұтып, бірде-бір жеңіліске ұшырамады. 2002 және 2008 жылдары «Лауреус» әлемдік спорт академиясы беретін «Мүмкіндігі шектеулі ең үздік спортшы» сыйлығының лауреаты болды.
	Томас Эдисон – ұлы өнертапқыш, ол өз өмірі үшін әрбіріміз күнделікті пайдаланатын 1000-нан астам өнертабыстар ойлап тапты. Ерте жылдары оны дамымаған деп санаған, өйткені ол 12 жасқа дейін оқи алмады. Кейін жігіт құлаққа балалардың ойыншық паровоздарын салғаннан кейін саңырау болғанын мойындайды. Бастапқыда ол фонографты, содан кейін — электр шамын ойлап, бүкіл әлемнің назарын өзіне аудартты. Сонымен қатар оны табу үшін Томасқа 10 000-нан астам әрекет жасау керек болды, оған Томас 10 000 қате емес, оны мақсатқа жақындататын 10 000 мүмкіндіктер деп қарады. Телеграфты да Томас ойлап тапты. Содан кейін ол табысты іскер, табысты бизнесмен болды.
	Горацио Нельсон – ұлы Британдық қолбасшы және ағылшын флотының батыры. Трафальгар мен Нилде қатар шайқасты жеңіп алды. Ең ірі жеңіске Нельсон мүгедектігі бола тұра жетті, оң көзінен айырылды, ал кейінгі шайқаста оң жақ шынтағын жоғалтты, нәтижесінде қолы ампутацияланды.

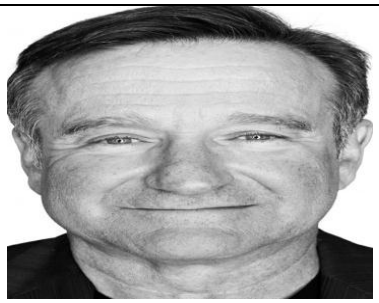	**Робин Уильямс** – американдық актер. «Оскар» және «Алтын глобус» сыйлықтарының иегері. Голливуд жұлдызы назар жетіспеу диагнозымен (СДВГ) ауырды. Ол медициналық бағыттағы фильмдерде ойнауды жақсы көрді.
	Судха Чандран – Үнді актрисасы және биші. Жол апаты салдарынан аяқтары ампутацияланған. Бірқатар фильмдерге түсіп, би шоуларға белсенді қатысады.
	Том Круз — американдық актер, кинорежиссер, продюсер, сценарист. «Алтын глобус» сыйлығының үш дүркін иегері және «Оскар» сыйлығының үш дүркін жеңімпазы. Дислексиямен ауырады.
	Уолт Дисней — американдық суретші-мультипликатор, кинорежиссер, актер, сценарист және продюсер, «The Walt Disney Company» мультимедиялық империясы болған «Walt Disney Productions» компаниясының негізін қалаушы. Танымдық мүмкіндіктері шектеулі болған.
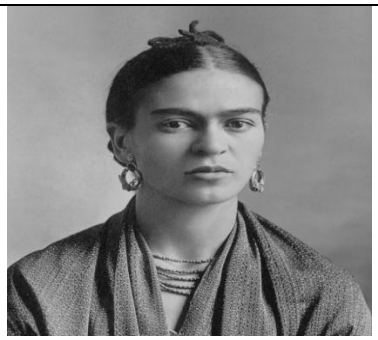	**Фрида Кало де Ривера –** полиомиелитпен ауыратын мексикалық суретші бүкіл әлемге танымал болды. Оның оң аяғы сол жаққа қарағанда жұқа болды, аталған кемшілікті ұзын юбкалардың көмегімен сәтті жасырды. Оның омыртқа жарақаты бар деген жорамал да бар.

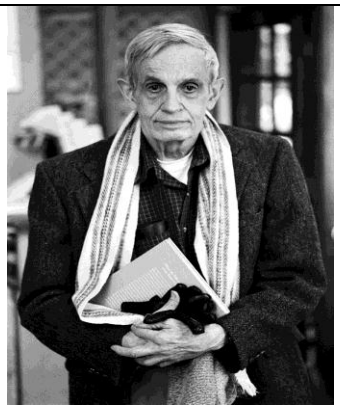	**Джон Форбс Нэш-младший** – Нобель сыйлығының лауреаты, американдық математик, ойын теориясы, дифференциалдық теңдеулер және геометрия саласындағы жаңашыл тұлға. Өмірдің басым бөлігін паранойя мен шизофрения диагнозымен өмір сүрді. Оның өмірбаяны бойынша басты рөлде Рассел Кроу фильм түсірді.
	Марк Инглис – Жаңа Зеландиялық Марк Инглис 2006 жылы, жиырма жыл бұрын екі аяғынан айырылған. Альпинист бірақ Эверест туралы өз арманынан қол үзбеген және тіпті «қарапайым» адамдарға қиын болатын шыңға көтерілуді жүзеге асырды.
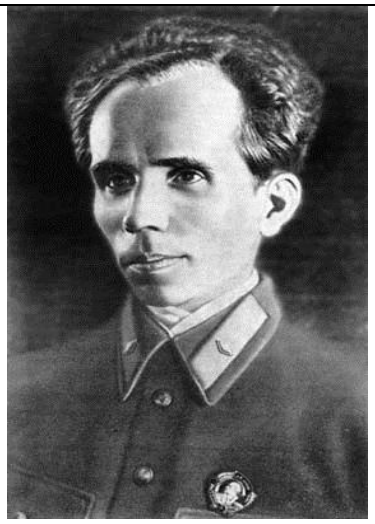	**Николай Островский** – жазушы. Николай Островский көптеген мамандықтарды алмастырды. Бірақ, ең бастысы ол «Құрыш қалай шынықты» романын жазды. Жас кезінде омыртқасы қатайып, жазушы 36 жаста соқыр және сал болады. Кереуеттен тұрмады, бірақ кітап жазуды жалғастырды.
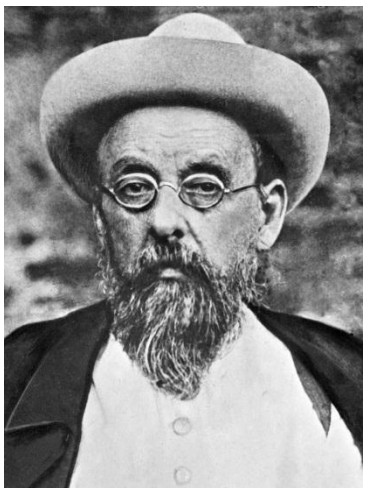	**Константин Эдуардович Циолковский** – ғалым, ғарыш зымыранын жасаушы. «Менің өмірімнің негізгі түрткілері: адамдар үшін пайдалы нәрсе жасау, адамзатты сәл алға жылжыту». Тоғыз жасында, шанада сырғанаудан кейін Костя Циолковскийге суық тиеді. Температурасы көтерілді. Шақырылған дәрігер – қызамықты анықтады. Ол ұзақ уақыт ауырды, бірақ аман қалды. Алайда аурудың салдары ішінара кереңдік болды. Аэроавтика, аэродинамика және астронавтика саласында жұмыс істеген

	орыс ғалымы, зымыранды ойлап табушы және ғарышты зерттеуші, Циолковский ғарышқа ұшуға қабілетті зымыранның үлгісін бірінші болып әзірледі. Бірақ өмірінде оның іске қосылуын көрмеді.
	Ванга – болжаушы, белгілі көзі көрмейтін адамдардың бірі. 12 жасында оның дауылдан көзі көрмей қалады, оны жүздеген метрге лақтырады. Екінші дүниежүзілік соғыс жылдарында Ванга жоғалған адамдардың орналасқан жерін, олардың тірі немесе өлі екенін анықтады, болашақты жеке адамдарға ғана емес, бүкіл партияларға да, тіпті елдерге де болжады.
	Пабло Пинеда – жазушы, «Даун-тыныштық синдромы бар балалардың зұлым жауы» актері. Испандық Пабло Пинеда жоғары білім алған Даун синдромы бар Еуропадағы алғашқы адам. 2009 жылдың наурыз айында Пинеда Кордовта оқу тәжірибесінен өтіп, оқытушы құқығына емтихандарға дайындалды. Жақында экранға басты рөлде Пабло Пинедамен бірге «Мен де» атты көркем фильм шықты. Сан-Себастьяндағы кинофестивальде ол ең үздік ерлер рөлі үшін «Күміс раковинамен» марапатталды.
	Диана Гурцкая – әнші, пианист. Бастапқыда Диана көзі көрмейтін балаларға арналған мектеп-интернат бойынша өзінің отбасы мен сыныптастары үшін ғана ән шырқады. Кішкентай Диана музыка мектебінің оқытушыларын фортепианода ойнай алатынына сендірді және мектепті табысты аяқтады. Оның сезімтал орындау мәнері Тбилиси филармониясының залында нағыз фурор жасады. Бүгінде ол эстрада әншісі.

	Юрий Николаевич Тынянов – орыс кеңес жазушысы, драматург, әдебиеттанушы және сыншы Юрий Тынянов жастайынан жұмыс қабілетін ішінара жоғалтуға алып келген шашыраңқы склерозбен зардап шекті. 1930-шы жылдары прогрессивті ауру оның ғылыми белсенділігін төмендетті және оны теориялықтан тарихи-әдеби арнаға аударды. Осы онжылдықта оның «Пушкин» романы, «Балауыз тұлға» повесі, «Чернигов полкі күтеді», «Кішкентай Витушишников» әңгімелері, Гейнден аудармалардың екі кітабы шығады. Соғыс басында Тынянов мүгедек болған. Бірақ өмірінің соңына дейін ол өзінің соңғы «Пушкин» романының үшінші бөлігіне жұмыс істеп, әңгімелер жазды.
	Алан Маршалл – австралиялық жазушы және публицист. Алты жасында Алан Маршалл оны мүгедек еткен полиомиелитті бастан кешіреді, бұл оның өміріне және әдеби мансабына үлкен әсер етті. 1920-шы жылдары әдеби қызметін бастады. Оның ең танымал кітабы «Мен шалшық арқылы секіре аламын» автобиографиялық трилогиясының бірінші бөлігі болып табылады. Басқа да екі кітап: «Бұл барлық жерде өсетін шөп» және «Жүрегімде». Австралиялық ақын және жазушы Хал Портер 1965 жылы Маршалл туралы жазды: «... өте жақсы әрі батыл адам... Ол күш-жігерді тауып, биік шыңдарға шықты».

Мазмұны

	Кіріспе.....	3
1	Түлектерді жұмысқа орналастыру үшін жалпы білім беретін мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысының рөлі.....	5
2	ЕБҚ бар білім алушыларды табысты кәсібилендірудің әлемдік тәжірибесі.....	17
3	ЕБҚ бар балалардың мамандық таңдауында отбасы, мектеп және жұмыспен қамту мекемелерінің табысты өзара іс-әрекет жолдары.....	66
4	Қорытынды.....	92
5	Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.....	93
6	Қосымша.....	97

Введение

Глобальные проблемы современности оказывают влияние и на развитие казахстанского общества, при этом важным специфическим объектом воздействия указанных проблем оказывается молодое поколение.

В рамках реализации новой глобальной образовательной программы «Образование 2030 или Цели устойчивого развития 4», принятой ЮНЕСКО в 2015 году, Казахстан, как и все страны-участницы, призван «обеспечить всеохватное и справедливое качественное образование и продвижение возможности Обучения на протяжении всей жизни для всех» [1].

В документе акцентирована задача развития у детей и взрослых новых качеств – «навыков XXI века» (21st Century Learning Skills). Чтобы адаптироваться к быстрым переменам и неопределенности, людям нужны навыки, которые позволят быть человеку востребованным и конкурентоспособным. В мире их называют Soft Skills, что обозначает гибкие (или мягкие) навыки. К ним относятся «сквозные (transversal) компетенции», включающие критическое и инновационное мышление, эмоциональный интеллект, межличностные и внутриличностные навыки, глобальную гражданственность, медиа и информационную грамотность и др.

На первый план выходит личность ученика, его готовность к самостоятельной деятельности по сбору, обработке, анализу и организации информации, умение рассуждать, доказывать, принимать решения и доводить их до исполнения.

Однако существующий уровень социально-экономической адаптации к рынку труда выпускников организаций образования, в том числе детей с особыми образовательными потребностями (далее – ООП), не в должной степени отвечает этим потребностям. В связи с этим возникает необходимость рассмотрения вопросов организации профориентационной работы и социализации выпускников с ООП организаций образования в Республике Казахстан.

Изучение вопроса показывает, что в системе образования страны имеют место сложившиеся и объективно существующие социально-педагогические противоречия: между потребностью общества в формировании конкурентоспособного, грамотного специалиста, обладающего высокими личностными качествами гражданина, семьянина, и отсутствием системности в существующей технологии профессиональной педагогической деятельности по социализации личности.

Профессиональная ориентация обучающихся с ООП должна проводиться с целью определения их способности к профессиональному обучению с учетом состояния здоровья, психофизиологических возможностей, психологических особенностей, способностей, интересов и склонностей, оказания содействия в профессиональном самоопределении. Для того, чтобы профессиональное самоопределение учащихся с ООП было успешным, важно развивать у них активное отношение к себе, своим возможностям, осознание необходимости

максимально адекватной оценки учащимися своих психофизиологических особенностей.

Диапазон различий в развитии детей и подростков с ООП чрезвычайно велик: от практически нормально развивающихся, испытывающих временные и относительно легко устранимые трудности до детей с необратимым тяжелым поражением центральной нервной системы; от детей, способных при специальной поддержке на равных обучаться вместе с другими сверстниками до детей, нуждающихся в адаптированной к их возможностям индивидуальной программе образования. Вышеуказанные особенности вызывают затруднения в профориентационной работе с данными группами обучающихся, поскольку сложности возникают уже на этапе подбора методического инструментария для диагностики.

В связи с этим профессиональное ориентирование детей с ООП необходимо осуществлять комплексно, вовлекая в этот процесс различных специалистов и родителей, адаптировать к возможностям подростка с ООП методический инструментарий для определения типологических особенностей личности, выбирающей профессию, корректировать профессиональные планы подростков с ООП в соответствии с их возможностями на протяжении всего периода профориентации.

При этом необходимо проводить психолого-педагогическую работу по воспитанию качеств, необходимых для овладения той или иной профессией. Одним из важных и ответственных направлений профориентационной работы с подростками с ООП является профессиональная психофизиологическая и психологическая диагностика, которая предоставляет объективную информацию об особенностях и возможностях подростка, его профессионально ориентированных интересах и склонностях [2].

Педагог новой формации априори должен работать по – новому, что означает долгосрочно быть включенным в работу с эффективным непрерывным развитием профессионализма и опыта, уметь тщательно планировать последовательные системные действия, быть сосредоточенным на достижении эффективных результатов педагогической деятельности.

В этом аспекте разработанные методические рекомендации являются востребованными и необходимыми для продвижения по пути модернизации образовательной системы и социальных процессов по отношению к обучающимся с ООП.

В методических рекомендациях раскрывается роль профориентационной работы в общеобразовательной школе для трудоустройства выпускников. На основе мирового опыта представлены примеры успешной профилизации обучающихся с ООП, предложены пути эффективного взаимодействия семьи, школы и органов по трудоустройству при выборе профессии детьми с ООП.

1 РОЛЬ ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТЫ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ ДЛЯ ТРУДОУСТРОЙСТВА ВЫПУСКНИКОВ

В настоящее время главным национальным богатством страны провозглашаются высококвалифицированные, обучаемые и гибкие кадры. Перед молодыми людьми ставятся задачи в плане поддержания собственной конкурентоспособности и мобильности в трудоустройстве на протяжении всей жизни.

Успешность профессионального пути, а в конечном итоге – удовлетворенность человека своей жизнью зависит от качественного уровня образования, конструктивного поведения на рынке труда, и в первую очередь, от обоснованного выбора профессии. Важность и необходимость профориентационной работы для каждой конкретной личности в процессе принятия судьбоносного решения подтверждают слова Дейла Карнеги: «В жизни человеку приходится делать, как минимум, два выбора, имеющих влияние на все его дальнейшее существование: выбор спутника жизни и выбор профессии».

В статье «Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда» Лидер нации Н.А. Назарбаев представляет совершенно новую идеологию, в основе которой производительный труд каждого казахстанца рассматривается как решающий национальный фактор социальной модернизации и глобальной конкурентоспособности. Как особое направление Елбасы выделил создание эффективной системы адаптации молодых казахстанцев к самостоятельной жизни и инициативному труду [3].

При этом обозначены задачи о том, что «необходимо развивать механизмы социализации граждан, относящихся к категории социально уязвимого населения. Это, в первую очередь, дети с ООП, члены многодетных семей, лица предпенсионного возраста и т.д. На этот счет необходимо специальное законодательство, например, о социальных рабочих местах» [3].

С точки зрения современного права все люди обладают равными гражданскими, экономическими, социальными и культурными правами. В Республике Казахстан все равны перед законом и судом, никто не может подвергаться какой-либо дискриминации по мотивам происхождения, социального, должностного и имущественного положения, пола, расы, национальности, языка, отношения к религии, убеждений, места жительства или по любым иным обстоятельствам (статья 14) [4].

Кроме общих прав, у детей с ООП есть и специальные права, предназначенные для реализации их интересов. Они являются дополнительной гарантией достойного существования в обществе, и предоставление им таких дополнительных прав абсолютно справедливо, поскольку лица с ООП не всегда находятся в равном положении с остальными людьми. Государство признает, что человек, имеющий трудности в умственном или физическом отношении, должен вести полноценную и достойную жизнь в условиях, которые

обеспечивают его достоинство, способствуют его уверенности в себе и облегчают его активное участие в жизни общества.

В Законе Республики Казахстан «Об образовании» дано следующее определение (статья 1):

- *профессиональная ориентация* – предоставление информации и консультационной помощи обучающемуся в реализации его прав в области образовательных и профессиональных возможностей, свободном и осознанном выборе профессии и места учебы в соответствии с профессиональными интересами, индивидуальными способностями и психофизиологическими особенностями [5].

В соответствии с Законом «О правах ребенка в Республике Казахстан» (п. 1 ст.15): «Каждый ребенок имеет право на образование и ему гарантируется получение бесплатного среднего общего, начального профессионального образования и на конкурсной основе – бесплатного среднего и высшего профессионального образования» [6].

Конвенция «О правах ребенка», принятая единогласно Генеральной Ассамблеей ООН 20 ноября 1989 года, ратифицированная Республикой Казахстан в 1994 году, предусматривает нижеследующие права ребенка, обеспечиваемые государствами-участниками (статья 2): «Государства-участники уважают и обеспечивают все права, предусмотренные настоящей Конвенцией, каждый ребенок, находящийся в пределах их юрисдикции, без какой-либо дискриминации, независимо от расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального, этнического или социального происхождения, имущественного положения, состояния здоровья или рождения ребенка, его родителей или законных опекунов или каких-либо иных обстоятельств» [7].

В Законе Республики Казахстан от 8 августа 2002 года № 345 «О правах ребенка в Республике Казахстан» даны следующие определения (п. 12 ст. 1):

- ребенок-инвалид – ребенок, который в связи с ограничением жизнедеятельности вследствие наличия физических или умственных недостатков нуждается в социальной помощи и защите;

- дети, находящиеся в трудной жизненной ситуации – дети, жизнедеятельность которых нарушена в результате сложившихся обстоятельств и которые не могут преодолеть данные обстоятельства самостоятельно или с помощью семьи [6].

Согласно данному законодательному акту «Все дети имеют равные права независимо от происхождения, расовой и национальной принадлежности, социального и имущественного положения, пола, языка, образования, отношения к религии, места жительства, состояния здоровья и иных обстоятельств, касающихся ребенка и его родителей или других законных представителей» (п. 1 ст. 4) [6].

В статье 16 (п. 1) «Право ребенка на труд» указано: «Каждый ребенок имеет право на свободу труда, свободный выбор рода деятельности и профессии» [6].

Основной идеей инклюзивного образования является равное отношение ко всем детям, но с созданием особых условий для обучающихся с ООП для получения качественного образования. Безусловно, понятие качества образования многоаспектно и полисубъектно. Оно относится не только к обучающимся, отражая удовлетворение их потребностей в индивидуальном развитии, достижении планируемых результатов и определении своего места в обществе, но и к работодателям, государству, обществу, его образовательной системе и академическому сообществу в целом.

Качество образования, в первую очередь, связано с удовлетворением потребности каждого человека в эффективной социализации, то есть в приобретении средств выстраивания личной, профессиональной и общественной деятельности в общественной жизни. Социализация осуществляется в трех основных сферах: деятельность, общение и самосознание. При инклюзивном обучении происходит полноценное и эффективное наполнение этих сфер социализации обучающихся с ООП, в том числе детей с инвалидностью [8, с. 4].

Получение качественного образования является жизненно важным для лиц с ограниченными возможностями, поэтому доступность качественного общего и профессионального образования является одной из основных задач государства.

Одним из основных принципов инклюзивного образования являются равные для всех обучающихся академические требования. В инклюзивной среде у обучающихся с ООП развивается самооценка и уверенность в своих силах, они могут сознательно выбрать направление подготовки, которое в дальнейшем поможет им трудоустроиться на интересующие их специальности.

В данной среде у обучающихся с ООП минимизируются переживания по поводу своих трудностей, и происходит сближение со сверстниками и окружающими людьми. Вместе с тем, внеклассная деятельность в образовательной организации дает для них отличное развитие в социальной сфере [8, с. 4].

Социальная интеграция обучающегося с ООП рассматривается как расширение личностного бытия во времени, многоуровневая идентификация с социальной группой, обществом, культурой; процесс системного включения лица с ООП в социокультурные отношения посредством организации совместной деятельности с целью удовлетворения комплекса потребностей. Сущность социальной интеграции лиц с ООП связана, по мнению ученых, прежде всего с их «включением» в общество, обычные межличностные отношения вследствие расширения прав и возможностей для участия во всех видах и формах социальной жизни [9, с. 5].

В условиях инклюзивного образования необходимо совершенствование условий и механизмов обучения лиц с ООП, поиск и внедрение эффективных средств, педагогических технологий, способствующих развитию адаптивных возможностей, обеспечивающих успешную адаптацию обучающихся в условиях образовательного пространства организации образования.

Внедрение инклюзивного образования представляет собой включение обучающихся с ООП в систему массового образования, которая в действительности оказывается не достаточно подготовленной ни со стороны педагогов, ни с материально-технической стороны, ни с психологической для работы с данным контингентом обучающихся.

Между тем инклюзивное образование направлено на то, чтобы разработать более гибкий подход к обучению для удовлетворения различных потребностей. Различия между учениками необходимо использовать в качестве ресурсов, способствующих педагогическому процессу, а не препятствий, которые необходимо преодолевать [10].

Проблема выбора профессии является одной из самых главных в жизни каждого человека. Завершая обучение на уровне основного или общего среднего образования, выпускники зачастую не могут достаточно точно сформулировать этапы дальнейшего образования, т.е. построить индивидуальный профессиональный маршрут. Это означает, что они не только не готовы уйти из школы в систему профессионального образования, но и не могут определить набор предметов по выбору или элективных курсов. Профориентация нацелена на ориентацию индивида в ту область деятельности, для которой у него обнаружены большие способности.

Профессиональное самоопределение – это осознание человеком уровня развития своих профессиональных способностей, структуры профессиональных мотивов знаний и навыков; осознание соответствия их тем требованиям, которые деятельность предъявляет к человеку; переживание этого соответствия как чувства удовлетворенности выбранной профессией.

Время профессионального самоопределения – это подростковый и ранний юношеский возраст. Характерные для этого периода становление нового уровня развития самопознания, выработка собственного мировоззрения, определение позиций в жизни активизируют процессы профессионального самоопределения. Поэтому очень важно именно в эти годы выявить и по мере возможности развить те способности и «сильные стороны», на основе которых школьнику можно было бы разумно и правильно осуществить выбор профессии, чтобы требования, которые она предъявляет, совпадали с его личностными качествами и индивидуальными возможностями [11, с. 4]

Подготовка к выбору профессии важна еще и потому, что она является неотъемлемой частью всестороннего и гармоничного развития личности, и ее следует рассматривать в единстве и взаимодействии с нравственным, трудовым, интеллектуальным, политическим, эстетическим и физическим совершенствованием личности, то есть со всей системой учебно-воспитательного процесса [12, с. 187].

Роль школы как ведущей организации по формированию всесторонне развитого, готового к трудовой деятельности подрастающего поколения обуславливает определяющую позицию педагогических коллективов в едином многогранном процессе профессиональной ориентации, осуществляемой школой, семьей, всей общественностью. Учитель помогает школьникам

осознать их склонности и способности, направляет развитие их профессиональных интересов, учитывая их особые потребности. Педагог должен уметь в зависимости от педагогической ситуации, от своих собственных возможностей, интересов и способностей школьников подобрать комплекс педагогических средств, методов воздействия на личность, чтобы достичь цели профориентации, реализовать тот широкий круг задач подготовки молодежи к выбору профессии, которые призвана решать школа.

Кроме того, под профориентацией нередко понимают систему мероприятий, помогающих человеку, вступающему в жизнь, научно обоснованно выбрать профессию или систему воспитательной работы в целях развития профессиональной направленности, помощи учащимся в моменты профессионального самоопределения.

Изучая психолого-педагогическое обоснование профориентационной работы, можно прийти к следующим выводам:

- выбор профессии означает активный поиск человеком своего предназначения, которое необходимо рассматривать с точки зрения его интересов, способностей, возможностей и индивидуальных особенностей, а также требований, предъявляемых в той или иной профессиональной сфере;

- необходимо актуализировать процесс самопознания, развивать систему представлений обучающихся, в том числе детей с ООП о себе как об активном субъекте трудовой деятельности;

- важным аспектом профессионального самоопределения является профессиональный интерес, который возникает в результате знакомства с организацией технического и профессионального образования или вуза и носит устойчивый характер, если только этот интерес подкреплен практикой;

- в профориентационной работе следует ориентироваться не столько на конкретный выбор, сколько на формирование у обучающихся готовности к профессиональному самоопределению, планированию и реализации перспектив своего развития;

- большинство людей выбирает не столько профессию, сколько образ жизни, круг общения, где профессия выступает в качестве одного из средств, путей к привлекательному образу жизни.

В настоящее время актуальность профориентации высока как никогда ранее. Многообразие выбора профессий и специализаций, возможностей для образования и обучения, новые экономические условия жизни, появление новых профессий – лишь некоторые причины, побуждающие людей уделять все более пристальное внимание вопросам собственной профессиональной жизни и карьеры. Поэтому несомненна важность адекватного обеспечения этого запроса со стороны психолого-педагогической практики в рамках общеобразовательных организаций, реализующих инклюзивную практику [13].

Таким образом, профессиональная ориентация должна быть направлена на активизацию внутренних психологических ресурсов личности с тем, чтобы, включаясь в профессиональную деятельность, человек мог в полной мере реализовать себя в профессии. В настоящее время необходимо усилить работу

для профессионального самоопределения школьников, совершенствовать ее в соответствии с меняющимися условиями. Школа должна связать систему общего образования с экономической системой, потребности учащихся с нуждами общества, настоящее учащихся с их будущим. В связи с этим профориентация в общеобразовательной организации должна быть направлена на расширение знаний школьников о себе, стимулирование активного процесса самопознания. Необходимо формировать у обучающихся с ООП адекватное представление о ситуации на рынке труда и перспективах профессиональной жизни в условиях рыночной экономики [11, с. 5].

Современный рынок труда сложен и многообразен. С одной стороны, он предлагает большие возможности для реализации индивидуальных качеств и построения профессиональной карьеры, с другой – предъявляет высокие требования к профессиональным и личностным качествам, диктует необходимость активной самореализации. Правильный выбор профессии является основным условием успешной социализации. Разрешение этой проблемы основывается на учете нескольких факторов, при которых необходимо:

- хорошо знать мир профессий и требования, которые предъявляются к человеку, выполняющему ту или иную работу;
- правильно определить свои интересы и склонности, оценить свои возможности, состояние здоровья, способности и соответствие требованиям выбираемой профессии;
- изучить состояние рынка труда, его потребности и региональные особенности;
- исходить из реальных возможностей получения образования и дальнейшего повышения квалификации.

Только обеспечение всех факторов выбора профессии позволяет оптимально найти свое место в профессиональном мире.

Для этого в качестве одной из важнейших методологических основ профориентационной деятельности выступает личностно-деятельностный подход как ведущий принцип психолого-педагогической науки, предусматривающий создание активной образовательной среды и учет своеобразия индивидуальности личности в воспитании и саморазвитии. Именно этот принцип определяет положение ученика в процессе профессиональной ориентации, означает признание его активным субъектом деятельности.

Вопросы ценностных ориентаций школьников с ООП имеют особое значение для эффективной реализации процесса выбора профессии в рамках профориентационной деятельности.

В теоретических положениях профориентации существуют специфические принципы, характеризующие данную деятельность как общественное явление:

- принцип сознательности в выборе профессии выражается в стремлении удовлетворить своим выбором личностные потребности в трудовой деятельности;

- принцип соответствия выбираемой профессии интересам, склонностям, индивидуальным способностям личности и одновременно потребностям общества в кадрах определенной профессии выражает связь личностного и общественного аспектов выбора профессии;

- принцип практичности строится на трудовой подготовке школьников с ООП, предусматривающей хорошую основу трудового воспитания и обучения, поскольку в отрыве от трудовой подготовки профориентация приобретает черты абстрактности, призывности, оторванности от практики, от общих задач трудового и профессионального становления личности;

- систематичность и преемственность в профориентации обеспечивает профориентационная работа, начиная с начальных классов при условии обязательной преемственности этой работы из класса в класс;

- взаимосвязь школы, семьи, предприятий, организаций ТиПО и общественности в профориентации учащихся предусматривает тесный контакт в оказании помощи молодым людям при выборе профессии, при этом предполагается целенаправленность и координация совместной деятельности;

- дифференцированный и индивидуальный подход к учащимся в зависимости от возраста и уровня сформированности их профессиональных интересов, от различий в ценностных ориентациях и жизненных планах, от уровня учебных достижений. Дифференциация учащихся по группам в зависимости от особых потребностей позволяет точнее определять их средства воздействия, которые будучи эффективными в одной группе, могут оказаться неэффективными в другой. Таким образом, дифференциация создает условия для реализации индивидуального подхода;

- оптимальное сочетание групповых и индивидуальных форм профориентационной работы с учащимися с ООП и их родителями, утверждающих необходимость использования разных форм, отхода от традиционно используемых только массовых форм, усиление внимания к индивидуальным формам работы.

Одной из главных целей профориентационной работы в школе становится построение учащимися индивидуального профессионального маршрута. Индивидуальный образовательный маршрут определяется учеными как целенаправленно проектируемая дифференцированная образовательная программа, обеспечивающая учащемуся позиции субъекта выбора, разработки и реализации образовательной программы при осуществлении педагогами педагогической поддержки его самоопределения и самореализации.

Необходимо в связи с этим рассмотреть важность вопроса социализации обучающихся с точки зрения Международной классификации функционирования, ограничений жизнедеятельности и здоровья (далее – МКФ), которая основана на био-психо-социальной модели. Область МКФ охватывает все аспекты здоровья человека и компоненты благополучия, актуальные для здоровья, включая, например, наличие значимых отношений и получение качественного образования.

Она не охватывает обстоятельства, в которых дискриминация или социальная изоляция вызваны исключительно социальными факторами, например, по признаку религии, пола или этнической принадлежности. Тем не менее, она имеет универсальное применение в контексте здоровья и благополучия. МКФ касается не только людей с ограниченными возможностями, она касается всех людей.

МКФ зародилась в 1970 году, когда возникла потребность в определении последствий заболеваний в жизни людей, а не в простом диагностировании самих заболеваний. Преимуществом МКФ является преобразование компонентов здоровья в качестве основы для понимания динамики между проблемами со здоровьем, функционированием и ограничениями жизнедеятельности, и контекстными факторами.

Функционирование и ограничения жизнедеятельности понимаются как результат сложных взаимодействий между биологическими, психологическими и социальными факторами. МКФ предлагает стандартизованный общий язык для изучения динамики этих компонентов и их последствий и является поэтому основой для понимания средств воздействия для улучшения жизненной ситуации людей с ограниченными возможностями.

МКФ описывает ситуации людей, а не самих людей. Функционирование и ограничения жизнедеятельности – обобщающие термины для описания результата взаимодействия между всеми компонентами МКФ. Модель МКФ визуализирует понимание этого взаимодействия. МКФ может использоваться во всех секторах и для всех возрастных групп, но ее необходимо использовать для того, чтобы наделять возможностями людей с ограничениями в развитии (здоровье).

Сегодня ограничение жизнедеятельности больше не концептуализируется как следствие болезни, а понимается как динамическое взаимодействие между состоянием здоровья человека, факторами окружения и личными факторами.

Ограничения жизнедеятельности – это не атрибут индивида, а комплексное сочетание условий, многие из которых сформированы социальным окружением. Следовательно, управление ситуацией требует социальных решений и во многом предполагает коллективную ответственность общества за проведение изменений окружающей среды, необходимых для полноценного участия лиц с ограничениями жизнедеятельности во всех сферах общественной жизни. Поэтому результатом данной позиции или идеологии будут социальные изменения, которые на политическом уровне становятся вопросом прав человека.

МКФ состоит из двух частей, в первой из которых рассматриваются вопросы функционирования и ограничения жизнедеятельности, а вторая часть рассматривает факторы контекста. Основной акцент в классификации делается на функционирование и ограничения жизнедеятельности как компоненты благополучия, связанные со здоровьем. Контекстные факторы представляют внешние (окружение) и внутренние (личностные факторы, которые влияют на функционирование в конкретных жизненных ситуациях).

Компонент МКФ «Функционирование и ограничения жизнедеятельности» организован вокруг систем организма (функции и структуры организма), таких как «умственные функции»/«структуры нервной системы» или «функции органов пищеварения, обмена веществ и эндокринной систем»/структуры, связанные с пищеварением, метаболической или эндокринной системами», а также вокруг сфер жизнедеятельности (деятельность и участие), которые называются «сферами деятельности», например, «обучение и применение знаний», «коммуникации», «мобильность» или «межличностные взаимодействия и отношения». Но как классификация она не определяет, как должна описываться «инвалидность» или как развиваются нарушения. Она просто предоставляет различные концепции и сферы жизнедеятельности, которые могут использоваться для этой цели.

В Международном стандарте классификации образования – МСКО-97 (ISCED-97 International Standard Classification of Education) дано определение лиц с особыми образовательными потребностями, которое было заимствовано странами-членами ОЭСР (OECD): «Особые образовательные потребности лиц определяются необходимостью предоставления дополнительных общественных и/или частных ресурсов для получения образования».

Данный ресурсный подход к определению ООП сводит воедино обучающихся с разнообразным спектром трудностей, возникающих при обучении. Кроме того, ОЭСР, исходя из объективных причин неудач в образовании, разработала категориальную систему, используемую в большинстве стран:

- обучающиеся, трудности которых вызваны исключительно биологическими причинами;
- обучающиеся, которые по неопределенным причинам испытывают трудности при обучении;
- обучающиеся, испытывающие трудности в обучении вследствие отсутствия благоприятных условий среды.

В Международной стандартной классификации образования нового пересмотра (Генеральная конференция, 36-я сессия, Париж, 2011 г.) отмечается, что образование для обучающихся с особыми потребностями направлено на тех, кто по различным причинам требует дополнительной поддержки и применения адаптированных педагогических методов работы с ними для участия в образовательных программах и достижения целей обучения. При этом приводятся следующие возможные причины (но не ограничивающиеся этим списком): физические и умственные недостатки, проблемы поведенческого характера, проблемы развития эмоциональной сферы и проблемы социального характера.

В настоящее время в нашей стране интенсивно развивается инклюзивная образовательная практика. В штат общеобразовательной школы вводятся специалисты психолого-педагогического сопровождения: психологи, логопеды, педагоги-дефектологи, которым для эффективной работы необходимо овладевать командным подходом и технологиями максимальной

индивидуализации сопровождения учащихся с ООП. Следует подчеркнуть, что основная роль в сопровождении ученика, индивидуализации процесса его обучения принадлежит учителю.

Обеспечение индивидуального подхода к обучению, учет особенностей конкретного ребенка, разработка учебной программы и плана на основе тщательно проведенной оценки – непростая задача для учителей и специалистов школы. Все это требует командного подхода, знаний, опыта и тесного взаимодействия учителя и специалистов.

Нормативными правовыми актами закреплена необходимость обеспечения комплексного психолого-педагогического сопровождения обучающегося с ООП. Помимо учителя в команду специалистов, сопровождающих обучающегося с ООП, могут входить следующие специалисты: педагог-психолог, учитель-логопед, специальный педагог, социальный педагог, педагог-ассистент.

Сплоченная команда профессионалов – важное условие для того, чтобы эта работа стала возможной. Команда должна включать не только сотрудников организации образования, но и родителей ребенка.

Необходимо отметить тот факт, что в общеобразовательных школах страны еще не накоплен опыт профориентационной работы для детей с ООП, в связи с этим считаем целесообразным обратиться к опыту специальных школ. В следующих разделах размещены материалы из опыта специальных организаций различных регионов страны.

Кроме этого, опираясь на рекомендации стран ОЭСР, приведем примеры организации профориентационной работы с обучающимися, трудности которых вызваны исключительно биологическими причинами и нуждающимися в поддержке при профессиональном самоопределении.

Таким образом, при организации профориентационной работы с детьми с ООП необходимо учитывать особенности их развития и их особые образовательные потребности.

Психологическими особенностями и особыми образовательными потребностями обучающихся с нарушениями слуха являются:

- в связи со склонностью выбирать для общения представителей своей нозологической группы, общающихся при помощи жестового языка, при осуществлении профориентации желательно включать в нее элементы командной работы, способствующие расширению контактов между учащимися, а также совместную деятельность, объединяющую и стимулирующую общение всех учащихся с ООП;

- тревожность и боязнь неудач, которые порождают психологическую защиту, связанную с их избеганием, могут ограничивать активность и креативность. Исходя из этого, необходимо развивать уверенность в себе и предоставлять возможности для получения опыта успешной деятельности, в т.ч. давать сложные, но посильные задания, поощрять и подбадривать за успехи;

- для преодоления стереотипности мышления и поведения (когда один раз возникший способ решения задач применяется снова и снова, даже если в новых задачах он оказывается нерезультативным) рекомендуется применять в профориентации упражнения и методы, развивающие спонтанность и креативность;

- желание быть «как все», страх перед высказыванием своих идей открыто, поэтому в ходе профориентационной работы необходимо развивать самостоятельность и смелость в социальном взаимодействии, индивидуальность и способности к ее выражению;

- избегание оценок и осуждения окружающими своих планов, особенностей и действий, что может заблокировать их активность в профориентационной деятельности;

- в связи с тем, что обучающимся с нарушением слуха свойственно избегание конфронтации и конфликтов, следует развивать у них навыки уверенного и настойчивого поведения для того, чтобы неконфликтность была достоинством, а не слабохарактерностью, не приводя к подчиненному и пассивному социальному поведению;

- в связи со снижением способности к абстрактному мышлению, в профориентации следует опираться на наглядные и образные материалы, примеры из жизни, конкретные советы и рекомендации, одновременно стремясь к развитию способности мыслить абстрактно и понятийно, а также включая подробный анализ ценностей, мотивов, идеалов, нравственных и моральных категорий, чтобы компенсировать возможный недостаток собственных размышлений учащихся на тему «вечных вопросов», не забывая закладывать на это больше времени, чем при работе с другими группами, так как могут потребоваться более длительные объяснения, приведение примеров и т.п.

Психологическими особенностями и особыми образовательными потребностями детей с нарушениями зрения, которые необходимо учитывать при организации профориентационной работы являются:

- необходимость включать в профориентацию элементы социально-психологической работы, восполняющей недостаток коммуникативных умений и навыков и формирующей коммуникативную компетентность, социальный и эмоциональный интеллект;

- трудности и барьеры в налаживании взаимоотношений и дружбе со зрячими сверстниками (не столько на учебном, сколько на личностном уровне, в сфере увлечений и проведения досуга) могут обусловить ограниченный опыт общения со зрячими сверстниками, недостаточный для разносторонней социализации, поэтому профориентации данной категории обучающихся должно предшествовать или сопутствовать командная деятельность в качестве подготовительной работы и организация совместной деятельности между обучающимися, а также профориентационное наставничество между зрячими и с нарушениями зрения либо слабовидящими учащимися;

- необходимо преодолевать боязнь взаимодействия и подозрительность по отношению к зрячим, ожидание с их стороны негативного к себе отношения.

Во многом такая тревога небезосновательна, поскольку складывается на основе отрицательного опыта, полученного в детстве, когда сверстники могли как-либо обижать ребенка с нарушением зрения, подшучивать над ним, и т.п. Поэтому и преодолевать ее необходимо путем обеспечения возможностей для получения положительного опыта общения со сверстниками:

- необходимо учитывать сложности в восприятии информации, обмене ею, а также в предоставлении информации от собственного лица, причем желательно как можно шире компенсировать затруднения в работе с информацией путем компьютерных технологий;

- желательно включать в профориентационную работу тренинги об особенностях взаимодействия с людьми с ООП, включающие правила поведения с незрячими и слабовидящими людьми: как лучше общаться, здороваться, сопровождать, вместе ходить куда-либо, и т.п.

Психологическими особенностями и особыми образовательными потребностями лиц с нарушениями опорно-двигательного аппарата, которые необходимо учитывать при организации профориентационной работы являются:

- множественность нарушений развития у лиц данной категории (двигательные, речевые, интеллектуальные, личностные нарушения, нарушения зрения, слуха);

- эмоциональная неуравновешенность и подверженность дистрессу, которые необходимо преодолевать путем развития навыков эмоционального самоконтроля и аутотренинга;

- неразвитость коммуникативных способностей и навыков, приводящая к неудачам в общении, и в результате – к избеганию отношений с людьми должна преодолеваться развитием навыков общения и уверенного поведения, разрешения конфликтов, умения строить доверительные и теплые взаимоотношения с окружающими;

- большое число лиц данной категории в результате противоречия между своей социальной невостребованностью и одновременно повышенной потребностью в других людях, обладает неадекватной самооценкой. Это выражается в том, что «Я» лица данной категории идентифицируется не с реальным «Я», а с идеальным «Я», которое оценивается завышено. В результате психологической защиты они ожидают к себе отношения и воспринимают себя так, будто бы они уже стали теми, кем хотели бы быть.

С одной стороны, такой тип личности помогает сохранять высокую мотивацию достижения и социальную активность, не давать проявиться чувству неполноценности, но с другой стороны – может осложнять социализацию, вызывать акцентуации и патологии характера, закреплять социальную инфантильность, эгоизм, зависимость от опеки и неразвитостью творческих способностей и высших духовных чувств. Эти проявления могут и должны корректироваться в условиях профориентационной работы и

психолого-педагогической поддержки путем развития рефлексии, поиска и нахождения реалистичных путей самореализации, развития субъектных качеств личности, включающих самостоятельность, волевую саморегуляцию, ответственность и социальную активность, приближая реальное «Я» к идеальному, а также путем развития нравственных и эстетических чувств, альтруизма, любви к познанию, морально-волевых норм поведения, предоставления адекватной «обратной связи» по результатам профориентационной работы и социально-психологических тренингов. Однако нужно учесть, что в силу продолжительности и мощности психологической защиты, его коррекция обычно имеет невысокую эффективность, поэтому чтобы добиться результатов, ей следует уделять существенное время и внимание.

Для эффективного процесса профориентации необходимо налаживание четкого разноплановового взаимодействия многих организаций. Социальное партнерство в формировании профессиональной карьеры учащегося и сопровождение профессиональной карьеры молодежи включают мероприятия по исследованию профессионально-образовательных потребностей молодежи, организации профессиональной ориентации учащихся общеобразовательных школ и их родителей, разработку и внедрение курсов по планированию профессиональной карьеры в организациях образования всех типов. Такая работа будет иметь успех только при условии её систематичности, взаимосвязи учебной деятельности на уровне образовательных программ и системы взаимодействия различных организаций.

Таким образом, в общеобразовательных организациях в ходе профориентационной работы, включая детей с ООП, решаются следующие задачи:

- оказание помощи школьникам в самопознании, психологическая подготовка учащихся к выбору профессии;
- организация систематической учебной работы по профориентации школьников;
- изучение личности школьника, его профессиональных интересов, намерений, возможностей, способностей;
- ознакомление с содержанием массовых профессий, пропаганда тех из них, которые необходимы региону;
- организация разнообразных видов деятельности, в которых школьники могут осуществить своеобразную «пробу сил»;
- установление и поддержание контактов школы с другими организациями, осуществляющими профориентацию учащихся;
- работа с родителями учащихся по вопросам профессионального самоопределения школьников;
- координация деятельности учителей, работающих в классе, специалистов службы психолого-педагогического сопровождения, педагогов, решающих задачи профориентационной работы с обучающимися [11, с. 20].

2 МИРОВОЙ ОПЫТ УСПЕШНОЙ ПРОФИЛИЗАЦИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ С ООП

Необходимость изучения зарубежного опыта профориентации обусловлена рядом факторов. В первую очередь, это – важность разработки государственной политики в области профориентации и развитие трудового рынка. В данном разделе предлагаем для рассмотрения страны Европы и Азии, США как наиболее развитые экономически. Изучение опыта современной профессиональной ориентации за рубежом показывает, что основными направлениями, реализующими профориентационную деятельность, являются, прежде всего, профинформация, работа профсоветов, комплексные и регулярные групповые и индивидуальные профконсультирования, профподбор и профотбор в ситуациях всего процесса профессионального самоопределения, трудоустройства и социальной, и производственной профадаптации различных групп населения. То есть работает система, все составляющие которой ориентированы на соответствующие возрастные группы трудоспособного населения (прежде всего на молодежь) и способствуют как ориентации на профиль профессиональной подготовки, так и выбору профессии, сферы приложения труда, а также эффективному профессиональному становлению и развитию. Вообще, европейский подход к профориентации обусловлен, прежде всего, ценностями и взглядами жителей стран Европы на права и свободы, в том числе свободу профессионального самоопределения, а координацию и обеспечение функционирования профориентационной деятельности выполняет, в основном, государство [14, с. 34].

В развитых западных странах профориентационная работа с молодежью рассматривается как важнейшая часть социальной и экономической политики государств, что отражено в ряде международных правовых актов, к числу которых относятся Европейская социальная хартия, Конвенция Международной Организации Труда № 142 «О профессиональной ориентации и профессиональной подготовке в области развития людских ресурсов» (Женева, 23.06.1975) и Рекомендация Международной Организации Труда № 150 «О профессиональной ориентации и профессиональной подготовке в области развития людских ресурсов» (Женева, 23.06.1975). Во всех развитых странах профориентация понимается как важнейший инструмент повышения качества рабочей силы, обеспечивающий профессиональную и географическую мобильность, что представляется важнейшим условием эффективности экономики в глобализированном мире.

Профориентация школьников и молодежи в западных странах основана на системной модели. Профориентация и трудоустройство молодежи рассматриваются как составные части единого комплекса, включающего профинформацию, профконсультирование и предоставление рекомендаций, профессиональный отбор и профподбор, первоначальное трудоустройство и последующие меры по адаптации к трудовой деятельности, что в целом обозначается термином «переходные услуги».

По мнению части теоретиков, занимающихся проблемами профориентации, комплексная система «переходных услуг» в идеале должна представлять собой широкий спектр скоординированных последовательных действий в отношении молодежи при переходе от учебы в общеобразовательной школе в профшколу и затем – к профессиональной деятельности. Система образования в целом должна тесно сотрудничать с органами труда и занятости и участвовать во всех этапах деятельности «переходных служб».

Анализ зарубежных источников свидетельствует о том, что система профориентации в развитых странах не имеет четко выраженного единого подхода. Несомненно, существуют исторические традиции в организации профориентационной работы. Но все же в разных странах ищут ответы на одни и те же вопросы:

- является ли профориентация – в организационном разрезе – функцией общего и профессионального образования или функцией органов содействия занятости?

- необходимы ли специальные учреждения для профориентации молодежи и каков их правовой статус?

- являются ли специалисты по профориентации педагогами, психологами или это специалисты особого рода?

Аргументы в пользу развития профориентации в системе общего образования основываются, в частности, на том, что профориентационная работа имеет общеобразовательную природу, поэтому в школе легче наладить сотрудничество учителей с другими специалистами – школьными психологами, медиками, социальными педагогами, которые находятся внутри образовательной системы, а также со специалистами других государственных и общественных организаций, а также бизнес-структур.

Наряду с этим распространена и точка зрения, что главная ответственность за проведение профориентационной работы не обязательно должна возлагаться на систему школьного образования. В частности, доказали свою эффективность специальные агентства типа центров профориентации и трудоустройства молодежи. Это оказывается важным, поскольку школы не заботятся о том, что происходит с учениками после завершения школьного образования [15, с. 360].

Европейским лидером в области профориентации по праву можно считать **Францию**, где уже многие десятилетия успешно работает профориентационная система, организованная на государственном уровне. Начинается профориентирование с помощи школьникам выбрать вид будущей трудовой деятельности, ориентируясь на состояние рынка труда и, возможно, с учетом позиции их семей, но обязательно в соответствии личности и требований профессии. Профориентационная помощь и участие во Франции предназначается не только для школьников, но и для взрослых [14, с. 35].

Следует учитывать и то, что Франция – одна из немногих стран Европы, где на государственном уровне создана система профориентации школьников, основными компонентами которой являются учебная ориентация

(осуществляющая селекцию по типам учебных заведений) и профессиональная ориентация [16, с. 321].

Профессиональная ориентация учащихся во Франции развивалась поэтапно с 20-х годов XX века и прошла в своем развитии три исторические модели:

- идеалистическая механистическая модель (20 - 50-е годы XX века);
- технократическая модель (60 - 80-е годы XX века);
- воспитательная модель (с начала 90-х годов XX века).

В основе идеалистической механистической модели профессиональной ориентации учащихся лежала диагностическая концепция, согласно которой профориентация воспринималась как установление наилучшего (идеального) соответствия между требованиями профессии и личностными характеристиками учащегося, полученными в ходе тестовой диагностики. Профессиональная ориентация осуществлялась специалистами созданных бюро профориентации только для выпускников школ в период поиска ими работы. Данная модель профориентации ставила своей целью, с одной стороны, защитить подростка от последствий неправильного выбора профессии (неудовлетворенность своей работой, низкая производительность труда, производственный травматизм, связанный с медицинскими противопоказаниями, и т.д.), а с другой – обеспечить потребности экономики в квалифицированных рабочих кадрах и сельских ремесленниках. В результате такого подхода к профориентации в 40-50-х годах XX века во Франции появились частные профориентационные бюро, которые обучали клиентов «правильно» отвечать на вопросы тестов для более выгодного представления кандидата перед работодателем.

Технократическая модель профессиональной ориентации учащихся была направлена не на выбор конкретной профессии, а на подготовку к этому выбору, которая осуществлялась на протяжении всего периода обучения в школе. Образовательные реформы 60-х годов XX века поставили взаимодействие профессиональной и учебной профориентации в центр образовательной системы Франции. Для технократической модели характерно жесткое управление в организации и осуществлении профессиональной ориентации со стороны учебного заведения, невозможность влияния со стороны учащихся и их родителей на профессиональную дифференциацию учеников, которая выстраивалась исходя из государственных кадровых нужд.

Появление воспитательной модели профориентации учащихся связано с переходом от индустриального к информационному обществу, который привел к возникновению многих инновационных процессов на рынке труда, но в то же время был отягощен длительным экономическим кризисом, обострившим проблему безработицы. Новая экономическая модель организации труда требовала высокопрофессиональных работников, инициативных, мобильных, готовых приобретать новые знания. Поэтому основным содержанием профориентации становится непрерывное сопровождение учащегося в его самостоятельном личностном становлении, в определении своего будущего, в

том числе и профессионального. При этом сопровождение не завершается выходом из школы, а продолжается до момента трудоустройства выпускника и его интеграции в мир труда. Для данной профориентационной модели характерно применение технологий педагогического и психологического сопровождения с учетом личностных особенностей и возможностей учащихся, направленных на развитие у них способностей к адаптации, мобильности, креативности.

Таким образом, профессиональная ориентация учащихся во Франции постепенно интегрировалась в систему образования и переориентировалась с удовлетворения кадровых нужд государства на удовлетворение профессиональных интересов и потребностей самих учащихся [17, с. 35].

В настоящее время во Франции действует параллельная структура трех национальных агентств, занимающихся вопросами профориентации: Национальное бюро по образовательной и профессиональной информации, Центры профессиональной информации и ориентации, Национальное агентство занятости. Координирует работу вышеназванных агентств Комитет из представителей министерств образования и труда.

Национальное бюро по образовательной и профессиональной информации действует под руководством Министерства национального образования Франции. Оно, в частности, разрабатывает методические рекомендации, пособия по образовательной и профессиональной информации, профориентированию и профтехподготовке; осуществляет общую методическую работу и координацию в данной области по всей стране; готовит аналитические обзоры; организует исследования по совершенствованию информации о профессиях и способствует их проведению. На основе статистических данных Национальное бюро по образовательной и профессиональной информации составляет прогнозы о будущих потребностях в кадрах профконсультантов. В составе Национального бюро по образовательной и профессиональной информации находятся региональные бюро и местные отделения, в функции которых входят сбор и распространение информации о профессиях и карьере на местном уровне.

Национальное бюро по образовательной и профессиональной информации выпускает информационные бюллетени (шесть номеров в год) и рассылает их в центры информации и ориентации. Для выпускников колледжей и лицеев печатаются ежегодные информационные справочники; издаются брошюры, содержащие советы по выбору дальнейшего профессионального пути для тех, кто не выдержал выпускных экзаменов за среднюю школу; брошюры с рекомендациями для студентов; создаются фильмы, посвященные проблемам профориентации; печатаются результаты анкетирования учащихся с целью выявления наиболее популярных у молодежи профессий.

Среди печатной продукции по профориентации особое внимание вызывает специализированный журнал – «L'orientation scolaire et professionnelle». Он выходит один раз в три месяца. В журнале представлены три раздела: вопросы

теории и практики профориентации, обзор примечательных событий в данной области (съезды, конференции, выступления), аннотации новых книг.

Профориентационной работой в школах непосредственно занимаются Центры профессиональной информации и ориентации, находящиеся в подчинении Министерства национального образования Франции. Штат такого Центра состоит из директора, технического персонала, советников, психологов и врачей. Центральными фигурами являются советники: они консультируют учащихся и их родителей по вопросам выбора направления дальнейшего обучения или места работы подростков. При этих центрах действуют советы ориентации, в которые входят руководство центра, а также администрации всех учебных заведений департамента (кроме начальных), преподаватели школы и представители родителей учащихся. Они чаще всего утверждают решения классных советов, после чего те обретают практически директивный характер.

Наряду с профориентационной работой со школьниками центры проводят большую работу по организации подачи информации о содержании профессий и их требований к человеку. Поскольку выбор ученика в значительной степени зависит от качества информации, которой он располагает и которая позволяет ему к окончанию школы принимать обдуманное решение, большое внимание уделяется развитию информационных служб.

Советники Центров профессиональной информации и ориентации координируют профориентационную работу в школах, разрабатывают школьные программы по профориентации учащихся, руководят работой школьных учителей и организаций родителей, участвуют в профориентационных мероприятиях. В Центрах профессиональной информации и ориентации проводится основная работа по профконсультированию, профдиагностике на основе использования психологических тестов и специальной аппаратуры для определения психологических характеристик учащихся. Итогом профориентационной работы в школе является свидетельство по профориентации для выпускников.

Центры профессиональной информации и ориентации наделены большими правами, имеют возможность влиять на профессиональный выбор молодежи в соответствии с требованиями рынка труда, привлекая ее в те отрасли, которые нуждаются в кадрах.

Существенное внимание в стране уделяется подготовке специалистов по профориентации, которая проводится в четырех институтах: Парижском институте исследований в области труда и профессиональной ориентации; Марсельском институте биометрии человека и профессиональной ориентации; Институте психологических и психолого-социальных исследований в г. Бордо и Региональном институте профориентации в г. Лилле [15, с. 362].

Основной упор в системе современной французской профориентации сделан на информационную составляющую. К примеру, Национальное Бюро по Образованию и Карьерной Информации ONISEP в основном разрабатывает и распространяет документацию и информацию о профессиях и направлениях образования, рынках труда и занятости, профессиональных учебных заведениях

и правилах поступления в них и пр. (ONISEP, 2016). Информационные центры по профориентации посредством взаимодействия с различными общественными организациями (ассоциацией родителей, биржей труда, центрами профессиональной подготовки) имеют возможность влиять на профессиональный выбор молодежи в соответствии с требованиями рынка труда, привлекая выпускников школ в отрасли, остро нуждающиеся в квалифицированных кадрах. Профессиональная ориентация также осуществляется через процедуру проведения собеседования представителей данного учебного заведения с родителями и учащимися. Педагогическая направленность является основополагающей характерной чертой существующей модели профориентации, где способность делать выбор, включая умение учитывать объективные и субъективные факторы, может обеспечить молодым людям самостоятельность в экономической, социальной и личной жизни [18, с. 11].

Трудовое и профессиональное ориентирование лиц с инвалидностью во Франции законодательно реализуется наравне с правами других граждан. Семь законов о трудоустройстве инвалидов позволяют полностью реализовать права инвалидов на профессиональную подготовку, на трудоустройство и содействие в самозанятости. В специальных центрах проводится профориентационная работа с инвалидами, направленная в результате на их профессиональную реабилитацию и трудоустройство.

Помощь инвалидам осуществляется не только на уровне государства, но различными министерствами регионов, департаментами, коммунами и ассоциациями. Во Франции по инициативе Франсуа Миттерана в период его президентства создано и эффективно работает специальное министерство, занимающееся проблемами людей с тяжкой жизненной судьбой. Вообще, все службы и ассоциации оказывают помощь инвалидам (их во Франции тысячи), как правило, бесплатно. Так, Национальный центр заочного обучения инвалидов организует бесплатные профессиональные курсы.

Система образования, профессиональной подготовки и трудоустройства инвалидов во Франции начала работать еще в 1882 году, когда был принят Закон об обязательном среднем образовании, в котором также указывалось, что дети с различными недостатками в зависимости от способностей должны учиться или в специальной школе, или в обычной. Современной же организацией профориентации инвалидов занимаются специальные комиссии, решающие вопрос о возможности получения образования и профессии.

К тому же, необходимо отметить, что вся описанная система и логика работы во Франции успешна и ввиду того, что на протяжении многих лет идет серьезная подготовка специалистов по профориентации, которая проводится во многих университетах и специальных институтах, как в Париже, так и в других городах [14, с. 35].

В специальном законодательстве Франции предусмотрено право инвалидов на переобучение и профессиональную подготовку, а также на обязательное трудоустройство на квотированные рабочие места. При этом для

них должно выделяться примерно 6% рабочих мест. Например, предприятия со штатом сотрудников более 20 человек обязаны принимать инвалидов на работу в счет установленной квоты. Государство стимулирует работодателей, заключивших трудовой контракт с инвалидом на срок не менее 12 месяцев, – такому работодателю выплачивается премия в размере 1600 евро. Кроме того, государство оказывает инвалидам содействие в самозанятости [19].

Во Франции инвалиды могут принимать участие как в общих программах для людей, долгое время находящихся без работы, так и в обучающих курсах специализированных институтов. Действуют две программы профессионального обучения на рабочем месте: Центр подготовки работников (ЦПР) или Центр подготовки специалистов (ЦПС). Деятельность этих организаций, направленная на поддержку инвалидов, софинансируется со стороны Ассоциации по управлению Фондом социализации инвалидов. Лишь несколько организаций во Франции целенаправленно выводят инвалидов на открытый рынок труда, используя метод поддерживающей занятости. Одна из организаций – Сервис Плюс из Paysdu Montbeliard в 2006 г. смогла трудоустроить 112 человек (в регионе 194,5 тыс. жителей). Организация финансируется несколькими донорскими институтами (Планы департаментов по вовлечению инвалидов, AGEFIPH), а также получает средства в рамках Европейской инициативы «Равные» (Equal).

Организация деятельности по социальной защите и реабилитации инвалидов возложена на Министерство здравоохранения и социального обеспечения [20, с. 101].

В **Великобритании** накоплен многолетний опыт рационального использования трудовых ресурсов, начало которому было положено в 1909 году, когда правительство приняло меры по сокращению экономических потерь от неэффективной организации трудоустройства населения в стране и созданию специальных бюро по трудоустройству подростков в рамках государственных бирж труда. Одновременно по инициативе Министерства образования при биржах труда создавались службы профориентации для общеобразовательных школ.

Причем школьная служба профориентации оказывала помощь не только учащимся школы, но и ее выпускникам после окончания школьного обучения вплоть до их реального трудоустройства, поскольку бюро по трудоустройству молодежи при биржах труда помогали в выборе профессии, только начиная с 19 лет.

Попытка правительства объединить школьную службу профориентации с системой обеспечения занятости для взрослых в 60-е годы прошлого столетия вызвала отрицательную реакцию педагогов и специалистов в области профориентации. В результате в 1973 году вышел специальный закон о службах профориентации для учащихся, в котором указывалось на необходимость их профориентационного сопровождения на всех этапах обучения и обязательную организацию профориентационной работы не только в каждой школе, но и в колледжах и вузах [21].

Основными государственными органами, осуществляющими общее руководство профориентационной работой в Великобритании, являются Министерство образования и науки, а также Министерство по вопросам занятости, имеющие разветвленную сеть местных агентств, центров и бюро. Как видно, здесь задача профориентации молодежи вполне осознается как межведомственная [15, с. 366].

В основу организации британского профессионального образования и школьной профориентации был положен Закон о производственном обучении (Industrial Training Act), принятый в 1964 г. Он стал начальным этапом «прямого» участия государства в вопросах профессиональной подготовки и значительно укрепил позиции государственных центров профессиональной подготовки, необходимость существования которых в начале 1960-х гг. ставилась под сомнение.

Принятый в мае 1988 г. закон о занятости придал официальный статус Комиссии по профессиональной подготовке и Комиссии по трудовым ресурсам, которые стали национальными органами управления профессиональным образованием и профессиональной ориентацией. Комиссии играют основную роль в определении правительственной политики по подготовке рабочей силы, отвечающей квалификационным требованиям нынешнего и будущего производства. Основной задачей Комиссии является разработка мероприятий по улучшению британской системы профессионального образования в целях повышения соответствия подготовки кадров условиям занятости на рынке труда.

В системе управления программами и проектами профессиональной ориентации в Великобритании можно выделить такие уровни:

- Департамент образования и науки и Министерство занятости (высший уровень);
- Комиссия по профессиональной подготовке, Комиссия по трудовым ресурсам, Служба профессиональной карьеры и ее подразделение Служба профессиональной карьеры молодежи (второй уровень);
- колледжи, профессиональные школы, центры профессиональной подготовки и т.д. (третий уровень).

Основным подразделением в составе Министерства занятости, отвечающим за профориентацию, является Служба профессиональной карьеры. Она представлена по всей стране широко разветвленной сетью бюро на региональном и местном уровнях. Местные органы этой службы несут ответственность за профориентационную работу, услуги и трудоустройство учеников и молодежи, только начинающей свою трудовую жизнь. Они активно участвуют в наборе молодежи для обучения, 97% выпускников школ проходят этот канал набора на работу.

На национальном уровне создан Центральный Национальный консультационный совет по профессиональной карьере, состоящий из работников сферы образования, предпринимателей, представителей профсоюзов, научных работников. В функции Совета входят анализ

деятельности служб профориентации и найма молодежи по всей стране, публикация материалов с рекомендациями по совершенствованию этой деятельности. На местном уровне действуют отраслевые советы (TECs), состоящие из предпринимателей, специалистов, назначаемых министром образования и профсоюзов. Эти советы готовят рекомендации по поводу содержания и длительности учебных программ для различных профессий и приоритетов профориентационной работы.

Для лучшей координации профориентационной работы при Министерстве занятости действует Комиссия по трудовым ресурсам, в функции которой входят подготовка и проведение профориентационных мероприятий по выбору профессии, получению соответствующей специальности, трудоустройству и сохранению работы в соответствии со способностями и возрастом.

Практическую работу по профориентации учащихся в Великобритании проводят сотрудники Службы профессиональной карьеры – профконсультанты и учителя.

Персональные досье по профориентации и профконсультации, составляемые в выпускных классах школы, служат основанием для профессиональных рекомендаций. Профконсультанты определяют также перечень профессий, наиболее подходящих каждому выпускнику в соответствии с его личностными особенностями [15, с. 362].

В Великобритании учащиеся имеют право начинать профессиональное обучение в возрасте 14 лет. Поскольку такое обучение проводится не только в профессиональных колледжах, но и в объединенных школах, центрах профессиональной подготовки на производстве и центрах занятости, получить соответствующую подготовку могут и те, кто решил продолжать общее академическое образование. Предполагается, что окончивший профессиональный курс должен уметь выполнять работу на втором уровне профессиональной компетентности, то есть «самостоятельно и ответственно» [22, с. 443].

Повышению самостоятельности учащихся при принятии решений о выборе профессии уделяется основное внимание в профориентационной работе в школах Великобритании. Усилия профсоветников в школе направлены на организацию занятий по профессиональному просвещению учащихся, проведение ознакомительных экскурсий на предприятия, выявление преобладающих интересов и склонностей учащихся, развитие коммуникативных умений в процессе тренинговых занятий, оказание содействия в трудоустройстве учащихся, проведение индивидуальных занятий по уточнению профессиональных планов учащихся, выявление позиции родителей относительно дальнейшего профессионального пути их ребенка, а также на оказание помощи в принятии учащимися самостоятельных решений о будущей профессии.

Главная отличительная особенность британской системы профориентации – совмещение профориентации с помощью по трудоустройству.

Британская система профориентации во многом зависит от местных органов образования, и ее финансирование определяется бюджетом каждой школы. Чем выше школьный бюджет, тем больше профсоветников могут быть приняты в штат. Обучение длится 12 лет, и на каждом возрастном этапе должны работать профсоветники. Дифференциация учащихся в процессе обучения в различных типах школ предполагает разную образовательную ориентацию. Средняя школа имеет несколько профилей обучения: грамматический, современный, технический, объединенный. Учебные заведения разных профилей обучения значительно отличаются друг от друга по учебным планам, квалификации преподавателей, учебному оборудованию, а также по предоставляемым возможностям социального и профессионального продвижения выпускников. Например, окончание грамматической школы в наибольшей степени открывает возможность поступления в университет.

В учебное расписание начальной школы включены специальные занятия, сфокусированные на личности ученика, которые проходят в форме индивидуальных и групповых бесед. На этих занятиях профсоветники обсуждают с учащимися их учебные достижения, интересы, внеклассные увлечения, планы дальнейшей учебы. Педагоги предоставляют информацию о склонности учащихся к той или иной области знаний. Профориентационные планы школьников обсуждаются специалистами и с их родителями. В итоге такой работы ученик принимает решение о выборе типа средней школы.

В средней школе, помимо дальнейшего личностного развития учащихся, все большее значение придается приобретению ими практического опыта в той или иной профессии. В учебный процесс вводятся различные имитационные программы с использованием активных форм и методов обучения. Имитационное моделирование различных трудовых операций осуществляется с помощью ролевых игр, разработанных с учетом специфики британского рынка труда и воспроизводящих различные социальные и трудовые ситуации (планирование трудового дня, выработку стиля трудовой деятельности, поведение в ситуации потери работы, определение баланса между семейной и трудовой жизнью и т.д.). Обязательной составляющей учебного процесса в средней британской школе является трудовая практика [21].

Профессиональная ориентация детей-инвалидов и лиц с ООП заложена в целом в политике инклюзивного образования Великобритании. В настоящее время в центре этой политики разработанный министерством образования документ «Каждый ребенок важен» (Every Child Matters – ECM). Основными концептами этой программы являются самоактуализация и экономическое благополучие личности, социализация и реализация своего личностного потенциала. Представляет интерес и важность также документ, регулирующий межведомственное взаимодействие при проведении обследования состояния и возможностей детей: «Убрать барьеры на пути к успешной учебе» (Removing Barriers to Achievement. The Government’s Strategy for SEN). В целом профориентационная деятельность в Великобритании направлена на

осознанность профессионального выбора в контексте требований рынка труда [23, с. 16].

По отношению к людям с инвалидностью здесь, в основном, развиваются антидискриминационные меры, направленные на создание инвалидам равных условий и прав с другими гражданами. У работодателей (кроме государственных структур, выступающих в роли «образцового» работодателя, обязанных трудоустраивать в первую очередь людей с инвалидностью, а также компаний, получающих средства из государственного бюджета) нет обязательств трудоустраивать инвалидов. Но существует запрет дискриминировать людей с инвалидностью при приёме на работу и дальнейших трудовых отношениях. Эти правовые акты запрещают работодателям отказывать людям в приёме на работу, руководствуясь своими предубеждениями и отличительными особенностями соискателей, такими как пол, национальность, цвет кожи, конфессиональная принадлежность, сексуальная ориентация и наличие инвалидности. Это означает определённые процессуальные ограничения для работодателя, например при проведении собеседования не могут задаваться специфичные вопросы в отношении здоровья соискателя, если подобные вопросы не будут задаваться другим претендентам. Также нельзя создавать дополнительные требования к вакансии, которые сознательно ущемляют возможности людей с инвалидностью по сравнению с другими гражданами, если только это не является необходимым компонентом служебных обязанностей (например, наличие водительских прав или умение быстро передвигаться по городу на общественном транспорте). Ну и, конечно, при проведении собеседования должны обеспечиваться равные возможности для доступа ко всем материалам и элементам общения с работодателем (приглашение сурдопереводчика, перевод материалов на язык Брайля и т.д.).

В целом, такие меры, как антидискриминационное законодательство в отношении инвалидов, доказали свою эффективность. Но необходимо учитывать, что эти меры могут действовать только в условиях развитой экономической, правовой и судебной системы, когда соответствующие государственные, общественные структуры и граждане имеют возможность контролировать выполнение законов. В случае нарушения законов должна быть возможность обжаловать сложившиеся спорные ситуации в административном (в специально созданных комиссиях) и судебном порядке.

Молодые люди с ООП заканчивают колледжи, университеты, получают работу. В стране очень развита система волонтерства – работа по душе, по свободному графику, без денежного вознаграждения. Пенсионеры и инвалиды идут в волонтеры, чтобы чувствовать себя в гуще общественной жизни, а школьники и студенты – чтобы приобрести опыт и уверенность.

Занимаются трудоустройством людей с инвалидностью либо *специальные комиссии при социальных службах* (например, JobCentrePlus), либо *государственное агентство по трудоустройству*. После составления подробной личной карты кандидата с учетом текущего состояния здоровья и

психики, для каждого подбираются возможные варианты работы. При этом людям с инвалидностью *выделяются специальные пособия* для оплаты услуг спецтранспорта и оборудования рабочего места, а работодатели *получают государственные денежные средства* для приобретения необходимой техники, такой, как инвалидные коляски, специальные лифты и так далее.

Непосредственно с процессом предоставления субсидированной занятости связана и программа Workstep, созданная для предоставления работы людям с комплексной инвалидностью, которые впоследствии могут принять участие в неподдерживаемой занятости.

Также предусмотрена организация предприятий со щадящим режимом труда для инвалидов, на которых они осваивают новые профессии и переходят затем на обычные предприятия. Для инвалидов-колясочников могут быть созданы условия обучения и трудоустройства на дому. Узаконено квотирование и резервирование рабочих мест для инвалидов. При заключении договора о трудоустройстве необходимо предусмотреть, чтобы инвалид не оказался в невыгодном положении по сравнению с лицами, не имеющими инвалидности.

В соответствии с законодательными актами о людях с ограниченными возможностями здоровья 1944-1958 годов, департамент труда регламентирует оборудование рабочих мест для инвалидов по зрению и предоставление им специальных технических приспособлений. Контроль осуществляет Министерство здравоохранения и социального обеспечения государства. Службой профессиональной реабилитации инвалидов непосредственно руководит агентство по трудоустройству [24].

Employers' Forum on Disability (EFD) – поддержка работодателей, нанимающих людей с инвалидностью. Другая общественная организация людей с инвалидностью Англии – Employers' Forum on Disability (EFD) – специализируется на консультировании работодателей, планирующих нанимать или уже принявших в штат людей с инвалидностью. Миссией организации является «облегчение процесса найма и работы с инвалидами». При этом предлагается комплексное решение проблемы трудоустройства людей с инвалидностью, состоящее из десяти базовых направлений:

- обеспечение равных возможностей для сотрудников с ограниченными возможностями;
- тренинговые программы по адаптации персонала к работе с людьми с ограниченными возможностями;
- подготовка рабочего места;
- найм (компания не оказывает услуги найма, но проводит консультации работодателей по изменению требований и необходимых документов для поиска и трудоустройства людей с ограниченными возможностями);
- обеспечение равных возможностей для карьерного роста;
- удержание и переквалификация (удержание сотрудников, получивших инвалидность, предоставление им приемлемой должности с учетом полученных ограничений);
- обучение и развитие людей с ограниченными возможностями;

- роль людей с инвалидностью в обществе (образовательное направление, помогающее работодателю лучше понять роль, которую играют люди с инвалидностью в обществе);

- включение людей с инвалидностью в разработку специализированных программ;

- мониторинг реализации программ, соблюдения прав людей с ограниченными возможностями.

Услуги организации направлены не столько на точечное решение проблем трудоустройства людей с ограниченными физическими возможностями, сколько на долгосрочный найм людей с той или иной инвалидностью. Организация не финансируется государством напрямую, однако ей предоставляется заметная информационная поддержка. В целом EFD является хорошим примером того, как можно реализовать программу помощи работодателям по работе с людьми с инвалидностью [25, с. 46].

В Великобритании законодательство об инвалидах существует с 1944 года. Акт о дискриминации инвалидов возлагает на общество серьезные обязанности по отношению к людям с ограничениями в здоровье. Так, обязанности работодателя состоят в создании благоприятных условий по приему на работу, адаптированию рабочего места инвалида, обучению и повышению уровня профессиональной квалификации, продвижению по службе. При заключении договора о трудоустройстве необходимо предусмотреть, чтобы инвалид не оказался в невыгодном положении по сравнению с лицами, не имеющими инвалидности.

Государственные службы и коммерческие структуры обязаны обеспечить доступ инвалидов к товарам, средствам и услугам, предоставляемым всему населению. Им запрещено отказывать инвалидам в обслуживании или предлагать услуги более низкого качества [24].

Опыт профессионального ориентирования в **Германии** связан, прежде всего, с формированием личности профессионала, и, соответственно, специальных личностных компетенций у детей и молодежи. Федеральное министерство образования и науки реализует программу «Обучение на протяжении всей жизни и для всех» в целях успешной реализации молодых людей в мире занятости. А самими службами занятости со школами совместно проводятся четырехнедельные программы по профессиональной ориентации (в школьные каникулы).

Профориентация школьников является обязательным требованием Федерального Агентства Занятости. Профориентационные консультанты Федерального Агентства Занятости, начиная с 8 класса, посещают школы и проводят классные занятия, а позже, с предпоследнего года обучения, ведут консультации в маленьких группах либо. Профориентационная деятельность в школе осуществляется координатором по учебно-профориентационной работе «Studien und Berufs». На работу координатора школа выделяет от 2 до 12 часов в неделю, в зависимости от размера школы и системы обучения, принятой в данной школе.

Получение опыта работы является неотъемлемой частью немецкой системы школьного образования. Даже ученики гимназий, которые нацелены на поступление в университет, обязаны пройти двухнедельную практику на производстве. В учебных заведениях для получения среднего образования «Realschulen» ученикам необходимо пройти четырехнедельную практику (по 2 недели в 9 и 10 классе) [18, с. 12].

С целью профессионального ориентирования обучающихся, в Германии проводятся опросы, тестирование, профессиональные консультации, совместные мероприятия с организациями родителей. Отличительной особенностью организации профориентационной работы в стране является заполнение каждым ребенком рабочей тетради, где дается общая информация о семье, личных интересах, склонностях, профессиональных намерениях, предварительном выборе профессии. При необходимости профконсультант может прибегнуть к помощи медицинской, психологической служб, располагающих необходимыми специалистами.

Руководит профориентационной работой в Германии Федеральный институт, который находится в подчинении Министерства труда и социальных вопросов. Институт охватывает профориентационной работой обучающихся в школах и частично в университетах, и совмещают функции по профориентации и трудоустройства.

Отличительной особенностью профориентационной работы в Германии, в отличие от других стран, является то, что консультант оказывает услуги профессионального консультирования и дает профрекомендации. Административная и техническая работа, а также профинформация находятся в ведении «технических» отделов школ.

В Германии введена система «одногодичной подготовки к профессиональному обучению», которая в первую очередь предназначается для «проблемных групп» молодежи (выпускников главной школы, не получивших аттестата об ее окончании, молодых людей с ограниченными возможностями), которая решает и задачи дифференцированного подхода и дает возможность выбора профессионального пути на любом этапе. Профессиональное ориентирование инвалидов и лиц с ООП закреплено в Конституции, в которой внесено следующее: «Никто не может быть ущемлен по причине своей инвалидности». Но при этом по многим законам Германии социальная дискриминация невозможна, а значит, и акценты на инвалидности должны быть идеологически выверенными.

Значительное внимание уделяется профессиональной реабилитации инвалидов и лиц с ООП; комплекс мероприятий по профессиональной реабилитации (переподготовка из-за инвалидности, дополнительная профориентация) предоставляется на более выгодных условиях и в значительно большем объеме. В сфере профориентации и занятости для инвалидов и лиц с ООП в Германии активно развиваются службы профориентации, специалистами регулярно проводятся профконсультации, минимальный социальный стандарт позволяет оказывать содействие в трудоустройстве,

защищать от незаконных увольнений, а также способствовать совершенствованию технического оснащения рабочих мест [14, с. 37].

В Германии действуют исходя из следующего принципа: реабилитация, социальная адаптация и последующее трудоустройство инвалидов экономически выгоднее, чем их постоянное обеспечение пенсиями и пособиями. Действует государственная программа занятости лиц с тяжелыми формами инвалидности, предусматривающая ряд субсидий и льгот для предпринимателей, трудоустраивающих инвалидов. В соответствии с законодательством финансирование социальной интеграции инвалида в трудовую жизнь имеет приоритет перед пенсионным финансированием [19].

В Германии основной задачей профессионального обучения инвалида является его *обучение по одной из общепризнанных специальностей*. По возможности данный процесс должен проходить в организации непосредственно рядом с обычными сотрудниками. Для людей с легкими умственными отклонениями это может быть вариантом в том случае, если им не требуется дополнительной поддержки или она не предоставляется (например, поддерживаемая занятость). Некоторые инвалиды с умственными расстройствами могут быть приняты в один из 52 институтов начального обучения инвалидов (Berufsbildungswerke), в которых доступно порядка 12 тыс. мест для обучения. Для получения дальнейшего образования или обучения новой специальности они могут быть зачислены в один из 28 Институтов продолжительного обучения инвалидов, где насчитывается около 15 тыс. мест [26].

В Германии был разработан единый минимальный социальный стандарт, который регулирует занятость инвалидов. Этот стандарт определяет содержание пяти направлений в сфере содействия занятости для лиц с ООП: возможность доступа к рабочим местам, защита от незаконных увольнений, развитие служб профориентации, профконсультации и содействие трудоустройству, техническое оснащение рабочих мест [14, с. 37].

В Германии действует государственная программа занятости для лиц с тяжелыми формами инвалидности, которая предусматривает ряд субсидий и льгот для предпринимателей, трудоустраивающих людей с ограниченными возможностями. Работодатели, которые имеют более 20 сотрудников, обязаны предоставлять людям с тяжелой степенью инвалидности 5% имеющихся рабочих мест. Однако многие предпочитают заплатить компенсационное отчисления, чем создавать рабочие места для людей с инвалидностью. Причина в том, что лица с умственными и физическими недостатками пользуются особой защитой от увольнения и имеют право на дополнительный отпуск.

В то же время в Германии действуют специальные учреждения профессиональной интеграции, которые финансируются государством и часто предоставляют лицам с инвалидностью не только рабочие места, но и возможность проживания. Лицам с инвалидностью, которые работают, выплачивают компенсацию транспортных расходов на дорогу до места работы и обратно. Люди с тяжелыми формами инвалидности получают компенсации и

имеют ряд других льгот — снижение налогов, защиту от увольнений и тому подобное [27].

В Италии существуют федеральное и региональное законодательства, поддерживающие интеграцию инвалидов в рынок труда. Согласно закону №68/99 соискатели с ограниченными возможностями должны зарегистрироваться для оценки их состояния в местном отделении ASL. После этой оценки (функциональный диагноз, социально-профессиональное досье и заключительный отчет) определяется конкретный потенциал для работы каждого соискателя. Согласно этому потенциалу человек затем регистрируется в подходящем листе ожидания работы (один на каждую провинцию). Существует ряд программ по обучению на рабочем месте, которые могут помочь интеграции инвалидов в рынок труда. Что касается субсидированной занятости, в законе предусмотрен ежегодный бюджет в 31 млн. евро для компенсации налогов, уплаченных работодателем за инвалида. Максимальный уровень компенсации предусмотрен для людей с рабочим потенциалом, сниженным более чем на 79%, а также для всех людей с психиатрической или интеллектуальной инвалидностью. Компенсация налогов регионами для данных групп будет не более 10% от общего доступного бюджета [26].

В **США** же, напротив, система профориентации характеризуется разными организационными системами, а ввиду того, что образование по Конституции США не входят в компетенцию федерального правительства, еще и децентрализацией. Профориентационной работой с молодежью занимаются и школы, и службы занятости населения, как на государственном уровне, так и частные службы занятости. Организационная структура системы профориентации характеризуется высокой степенью децентрализации. Государственные органы – Министерство труда, Министерство здравоохранения, Министерство образования и социальных служб – осуществляют в основном законодательные функции и предоставляют рекомендации, регулируя финансовые вопросы в рассматриваемой области на федеральном уровне. Главную же роль в координации и руководстве профориентационной работой и трудоустройством молодежи играют службы занятости, имеющие отделы образования на уровне отдельных штатов. Они реализуют такие законодательные инициативы федерального правительства, как The School-to-Work Opportunities Act от 1994 г., создание и организация деятельности One Stop Career Centers, программ Work-Based Learning и Tech Prep, и иные федеральные программы. Большое значение в организации и проведении этой работы имеют разного рода советы, ассоциации представителей деловых кругов, членов коммунальных общин [15, с. 361].

Профориентация учащихся в США как самостоятельная научно-практическая система прошла несколько этапов развития:

- Концепция профориентации «черта-фактор» Ф. Парсонса (с начала XX века до 50-х годов), устанавливающая соответствие между индивидуальными чертами людей и производственными факторами, характерными для той или иной профессии, связана с организацией профконсультационных бюро для

учащихся городских школ, которые давали совет по выбору профессии, но не направляли подростков на работу. В ходе профконсультации осуществлялся также профотбор, то есть выбор из группы кандидатов на определенную должность тех, от кого можно ожидать с наибольшей вероятностью успешного выполнения данной работы.

- Теория профессионального развития А. Маслоу (50-е года XX века) связана с идеей самоактуализации человека (желание совершенствоваться, найти практическое применение своим возможностям) и развитием заинтересованного отношения к труду. В результате развития теории Э.Гинсбергом, С. Гинсбургом, С. Аксельродом и Дж. Хермом (социологом, психологом, врачом и экономистом) было выделено три последовательных возрастных этапов подготовки к выбору профессии: до 11 лет – время «фантазий», от 11 до 17 лет – годы пробных выборов, 17-18 лет – период реалистических решений.

- Единая теория профессионального развития Д. Сьюпера (1952 год), рассматривающая профессиональное развитие как длительный и динамический процесс, складывающийся из серии выборов, достигающих стабилизации лишь в среднем возрасте. Своеобразие выборов обусловливается не только наследственными факторами, но и влиянием среды, воспитания, накопленным опытом, то есть совокупностью всех воздействий и испытаний, переживаемых субъектом в каждый момент развития, и для успешного профессионального созревания личности необходима строгая преемственность всех воспитательных воздействий, специфичных для каждого возрастного этапа.

На основе концепции Д. Сьюпера в США было разработано Положение о школьной службе профессионального руководства или профессиональной консультации. Профессиональное консультирование в школах США осуществляется на протяжении всех лет обучения ребенка. В 1981 году был принят закон о профессиональной консультации в начальной школе. Консультант знакомит учащихся с миром профессий и путями их получения, помогает им найти объективную информацию о содержании профессий и соответствующих им требованиях к специалистам. В учебно-воспитательном процессе школы он координирует работу школьных учителей по профориентации, а также оказывает помощь родителям по развитию интересов и склонностей их детей. На каждого учащегося профконсультант заводит отдельное досье. При сборе данных он обращается к педагогам и родителям школьников. В досье выделяются следующие разделы: успеваемость; результаты школьных тестов; социальное положение учащегося; сведения о его семье; перечисление «любимых» и «нелюбимых» школьных предметов; способности, интересы, склонности; физические данные, состояние здоровья, индивидуальные особенности учащегося; внешкольные занятия и увлечения; имеющийся опыт работы по профессии. Это досье может быть, с согласия учащегося, передано в службу занятости, если он будет искать работу с ее помощью после окончания школы.

Профориентационная работа с учащимися не ограничивается только школьной службой. Система профориентации и трудоустройства молодежи в США характеризуется множественностью организационных схем и высокой степенью децентрализации. По Конституции США, вопросы образования не входят в компетенцию федерального правительства. Руководство работой школ, а также все школьное законодательство находятся в ведении соответствующих органов штатов. Каждый штат разделен на школьные округа. Во главе округа стоит школьный комитет из пяти-семи человек, избираемый местным населением на три-четыре года. К его компетенции относятся все вопросы, касающиеся организации учебного процесса, а именно: утверждение учебных планов и программ, набор учащихся, распределение школьного бюджета, прием и увольнение учителей. Контролирует работу школьных комитетов соответствующее ведомство просвещения штата. В каждом штате действуют свои учебные планы и программы. В ведомстве просвещения штата один из сотрудников занимается вопросами профориентации, именно он и координирует эту работу во всех школьных округах.

Быстрые темпы развития экономики, применение новых информационных технологий, более сложная организация труда человека, необходимость умения быстро переориентироваться в случае изменения ситуации на рынке труда и потери работы потребовали от выпускников школ поддержания собственной конкурентоспособности и мобильности в трудоустройстве на протяжении всей жизни. В этих условиях службы профориентации и консультирования должны не просто помогать молодым людям выбрать профессию, а научить самостоятельно «выстраивать» профессиональную карьеру, принимая ответственные решения в течение всей трудовой жизни.

Новые концептуальные подходы к проведению профессионального ориентирования и консультирования нашли свое отражение в различных образовательных программах, организационных формах, компьютерных информационных системах. Например, программа «От школы к работе» принята в США на федеральном уровне специальным актом в 1994 году. Ее цель – улучшение подготовки американской молодежи к самостоятельной трудовой жизни. Обучаясь по такой программе, учащиеся получают более полное представление о различных сферах труда на практике, что позволяет им осознанно сделать выбор своей профессиональной карьеры, основываясь на собственном практическом опыте. Программа охватывает подростковый и старший школьный возраст (от 13 до 19 лет) и включает два направления: для учащихся, которые планируют после школы поступать в колледжи или вузы, и для тех, кто собирается работать. В первом случае учащимся предоставляется возможность поработать на какой-нибудь фирме под руководством ее специалиста. Они также могут работать в тех сферах, где традиционно трудятся подростки (например, в сферах обслуживания, здравоохранения, образования). Во втором случае всем желающим предоставляются рабочие места на производстве. Под руководством опытных наставников они осваивают рабочие профессии, знакомятся с производством и рабочим коллективом. Как показал

опыт, эта работа очень плодотворна. Учащиеся начинают более ответственно относиться к учебе и работе, лучше успевают в школе, уверенно чувствуют себя относительно будущего трудоустройства.

Предприниматели, которые активно участвуют в реализации данной программы, охотно предоставляют рабочие места для учащихся. Это объясняется тем, что они не только участвуют в подготовке кадров для общества, что считается почетным делом, но и готовят кадры для собственного бизнеса. Так, в Нью-Йорке предприниматели обеспечили школьников рабочими местами и обучением под руководством специалистов и наставников на 99%. Они увидели реальную пользу предварительной профессиональной подготовки школьников, которая дает возможность отобрать талантливую молодежь для фирм и производства и тем самым расширить и улучшить бизнес.

Другой вариант подготовки школьников к выбору пути продолжения образования или трудоустройства – углубленные академические занятия по программе колледжа в течение двух последних лет обучения в школе (11-12-й классы). Такая подготовка позволяет выпускникам продолжать образование без вступительных экзаменов. В колледже учащиеся выполняют различные практические задания в лабораториях и на производстве, приобретают умения, как для исследовательской, так и для исполнительской, рутинной работы. Все это происходит под руководством специалистов, которые составляют для школьников различные программы обучения.

Свободный выбор программ позволяет школьникам реализовать свои интересы к той или иной области знаний, расширить кругозор о мире профессий и приобрести знания, навыки и умения по конкретной специальности. Например, в штате Колорадо школьный округ оплачивает преподавателям университета обучение школьников по специально разработанным программам, учитывающим направленность данного учебного заведения и местного социального окружения. Программы делятся по трем направлениям: математика и наука, управление, искусство и культура. Каждое из них включает разнообразный набор профессий. Так, школьники, выбравшие первое направление, часто хотят специализироваться в медицине, будущие управленцы – в области психологии, социологии, политологии. Профиль искусства и культуры включает востребованные специализации по конструированию одежды, проектированию различных строительных сооружений, а также курс совершенствования английского языка.

Каждая программа построена так, что в нее входит не только посещение лекций, но и в обязательном порядке практические занятия, деловые игры, экскурсии в учреждения, встречи с людьми, имеющими хороший карьерный рост по какой-либо специальности. Слушатели учатся рационально использовать время, самостоятельно приобретать новые знания, развивать в себе такие качества, как коммуникабельность, инициативность и т.д.

Школьникам необходимо знать свои возможности и то, в каком направлении они должны работать над собой. Создатели программ считают также важным научить их понимать, как индивидуальные, личностные

характеристики соотносятся с социальными, образовательными и карьерными требованиями, использовать академические и профессиональные умения для достижения личных целей, понимать социальную значимость выбранной ими специальности. Неотъемлемой частью каждой программы является выполнение учащимися самостоятельного индивидуального задания. Это может быть реферат на какую-либо тему, изготовление изделий или чертеж здания. К окончанию школы они в состоянии написать краткое резюме о себе и могут обосновать свои претензии занять ту или иную вакансию.

Совершенствование системы профориентации неизбежно предполагает расширение информационной базы данных, наличие исчерпывающей информации о состоянии и перспективах развития рынка труда, возможностях и путях получения базовой подготовки и образования, требованиях профессии к человеку [21].

Во всех школах США действует консультативная служба, которая, в целом выполняет основную функцию в системе профориентации в США и куда входят: служба, занимающаяся сбором информации о каждом учащемся, служба информации для учащихся, служба консультирования, служба содействия в трудоустройстве, служба обратной связи. Работу службы осуществляют профконсультанты, дипломированные специалисты в области профконсультирования, которых готовят в колледжах и университетах, а для поступления необходим и педагогический стаж от 2 лет, диплом магистра педагогики и положительная характеристика с места работы [14, с. 39].

Основную практическую работу по профориентации среди учащихся проводят штатные профессиональные консультанты, работающие на условиях полной или неполной занятости. Соотношение числа профконсультантов и учеников в школах примерно 1:430, по отдельным районам оно колеблется от 1:1000 до 1:200 (в частных школах пригородов больших городов). В большинстве школ профконсультанты имеют образование в области психологии и социологии или диплом учителя.

Профориентационная работа начинается с последних классов начальной школы посредством проведения бесед для ознакомления школьников с «миром труда». Учащиеся выпускных классов средней школы заполняют вопросники для определения профессиональных интересов, участвуют в групповых или индивидуальных консультациях и тестировании с целью определения их способностей.

Учителя-предметники и классные руководители активно участвуют в профориентационной работе (в основном на начальных этапах проведения мероприятий по профориентации) и помогают профконсультантам составлять досье на выпускников. Персональное досье носит рекомендательный характер.

Составными элементами организационной структуры системы профориентации США являются государственные и частные агентства занятости, которые оказывают услуги по профконсультированию, тестированию и другим формам профориентационной работы лицам, обращающимся за помощью по трудоустройству, а также предоставляют

предпринимателям кандидатов на имеющиеся вакансии, проводя профотбор. Для проведения профориентационной работы и трудоустройства молодежи многие агентства занятости имеют отделы по работе с молодежью или предусматривают в штатном расписании должность профконсультанта по работе с молодежью.

Агентства по трудоустройству работают с помощью электронных банков, содержащих данные о вакантных рабочих местах в каждом штате, описание основных массовых профессий, а также ежедневный перечень вакантных рабочих мест. Эта информация печатается в бюллетенях агентства и поступает в распоряжение профконсультантов и лиц, нуждающихся в услугах агентства.

Заметное развитие в США получили центры профориентации при школах и колледжах. Для типового центра подобного рода характерно комплексное оснащение профдиагностической аппаратурой и оборудованием, предоставление широкого спектра профориентационных услуг, начиная от профориентации и заканчивая профотбором. С целью повышения эффективности центров, особенно в области профессиональной информации, широко применяется современная компьютерная техника и доступ к специализированным базам данных. Обычно профконсультанты в колледжах совмещают профориентационную работу с функциями по трудоустройству, выполняемыми главным образом путем поддержания контактов с предпринимателями и местными общественными организациями [15, с. 363].

Анализ трудового и профессионального ориентирования лиц с инвалидностью в США указывает на важный и интересный факт того, что в Конституции США конкретно по инвалидности нет акцентов, но существует четкий закон, что «ни один штат не может отказать ни одному индивидууму в равной защите законов».

Активно работает «Закон об образовании людей с инвалидностью». Каждая школа в городах и всех штатах проводит свою образовательную политику с ранней включенности в обучение и воспитание, предоставления бесплатного образования, услуг профориентации, а у родителей детей с инвалидностью есть гарантированные законом права самим выбрать для ребенка любую школу.

Для обучения студентов-инвалидов по существующему в США Акту о профессиональной подготовке правительства штатов дают свыше 10 процентов федеральных грантов, выделяемых на профессиональное образование. По всей стране работает система профессиональной подготовки и трудоустройства инвалидов, активно реализующая профориентационное консультирование, в том числе по профессиональной подготовке и трудоустройству, проводится психологическая поддержка, а также физическая реабилитация и обеспечение необходимыми для этого техническими средствами. Кроме того, работают специальные комиссии, разрабатывающие каждому ребенку с инвалидностью индивидуальную образовательную программу-план, с учетом их потребностей и возможностей, что позволяет эффективно выстраивать профориентационный маршрут. Что касается более частных аспектов, то здесь внимание уделяется:

изучению особенностей и признаков определенных форм инвалидности для разработки стратегий практического включения детей с инвалидностью; созданию инклюзивного пространства в школе, для эффективной работы с родительским сообществом; разработке универсального дизайна в обучении и специальных технологий (например, технологией перехода детей с инвалидностью из средней школы в учреждения среднего профессионального и высшего образования) и т.д. Всё это, конечно же, в целом способствует в США максимальному трудовому и профессиональному ориентированию лиц с инвалидностью [14, 40 с.].

В США работодатели, отказывающие в трудоустройстве инвалиду, облагаются значительным штрафом. А компаниям, принимающим инвалидов на работу, предоставляются льготы по налогообложению. Между тем, квотирования рабочих мест для инвалидов в США нет. Для осуществления контроля над деятельностью по профессиональной реабилитации инвалидов создан Президентский комитет по трудоустройству инвалидов [19].

Основой политики в отношении инвалидов здесь является «empowerment» – стимулирование их собственной активности. Для людей с ограниченными возможностями это означает самоконтроль, влияние на окружающий мир, участие в решении своих проблем, отстаивание своих прав и интересов [28].

Большую роль в трудоустройстве людей с инвалидностью в США играют негосударственные агентства. Государственные структуры финансируют деятельность таких организаций и направляют туда за услугами граждан, которые испытывают серьезные трудности в поиске работы и удержании на рабочем месте. Можно привести пример работы двух подобных агентств. Одно из них – это частное агентство Дороти Крет, которое помогает людям с инвалидностью найти подходящую для них вакансию, консультирует работодателей по поводу создания специальных условий труда и обеспечивает социальное сопровождение в начальный период работы сотрудника. Другое – некоммерческая организация BeaconGroup, которая по размаху офисных и производственных площадей напоминает большую бизнес-корпорацию. Она специализируется на трудоустройстве людей с ментальной инвалидностью и психическими заболеваниями. Для этого такие сотрудники получают практический опыт работы на принадлежащем BeaconGroup производстве несложных деталей для компании «Айрбас» и утилизации бытовых отходов и в дальнейшем трудоустраиваются в другие организации. Еще раз особо отметим, как эффективно оказывается делегирование полномочий со стороны государственных структур общественным объединениям и профильным коммерческим организациям [29].

Интересным опытом в создании системы профориентации обладает **Канада**. Так сложилось, что именно в Канаде возникла исключительно сильная научная школа профессионального консультирования постмодернистской ориентации. Лидеры этой школы (D. Tiedeman, R. V. Peavy, A. Collin, R.A.Young и др.), наверное, первыми осознали необходимость новых подходов к процессу профориентационной подготовки кадров в условиях

постиндустриального общества. Специалисты довольно рано столкнулись с ситуацией, когда значительно сокращаются «сроки жизни» профессий, быстро устаревают полученные ранее знания и навыки, возникает необходимость в более массовой и приспособленной к нуждам самых различных категорий населения системе, которая могла бы помочь в выборе профессии, при перемене сферы деятельности, переобучении. При этом в современных условиях средние учебные заведения не в состоянии только своими силами организовать профессиональную ориентацию на должном уровне – дать молодежи адекватное представление обо всем разнообразии видов трудовой деятельности, о новых профессиях, о том, какие из них пользуются наибольшим спросом и как можно получить необходимую специальную подготовку.

В связи с этим в 1980-е гг. в Канаде была создана многоступенчатая система профессиональной ориентации, построенная на иных, чем прежде, принципах. Работа с учащимися начинается в раннем подростковом возрасте, но не замыкается в стенах школы и становится более разнообразной по форме. Центр тяжести перенесен в специально созданные для этой цели учреждения.

Стержень реформ первичной профессиональной ориентации в школах – усиление ее взаимосвязи с реально существующими потребностями в рабочей силе. В частности, в школах небольших городов и сельской местности структура профессиональных программ изменяется с учетом рекомендаций региональных комитетов по трудовым ресурсам, состоящих из представителей местных властей, учебных заведений, предпринимателей, руководителей наиболее крупных местных компаний. Одна из основных задач комитетов – изучение текущего и перспективного спроса на рабочую силу на местах и управление в соответствии с этим процессом подготовки кадров.

Важной для выбора будущей профессии и подготовки к самостоятельной трудовой жизни считается работа подростков по найму в течение летних каникул. Временная работа школьников с 13-14 лет независимо от достатка семьи была довольно широко распространенной практикой и прежде. Но в рамках новой системы профессиональной ориентации к организации найма школьников активно подключились государственные органы по труду. Сведения о возможностях устройства на работу можно получить в информационных отделах центров содействия найму. В Канаде насчитывается свыше 400 постоянно действующих центров государственной службы занятости, основная задача которых – сбор и распространение информации о вакансиях и свободной рабочей силе, консультирование по вопросам профориентации, найма и профессионального обучения, а также консультирование предпринимателей по различным вопросам, связанным с использованием рабочей силы.

Но главную роль в трудоустройстве учащихся во время летних каникул играют временные (с апреля по сентябрь) центры, сотрудники которых – старшекурсники и недавние выпускники колледжей и университетов – проходят краткий курс подготовки с помощью консультантов службы

занятости. Они заключают контракты с различными государственными и частными организациями, договариваясь о сроках, объеме и оплате работ (иногда оплата частично или полностью осуществляется за счет государственных средств, выделяемых на специальные программы трудоустройства молодежи в летний период). Как правило, речь идет о благоустройстве улиц, парков, спортивных и детских площадок, посадках леса и т.п. Старшеклассники привлекаются также для присмотра за маленькими детьми, помощи персоналу в домах престарелых и больницах [15, с. 365].

В канадской системе профориентация учеников более интегрирована в основные процессы школьного обучения, нежели в США. Каждая школа имеет отдел профориентационного содействия, где помимо консультации по профориентационным вопросам, ученики могут получить информацию по выбору предметов и составлению собственного расписания. Данные профориентационные отделы финансируются областью, исходя из соотношения 1 профориентационный консультант на 385 учеников.

Главным инструментом в карьерном обучении является введенный несколько лет назад план индивидуального обучения «Individual Pathway Plan» (IPP), который используется в период с 7 по 12 классы обучения в школе (Ontario Ministry of Education website, 2016). Это веб-инструмент, где размещены все необходимые для ученика ресурсы. Использование инструмента IPP обеспечивает доступ к банку профессий, позволяет в процентном соотношении отслеживать выполнение собственного карьерного плана, а также предоставляет доступ к множеству дополнительных модулей, в том числе возможности взаимодействовать с работодателями в онлайн-режиме. С помощью IPP можно получить информацию приблизительно о четырех тысячах профессий. По каждой из них даются такие сведения, как должностные требования, необходимые личностные качества и требуемый уровень общего образования, возможности карьерного роста, данные спроса на специалистов этой профессии на местном и общенациональном рынках труда (Ontario Ministry of Education website, 2016). Министерство образования рассматривает IPP в качестве инструмента, с помощью которого возможна успешная реализация канадской программы по профессиональной ориентации и карьерному образованию учеников школ «Путь к успеху» [18, с. 10].

Что касается профессионального ориентирования лиц с инвалидностью и ООП, то политика развития образования в Канаде в целом способствует развитию системы инклюзивного образования, в которой учащиеся с особыми потребностями в полной мере участвуют в жизни сообщества учащихся. В Канаде существуют разные уровни и разные степени образования, так как здесь транслируется идея о том, что не могут все дети (не важно, с инвалидностью или нет) учиться по одним и тем же образовательным программам, в связи с чем существует подход индивидуального планирования. Так, при приеме в образовательное учреждение существующий в Канаде Школьный совет должен предоставить учащемуся с особыми потребностями образовательную программу в классе, где этот учащийся будет интегрирован с другими

учащимися без особых потребностей. Критерии уникальных потребностей определяются по следующим уровням: первый включает учащихся с множественными потребностями – зависимые инвалиды или глухо-слепые, второй уровень включает учащихся со средними /тяжелыми ограничениями умственных возможностей, с физическими нарушениями или хроническими заболеваниями, с нарушениями зрения, с нарушениями аутистического спектра или глухие или слабослышащие, и третий уровень включает учащихся с проблемами поведения и нуждающихся в интенсивном вмешательстве или учащихся с серьезными психическими заболеваниями [14, с. 41].

Правительство **Швеции** стимулирует работодателей, которые берут инвалидов на работу, выплачивая им дотации на каждого такого работника. В законодательстве закреплена обязанность работодателя по приему на работу инвалидов [30].

В Швеции в 1993 г. был создан Центр по профессиональной реабилитации лиц с ООП «Стенста-Центр». В этом центре проходят мероприятия по профессиональной реабилитации инвалидов, включающие профориентацию, профконсультирование через профобучение, социальную и медицинскую реабилитацию и содействие трудоустройству. Продолжительность такой реабилитации составляет около 2 лет.

Для трудоустройства инвалидов в Швеции и на государственных предприятиях для лиц с ООП с 1980 г. действует предприятие «Самхалл», имеющее множество филиалов. Пройдя этап поддерживающего трудоустройства на этом предприятии инвалиды переходят на открытый рынок труда. Инвалид может попасть на это предприятие по направлению Службы занятости для граждан, имея при этом индивидуальную программу профессиональной реабилитации, согласно которой он проходит мероприятия по социальной и медицинской реабилитации [31, 210 с.].

В Швеции в течение последних десятилетий принят ряд законов о трудоустройстве и сохранении рабочих мест на рынке труда для инвалидов.

В Швеции и некоторых других государствах правительства стимулируют работодателей не предоставлением налоговых льгот предприятиям, а выплатой индивидуальных дотаций на каждого работающего инвалида. Сам инвалид получает пособие по инвалидности и заработную плату, но сумма выплат не превышает определенного предела.

В Швеции законодательно определено предоставление инвалиду технических средств для передвижения, занятий спортом. Кроме того, предусмотрено оборудование квартир для проживания инвалидов специальными адаптационными устройствами [32].

Во многом отношение государства и общества к лицам с ограниченными возможностями выражается в наличии открытой и полноценной статистики инвалидности. Так, например, найти статистические данные по общему количеству людей с инвалидностью в **Австралии**, их распределение по причинам заболеваемости и по возрасту не составило большого труда. Вместе с тем в Австралии существует обширная сеть некоммерческих организаций,

осуществляющих программы социальной реабилитации людей с инвалидностью, многие из которых являются уникальными. Примеры успешных общественных организаций – обучение, трудоустройство, доступность, туризм. Организация People With Disability (PWD) работает с людьми с инвалидностью по многим стандартным направлениям – обучение, трудоустройство, консультация. Ее опыт интересен тем, что они создают специальные просветительские программы для работодателей, обучающие их работать в коллективе с лицами с ограниченными возможностями.

Некоммерческая организация You're Welcome на своем официальном сайте предоставляет информацию о доступности окружающей людей с инвалидностью инфраструктуры – общественном транспорте, пляжах, туалетах и т.д. Inclusive Recreation For Australians of All Abilities – Общественная организация, финансируемая по большей части государством, оказывает информационные услуги по вопросам организации отдыха и туризма для людей с инвалидностью. Disability Services Australia – Общественная организация, ставящая своей целью повышение качества жизни людей с инвалидностью. Она реализует программы обучения и трудоустройства людей с инвалидностью посредством личностно-ориентированного подхода. Учит их писать резюме, общаться по телефону, писать деловые письма – всему тому, что должен уметь любой человек, который ищет работу, вне зависимости от того, является человеком с инвалидностью или нет. «Общественное объединение незрячих людей Австралии» (Blind Citizens Australia) раз в неделю выступает на радио с программой New Horizons, рассказывая в новостном блоке все, что затрагивает интересы слепых и слабовидящих людей.

Подчеркивая информационную и организационную поддержку со стороны государства, стоит также отметить важный для австралийцев информационный ресурс правительства: www.aystralia.gov.au. Он предоставляет информацию не только о действующих в стране и в разных ее регионах общественных организациях людей с инвалидностью, но и много другой полезной информации для лиц с ограниченными возможностями. Например, на сайте можно найти интерактивную карту общественных туалетов по всей стране, где, в том числе указаны те, которые специально оборудованы для людей с инвалидностью. Также для людей с инвалидностью в Австралии разработана специальная программа Australian Disability Parking Scheme, обеспечивающая специальные парковочные места для людей с инвалидностью. На каждой странице данного ресурса есть возможность изменить размер текста, цветовые настройки, прослушать текст. Это позволяет людям с инвалидностью, находясь в сети Интернет, минимизировать все возможные барьеры, в данном случае барьеры к получению информации. В стране реализуется огромное количество государственных программ поддержки людей с инвалидностью: Job Access (Доступная работа), Better Start (Хорошее начало), Disability Employment Services (Программа занятости инвалидов), Family Living Initiative (Семейная жизнь) и многие другие. Люди с инвалидностью разных возрастов и заболеваний получают ежемесячные и годовые компенсационные выплаты из

государственного бюджета. Также правительство Австралии проводит ежегодный конкурс по различным номинациям на лучшую частную компанию, оказывающую содействие в трудоустройстве людей с инвалидностью [29, с.56].

В Австрии имеется обширная законодательная база по социальной защите и реабилитации инвалидов. Так, существует Акт об интеграции инвалидов, Акт о попечении инвалидов, Акт о медицинском обслуживании жертв войны, Акт о туберкулезе, Общий закон о социальном обеспечении, Общий закон о социальном страховании, Закон об оказании помощи при трудоустройстве.

В Австрии организатором деятельности по социальной защите инвалидов являются Министерство социальных дел и провинциальные агентства по делам инвалидов. Кроме того, действуют два координирующих органа, членами которых являются представители федеральных и региональных правительств, профессиональных ассоциаций, страховых организаций, общественных организаций инвалидов. Основная сфера их деятельности – консультативные услуги аппарату министерства. Каждое провинциальное управление имеет комиссию по реабилитации инвалидов.

Для трудоустройства инвалидов существует система квот и субсидий, поощряется создание специальных цехов и предприятий. Организованы центры по профориентации инвалидов.

В Бельгии законодательством утверждено создание обширной системы социального страхования, в рамках которой осуществляется медицинская и социальная реабилитация инвалидов. Учреждения, оказывающие разные виды медицинских реабилитационных услуг, относятся в основном к частному сектору. Оплата услуг частично (примерно 10-15 процентов) осуществляется за счет инвалидов, остальная сумма выплачивается за счет страховых средств. Закон о социальном трудоустройстве инвалидов предусматривает создание национального фонда социальной реабилитации инвалидов. Фонд должен представлять субсидии для создания центров и служб профессиональной реабилитации. Профессиональное обучение проводится как по общим, так и по специальным программам. Законодательством предусмотрен принцип обязательного найма на работу инвалидов. Предприятиям, трудоустраивающим инвалидов, предоставляются льготы. Также законом предусмотрено трудоустройство лиц, страдающих тяжелой степенью инвалидности, в специальных цехах. Контроль за деятельностью в этой сфере осуществляют Министерство здравоохранения, Министерство благосостояния, Министерство труда и занятости и Национальный институт страхования по болезни и инвалидности [33].

В **Дании** в этом направлении имеется опыт деятельности отдельного ресурсного центра, предоставляющий различные услуги, в том числе по сопровождению профессионального ориентирования лиц с инвалидностью и ООП, относимых к разным нозологиям. Но интересно и важно, что профессиональная ориентация учащихся в Дании вообще выделена в специальную часть учебно-воспитательного процесса. В школах изучается специальный предмет «Сведения о выборе профессии», а специальный

педагогический работник не только информирует учащихся о подходящих профессиях, но и участвует вместе с выпускниками в поиске и получении работы. В Дании активно работают различные службы профориентации, как специальные общегосударственные, так и частные, с которыми также взаимодействуют и школы, и биржи труда. Специальные научные центры занимаются разработкой методик для профориентационной работы.

Существуют и специальные психологические лаборатории на правах профконсультационных пунктов. В содержательном плане в Дании можно отметить тенденции к обучению на основе индивидуальных потребностей обучаемых, расширение доступа к различным путям продолжения образования, смещение акцентов от квалификаций на компетентности. В Дании функционирует «Национальный центр по развитию компетентностного подхода в обучении», что в целом обеспечивает успешность образовательной системы в стране. Существует также специальный ресурсный центр, где предоставляются услуги, в том числе по сопровождению профессионального ориентирования лиц с инвалидностью и ООП. Создано 60 учебных заведений для инвалидов за счет государства, что демонстрирует приоритет образованию инвалидов. Основным направлением в образовании является социальная интеграция детей-инвалидов через интеграцию в общий учебный процесс в обычных школах. В целом в Европе проводится политика профориентации в течение всей жизни. Специально созданная сеть European Lifelong Guidance Policy Network (ELGPN) содействует развитию сотрудничества стран Европейского союза (ЕС) в области непрерывной профориентации и поддерживает создание соответствующих национальных и региональных структур в сфере образования и занятости. В интересах обучения в течение всей жизни и устойчивой занятости ELGPN сотрудничает с Международным центром по развитию карьеры (ICCDPP), организуя проекты по международному обмену знаниями и опытом в области профориентации [14, с. 38].

Отдельное внимание предлагаем уделить опыту **Израиля**, как на профориентационной работе в целом, так и развитию инклюзивного образования, так как вся система израильского школьного образования организована по профориентационному принципу, и выбор определенной школы может стать началом выбора будущей профессии. В большинстве средних школ кроме общеобразовательной программы введены специальные курсы по профессиональной ориентации. Работают профессионально-специализированные школы, перевод в которые происходит на третьей ступени школьного образования по результатам психологического тестирования на умственные способности, знания по английскому языку и математике с рекомендациями в профессиональном и личностном развитии.

Особое внимание в Израиле уделяется нормальной адаптации детей с ООП в обычной школе, развитию методов и технологий профессиональной ориентации через успешную социализацию. Так, уже с начала учебного года в школе проводятся консультации специалистов и родителей по составлению

«Индивидуального плана», где отмечаются все стороны формирования личности ребенка, динамика проведенной, при необходимости, коррекции, специальных программ развития, и, соответственно, рекомендации. Так как основным моментом в профессиональной ориентации детей-инвалидов является понимание детьми возможностей профессионального самоопределения, связанных с ограничениями по здоровью, в Израиле в школах реализуются программы повышения осведомленности детей с активным участием родителей, психологов и других специалистов. В средней и старшей школе ребенок сам делает презентацию о своем состоянии. Для работы с детьми, имеющими расстройства аутистического спектра, применяются стратегии индивидуальных практик родительского вмешательства. Также хорошей традицией является посещение школы всей семьей с сиблингами (родными братьями и сестрами), чтобы одноклассники понимали, что это обычная семья. Такие программы позволяют существенно облегчить социализацию ребенка, что существенно может повлиять на оценку своих возможностей, анализ и применение своих способностей. Вся система образования в Израиле дает каждому ребенку возможность получить знания в удобном формате: по израильскому закону о среднем образовании дети, не посещающие школу, обязаны получить образование в вечерней школе, да еще и с освоением какой-нибудь специальности; обучение длится от трех до четырех лет, причем на старших курсах предусмотрена работа по избранной специальности (повар, слесарь, парикмахер и т.д.).

Система израильского образования отмечена как одна из самых инновационных, где основной особенностью является формирование осознанного выбора профессии, поддержка и сопровождение индивидуальности и самостоятельной профориентации учащихся [14, с. 39].

Наряду с европейскими и американскими странами обратимся к опыту азиатских стран в этом направлении. В настоящее время правительство **Южной Кореи** значительно работает над улучшением жизни людей с ООП. Это и создание доступной инфраструктуры, повышение качества медицинского обслуживания и другого социального обеспечения. Интересные нововведения, касающиеся реализации программы трудоустройства людей с инвалидностью принимаются Министерством труда постоянно. Фирмам и предприятиям правительство Южной Кореи предоставляет налоговые льготы и субсидии на выплату зарплаты людям с инвалидностью. Министерство труда и занятости ЮК представило план повышения уровня занятости среди инвалидов. Он предусматривает увеличение количества филиалов крупных компаний, в которых на работу нанимаются люди с ограниченными возможностями. Данный показатель планируется увеличить с нынешних 44-х до 76. Уровень занятости инвалидов постоянно растет благодаря правилам, обязывающим частные компании нанимать определенное количество таких людей. Однако в 30 крупнейших компаниях данный показатель составляет 1,9 %, что ниже 2,7 %, установленных законом. Так же, правительство намерено расширить сеть учреждений, специализирующихся на повышении

профессиональной квалификации инвалидов. Вместе с тем, будут приняты и меры по улучшению условий их работы. Администрация Сеула приняла решение принимать 10% людей с инвалидностью на вновь создаваемые должности государственных служащих. Открываются специальные центры по подготовке таких кадров за счет государства. Например, в 2008 году в столичном муниципальном округе Сонпхагу открылся центр реабилитации граждан с ограниченными возможностями. Он оказывает помощь умственно отсталым инвалидам в трудоустройстве. Директор центра госпожа Чон Чон Чжа говорит, что инвалиды сначала, как будущие сотрудники, направляются на работу в почтовые отделения, библиотеки и другие публичные учреждения, где адаптируются к общественной жизни. Потом они проходят подготовку в профессиональных центрах, там их учат правилам этикета госслужащего. Они учатся правильно одеваться, вовремя приходить на работу и также правильно понимать распоряжения начальника. За последние годы около пятисот жителей Сеула с физическими и интеллектуальными ограничениями нашли работу в государственных и коммерческих предприятиях [34, с. 208].

Одной из главных отличительных характеристик системы профориентации в **Японии** от остальных моделей является то, что профессиональная ориентация вводится в программу обучения, начиная с младших классов средней школы. Так, в японских школах, функционирующих на государственной основе, профессиональная ориентация начинается в обязательной неполной средней школе за два года до выпускного 9-го класса. В школьных планах предусмотрены курсы по ознакомлению с миром профессий.

Каждый японский школьник в обязательном порядке минимум 48 раз за три года вовлекается в профессиональные пробы по разным видам работ из 16 фиксированных областей труда. К ним относятся: растениеводство; животноводство; рыбоводство; изготовление вещей двух типов: а) приближающихся к сфере промышленного производства и б) к сфере обслуживания и ремеслу; работа с механизмами; канцелярская работа; бизнес; обеспечение контактов с людьми; заготовка продуктов питания; проектные и чертежные работы; приготовление пищи; уход за людьми; публичные выступления; спортивные занятия; исследовательская работа. Выделенные группы отражают рынок труда в Японии. В них представлены все виды деятельности: взаимодействие с человеком, техникой, природой, знаковыми системами, художественными образами [18, с. 12].

По данным Министерства здравоохранения, труда и благосостояния Японии за 2013 г., общее число людей с физическими или психическими отклонениями составило 7411тыс. человек или около 5% населения. В Японии считают, что привлечение людей с ограниченными возможностями на рынок труда сможет не только изменить к лучшему условия жизни и повысить социальный статус таких людей, но и улучшить экономическую ситуацию в стране. В условиях сокращения трудоспособного населения и роста государственных расходов на социальные нужды правительство заинтересовано в сокращении числа иждивенцев и превращения их в

работающих налогоплательщиков. Так, по оценкам Министерства здравоохранения, труда и благосостояния, при условии осуществления активной политики в сфере трудоустройства людей пожилого возраста и людей с ограниченными возможностями сокращение рабочей силы может быть существенно ограничено – к 2020 г. на 3,5 млн. человек, а к 2030 г. – на 6,3 млн.

В числе факторов, способствующих проведению такой политики, необходимо отметить высокий уровень развития японской медицины и наличие адаптированной для нужд людей с ограниченными возможностями городской инфраструктуры. Тем не менее, Япония еще далека от обеспечения равных прав в сфере трудоустройства для людей с ограниченными возможностями. Во многом это связано с тем, что меры, инициируемые японским правительством, носят зачастую эпизодический характер и не дают возможности радикально изменить существующую ситуацию.

В целом уровень занятости людей с ограниченными возможностями в Японии выше, чем во многих других развитых странах-членах ОЭСР. Однако необходимо отметить, что более 20% работающих людей с ограниченными возможностями заняты на условиях «найма, способствующего росту благосостояния», что означает работу в благотворительных и волонтерских организациях или небольших мастерских с низкой заработной платой и низким уровнем развития трудовых отношений. Особенно высок этот показатель для людей с нарушениями психики и проблемами развития: по данным Министерства здравоохранения, труда и благосостояния, в 2006 г. он составил 54%.

В вопросах предоставления рабочих мест для людей с ограниченными возможностями, как и в вопросах найма пожилых людей, государство обязывает компании идти на определенные шаги по снижению барьеров для найма. В мировой практике существует два подхода к обеспечению равных возможностей найма для людей с ограниченными возможностями:

- разработка жесткого антидискриминационного законодательства;
- система квотирования для государственных и частных предприятий.

Несмотря на то, что отдельные антидискриминационные меры применяются и в Японии, основной упор здесь делается на второй подход, связанный с выделением квот. В частности, в соответствии с Законом о содействии найму людей с ограниченными возможностями, поправки в который вступили в силу с 1 апреля 2013 г., 2% штата в компаниях с числом занятых более 50 человек, должны составлять люди с ограниченными возможностями. Подобные квоты существовали в Японии и раньше, однако были ниже и составляли 1,8% от общего штата для частных компаний и 2,1% для государственных учреждений [35].

В отличие от европейских моделей, США и Канады вся практика профориентационной деятельности в Японии сосредоточена в средней школе. Важной частью образования в переходных классах средней 12-летней школы стала профессиональная ориентация, или профессиональное руководство, где обучают основным знаниям о профессиях, и развивают у учащихся

профессиональные навыки с целью подготовки к карьере. Государство предоставляет все условия для физической реабилитации и получения образования инвалидам и лицам с ООП. При профориентации инвалидов с разными нозологиями в Японии имеется хороший опыт трудового и профессионального ориентирования слепых. Так, в Японии массаж является основной профессией слепых, а во время мировой войны в начале XX века этой профессии стали обучать военно-ослепших, и долгое время профессия массажиста была монополией слепых.

В Японии год от года постепенно увеличивается число лиц с ООП, занятых на государственных предприятиях, что делает актуальной профориентационную проблему подготовки рабочих и служащих непосредственно на тех предприятиях, где им предстоит работать.

Таким образом, анализ современных систем профессиональной ориентации за рубежом позволяет проследить некоторые тенденции развития данной системы:

- к созданию единой системы взаимодействия между всеми участниками процесса профориентации;
- к снижению возрастных границ профориентации;
- к снижению роли психодиагностики в процессе профориентации и увеличению такого ее направления, как профинформирование;
- к получению учащимися практического опыта в интересующей их профессии для формирования более зрелого и адекватного профессионального выбора;
- к привлечению информационных и коммуникационных технологий в сферу профориентации (для создания информационных систем и сетевых баз данных, обеспечивающих взаимодействие всех участников процесса профориентации);
- к расширению прав инвалидов на полноценное профессиональное образование и освоение минимально ограничивающих интересы инвалидов профессий и видов труда;
- лицам с ООП с любой формой и степенью ограничения трудоспособности, не имеющим в силу своих возможностей участвовать в производительном труде, предоставляется возможность занятости на уровне его способностей и интересов.

В Республике **Беларусь** разработана Концепция развития профессиональной ориентации молодежи в Республике Беларусь (далее - Концепция), которая утверждена в 2014г. тремя министерствами: труда и социальной защиты, экономики и образования. Концепция разработана с целью выработки целостного подхода к формированию и осуществлению работы по профориентации молодежи в условиях структурной перестройки экономики и необходимости формирования престижа рабочей профессии. Концепция направлена на создание целостной системы профориентационной работы, которая должна опираться на глубокое знание основных факторов, определяющих формирование устойчивой профессиональной направленности,

психологической готовности к деятельности в условиях рыночных отношений, мотивации к профессиональной деятельности обучающихся.

В данном документе в качестве основной цели системы профориентации определено удовлетворение интересов общества, государства и личности в обеспечении для граждан, в особенности молодежи, возможности и способности свободного и осознанного выбора профессиональной деятельности, оптимально соответствующей личностным интересам, склонностям, способностям, а также потребностям рынка труда в квалифицированных, конкурентоспособных кадрах.

Также указывается, что профориентация как целенаправленная деятельность по подготовке молодежи к выбору профессии основывается на идее концептуального характера – взаимосвязи диагностического и воспитательного подходов. Она должна стать неотъемлемым элементом всей кадровой политики и частью двух сопряженных систем: непрерывного образования и эффективной занятости.

В основу деятельности по профориентации молодежи положены следующие принципы:

- принцип сознательности в выборе профессии гражданами, выражающийся в стремлении удовлетворить своим выбором не только личностные потребности в трудовой деятельности, но и принести как можно больше пользы обществу;
- принцип приоритета интересов и возможностей личности, гуманистический характер профориентации;
- принцип доступности профессиональной и иной информации, необходимой для выбора профессии, формы обучения и трудоустройства;
- принцип обеспечения равных возможностей получения профориентационных услуг, независимо от места проживания, учебы или работы, возраста, пола, национальности и религиозного мировоззрения;
- принцип развития, предполагающий идею выбора такой профессии, которая давала бы личности возможность повышения квалификации, увеличения заработка по мере роста опыта и профессионального мастерства, возможность активно участвовать в общественной работе, удовлетворять культурные потребности личности, потребность в жилье, отдыхе и т.п.;
- принцип взаимосвязи профориентационной работы с практикой, предусматривающий оказание помощи гражданину в выборе его будущей профессии в органичном единстве с потребностями рынка труда в квалифицированных кадрах;
- принцип систематичности и преемственности в профориентации, обеспечивающий организацию профориентационной работы на разных возрастных этапах: дошкольный возраст, младший, средний и старший школьный возраст, обучающаяся и работающая молодежь;
- принцип взаимосвязи всех социальных партнеров, заинтересованных в профориентационной деятельности, предполагающий усиление целенаправленности и координации в совместной деятельности.

В данном документе дано описание организационной структуры профессиональной ориентации молодежи, включающей основные функции участников системы профориентации молодежи. К примеру, для Министерства здравоохранения, Управлений здравоохранения облисполкомов (Комитета по здравоохранению Мингорисполкома), подчиненных организаций здравоохранения определено следующее:

В отношении инвалидов, в том числе детей-инвалидов, специалисты кабинета медико-профессиональной реабилитации, являющегося структурным подразделением медико-реабилитационной экспертной комиссии (далее - МРЭК), выполняют следующие функции:

- проводят профессиональную диагностику, профессиональный подбор, профессиональную консультацию детей-инвалидов в целях выбора профессии, соответствующей состоянию здоровья, интересам, склонностям, задаткам профессиональных способностей, конъюнктуре рынка труда и возможности их последующего трудоустройства;

- проводят профориентацию инвалидов в трудоспособном возрасте в целях определения их возможностей к профессиональной подготовке, переподготовке и последующей занятости, которая включает: профинформирование и консультацию;

- профподбор доступных видов трудовой (профессиональной) деятельности на базе ранее полученного образования, ранее освоенных профессий;

- подбор оптимальных условий и режимов труда и отдыха в целях исключения факторов, представляющих угрозу прогрессирования заболевания, утяжеления инвалидности;

- индивидуальную адаптацию на производстве;

- составляют план профессиональной подготовки, переподготовки, индивидуальной адаптации инвалида на производстве в целях его интеграции в общество;

- проводят подбор формы профессионального обучения;

- взаимодействуют с педагогическими работниками, занимающимися обучением, профессиональной подготовкой и переподготовкой инвалидов, работниками органов по труду, занятости и социальной защите, а также представителями общественных организаций инвалидов;

- выносят консультативное заключение в пределах своей компетенции, которое используется МРЭК при вынесении заключения и формировании индивидуальной программы реабилитации инвалида, программы реабилитации потерпевшего вследствие несчастного случая на производстве или профессионального заболевания.

По вопросам организации методического обеспечения и управления профориентационной работой в учреждениях образования указано о необходимости создания кабинетов, уголков профориентации, а также общественных советов по профессиональной ориентации. При необходимости

организации могут совместно с учреждениями образования, другими заинтересованными создавать объединенные советы по профориентации.

В Концепции определены особенности процесса профориентации на всех этапах профессионального и личностного становления молодежи, начиная с дошкольного уровня и заканчивая высшим образованием. В документе отдельно выделен раздел, посвященный учреждениям специального образования, в котором указано следующее: «Решение задач профориентации обучающихся с особенностями психофизического развития осуществляется с учетом имеющихся у них нарушений физического и (или) психического развития (интеллектуальная недостаточность, тяжелые нарушения речи, нарушение слуха, нарушения зрения, нарушения психического развития (трудности в обучении), нарушения функций опорно-двигательного аппарата) и данных медицинского, психологического и педагогического изучения каждого обучащегося на основе действующих нормативных правовых документов».

Концепция служит основанием для разработки программ, планов мероприятий в области профориентации граждан в соответствии с ключевыми проблемами рынка труда. Реализация Концепции обеспечивается объединенными и скоординированными действиями государства, хозяйствующих субъектов, общественных организаций и других социальных институтов, вовлеченных в комплексный процесс профориентации.

В настоящее время в Республике Беларусь существует реально действующий механизм государственной помощи работодателям, создающим рабочие места для трудоустройства инвалидов, однако, этим пользуется в основном предприятия общественных объединений инвалидов. Для «обычных работодателей» возможность получения государственных субсидий не является стимулом к приему на работу инвалида с нарушениями зрения. Основной причиной этого, вероятно, являются, прежде всего, незначительные бюрократические трудности при получении субсидий, а упомянутый выше социальный стереотип в отношении инвалида – неуверенность работодателя в том, что работник с инвалидностью может работать не хуже своего здорового коллеги [36, с. 18].

В **России** вопросы профессиональной ориентации определены в Положении о профессиональной ориентации и психологической поддержке населения в Российской Федерации, утвержденном постановлением Минтруда РФ от 27 сентября 1996 г.

В качестве целей профессиональной ориентации в Положении определены:

- обеспечение социальных гарантий в сфере свободного выбора профессии, формы занятости и путей самореализации личности в условиях рыночных отношений;
- достижение сбалансированности между профессиональными интересами человека, его психофизиологическими особенностями и возможностями рынка труда;
- прогнозирование профессиональной успешности в какой-либо сфере трудовой деятельности;

- содействие непрерывному росту профессионализма личности как важнейшего условия ее удовлетворенности трудом и собственным социальным статусом, реализации индивидуального потенциала, формированию здорового образа жизни и достойного благосостояния.

Правовую основу профессиональной ориентации и психологической поддержки населения в России составляют соответствующие международные правовые акты, Закон Российской Федерации «Об образовании», Закон РФ «О занятости населения в Российской Федерации», Основы законодательства Российской Федерации об охране здоровья граждан, Основные направления развития государственной системы профессиональной ориентации и психологической поддержки населения в Российской Федерации, утвержденные Постановлением Министерства труда Российской Федерации от 29 августа 1995 г. N 47, другие нормативные правовые акты, а также настоящее Положение.

Определение приоритетных направлений развития государственной системы, обеспечение согласованных действий заинтересованных федеральных органов исполнительной власти и органов исполнительной власти субъектов Российской Федерации в области профессиональной ориентации и психологической поддержки населения осуществляет Межведомственная комиссия по вопросам профессиональной ориентации и психологической поддержки населения.

Всероссийский научно-практический центр профессиональной ориентации и психологической поддержки населения Министерства труда и социального развития РФ осуществляет работу в области профессиональной ориентации и психологической поддержки населения, координирует и обеспечивает научно-методическую, организационно-практическую деятельность всех территориальных центров профессиональной ориентации и психологической поддержки населения.

Территориальные центры профессиональной ориентации и психологической поддержки населения: оказывают услуги по профессиональной ориентации и психологической поддержке молодежи, другим категориям населения в условиях рынка труда, обеспечивают гарантированный минимум бесплатных психолого-профориентационных услуг; внедряют эффективные методы и средства профессионального информирования, профконсультирования, психофизиологического отбора (подбора), психологической поддержки; осуществляют методическое руководство и координацию деятельности в области профессиональной ориентации и психологической поддержки населения на соответствующей территории и другие услуги.

Центры занятости населения, региональные центры профессиональной ориентации безработных граждан и незанятого населения предоставляют такие обязательные бесплатные профориентационные услуги как информирование и консультирование граждан, обращающихся в службу занятости в целях выбора

(перемены) сферы деятельности, вида профессиональной подготовки, переподготовки и трудоустройства и т.д.

Образовательные учреждения (начального общего, основного общего, среднего (полного) общего образования) и специальные (коррекционные) учреждения для учащихся с отклонениями в развитии совместно с организациями здравоохранения, учитывая местные условия и интересы обучающихся, на основе государственных стандартов и нормативов:

- обеспечивают профориентационную направленность учебных программ, пособий и учебно-воспитательного процесса в целом, участие в этой работе педагогических коллективов, родительской общественности, специалистов соответствующих организаций и учреждений;
- проводят системную, квалифицированную и комплексную профориентационную работу;
- формируют у учащихся общеобразовательных учреждений сознательный подход к выбору профессии в соответствии с интересами, состоянием здоровья и особенностями каждого учащегося с учетом потребности региона в кадрах;
- привлекают учащихся во внеучебное время к техническому и художественному творчеству, повышают его роль в выборе профессии;
- организуют профессиональное просвещение и консультирование учащихся, формируют у них профессиональные намерения на основе комплексного изучения личности с учетом их индивидуальных психофизиологических особенностей, состояния здоровья, а также потребностей региона в кадрах;
- организуют дифференцированное обучение учащихся для более полного раскрытия их индивидуальных интересов, способностей и склонностей;
- обеспечивают органическое единство психолого-педагогической и медицинской консультации, профессионального отбора (подбора) молодежи, поступающей в образовательные учреждения профессионального образования;
- используют возможности психологических служб, организуемых в образовательных учреждениях, для организации и проведения профориентационной работы.

Профессиональная ориентация в соединении с подготовкой молодежи к труду в условиях рыночной экономики, формированием у подрастающего поколения соответствующих мотиваций к труду, осознанному планированию и выбору рода будущей профессиональной деятельности и формы занятости с учетом личных интересов, состояния здоровья, индивидуальных особенностей и склонностей каждого, а также требований профессий и рынка труда, является одной из основных задач образовательных учреждений всех типов.

К работе в области профессионального консультирования, профессионального отбора (подбора), психодиагностики и коррекции допускаются только лица, имеющие соответствующее образование и прошедшие аттестацию в установленном порядке.

Гарантированный минимум бесплатных психолого - профориентационных услуг включает в себя также и оказание индивидуальной психолого-

профориентационной помощи учащимся общеобразовательных учреждений, воспитанникам школ-интернатов и детских домов, инвалидам, учащимся образовательных учреждений профессионального образования, работающей молодежи в первые три года трудовой деятельности, лицам с ограниченной трудоспособностью, гражданам, имеющим статус безработного, вынужденного переселенца или беженца.

В России также разработан Межведомственный план мероприятий по реализации в субъектах РФ программ сопровождения инвалидов молодого возраста при получении ими профессионального образования и содействия в последующем трудоустройстве на 2016-2020 годы. Финальным мероприятием данного документа является разработка к 2020 году Единого стандарта услуги по сопровождению инвалида молодого возраста при решении вопросов трудоустройства. Более того, в РФ создан Межведомственный комплексный план мероприятий по вопросу развития системы профессиональной ориентации детей-инвалидов и лиц с ОВЗ на 2016- 2020 годы [37, с. 52].

Наряду с вышесказанным, в качестве примера успешной профилизации предлагаем для рассмотрения материалы Аналитического отчета по итогам исследования организации сопровождения конкурсов профессионального мастерства среди людей с инвалидностью на основе опыта Международной Федерации Абилимпикс (International Abilympic Federation) [38].

Как известно, по статистике, страны движения Абилимпикс более эффективно решают проблемы мотивации и трудоустройства людей с инвалидностью.

По данным «Всемирного доклада об инвалидности», подготовленного в 2011 года Всемирной организацией здравоохранения и Группой Всемирного банка, более одного миллиарда человек, или около 15 процентов населения мира, живут с какой-либо формой инвалидности. Из них почти 200 миллионов испытывают серьезные трудности в функционировании. При этом в связи со старением населения количество людей с ограниченными возможностями непрерывно растет, соответственно, в этой группе населения увеличивается и число безработных.

Цифры, взятые из «Всемирного обзора в области здравоохранения», показывают, что уровень занятости среди мужчин-инвалидов составляет 35 процентов и женщин – 20 процентов. А среди людей без инвалидности гораздо выше: у мужчин – 65, у женщин – 30 процентов.

Международное движение Абилимпикс привлекает внимание лидеров ведущих мировых держав к проблеме трудоустройства инвалидов, к участию инвалидов в социально-экономической жизни страны. Атал Бихари Ваджпаи, премьер-министр Индии, на открытии Международного чемпионата Абилимпикс в 2003 году отметил, что «более 80% инвалидов живут в мире в развивающихся странах, и многие из них становятся жертвами растущей бедности, социальной изоляции и отчаяния. Их проблемы ... должны быть приоритетом в нашей стратегии развития...» Так проведение международного чемпионата Абилимпикс в Индии в 2003 году привело к тому, что индийские

власти обратили внимание на проблемы инвалидов и впервые в истории Дели торговые центры, стадионы, гостиницы, общественные места, музеи, железнодорожные станции, общественный транспорт стали доступны для инвалидов.

В Индии движение Абилимпикс развито с 2001 года. Финансовую поддержку оказывает Министерство социальной справедливости (Ministry of Social Justice & Empowerment). Благодаря движению Абилимпикс, в Индии многие предприятия трудоустраивают у себя инвалидов. Например, The National Thermal Power Corporation (NTPC), крупнейшая энергетическая компания Индии принимает на работу инвалидов по 50 категориям должностей компании.

Следует отметить, что движение Абилимпикс развито в тех странах, где на законодательном уровне закреплены возможности инвалида реализовать свой трудовой потенциал. Так в законодательстве Франции предусмотрено право инвалидов на переобучение и профессиональную подготовку, а также на обязательное трудоустройство инвалидов на квотированные рабочие места. Тем предприятиям, которые занимаются подготовкой рабочих мест для инвалидов, государство предоставляет финансовую помощь. Формы предоставления помощи установлены постановлениями правительства. Существуют специализированные предприятия с облегченным режимом труда, ориентированные под трудоустройство инвалидов. По отношению к другим работникам инвалиды имеют преимущества, закрепленные в трудовом договоре. Кроме того, государство оказывает им содействие в самозанятости.

Также во Франции предусматривается возможность выдачи ссуды трудящимся инвалидам, изъявившим желание заниматься малым бизнесом.

Курирует Абилимпикс во Франции Министерство труда. Все это приносит плоды: 80% инвалидов во Франции трудоустроены, 33% инвалидов Франции обучаются в высших учебных заведениях, только 8% французских государственных и частных компаний не имеют в своем штате инвалидов.

В Германии действуют исходя из следующего принципа: реабилитация, социальная адаптация и последующее трудоустройство инвалидов экономически выгоднее, чем их постоянное обеспечение пенсиями и пособиями. Государству выгоднее трудоустроить инвалида, чем постоянно его содержать как «иждивенца». В соответствии с законодательством финансирование социальной интеграции инвалида в трудовую жизнь имеет приоритет перед пенсионным финансированием. Государство также активно применяет меры, направленные на поощрение профессиональной реабилитации инвалидов. Так, работающим инвалидам выплачивается компенсация транспортных расходов на дорогу до места работы и обратно. Инвалиды с тяжелыми формами инвалидности получают компенсацию ущерба и имеют ряд других льгот в части снижения налогов, защиты от увольнений и т.д.

В Нидерландах принят закон о социальном трудоустройстве, характерной чертой которого является попытка найти работу инвалиду в зависимости от его предпочтений и возможностей, а не от наличия существующих вакансий.

Действие данного закона распространяется на все предприятия и организации государственного и частного сектора, вне зависимости от численности персонала. При этом предпринимателям предоставлено право самим определять процент рабочих мест на своем предприятии, на котором должны быть заняты инвалиды. Предприятия, получающие финансовую помощь от государства на расширение производства, при этом обязаны трудоустроить определенное количество инвалидов. Предпринимателям, берущим инвалидов на работу, предоставляются льготы и субсидии, с тем, чтобы покрыть дополнительные расходы на модификацию рабочих мест и другие адаптационные меры, необходимые для оптимизации труда инвалидов.

В Австралии нет системы квот, предусматривающей создание рабочих мест для инвалидов. Организации, предоставляющие возможность работы инвалидам, получают субсидии от департамента социального обеспечения.

Законодательство Японии предусматривает систему квот и государственного субсидирования найма инвалидов. Государство выплачивает компенсацию работодателям, которые используют труд инвалидов. Эти компенсации складываются из отчислений компаний, которые не выполняют требования закона о квотировании рабочих мест для инвалидов.

Канада является первой страной, включившей в свою Конституцию положение о равенстве инвалидов: «Каждый индивидуум равен перед законом без всякой дискриминации, в том числе по признаку расы, национальности, религии, пола, возраста, умственных или физических недостатков». В Канаде существует обширное законодательство, направленное на защиту прав и интересов инвалидов. В частности, это Акт о слепых, Акт об инвалидах, Акт о профессиональной реабилитации инвалидов, Закон о правах человека в Канаде, Закон о труде, Закон о компенсации наемным работникам и ряд других.

Законы запрещают дискриминацию инвалидов и поощряют развитие защиты от дискриминации при предоставлении инвалидам товаров и услуг, жилья, работы и т.д. В стране действуют службы экспертизы трудоспособности, консультации, профориентации, реабилитации, информации, профподготовки и трудоустройства инвалидов. Существует множество федеральных, провинциальных и локальных целевых программ по различным аспектам реабилитации инвалидов. Система образования в Канаде законодательно предусматривает возможность обучения инвалидов на всех уровнях от школы до университета. Преобладает форма интеграционного образования, применяются специальные технические средства и индивидуальные программы.

Специальная программа «Стратегия трудоустройства молодежи» предусматривает определенные льготы для работодателей, трудоустраивающих инвалидов в возрасте до 30 лет, при этом компенсируется стоимость специального, необходимого для них оборудования. В соответствии с программой «Социальное развитие в партнерстве» учебным заведениям, социальным советам, добровольным организациям, неправительственным организациям и агентствам, созданным не с целью получения прибыли,

работающим с инвалидами, предоставляется помощь в организации и финансировании специальных проектов. Большинство социальных программ и выплат, касающихся инвалидов, находится в ведении органов власти субъектов канадской федерации (провинций). Однако после 1996 года федеральное и провинциальные правительства провозгласили вопросы обеспечения инвалидов своим коллективным приоритетом и в 1998 году правительство Канады и правительства провинций и территорий подписали план «Вместе. Канадский подход к проблемам инвалидов», в котором отражены основные направления долгосрочной политики в этой области, которая строится на базе трех идей: 1) инвалиды являются полноценными членами канадского общества; 2) инвалиды должны иметь возможность участвовать во всех сферах жизни общества; 3) необходимо создавать условия для превращения инвалидов в максимально независимых членов общества. Акцент сделан на то, что вне зависимости от характера принимаемых в дальнейшем программ, инвалиды становятся их участниками, а не полностью зависимыми, пассивными получателями государственных дотаций.

В таких странах Европы, как Германия, Франция и Венгрия обязаны выделять квоты для найма инвалидов организации с более чем 20 работниками, размер квоты составляет 5-6%, в Польше и Австрии – с 25 работниками. В Испании минимальное число сотрудников организации, подпадающей под обязательное квотирование – 50, при этом квота составляет 3%. В Японии размер квоты составляет до 2%.

Опыт стран, в которых развито движение Абилимпикс, показывает, что эти мероприятия способствуют привлечению как государственных, так и внебюджетных инвестиций в профессиональное образование инвалидов, в развитие гражданского участия людей с ООП и инвалидов в обществе.

В странах-участницах Международной Федерации Абилимпикс (International Abilympic Federation) Абилимпикс способствует:

- повышению уровня профессиональных навыков и умений инвалидов;
- развитию трудовой мотивации инвалидов;
- популяризации профессиональных способностей инвалидов среди общественности и работодателей;
- развитию системы профессионального самоопределения инвалидов;
- развитию стратегического партнерства с государственными и неправительственными организациями, предприятиями, организациями и учреждениями в рамках профориентации инвалидов;
- развитию организации взаимодействия, обмена идеями и опытом в профессиональном обучении, трудоустройстве инвалидов, что содействует улучшению качества организации жизнедеятельности инвалидов.

Основными ценностями международного движения Абилимпикс являются целостность, прозрачность, справедливость, партнерство и инновация.

Впервые идею проведения олимпиады профессионального мастерства среди инвалидов предложили японцы. Развитием Абилимпикс в Японии занимается Японская организация по вопросам занятости пожилых людей,

инвалидов и ищущих работу (Japan Organization for Employment of the Elderly, Persons with Disabilities and Job Seekers, JEED), которая была создана 1971 году, на протяжении 45 лет организация несколько раз меняла свое название.

Соревнования Абилимпикс в Японии помогли изменить традиционные взгляды в отношении навыков, потенциала и способностей инвалидов, что привело к увеличению возможностей в области занятости и успешного профессионального трудоустройства инвалидов.

В 1981 году именно Япония стала хозяйкой проведения Первого Международного чемпионата Абилимпикс. Первый Международный чемпионат Абилимпикс в Японии был поддержан на самом высоком уровне. Помимо конкурсов профессиональных способностей и навыков, были различные презентации на тему профессиональных возможностей лиц с ограниченными возможностями и инвалидов, а также выставки и международные семинары, которые способствовали повышению информированности общественности по вопросу профессиональных возможностей лиц с ограниченными возможностями и инвалидов, показали обществу огромный потенциал и тот вклад, который лица с ограниченными возможностями и инвалиды могут внести в жизнь общества.

Японская организация по вопросам занятости пожилых людей, инвалидов и ищущих работу занимается вопросами организации проведения региональных и национальных чемпионатов Абилимпикс, является ведущей организацией в Международной Федерации Абилимпикс.

Особенность работы Японской организации по вопросам занятости пожилых людей, инвалидов и ищущих работу по профессиональной реабилитации и трудоустройстве лиц с ограниченными возможностями, инвалидов состоит в наличии множества местных и региональных центров профессиональной подготовки и трудоустройства, которые находятся в шаговой доступности.

Японская система занятости лиц с ограниченными возможностями и инвалидов имеет ряд особенностей:

- оказывается поддержка компаниям, они получают рекомендации по обучению лиц с ограниченной трудоспособностью для предстоящей работы, им помогают определить наиболее подходящий вид работы с учетом характера инвалидности;

- поддержка лиц с ограниченной трудоспособностью, которая предусматривает курс обучения, подготовка инвалидов для предстоящей работы, возможность для инвалидов научиться пользоваться общественным транспортом по дороге на работу и с работы;

- овладение правилами, касающимися охраны здоровья и безопасности труда на рабочем месте, выстраивание отношений на рабочем месте;

- схема взаимодействия с вышестоящими инстанциями и т.д.;

- оказывает поддержку семьям лиц с ограниченной трудоспособностью, способствует поддержанию нормального и здорового ритма жизни в семье, придавая важное значение сну, питанию, заботясь об оказании инвалидам

необходимого внимания со стороны семьи и таким образом, поддерживании в них осознания того, что они являются полноценными членами общества и вносят свой вклад в его развитие [39].

В **Республике Казахстан** в Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» от 2 сентября 2019 особое внимание уделено вопросам развития экономики и решению социальных проблем.

Выделяя в качестве важного направления повышение качества образования Президент РК К. Токаев отметил следующее: «В нашей стране до сих пор не разработана эффективная методика учета баланса трудовых ресурсов. Фактически отечественная система подготовки специалистов оторвана от реального рынка труда. Около 21 000 выпускников школ ежегодно не могут поступить в профессиональные и высшие учебные заведения. Эта категория молодых людей пополняет ряды безработных и маргиналов. Многие из них попадают под влияние криминальных и экстремистских группировок. Мы должны перейти к политике профориентации на основе выявления способностей учащихся. Эта политика должна лечь в основу национального стандарта среднего образования» [40].

В Республике Казахстан в законе «Об образовании» дано следующее определение (ст. 1):

- профессиональная ориентация – предоставление информации и консультационной помощи обучающемуся в реализации его прав в области образовательных и профессиональных возможностей, свободном и осознанном выборе профессии и места учебы в соответствии с профессиональными интересами, индивидуальными способностями и психофизиологическими особенностями [5,].

В статьях Закона РК «Об образовании» раскрыты суть и принципы государственной политики в области образования, предусматривающие равный доступ обучающихся к соответствующим образовательным программам, коррекционно-педагогическую и социальную поддержку, доступность детей с ООП к образованию на всех уровнях.

2016 год был ознаменован ратификацией Казахстаном Конвенции о борьбе с дискриминацией в области образования и Конвенции о правах инвалидов. После ратификации Конвенций Правительство РК приняло ряд мер в области занятости инвалидов путем совершенствования законодательной и нормативной базы.

Все положения конвенций обозначены в законодательстве страны, в том числе и Законе Республики Казахстан «Об образовании». Доступность качественного обучения для всех на основе полного равенства в зависимости от способностей и желания каждого реализуется на всех уровнях казахстанского образования.

Права и гарантии граждан Республики Казахстан в сфере труда и занятости, закрепленные Конституцией и отраженные в базовых законах, в Трудовом кодексе, в полном объеме распространяются на инвалидов и

соответствуют пункту 1 статьи 27 Конвенции о признании права инвалидов на труд наравне со всеми и создают правовую основу для реализации этого права.

Конституцией РК (ст.24 п.1) и Трудовым кодексом РК (ст.5) определены основы правового регулирования трудовых отношений, распространяющиеся без всякого изъятия на инвалидов: свобода труда, право свободно распоряжаться своими способностями к труду, выбирать профессию и род деятельности, право на защиту от безработицы и содействие в трудоустройстве, запрет на дискриминацию в сфере труда. При этом каждый имеет право на труд в условиях, отвечающих требованиям безопасности и гигиены, на вознаграждение за труд без какой бы то ни было дискриминации, на защиту трудовых прав и свобод, включая судебную защиту.

В целях предотвращения дискриминации инвалидов при трудоустройстве на открытом рынке труда в ст. 31-32 Закона о социальной защите инвалидов закреплена система дополнительных мер, направленных на создание инвалидам равных с другими гражданами возможностей трудовой деятельности, а также дополнительные меры по обеспечению занятости (ст. 31):

- установление квоты рабочих мест для инвалидов в размере от двух до четырех процентов от численности рабочих мест без учета рабочих мест на тяжелых работах, работах с вредными, опасными условиями труда;
- создание дополнительных рабочих мест для инвалидов через развитие индивидуального предпринимательства, малого и среднего предпринимательства;
- создание специальных, а также социальных рабочих мест для трудоустройства инвалидов;
- организация профессионального обучения инвалидов [41].

Законом о занятости предусмотрена обязанность государства в предоставлении безработным гражданам бесплатного получения от центров занятости населения: услуг по поиску подходящей работы и содействию в трудоустройстве, в том числе на активные меры содействия занятости; консультационных, информационных услуг и услуг по социальной профессиональной ориентации в целях выбора или изменения вида деятельности (профессии); социальные выплаты на случай потери работы, если он являлся участником системы обязательного социального страхования; адресную социальную помощь в соответствии с Законом Республики Казахстан «О государственной адресной социальной помощи» (ст. 15) [42].

С целью обеспечения занятости населения в рамках мер государственного содействия занятости установлены квоты для трудоустройства отдельных категорий граждан.

Кроме того, с 2018 года вступили в силу Правила и условия субсидирования затрат работодателей, создающих специальные рабочие места для трудоустройства лиц с инвалидностью. Правила предусматривают меры по решению вопросов трудоустройства лиц с ограниченными возможностями,

нуждающихся в специальных условиях труда путем субсидирования затрат работодателей, связанных с оснащением специального рабочего места для трудоустройства лиц с ограниченными возможностями.

Субсидии предоставляются работодателям при соблюдении ими следующих условий:

- соответствие создаваемых специальных рабочих мест Стандартам рабочего места лиц с инвалидностью;

- трудоустройство данной категории граждан и сохранение их занятости на срок не менее двенадцати календарных месяцев с момента создания постоянного рабочего места;

отсутствие у работодателя задолженности по выплате заработной платы;

- отсутствие задолженности по начисленным налогам, сборам и иным обязательным платежам в бюджет;

- обеспечение работодателем выплаты заработной платы на созданных специальных рабочих местах в размере в соответствии с занимаемой должностью [43].

Приказом министра образования и науки Республики Казахстан от 15 апреля 2019 года № 150 были утверждены «Методические рекомендации по проведению диагностики и определению профессиональной ориентации обучающихся в организациях среднего образования Республики Казахстан», в которых даны следующие определения понятий [44]:

1) профориентация – система мероприятий, помогающих человеку, вступающему в жизнь, научно обоснованно выбрать профессию или систему воспитательной работы в целях развития профессиональной направленности, помощи обучающимся в моменты профессионального самоопределения.

2) профориентационная диагностика – процедура выявления и измерения направленности обучающихся в профессиональной деятельности.

3) профессиональная проба – моделирование элементов вида профессиональной деятельности, направленное на раскрытие и применение обучающимися своих личностных способностей к конкретному труду, возможность определить уровень готовности к избираемой профессии, способствует выбору будущей специальности.

Основными целями рекомендаций являются:

- формирование у обучающихся профессионального самоопределения, соответствующего индивидуальным особенностям личности и запросам общества в кадрах;

- проведение целенаправленной профориентационной работы среди обучающихся с опорой на знание системы основных факторов, определяющих формирование профессиональных намерений личности;

- профессиональная ориентация, формирование мотиваций к труду, планированию и выбору профессиональной деятельности, формы занятости с учетом личных интересов, состояния здоровья, индивидуальных склонностей.

В данных рекомендациях, предназначенных для руководителей и специалистов методических кабинетов, руководителей и педагогов организаций

среднего образования и родителей, предлагаются пути разработки комплексной системы профориентации с целью координации действий государственных органов, организации среднего образования, семьи, организаций технического и профессионального, высшего и (или) послевузовского образования и других социальных институтов.

При этом определены такие компоненты комплексной профессиональной диагностики обучающегося, как:

1) психодиагностическое исследование;

2) составление психологического портрета;

3) определение предрасположенности к профессии;

4) обоснование рекомендованной профессии;

5) подбор учебных заведений с учетом географического расположения, места в рейтинге высших учебных заведений;

6) предоставление профориентационных рекомендаций обучающимся и родителям.

Важнейшими составляющими системы диагностики и определения профессиональной ориентации обучающихся обозначены:

- профессиональное просвещение;
- профессиональная диагностика;
- профессиональное консультирование.

В качестве основных задач профессиональной диагностики в рекомендациях выделены:

1) определение личностных склонностей и способностей обучающегося в освоении профессии;

2) оказание помощи в выборе профильного направления обучения, предметов из Типового учебного плана (с 7 класса), пятого предмета в 10-11 классах для сдачи итоговой аттестации и двух предметов по выбору для сдачи Единого национального тестирования при поступлении в организации профессионального образования;

3) содействие в выборе специальности по выбранному направлению организаций технического и профессионального, высшего и (или) послевузовского образования;

4) определение перспективных планов, уровня сформированности представлений о профессии, уровня мотивации, личностных особенностей.

В Казахстане также как и во многих других странах в настоящее время реализуются различные проекты по трудоустройству людей с ООП.

Предлагаем рассмотреть опыт работы КГУ «Школа-интернат «Ақ ниет» для детей с ограниченными возможностями» г. Усть-Каменогорск Восточно-Казахстанской области. В рамках реализации программы «Рухани жанғыру» в школе-интернате «Ақ ниет» открыли «Центр компетенций «Ақ ниет» – «FAB LAB – Abilympics». Целью создания является формирование у воспитанников профессиональных компетенций по направлениям конкурсов профессионального мастерства международного движения «Абилимпикс».

Как отмечают педагоги школы-интерната, важным направлением социализации учащихся специальных организаций образования является их профессиональное ориентирование, которое предполагает комплекс мероприятий по оказанию помощи в выборе будущей профессии и дальнейшего профессионального самоопределения. Одним из таких направлений является участие в конкурсах профессионального мастерства международного движения «Абилимпикс». Сама идея международного движения «Абилимпикс», основанного в Японии в 1972 году – профориентация, мотивация, социализация, качественное образование и трудоустройство людей со всеми видами инвалидности.

На сегодняшний день учебно-производственная лаборатория оборудуется по международным стандартам по следующим направлениям: инженерный дизайн, сборка-разборка электронного оборудования, электромонтаж, декоративно-прикладное искусство (художественное вышивание, бисероплетение), творческие профессии (художественный дизайн, ногтевой сервис), мелкосрочный бытовой ремонт (одежды, бытовых приборов, украшений, мебели).

Открытие первого в Казахстане Центра компетенций «Abillimpics» на базе КГУ «Школа-интернат «Ақ ниет» для детей с ограниченными возможностями» дает возможность школьникам и студентам с ограниченными возможностями включиться в систему профессиональной подготовки через овладение компетенциями и участие в профессиональных конкурсах.

Центр компетенций «Абилимпикс» представляет собой учебный центр, созданный на базе организации образования, в задачи которого входит разработка конкурсных заданий, их согласование с работодателями, подготовка и аккредитация экспертов для соревнований, внедрение лучших мировых практик в систему подготовки профессионального инклюзивного образования.

Таким образом, проводимая работа будет содействовать мотивации и профессиональной ориентации детей с ограниченными возможностями для последующего профессионального самоопределения.

Первый презентационный чемпионат Abilympics Kazakhstan прошел 2-4 мая 2017 года в ТЦ «КӨРМЕ», в котором приняли участие воспитанники КГУ «Школа-интернат «Ақ ниет» для детей с ограниченными возможностями». Открытие Центра компетенций «FAB LAB – Abilympics» состоялось 14 декабря 2017 г. приуроченное к «Дню независимости Казахстан».

Центр компетенций «FAB LAB – Abilympics» оснащен всем необходимым оборудованием и соответствует всем нормам и требованиям предлагаемых услуг. На сегодняшний день воспитанники обучаются компетенциям: «Ногтевой сервис», «Бисероплетение», «Художественное вышивание», «Современный дизайн, декор и шитье», «Художественная обработка и резьба по дереву», «Мелкосрочный ремонт бытовой техники», «Электроника, Электромонтаж и Робототехника», «Издательское дело и полиграфия», «Массаж», «Визаж», «Современная фотография», «Социальные сети и блогерство».

Другой пример социализации обучающихся с ООП представляет собой Инновационную школу Интернет Технологий – «INNOVATIVE SCHOOL OF INTERNET TECHNOLOGIES» – ISIT, которая занимается IT образованием: учит людей «с нуля», помогает сменить профессию. В ISIT - школе проводятся очное и онлайн обучение по таким направлениям как: интернет-маркетинг, веб-дизайн, программирование и разработка мобильных приложений.

Обучают всех желающих, при этом для социально-уязвимых слоев населения и людей с ограниченными возможностями действуют скидки. Основателем школы является молодой предприниматель Амир Сулейменов (Приложение 10). Пережив аварию и лишившись возможности ходить, молодой человек получил профессию программиста в престижных компаниях. Образование позволило ему устроиться на работу в крупнейшие компании СНГ.

Обучение в школе прошли уже несколько сотен человек. Порядка 70 из них – люди с ограниченными возможностями. По мнению Амира Сулейменова, проект несет и экономический эффект, поскольку на сегодняшний день в Казахстане 625 тысяч человек имеют инвалидность, а 439 тысяч из них – трудоспособны, но живут в основном на пособие.

В планах Амира Сулейменова – масштабировать проект. Его идею поддержали ПРООН и Министерство труда и соцзащиты населения. Сейчас в режиме онлайн он обучает 50 жителей отдаленных регионов, станций и поселков.

Пилотный проект проводился совместно Минтруда с Центром занятости. На проект специально отобрали людей с ограниченными возможностями, детей с ООП, людей пенсионного возраста. По результатам пилота 80% людей, прошедших обучение, смогли начать зарабатывать, некоторая часть из них стали индивидуальными предпринимателями.

Данный проект доказывает, что человек, находясь в далеком селе, благодаря цифровым технологиям, может работать на весь Казахстан. При этом, он может находить клиентов, продавать товары, услуги по всему Казахстану и даже за рубежом [45].

Выпускники курсов получают глубокие и актуальные практические знания, поэтому готовы к прохождению собеседований и могут уверенно претендовать на должности по своему направлению и работать отдаленно из любой точки мира.

Отличительной особенностью школы являются краткосрочные профессиональные курсы, которые позволяют получить необходимые профессиональные навыки и сразу приступить к работе. Для прохождения данных курсов не нужны специальные знания, предварительная подготовка или техническое образование.

В определенное время проходит дистанционное обучение с экспертом, во время которого обучающиеся могут задавать вопросы. В том случае, если по каким-либо причинам обучающийся не смог принять участие в онлайн занятии, то он получает видео урок длительностью 30-50 минут. Видео включает в себя

детальное объяснение новой темы и практическую демонстрацию полученных знаний на реальных примерах.

Все учебные материалы разрабатываются исключительно профессиональными тренерами IT школы – действующими экспертами.

В завершение каждого видео обучающиеся получают домашнее задание для самостоятельного выполнения. Объем заданий рассчитан таким образом, чтобы они могли совмещать практику с основной работой или учебой.

По некоторым программам онлайн присутствие не требуется в течение определенного времени, что позволяет в течение дня просмотреть видео урок и выполнить практические задачи.

Всем участникам курсов доступна онлайн поддержка от преподавателей и менторов, которая включает ответы на возникающие вопросы и проверку домашних заданий [46].

Предлагаем вниманию следующий пример успешной социализации людей с ООП, представляющий собой проект – открытие обычного, на первый взгляд, кафе в г. Нур-Султан под названием «Emoji». Однако необычность его заключается в том, что в заведении не разговаривают, а заказы принимают исключительно при помощи языка жестов. Особенный социальный проект создал столичный врач-анестезиолог Азамат Базылов. «Улыбнитесь, вас обслуживают особенные люди» – такая вывеска встречает первых посетителей нового необычного кафе. Название тоже особенное, ведь именно с помощью смайликов в последнее время мы все чаще выражаем эмоции.

В этом заведении, как и везде, играет музыка, но слышат ее только посетители. Повара и официанты – не слышат и не говорят, гости общаются с ними жестами. Гостю необходимо выбрать блюдо, показать его официанту, заказ готов. Если клиент решил перейти на более сложный диалог, ему в помощь предложены подсказки в меню. Азамат Базылов работает по специальности в медицинском учреждении, и все остальное время он посвящает развитию кафе. Кроме этого, он со своей супругой, медиком, воспитывает двух детей [47].

Сотрудники для работы в кафе были приняты при взаимодействии со столичным Центром занятости. Таким образом, были предоставлены рабочие места для людей с ограниченными возможностями и обеспечена часть заработной платы со стороны Центра занятости. Кроме этого, сотрудники кафе получают бесплатное питание, а развозкой их после работы занимается сам владелец [48].

Высокий уровень безработицы среди социально уязвимых слоев населения (людей с ограниченными возможностями, матерей-одиночек, выпускников детских домов) является актуальной проблемой в наши дни. Основными барьерами для трудоустройства людей из социально уязвимых групп являются отсутствие необходимого образования и нежелание работодателей нанимать «трудных» сотрудников. Именно для решения данной проблемы в 2015 году было создано предприятие Green TAL - социальная мастерская.

Эмин Аскеров – руководитель социальной мастерской Green Tal и основатель школы социального предпринимательства. Уже пять лет Эмин активно занимается проектами социальной важности и успешно развивает этот тренд в масштабах всей страны.

Green TAL обучает людей с ограниченными возможностями и предоставляет им рабочие места. Основной целью социального проекта является трудоустройство социально уязвимых слоев населения (инвалиды, выпускники из детских домов, матери одиночки, бывшие заключенные).

В данное время в мастерской существуют:

1) столярный цех – предметы изготовления из дерева: столы и стулья, бизиборды, развивашки, Монтессори, беседки, мебель из ЛДСП;

2) швейная мастерская: изделия из текстиля и войлока, сумки и постельное белье, спецформа для строителей, нанесение вышивки и банные наборы и т.д. с нанесением логотипа;

3) полиграфия: нанесение рисунка на кружки и футболки, термокружки, ручки, календарь и визитницы;

4) декорирование: коммерческий декор стен любой сложности, картины на заказ.

Социальный проект «Green TAL» направлен на системное решение вопросов социализации и трудоустройства социально-уязвимых слоев населения. В мастерской трудятся 42 сотрудника и 36 из них – социальная категория, те, которых относят к социально уязвимой группе. В данное время заключен меморандум с медицинским центром психического здоровья г. Астаны. Все сотрудники социального предприятия, не имеющие специального образования, сначала проходят обучение, затем присоединяются к команде мастеров. Постоянно проводятся курсы повышения квалификации для работников. Социальная мастерская помогает им реализовать свой потенциал.

Также необходимо отметить Центр инклюзивного образования – Education for all, который второй год работает на кампусе Назарбаев Университета. Камила Роллан, основатель и идейный вдохновитель центра, выпускница Школы гуманитарных и социальных наук и Высшей школы образования Назарбаев Университета, основала общественную организацию «Education For All» – EFA. Также на базе EFA вместе с командой запустила центр инклюзивного обучения, где сегодня обучаются дети из обычных школ и дети с особенностями в развитии. Они вместе изучают академические, спортивные, творческие предметы, а также курсы по профессиональной ориентации. Среди учеников есть дети из разных групп: с синдромом Дауна, с расстройством аутистического спектра, гиперактивные дети, одаренные дети, дети из малообеспеченных семей. Академические курсы в центре платные, но только для тех, кто может себе это позволить. За счет дохода центр финансирует бесплатное обучение ребят из уязвимых семей, а также ведет бесплатные курсы профессиональной ориентации и инклюзивную театральную студию. Также

проект поддерживают выпускники Назарбаев Университета, которые сейчас работают в частной компании [49].

Таким образом, анализируя мировой опыт успешной профилизации и трудоустройста обучающихся с особыми образовательными потребностями, можно свидетельствовать тот факт, что страны за рубежом значительно продвинулись по данному вопросу: скоординированы и четко систематизированы функции государственных органов на законодательном уровне, имеются различные негосударственные организации, вовлеченные в решении данной проблемы, намного развита и привита инклюзивная культура.

Несмотря на различия концептуальных подходов к организационному построению профориентационной работы, общим для всех развитых стран является то, что различные институты системы образования вместе с сетью государственных и частных агентств составляют главные элементы организационной структуры профориентации школьников и трудоустройства молодежи.

Следует учитывать и использовать успешный опыт вышеуказанных развитых государств при выборе профессии детьми с ООП в нашей стране.

3 ПУТИ ЭФФЕКТИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СЕМЬИ, ШКОЛЫ И ОРГАНОВ ПО ТРУДОУСТРОЙСТВУ ПРИ ВЫБОРЕ ПРОФЕССИИ ДЕТЬМИ С ООП

Современные экономические и социальные условия предполагают постоянный мониторинг проблем профессиональной ориентации обучающихся. Стало нормой такое социальное явление, как неоднократная смена профессии человеком на протяжении всего периода жизни. Полученное образование не гарантирует дальнейшее трудоустройство, успешную профессиональную самореализацию, карьеру. В связи с этим, выпускники организаций образования не видят для себя ясного жизненного пути, не адекватно оценивают свою профессиональную перспективу. Всё это определяет актуальность проблемы подготовки подростков к дальнейшему жизненному определению, их ориентирование на востребованность профессий и свои реальные возможности в выполнении какого-либо вида труда.

Выбор профессии это сложный и долгий мотивационный процесс. Особенно сложно он дается детям с особыми образовательными потребностями.

Главными задачами профориентации детей с ООП являются всестороннее развитие личности и активизация самих детей в процессах самоопределения, своего места в мире профессий, подготовка детей к самостоятельному, осознанному профессиональному и жизненному выбору, формирование способности планировать жизненный путь с учётом своих интересов, возможностей, ценностно-нравственных ориентиров и потребностей общества, успешная интеграция в социум.

В процессе образовательной деятельности необходимо соблюдать принцип соответствия выбираемой профессии интересам, склонностям, способностям и возможностям подростка, соотнесенным с реальным состоянием его здоровья и имеющимися ограничениями. В этом деле для дальнейшей успешной профилизации детей с ООП важно правильно организовать взаимодействие семьи, школы и органов по трудоустройству [50].

В «Методических рекомендациях по проведению диагностики и определению профессиональной ориентации обучающихся в организациях среднего образования РК» вместе с системой диагностики и определения профессиональной ориентации обучающихся подчеркнута важность организации профессиональной диагностики обучающихся в профессиональном самоопределении [44].

Необходимо отметить, что при реализации деятельности школ по профориентации должны учитываться особые образовательные потребности и индивидуальные возможности каждого ребенка, несмотря на то, что в данных рекомендациях на этом нет акцента.

Согласно рекомендациям, организация среднего образования является координатором объединения ресурсов организаций образования и предприятий по обеспечению обучения и учебно-производственной деятельности

обучающихся с созданием службы по профориентационной работе, также осуществляет мониторинг результатов профессиональной диагностики. В профессиональной ориентации обучающихся принимает участие педагогический коллектив организаций среднего образования (Рис. 3).

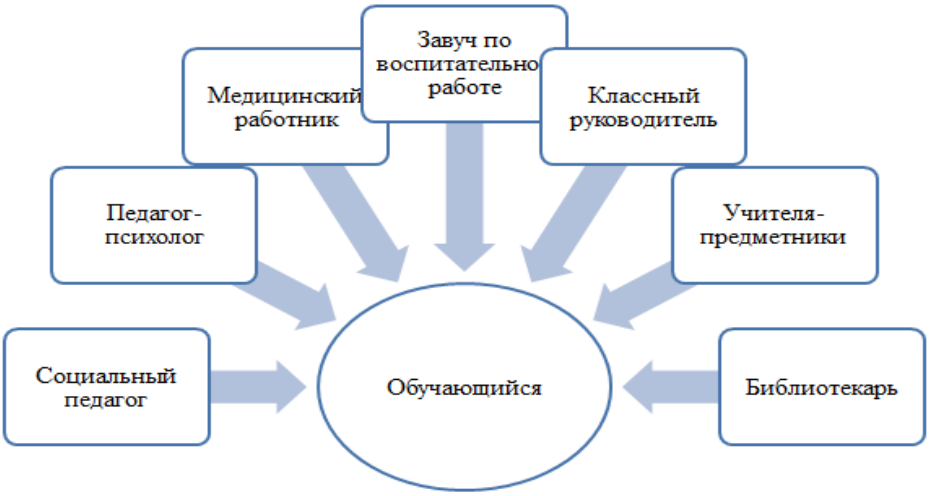

Рисунок 3 – Взаимосвязь педагогического коллектива, участвующего в профессиональной диагностике обучающегося

В Методических рекомендациях определены функциональные обязанности членов педколлектива, участвующих в профориентационной работе [44]:

1) заместитель директора по воспитательной работе, ответственный за:

- выработку стратегии взаимодействия ответственных лиц и координации их деятельности за педагогическую поддержку самоопределения обучающихся;
- организацию взаимодействия организаций среднего образования с социальными партнерами, влияющими на самоопределение обучающихся;
- планирование работы педагогического коллектива по формированию готовности обучающихся к профильному обучению и профессиональному самоопределению в соответствии с концепцией и образовательной программой организации образования;
- осуществление анализа и коррекции деятельности педагогического коллектива по данному направлению (консультации учителей-предметников, классных руководителей по организации системы учебно-воспитательной работы, направленной на самоопределение учащихся: профессиональное просвещение, профессиональное консультирование, профессиональная диагностика, определение индивидуальной образовательной траектории;
- проведение педагогических советов, производственных совещаний по проблемам предпрофильной подготовки, профильного обучения и профессионального самоопределения старшеклассников;
- организацию участия одаренных детей в предметных олимпиадах;

- организацию повышения квалификации классных руководителей, учителей-предметников, школьного психолога по вопросам самоопределения учащихся;

- осуществление контрольных функций работы классных руководителей, учителей-предметников, школьного психолога;

- организацию занятий обучающихся в сети предпрофильной подготовки и профильного обучения;

2) **классный руководитель:**

- составляет для класса план педагогической поддержки самоопределения обучающихся, включающий разнообразные формы, методы, средства, активизирующие познавательную, творческую активность школьников;

- организует индивидуальные и групповые профориентационные беседы, диспуты, конференции;

- ведет психолого-педагогические наблюдения склонностей обучающихся (данные наблюдений, анкет, тестов фиксируются в индивидуальной карте ученика);

- помогает обучающемуся проектировать индивидуальную образовательную траекторию, моделировать варианты профильного обучения, осуществлять анализ достижений, составлять собственный портфолио;

- организует посещение обучающимися дней открытых дверей в вузах и средних профессиональных учебных заведениях;

- организует тематические и комплексные экскурсии обучающихся на предприятия;

- оказывает помощь школьному психологу в проведении анкетирования обучающихся и их родителей по самоопределению;

- проводит родительские собрания по формированию готовности обучающихся к профильному и профессиональному самоопределению;

организует встречи с выпускниками школы, студентами организаций технического и профессионального, высшего и (или) послевузовского образования;

3) учителя-предметники:

- способствуют развитию познавательного интереса, творческой направленности личности обучающихся, используя разнообразные методы и средства: проектную деятельность, деловые игры, семинары, круглые столы, конференции, предметные недели, олимпиады, факультативы, конкурсы стенных газет, домашние сочинения и т.д.:

- обеспечивают профориентационную направленность уроков, формируют у обучающихся общетрудовые, профессионально важные навыки;

- способствуют формированию у школьников адекватной самооценки;

- проводят наблюдения по выявлению склонностей и способностей обучающихся;

4) библиотекарь:

- регулярно подбирает литературу в помощь выбору профессии и профориентационной работе;

- изучает читательские интересы обучающихся и рекомендует литературу по выбору профессии; организует выставки книг о профессиях и читательские диспуты-конференции;

- обобщает и систематизирует методические материалы, справочные данные о потребностях региона в кадрах и другие материалы (фотографии, вырезки, схемы, проспекты, описания профессий);

- устраивает выставки литературы о профессиях по сферам и отраслям (машиностроение, транспорт, строительство, в мире искусства и т.д.);

5) социальный педагог:

- оказывает педагогическую поддержку детям группы риска в процессе их профессионального и жизненного самоопределения;

- осуществляет консультации для участников образования по социальным вопросам;

- оказывает помощь классному руководителю в анализе и оценке социальных факторов, затрудняющих процесс самоопределения школьника;

6) педагог - психолог:

- организует изучение профессиональных интересов и склонностей обучающихся;

- осуществляет мониторинг готовности обучающегося к профильному и профессиональному самоопределению через анкетирование обучающихся и их родителей;

- проводит тренинговые занятия по профориентации обучающихся;

- проводит беседы, психологическое просвещение для родителей и педагогов на тему выбора;

- осуществляет психологические консультации с учётом возрастных особенностей обучающихся;

- способствует формированию у обучающихся самооценки;

- приглашает родителей обучающихся для выступлений о своей профессии, привлекает их для работы руководителями кружков;

- оказывает помощь классному руководителю в анализе и оценке интересов и склонностей обучающихся;

- создает базу данных по профессиональной диагностике;

7) медицинский работник:

- способствует формированию установки на здоровый образ жизни;

- проводит с обучающимися беседы о взаимосвязи успешности профессиональной карьеры и здоровья;

- оказывает консультации по влиянию состояния здоровья на профессиональную карьеру;

- оказывает помощь классному руководителю, психологу и социальному педагогу в анализе деятельности обучающихся.

В методических рекомендациях даны функции педагогического коллектива по профессиональной диагностике обучающихся общеобразовательной школы в целом. В процессе профессиональной

ориентации обучающихся с ООП в связи с имеющимися ограничениями эти функции дополняются (Приложение 1).

Согласно методическим рекомендациям, взаимодействие организации общего среднего образования с организациями технического и профессионального, высшего и (или) послевузовского образования осуществляется по направлениям:

- взаимосвязь среднего, технического и профессионального, высшего и (или) послевузовского образования на основе фундаментальных и специальных знаний в решении школьных задач;
- профессиональная ориентация и самоопределение обучающихся для подготовки к будущему профессиональному образованию;
- ориентация содержания образования на изучение профильных дисциплин;
- разработка совместных учебно-методических пособий для факультативных занятий и самообразования обучающихся.

Задачи организаций технического и профессионального, высшего и (или) послевузовского образования:

- пропаганда профессий и специальностей, востребованных рынком труда;
- профессиональная диагностика, профессиональная ориентация и самоопределение обучающихся;
- проведение тренингов, факультативов и курсов с целью изучения и развития склонностей, способностей и профессиональных качеств обучающихся, информирование их о профессиональных возможностях, видах трудовой деятельности.

Работодатели участвуют в профессиональной ориентации обучающихся, предоставляя свои ресурсы для приобретения ими начальных знаний, умений и навыков профессиональной деятельности, демонстрируя виды деятельности специалистов в условиях производства, осуществляют профессиональную ориентацию обучающихся по следующим направлениям:

- участие в профориентации и диагностики обучающихся в целях развития у них интереса к профессии;
- организация трудового обучения обучающихся на базе учебно-производственных комплексов и предприятий.

Социальное партнерство осуществляется с организациями технического и профессионального, высшего и (или) послевузовского образования, социальными службами, центрами занятости и предприятиями, создает условия для формирования профессиональных перспектив у выпускников организаций среднего образования, ориентацию на востребованные специальности и планирование развития карьеры.

Профориентационную работу многие авторы предлагают рассматривать как систему взаимодействия различных социальных институтов. При этом школа играет роль координационного центра системы, центра единения ресурсов всех субъектов профориентационной деятельности в единой системе взаимоотношений агентов социализации: первичных и вторичных (таб. 4) [51].

Таблица 4 – Субъекты профориентационной деятельности в единой системе социализации

Первичная социализация	**Вторичная социализация**
Первичную социализацию осуществляют те, кто связан с человеком тесными личными отношениями, а вторичную – те, кто связан формально-деловыми отношениями. Агентами первичной социализации являются *родители, члены семьи, друзья, сверстники, учителя, тренеры, врачи, лидеры молодежных организаций и т.д*. Профориентационная деятельность осуществляется во взаимодействии с различными партнерами. По мнению родителей учащихся, семья наряду со школой играет важнейшую роль в самоопределении ребенка. Главная задача семейного воспитания – создание всех необходимых условий для нормального развития и саморазвития духовно и физически здоровой зрелой личности ребенка. Соответственно, одна из важнейших задач родителей состоит в том, чтобы способствовать правильному профессиональному выбору детей, помочь им умным советом. Задача школы – содействовать формированию у родителей представлений о роли семьи в трудовом воспитании и профессиональной ориентации детей.	Агенты вторичной социализации – *представители администрации школы, университета, предприятия, сотрудники СМИ, партий и т.д*. Важная роль отводится и другим социальным партнерам. Каждый из них выполняет свои функции через определенные направления совместной деятельности. *Общеобразовательные организации* способствуют обогащению представления детей об окружающем его мире. В общении со сверстниками ребенок приобретает уверенность в себе, в своих силах, понимание того, что его проблемы такие же, как и у других, находит помощь в решении этих проблем. Сотрудничество осуществляется через различные формы и направления деятельности: встречи, поездки, общение в Интернете. Особенно значимо межрегиональное сотрудничество школ. Организации дополнительного образования расширяют круг интересов ребенка, развивают его способности (Дом детского творчества – технические кружки, хореография, эстрада, телестудия; Детская школа искусств – музыкальное образование, художественно-оформительское, театральное, хореография; Детско-юношеская спортивная школа – спортивные секции, соревнования разных уровней).

Продолжение таблицы – 4

Основными направлениями работы школы с семьей являются: общешкольный родительский комитет, классные родительские комитеты и т.п. Наряду с традиционными родительскими собраниями по профессиональной ориентации детей («Профессии, которые выбирают наши дети», «Склонности и интересы подростков в выборе профессии», «Трудовое воспитание и профессиональная ориентация старшеклассников») интересными формами работы с семьёй являются: родительские ринги, тренинги, чтения, вечера, индивидуальные консультации и т.п.	*Организации технического и профессионального образования, вузы* работают вместе со школой, дни открытых дверей, встречи с представителями – преподавателями и студентами, организация олимпиад и конкурсов для старшеклассников, экскурсии, вечера вопросов и ответов, пресс-конференции, экспресс-экзамены, проведение Дней выпускника, семинары-практикумы с преподавателями вузов для учителей, индивидуальной работы с учащимися. *Средства массовой информации* активно участвуют в просветительской работе школьников и их родителей, организуя профконсультации в эфире и на страницах изданий. Они могут в интересной и дискуссионной форме рассматривать важные проблемы профессионального и личностного самоопределения перед широкой аудиторией, постоянно поддерживать общественный интерес к проблеме профориентации подростков, оказывая решающую роль в воздействии на социум (рубрики в газетах и т.п.). *Службы занятости* оказывают более конкретную помощь при трудоустройстве старшеклассников. *Культурно-просветительские учреждения* расширяют представления учащихся о мире профессий, формируют мотивы самоопределения (кино, выставки, встречи). *Общественные организации* могут оказать большое значение на профориентацию школьника.

Продолжение таблицы – 4

	Поэтому необходима совместная работа школы и различных общественных организаций. *Предприятия, организации, фирмы* являются одними из главных партнеров в профориентационной работе. Экскурсии на предприятия, дни открытых дверей, знакомство школьников с особенностями производства, с востребованными профессиями, встречи с профессионалами своего дела, привлечение учащихся школы к посильной работе в качестве стажеров, предоставление рабочих мест на время каникул, организация заказов, помощь в исследовательской деятельности школьников, участие в различных профориентационных мероприятиях, шефская помощь школе – возможные направления деятельности. *Органы местного самоуправления* оказывают школе поддержку и содействие в профориентационной работе. Они предоставляют необходимую для работы информацию, помогают в заключении договоров, способствуют формированию системы профориентационной деятельности школы.

В профориентации детей с ООП один из самых важных моментов – взаимодействие семьи и школы. В настоящее время во многих странах наблюдается кризис семьи, детско-родительских отношений, что обусловлено, вероятно, с процессами развития государств в современных социально-экономических условиях и связанными с ними причинами. Родители зачастую вынуждены концентрировать внимание на материальном благополучии, и, соответственно, меньше времени тратят на общение в семье, что влечет за

собой ослабление эмоционального компонента, связанного с пониманием близкого человека. Разумеется, работа, направленная на развитие личности обучающегося, становится действенной и эффективной только в том случае, если в процесс обучения и воспитания вовлечены родители обучающихся.

Работу с родителями можно разделить на два направления:

1) со всеми родителями в рамках родительских собраний по повышению педагогической и психологической культуры, культуры здоровья;

2) с частью родителей в форме занятий по формированию навыков и умений, связанных, в первую очередь, с конструктивным взаимодействием в системе родитель-ребёнок.

Содержание работы школы с родителями заключается в следующем:

- повышение психолого-педагогических компетенций родителей (лекции, семинары, индивидуальные консультации);

- вовлечение родителей в образовательный процесс (родительские собрания, группы в социальных сетях, совместные творческие проекты);

- участие родителей в управленческих вопросах (попечительские советы, родительские комитеты, группы в социальных сетях).

К эффективным методам работы с родителями можно отнести: наблюдение; беседа; тестирование; анкетирование. Важное место в системе работы классного руководителя с родителями обучающихся, в том числе, детей с ООП, занимает психолого-педагогическое просвещение. При этом к формам психолого-педагогического просвещения, применяемым при работе с родителями, можно отнести следующие:

1) лекция (различные виды лекций, подробно раскрывающие сущность той или иной проблемы воспитания. Необходимо учитывать такие важные аспекты лекции, как анализ явлений, ситуаций, которые возникают при работе с учащимися);

2) конференция (предусматривает расширение, углубление и закрепление знаний о воспитании детей. Важным моментом при организации конференции является обмен опытом воспитания детей между родителями, в том числе родителей детей с ООП, получение знаний о современных методах обучения и воспитания детей с ООП);

3) практикум (предполагаются различные виды эффективной практической деятельности для выработки у родителей педагогических умений по воспитанию детей, расширения возникающих педагогических ситуаций, тренировка педагогического мышления у родителей);

4. индивидуальные тематические консультации (обмен информацией, дающей реальное представление о достижениях ребенка, о решении индивидуальных вопросов). Индивидуальные консультации – одна из важнейших форм взаимодействия классного руководителя с семьей. Особенно она необходима в классе, где обучаются дети с ООП.

Для того чтобы преодолеть беспокойство родителей, боязнь разговора о своем ребенке, необходимо обратить внимание на правильную организацию индивидуальных консультаций-собеседований с родителями. Педагогу

необходимо дать родителям возможность в неофициальной обстановке рассказать все то, чем они хотели бы поделиться и выяснить совместные подходы к обучению и воспитанию ребенка, а именно: особенности здоровья ребенка; его увлечения, интересы; предпочтения в общении в семье; поведенческие реакции; особенности характера; мотивации к обучению; моральные ценности семьи.

В целях развития инклюзивной культуры в общеобразовательной школе можно предложить следующие темы консультаций для родителей:

- Как преодолеть тревожность детей?
- Развитие памяти ребенка.
- Застенчивость и пути ее преодоления.
- Как научить детей дружить? и другие.

Родительское собрание в школах чаще всего используется для демонстрации учебных достижений детей. Однако разговор на собрании должен идти не об отметках, а об индивидуальных достижениях каждого ребенка и мере интеллектуальных усилий, соответствующих их познавательной и нравственной мотивации. К родительскому собранию целесообразно готовить выставки творческих работ обучающихся, их достижений, причем не только в учебной деятельности.

При организации и проведении родительских собраний необходимо соблюдать следующие рекомендации:

- родительское собрание должно просвещать родителей, а не констатировать ошибки и неудачи детей;
- тема собрания должна учитывать возрастные особенности детей;
- собрание должно носить как теоретический, так и практический характер: анализ ситуаций, тренинги, дискуссии и т. д.;
- собрание не должно заниматься обсуждением и осуждением личностей обучающихся.

Таким образом, все методы и формы взаимодействия педагога с родителями обучающихся направлены на создание наиболее комфортных условий обучения для всех детей класса, в том числе и детей с ООП.

Предлагаем рассмотреть опыт взаимодействия школы и колледжей страны в профессиональном определении выпускников с ООП на примере сотрудничества КГУ «Специальная школа-интернат №1» и КГУ «Агротехнический колледж №3» г. Кокшетау. Согласно анализу, проделанному руководителем школы Бурдинской О.В. и педагогом-психологом школы Трофимовой С.В. по вопросам профессионального определения для выпускников специальной школы пути также открыты, однако они ограничены в силу специфики психофизиологических особенностей детей с нарушениями интеллекта.

Профессиональное самоопределение затруднено не только из-за бедности жизненного опыта, незрелости интересов и неадекватности самооценки подростков с умственной отсталостью, но и в связи с ограниченностью их знаний о профессиях, о тех отраслях хозяйства, в которых они могли бы

трудиться, о собственной профессиональной пригодности к определённому виду труда.

Оценка своих индивидуальных способностей, профессиональной пригодности и соотношение их с требованиями профессии представляются для выпускников специальной школы весьма сложной и трудной задачей. Поэтому профессиональное определение выпускников, по мнению педагогов, должно осуществляться под руководством школы, семьи, общества.

Выбор профессии для учащихся специальной школы, как и для других детей с ограниченными возможностями в развитии, сужается до трудоустройства по ограниченному числу доступных им специальностей.

В настоящее время специальная школа №1 осуществляет профессиональную подготовку учащихся по следующим профилям: швейное дело, слесарное, столярное дело, пчеловодство, сельскохозяйственный труд и ручной труд.

Контингент учащихся старшего звена – это дети с легкой и умеренной умственной отсталостью, к тому же, число детей с умеренной умственной отсталостью имеет тенденцию к увеличению. Это означает, что большинство профилей профессионального обучения, осуществляемого школой (слесарное, столярное и швейное дело), для детей с умеренной умственной отсталостью, в силу особенностей их интеллектуального и психомоторного развития, оказываются недоступными.

Поэтому учебно-производственная часть школы занимается вопросом введения новых профилей обучения: малярное дело и работник КСК, которые для наших детей и доступны в освоении специфики деятельности и, что немаловажно, очень востребованы на рынке труда. В настоящий момент в школе разрабатываются авторские программы обучения по этим профилям.

В 2010 году на базе школы проходил областной семинар работников специальных учреждений профессионально-технического образования, на котором остро звучал вопрос о трудностях и проблемах обучения выпускников специальных школ. Прием учащихся в то время был крайне ограничен и представлял собою скорее исключение из правил.

Итогом анализа профориентационной работы стал запуск в 2016 учебном году проекта программы будущего профессионального определения выпускников, в ходе реализации которого осуществлялось предоставление информации и консультативной помощи родителям, учащимся, организовывались экскурсии по посещению профессионально-технических колледжей.

В настоящий момент в различных профессионально-технических колледжах области проходят обучение 17 учащихся специальной школы-интерната №1.

Психолого-педагогическое сопровождение детей с нарушениями интеллекта, в каком бы возрасте они не были, имеет ряд особенностей. Обучение таких детей, в том числе и профессиональное, требует иной организации всего учебно-воспитательного процесса и это, конечно, вызывает

определенные вопросы у специалистов данных профессионально-технических учреждений. Школа, в свою очередь, также крайне заинтересована в продолжении дальнейшего профессионального развития своих выпускников.

Поэтому уже в школе, на уроках трудового обучения, какого бы профиля они не были, учителя трудового обучения стараются формировать и развивать основные, базовые трудовые навыки, которые будут востребованы в будущем профессиональном обучении, какую бы специальность наш выпускник не выбрал.

В марте 2017 года между Агротехническим колледжем №3 и специальной школой №1 был подписан меморандум о взаимодействии, с целью содействия в оказании методической помощи и всесторонней поддержки в плане психолого-педагогического сопровождения учащихся.

В ходе экскурсий, которые стали традиционными, будущие выпускники получают подробную информацию о том, какие специальности можно получить, как интересно можно провести время после учебы, как организован быт и т.д.

Основной целью любой профориентационной работы является помощь учащимся с выбором, как профиля обучения, так и дальнейшей профессиональной деятельности. Для достижения этой цели становится традиционной также и организация круглых столов между ребятами: теми, кто уже продолжает обучение на базе колледжа и теми, кому это только предстоит.

В результате в конце учебного года из 23 выпускников 12 были настроены поступать именно в агротехнический колледж.

Еще одним направлением взаимодействия и сотрудничества, в рамках меморандума, является возможность прохождения производственной практики на базе школы. Поскольку, по мнению учителей, во-первых, они хорошо знают своих выпускников, а, во-вторых, штатных единиц рабочих специальностей всегда не хватает, школа заинтересована в том, чтобы их выпускники проходили практику в стенах школы.

Таким образом, профессиональное самоопределение, свободный, но при этом сознательный выбор, который может опираться на вполне основательные аргументы это и есть основная задача, которую позволяет решать сотрудничество школы и колледжа.

Приведем еще один пример эффективного взаимодействия организаций образования по вопросам социализации обучающихся с ООП.

Областная школа-интернат «Ақ ниет» в г. Усть-Каменогорске, о которой упоминалось выше, предоставляет возможности для получения качественного образования детьми с ООП в инклюзивной среде общеобразовательной школы. Являясь организацией специального образования (начальное обучение организовано в интернате), одновременно осуществляет деятельность по созданию условий для получения качественного общего и профессионального образования в инклюзивной среде: с 5 класса воспитанники, проживая в интернате, получают основное и среднее образование в опорной общеобразовательной школе № 15, в шаговой доступности от интерната. Для

воспитанников, окончивших 9 классов, техническое и профессиональное образование осуществляется в колледжах города Усть-Каменогорска с проживанием в интернате.

Для ранней профориентации и дальнейшего выбора профессии школой-интернатом на базе интерната по договору с колледжем Казахстанско-Американского свободного университета (КАСУ) и еще 4 колледжами организована предпрофильная и курсовая подготовка для учеников 9-10-х классов по специальностям «Делопроизводство и архивоведение», «Переводческое дело», «Вычислительная техника», «Бухучёт и аудит» и ряду рабочих специальностей.

С первых дней существования школы-интерната «Ақ ниет» колледж КАСУ осуществляет совместную деятельность по созданию условий для успешной социализации детей с особыми образовательными потребностями в рамках развития инклюзивного образования.

В интернате оборудован кабинет курсовой и предпрофильной подготовки. По окончании курсов учащимся выдаются сертификаты и свидетельства по соответствующему направлению подготовки. Все учащиеся, прошедшие курсовую подготовку, успешно поступили в колледжи по выбранным специальностям.

Так, по окончании курсов, которые вели преподаватели колледжа КАСУ в 2017 году, 6 воспитанников успешно завершили программу и получили сертификаты. В настоящее время 2 воспитанников являются успешными студентами 2 курса специальности «Переводческое дело».

Более того, совместно с колледжем определены учебные аудитории для создания безбарьерной среды, поскольку учатся дети с нарушениями опорно-двигательного аппарата. Согласовывается расписание занятий группы, в которой обучаются выпускники школы, продолжающие быть воспитанниками интерната; составляется гибкий график обучения с учетом высвобождения свободного субботнего дня для учащихся; корректируется график учебного процесса с целью более раннего завершения учебного года для некоторых учащихся.

Важно подчеркнуть, что данная работа осуществляется при поддержке со стороны местных исполнительных органов, в частности акимата, по обеспечению доступа детей с ООП к качественному образованию. Ежегодно для такой категории детей выделяются образовательные гранты. Так, с 2017-2018 учебного года за счет образовательных грантов 9 воспитанников школы-интерната после 9-го класса получают техническое и профессиональное образование по 6 специальностям, в том числе в колледже КАСУ – по специальности «Переводческое дело», колледже экономики и финансов, который также входит в состав КАСУ, по специальности «Основы вычислительной техники и программирования».

Также в приложениях в качестве примера приводятся опыты работ школы-гимназии №65 и КГУ «СШИ №2» г. Нур-Султан (Приложение 7, 8).

Таким образом, направление совместной деятельности по формированию профессиональных компетенций дает реальный шанс успешной социализации детям с особыми потребностями, почувствовать им уверенность в завтрашнем дне и подготовить к самостоятельной взрослой жизни.

Ярким признаком нынешнего века информации можно назвать широкое использование современных цифровых технологий. Так, к примеру, на сайте центра занятости населения акимата г. Нур-Султан дана ссылка на электронную биржу труда, где в разделе «Профориентация» (https://www.enbek.kz/ru/barret/welcome) можно пройти профориентационный тест Джима Баррета в модификации Гусловой И.В., позволяющий просто и быстро пройти профориентационное тестирование, получить результат и определить наиболее близкие профессии любому желающему.

В каждом блоке теста участнику предлагаются три вида деятельности; нужно сделать однозначный выбор, чтобы получить целостную картину. Просматривая каждые три утверждения, необходимо отметить на каком месте для участника по привлекательности та или иная профессиональная деятельность.

После прохождения теста участник может сохранить результаты тестирования, где будет указано процентное соотношение к той или иной деятельности.

Слова – %;

Искусство – %;

Физический труд – %;

Экспериментальная деятельность – %;

Организационная деятельность – %;

Бизнес – %;

Социальная работа – %.

Результат более 70% в какой-либо колонке свидетельствует о наличии у человека профессиональной направленности данного типа. Если участник теста получает один Высокий показатель, он определенно указывает на сферу его максимальной мотивации. Кроме того, обращается внимание на наиболее низкие показатели, так как они наименее важны.

В результате для участника теста указываются:

- наиболее подходящие профессии;
- подходящие профессии;
- пояснения.

Профессиональное самоопределение – это процесс и результат сознательного и самостоятельного выбора профессии.

Необходимо путем системно организованной деятельности школы, семьи, организаций ТиПО и социальных партнеров суметь построить возможный профессиональный путь обучающихся, в том числе и детей с ООП. Начало пути состоит из трех составляющих: хочу, могу, надо (Рис. 4).

Рисунок 4 – Составляющие профессионального пути ребенка с ООП

«Хочу» – это интересы и склонности личности («хочу знать», «хочу делать»). Наличие индивидуальных способностей человека, каждый имеет потенциальные возможности развивать свои способности: занимаюсь дополнительно по интересному для меня направлению, пробую создать что-то сам, интересуюсь новостями науки, производства.

«Могу» – проблема человеческих возможностей («могу делать»), необходимо собирать как можно больше информации, которая помогает принять решение: склонности, уровень знаний, необходимый для овладения основами профессии, уровень здоровья, особенности характера, возможности, самодисциплина.

«Надо» – потребности рынка труда, возможность найти работу либо обоснованный расчет на устройство по выбранному профилю.

Отвечая на эти вопросы, проходя путь диагностик, профпроб, изучая свои возможности, обучающийся определяет основные составляющие: интересы, склонности и способности, значимость профессии для общества. Для построения своего профессионального пути ребенку с ООП могут помочь также различные методики (тесты, анкеты и т.п). Некоторые из них даны в Приложениях 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9 [52, 53, 54, 55].

Вместе с тем педагогам и родителям необходимо учитывать проблемы и затруднения, которые могут возникать в процессе профессионального самоопределения обучающихся, в том числе детей с ООП. В связи с этим предлагаем рассмотреть различные пути решения данных проблем.

Типичные ошибки и затруднения при выборе профессии:

- увлечение только внешней стороной профессии без учета ее минусов;
- выбор только на основании высокой оплаты труда;
- предубеждение в отношении престижности или непрестижности профессии. Выбор профессии из соображения престижности (популярности) в обществе;
- подчинение давлению родных, других значимых людей без особых собственных желаний;
- отождествление учебного предмета с профессией;
- перенос отношения к человеку (представителю данной профессии) на саму профессию;

- выбор профессии «за компанию» с друзьями;

- неумение (без учета индивидуальных особенностей) разобраться в своих личных качествах, способностях, склонностях, мотивах выбора;

- незнание или недооценка своих физических особенностей, ограничений, недостатков, существенных при выборе профессии;

- категоричность выбора;

- устаревшие представления о характере труда, об особенностях той или иной профессии;

- предрассудки относительно некоторых важных для общества профессий (пренебрежение, выражаемое даже словами «торгаши», «фотомоделька» и др.).

Факторы, влияющие на выбор профессии:

- мнение родителей;

- мнение друзей;

- мнение других значимых людей (бабушек, дедушек, родственников, знакомых и т.д.);

- информация, получаемая через СМИ;

- престижность, признание обществом профессии;

- собственное мнение по поводу профессии.

Каковы же последствия ошибочного выбора профессии для человека:

- потеря веры в себя и жизненные кризисы;

- разочарование в себе и окружающих людях;

- стрессы и депрессии; нервные срывы;

- неудовлетворенность профессией, жизнью;

- потеря интереса к жизни, возрастные кризисы.

Причины затруднений при выборе профессии:

- слабая информированность об учебных заведениях;

- слабая информированность о мире профессий;

- неумение оценить свои возможности;

- мнение, что все решится само собой, отсутствие серьезного отношения к вопросу профессионального выбора;

- труднодоступность привлекательной профессии;

- большое количество одинаково привлекательных вариантов;

- отсутствие интереса, к какой бы то ни было деятельности.

- *Как можно преодолеть трудности:*

- познакомиться с последним вариантом справочника по учебным заведениям;

- получить индивидуальную консультацию по выбору профессии.

В процессе индивидуальной консультации:

- определить свои интересы и склонности;

- сопоставить их с имеющимися профессиями;

- выяснить профессионально важные качества интересующих профессий;

- путем тестирования или самонаблюдения прийти к выводу, в достаточной ли мере они развиты у Вас;

- взвесить свои возможности, способности;

- взвесить требования рынка труда, составить приблизительный прогноз – велика ли будет потребность общества в специалистах данной профессии через 3-5 лет;

- выясните не только сферу деятельности, но и условия труда, его особенности.

При выборе профессии нужно:

- знать как можно больше профессий;

- определиться в своих интересах;

- знать, в каких учебных заведениях можно получить ту или иную профессию;

- иметь основной и запасной варианты профессионального выбора (на случай, если не удастся осуществить задуманное);

- иметь (желательно) опыт профессиональных проб: либо понаблюдать за рабочим днем представителя привлекательной профессии (наблюдать нужно целый день), либо самому попробовать поработать немного в этой области;

- оценить свои возможности и способности, а также их соответствие тем требованиям, которые предъявляет профессия. Детальная модель профориентации детей с ООП дана в приложении 2 [56, с. 245].

Одним из приоритетных направлений обучения детей особыми образовательными потребностями является обеспечение для них реальной возможности получения трудовой подготовки. Обусловлено это тем, что большинству выпускников только трудовое обучение, направленное на профессиональную подготовку, коррекцию и компенсацию их умственного и физического развития, обеспечивает возможность трудоустройства в сфере материального производства.

В решении как таковых проблем существенную роль играет система организационно-методических и практических мероприятий по профессиональной ориентации, профотбору, профессиональному самоопределению учащихся с ООП, ставящая целью не только предоставление информации о мире профессий и дающая основу профессиональной ориентации, но и способствующая личностному развитию учеников, формированию у них способности соотносить свои индивидуально-психологические особенности и возможности с требованиями профессии.

Одной из главных целей профориентационной работы в школе становится построение учащимися индивидуального профессионального маршрута. Индивидуальный образовательный маршрут определяется как целенаправленно проектируемая дифференцированная образовательная программа, обеспечивающая учащемуся позиции субъекта выбора, разработки и реализации образовательной программы при осуществлении педагогами педагогической поддержки его самоопределения и самореализации.

В связи с этим, считаем необходимым напомнить еще раз о важности вопроса социализации обучающихся с точки зрения МКФ (Международной классификации функционирования, ограничений жизнедеятельности и здровья), основанной на био-психо-социальной модели и имеющей

универсальное применение в контексте здоровья и благополучия. МКФ касается всех людей, предлагая стандартизованный общий язык для изучения динамики этих компонентов и их последствий и является поэтому основой для понимания средств воздействия для улучшения жизненной ситуации людей с ограниченными возможностями.

Поскольку МКФ описывает ситуации людей, а не самих людей, она может использоваться во всех секторах и для всех возрастных групп, но ее необходимо использовать для того, чтобы наделять возможностями людей с ограниченными возможностями. В настоящее время ограничение жизнедеятельности больше не концептуализируется как следствие болезни, а понимается как динамическое взаимодействие между состоянием здоровья человека, факторами окружения и личными факторами.

С точки зрения МКФ ограничения жизнедеятельности не являются атрибутом индивида, а комплексным сочетанием условий, многие из которых сформированы социальным окружением. Таким образом, управление ситуацией требует социальных решений и во многом предполагает коллективную ответственность общества за проведение изменений окружающей среды, необходимых для полноценного участия лиц с ограничениями жизнедеятельности во всех сферах общественной жизни. Поэтому результатом данной позиции или идеологии будут социальные изменения, которые на политическом уровне становятся вопросом прав человека.

Контекстные факторы представляют внешние (окружение) и внутренние (личностные факторы, которые влияют на функционирование в конкретных жизненных ситуациях).

Данный ресурсный подход к определению ООП сводит воедино обучающихся с разнообразным спектром трудностей, возникающих при обучении. Кроме того, педагогам необходимо учитывать рекомендации ОЭСР относительно категориальной системы, которая используется в большинстве стран:

1 группа. Дети с нарушениями психофизического развития: нарушениями слуха, зрения, интеллекта, речи, опорно-двигательного аппарата, задержкой психического развития и эмоционально-волевыми расстройствами.

2 группа. Дети со специфическими трудностями в обучении, поведенческими и эмоциональными проблемами. Специфические трудности отмечаются у обучающихся с сохранным интеллектом, проявляются в усвоении отдельных учебных навыков: письма, чтения или счета (дисграфия, дислексия, дискалькулия др.). Эти трудности, как правило, носят временный характер и преодолеваются при условии оказания им помощи специалистов. Поведенческие и эмоциональные проблемы могут быть вследствие особых проблем развития (синдром гиперактивности и дефицита внимания, негрубые расстройства аутистического спектра и пр.), а также неблагоприятных психологических факторов (нарушений воспитания в семье, детско-родительских и внутрисемейных отношений), что приводит к различным

трудностям общения со сверстниками и учителями (робость, пассивность, замкнутость или конфликтность, непослушание, агрессивность).

3 группа. Обучающиеся, у которых в силу социально-психологических, экономических, языковых, культурных причин возникают особые образовательные потребности. Сюда можно отнести микросоциальную и педагогическую запущенность детей из малообеспеченных семей или не уделяющих должного внимания воспитанию и развитию детей, семей социального риска (родителей с алкоголизмом, наркоманией и пр.), а также у детей, испытывающей трудности адаптации к местному социуму (беженцы, мигранты, оралманы) или плохо понимающих и неговорящих на языке обучения в школе и др.

Школьники второй и третьей группы, не имеющие нарушений психофизического развития, чаще всего не обращаются и не выявляются психолого-медико-педагогическими консультациями. Соответственно общеобразовательная школа должна держать и эти группы обучающихся в фокусе своего внимания, своевременно выявлять и оказывать им помощь [57, с. 16].

Таким образом, учитывая весь спектр трудностей, которые встречаются при обучении детей, для осуществления профориентационной работы необходимо решать следующие основные задачи:

- развитие трудовых навыков, а также трудовых качеств;
- расширение граней самопознания;
- предоставление доступной информации о профессиях, их важности, особенностях и путях профессиональной подготовки;
- формирование установки на труд, а также на позитивное отношение к нему.

При реализации указанных задач необходимо проводить работу в соответствии с этапами:

1. Выявление поля для выбора профессии в соответствии с особыми потребностями и индивидуальными возможностями обучающихся.

Для этого необходимо провести тщательный анализ его психофизического состояния, а также ознакомиться с рекомендациями ПМПК, учесть все показания и противопоказания.

2. Выявление склонностей и предпочтений обучающегося. Для этого необходимо использовать большой арсенал специальных методик, которые дают возможность выявить способности и скрытые таланты.

3. Знакомство с профессиями. На данном этапе необходимо проводить знакомство с профессиями путем профессиональной диагностики, профессиональных проб. На основе этого совместно с учителями и родителями составляется список возможных вариантов профессиональной деятельности. Затем определяются важнейшие качества, необходимые для овладения профессией, подбираются виды и самые эффективные пути профессиональной подготовки для детей с ООП.

4. Построение личного профессионального плана детьми с ООП.

На данном этапе выстраиваются планы относительно основных шагов для достижения цели: определение путей получения образования, видов профессиональной занятости, возможностей трудоустройства, при этом планируется обязательная дополнительная консультация специалистов или врачей в связи с выбранной профессиональной деятельностью.

В связи с тем, что правильный выбор профессии для детей с ООП зависит, в первую очередь, от их психофизических особенностей и индивидуальных возможностей, в профориентационной работе необходимо учитывать список рекомендуемых профессий в соответствии с их особенностями.

Особенности профессионального самоопределения детей с нарушениями зрения:

- на уровне слабовидения зрительное восприятие ограничивается замедленностью, узостью обзора, недостаточностью четкости и яркости, нередко искаженностью предметов, что затрудняет получение зрительной информации о профессиях;
- поскольку обзор действительности сужен, замедлен, неточен представления и у детей с нарушением зрения ограничены и искажены, процессы запоминания и мыслительные операции замедлены; ориентация в пространстве затруднена;
- психическое развитие слабовидящего ребенка имеет свои особенности, нарушение зрения затрудняет, а подчас исключает возможность пользования источниками информации, которые предназначены для обучающихся массовых школ (различная наглядность, документальные фильмы и т.д.).

Профориентация лиц с нарушенным зрением ведется с учетом медицинских показаний и противопоказаний на основе принципов рационального и качественного трудоустройства инвалидов по зрению. Дети с нарушением зрения в основном используют зрительную информацию о предмете как основную, и это ведет к искаженному восприятию многих предметов. Поэтому важно развивать пространственную ориентировку на слух, обоняние, осязание. В этих целях школьникам стоит изучать черчение, электро- и радиотехнику и др.

Примерные профессии, подходящие для людей с нарушением зрения:

- практически все виды профессий, связанные со связью: оператор Call-центра; диспетчер транспортный; телемаркетолог и т.д.;
- практически все виды профессий работы руками: массажист; упаковщик; радиотехник и т.д.;
- практически все виды профессий, связанные с искусством: композитор; музыкант; музыкальный руководитель и т.д.

Особенности профессионального самоопределения детей с нарушениями слуха:

- дети с нарушением слуха (в большей степени глухие) обладают меньшим по сравнению со слышащими сверстниками уровнем общеобразовательной и политехнической подготовки;

- недостаточное развитие словесной речи у детей с нарушением слуха затрудняет получение информации о профессиях;

- нарушение слухового анализатора весьма затрудняет, а подчас исключает возможность пользования источниками информации, которые предназначены для обучающихся массовых школ (радио, документальные и научные фильмы с дикторским текстом и пр.).

Продуктивным методом профориентации и становления самоопределения для детей с нарушением слуха являются сюжетно-ролевые, деловые игры. Основная задача игр – упражнения в развитии коммуникативных качеств личности в процессе игровой, трудовой, спортивной и других видах деятельности. Большое значение нужно придавать речевым играм, обучающим детей элементарному общению в пределах темы и языкового минимума, которые определены темой занятия. Среди нетрадиционных методов важно использовать арттерапию. Это – художественно-эстетическое воспитание, способствующие развитию самопознания, самоуглубления личности и являющиеся формой социализации человека. К методам арт-терапии можно отнести рисование, жестовое пение и т.д. Художественное творчество дает возможность пережить слабослышащему ребенку минуты счастья, гордости за свой талант, свои особенности.

Примерные профессии, подходящие для людей с нарушенным слухом:

- виды профессий, связанные с работой в интернете: веб-дизайнер; редактор текстов и т.д.;

- виды профессий работы руками: массажист; упаковщик; сборщик ПК; швея; зубной техник; закройщик; кладовщик и т.д.; инженер-проектировщик; делопроизводитель и т.д.

Особенности профессионального самоопределения детей с церебральным параличом:

- недоразвитие головного мозга проявляется двигательными нарушениями (параличами, подергиваниями, нарушением речи), нарушением равновесия, речи, возможно интеллектуальными расстройствами, эпилепсией. Профориентация и возможность трудовой деятельности при ДЦП зависят от степени функциональных возможностей двигательного аппарата и сохранности интеллекта детей.

Для достижения максимальных результатов в самоопределении и профессиональной ориентации важно использовать трудотерапию. Трудотерапия при ДЦП имеет лечебную направленность, тесно взаимодействует с лечебной гимнастикой, психотерапией, другими методами реабилитации. Формы и методы зависят от уровня умственного развития, двигательных возможностей. Трудотерапия имеет и большой психотерапевтический эффект благодаря реальной значимости результатов, эмоциональной заинтересованности, общению с другими детьми. Выбор труда определяет врач-ортопед, невропатолог, инструктор по труду, исходя из особенностей болезни, возможностей и интересов ребенка.

Примерные профессии, подходящие для людей с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата:

- практически все виды профессий, связанные с работой в интернете: администратор баз данных; специалист по рекламе в социальных сетях; редактор текстов и т.д.; инженер-радиотехник; социолог; методист; новостной менеджер; финансовый аналитик; программист и т. д.

Задержка психического развития – это психолого-педагогическое определение наиболее распространенного отклонения в психофизическом развитии среди всех встречающихся у детей нарушений.

Особенности профессионального самоопределения детей с задержкой психического развития:

- низкий уровень познавательной активности и замедленный темп переработки информации;
- неустойчивость внимания, нарушения скорости переключения внимания, объем его снижен;
- память ограничена в объеме, преобладает кратковременная над долговременной, механическая над логической;
- наглядно-действенное мышление развито в большей степени, чем наглядно-образное и особенно словесно-логическое;
- имеются легкие нарушения речевых функций;
- незрелость эмоциональной сферы и мотивации;
- несформированность произвольного поведения по типу психической неустойчивости, расторможенность влечений.

ЗПР несет временный характер, поэтому для успешного самоопределения ребенка в будущем необходимо как можно раньше начинать развитие психических процессов, таких как память, ощущение, восприятие, корректировать эмоционально-волевую сферу, особое внимание нужно уделить мышлению:

- развивать наглядно-действенное, наглядно-образное и логическое мышление;
- развивать умение анализировать, сравнивать, обобщать, классифицировать, систематизировать на наглядной или вербальной основе;
- учить выделять главное, существенное;
- находить сходство и отличие признаков предметов и понятий;
- развивать мыслительные операции анализа и синтеза;
- учить группировать предметы;
- развивать умение понимать связь событий и строить последовательные умозаключения, устанавливать причинно-следственные связи;
- активизировать мыслительную творческую деятельность;
- развивать критичность мышления (объективная оценка других и себя);
- развивать самостоятельность мышления (умение использовать общественный опыт, независимость собственной мысли).

Поскольку задержка психического развития у детей носит временный характер, то мир профессий для них открыт полностью и особых ограничений

нет, все зависит от профессиональных наклонностей самого ребенка. На этапе профессионального консультирования детей с ООП особое место стоит уделить диагностическим методикам [58, с. 20].

В процессе профориентационной деятельности педагогам необходимо учитывать многие факторы, связанные с психофизическим состоянием обучающихся, поскольку спектр трудностей у обучающихся может быть широким и разнообразным. Приведем в пример некоторые ограничивающие факторы для выбора профессии, обусловленные особенностями здоровья обучающихся и рекомендуемые профессии (таб. 5). [59].

Таблица 5 – Рекомендуемые профессии и специальности, связанные с противопоказаниями и ограничениями по здоровью

Болезни	**Факторы, ограничивающие спектр выбора профессий (противопоказания), обусловленные особенностями физиологического состояния обучающегося**	**Некоторые рекомендуемые профессии и специальности**
Органов зрения	Работы особо высокой точности, напряженности зрения. Работа с мелкими деталями; работа, требующая ношения очков; значительное физическое напряжение; запыленность воздуха, пребывание тела в наклонном положении.	Продавец, бармен, оператор птицефабрик, садовод, слесарь по ремонту автомобиля.
Органов слуха	Работа, требующая хорошего слуха и общения с людьми. Работа, требующая напряжения слуха, значительный шум и вибрация.	Чертежник, вышивальщица, швея, обувщик, цветовод, кондитер, фотограф.
Кожи	Контакт с токсическими и раздражающими кожу веществами, запыленность, неблагоприятный микроклимат; постоянное увлажнение и загрязнение, охлаждение рук.	Оператор ЭВМ, сборщик полупроводников, конструктор, чертежник.
Опорно-двигательного аппарата	Длительное пребывание на ногах, подъем и спуск по лестнице. Напряженная рабочая поза; значительное физическое напряжение (подъем и перенос тяжестей); работа на высоте, у движущихся механизмов.	Сборщик микросхем, телеграфист, швея.
Органов дыхания	Неблагоприятный климат; загазованность, запыленность; контакт с токсическими веществами; значительное физическое напряжение, все виды излучения.	Контролер-кассир, цветовод, киномеханик, оператор станков с пульт. управлением.

Продолжение таблицы – 5

Сердечно-сосудистой системы	Значительное физическое напряжение; неблагоприятный микроклимат; контакт с токсическими веществами, работа на высоте с движущимися механизмами, шум, вибрация.	Радиомеханик, портной, секретарь-референт, пчеловод.
Органов пищеварения	Контакт с токсическими веществами; значительное физическое и нервное напряжение; работа, связанная с нарушением режима питания; вынужденная рабочая поза.	Оператор ЭВМ, слесарь, декоратор-оформитель.
Почек и мочевыводящих путей	Неблагоприятный микроклимат; контакт с токсическими веществами; вынужденная рабочая поза; работа, связанная с нарушением режима питания; вибрация.	Оператор ЭВМ, слесарь, декоратор-оформитель.
Нервной системы	Нервно-эмоциональное напряжение; шум и вибрация; неблагоприятный микроклимат; контакт с токсическими веществами, особенно нервнопаралитического действия.	Резчик по дереву, закройщик, столяр.

Основываясь на рассмотренном материале, можно прийти к выводу о необходимости совершенствования навыков взаимодействия между участниками образовательного процесса в целях профессионального самоопределения, трудоустройства и социализации детей с ООП. Ниже в таблице 6 предлагается описание основных задач, которые выполняют участники образовательного процесса, осуществляющие профориентационную работу при условии взаимодействия между собой [58, с. 28].

Таблица 6 – Задачи, реализуемые участниками образовательного процесса в целях взаимодействия при профессиональном выборе обучающихся с ООП

Задачи содействия профессиональному выбору обучающихся:				
специалисто в СППС	**администрации школы**	**классного руководите ля**	**учителя**	**родителей**
Определение реальной проблемы в части профессионал ьного самоопределе ния	Организация комфортной образовательной среды для расширения кругозора и	Помощь в адаптации обучающихс я с ООП к образователь ной среде	Создание условий для проявления	Обеспечение условий для социальной адаптации ребенка с ООП

Продолжение таблицы – 6

детей с ООП	индивидуальных возможностей обучающихся с ООП, построение индивидуальных образовательных маршрутов		индивидуальных особенностей обучающихся с ООП	
Комплексное изучение индивидуально-психологических особенностей личности обучающихся с ООП	Организация индивидуальных коррекционно-развивающих занятий узких специалистов (психолог, логопед, дефектолог и др.) с обучающимися с ООП	Формирование у обучающихся с ООП положительной мотивации к учебной и трудовой деятельности	Использование при проведении уроков методов и форм, способствующих индивидуальному развитию психических функций у обучающихся с ООП	Участие в лекториях, круглых столах, родительских тренингах, собраниях; содействие развитию ребенка с ООП в домашних условиях
Формирование компетентного отражения мира профессий и образа выбираемой профессии	Организация системы профориентационного сопровождения обучающихся с ООП	Формирование более точных представлений о современных профессиях	Развитие необходимых интеллектуальных и трудовых способностей у обучающихся с ООП	Беседы с ребенком, обсуждение жизненных и профессиональных ситуаций
Сопоставление идеального и реального образа профессии, формирование мотивации профессионального выбора, коррекция неадекватной самооценки	Обогащение практического опыта обучающихся с ООП через организацию учебных профессиональных проб	Организация и проведение профориентационных экскурсий на предприятия и в организации, с целью	Проведение профессиональных проб учителями технологии и мастерами производственного обучения	Помощь в профессиональном выборе, учитывающем возможности и способности ребенка

Продолжение таблицы – 6

		знакомства с реальными условиями труда		
Коррекция профессионального выбора	Организация профессионального обучения обучающихся с ООП, построение индивидуального профориентационного маршрута	Изучение удовлетворенности обучающихся с ООП их предпрофессиональным выбором	Интегрированное обучение, развитие общетрудовых жизненных навыков	Учет состояния здоровья ребенка

Роль современной школы в подготовке выпускников к трудовым будням меняется в соответствии с условиями рынка. Методы обучения прошлых лет устаревают, поиск новых способов на сегодняшний день является наиболее значимым. Экономические и социальные изменения, происходящие в обществе, рост темпа производства, внедрение инновационных технологий в сфере труда, появление новых профессий приводят к тому, что вопрос профориентации становится приоритетным для общеобразовательных организаций.

Актуальность проблемы формирования у обучащихся с ООП знаний о мире профессий и собственных умений на сегодняшний день является особенно значимой для семьи, школы и государства. От педагога требуется сориентировать выбор учащихся профессионального будущего, поэтому вся его деятельность является неотъемлемой частью всего учебно-воспитательного процесса, включая информационную и консультационную работу, а также практическое развитие склонностей и способностей школьников.

Успешность профессионального самоопределения, прежде всего, зависит от сформированности внутренней активной позиции ученика. В связи с этим, поэтапное обучение школьников формированию у них образа своего профессионального будущего равносильно обучению конструированию своей жизненной цели.

Поэтому начиная со школьной скамьи, на всех этапах образования необходима активная работа службы психолого-педагогического сопровождения по организации специальной научно-практической деятельности для оказания психолого-педагогической помощи в сопровождении будущего специалиста к жизненному и профессиональному самоопределению [60].

При этом школа ставит перед собой социально значимые задачи:

- развитие способностей учащихся с ООП быстро осваивать различные технологичные средства;

- адаптироваться к различным видам деятельности и проектировать своё личностное и профессиональное развитие в процессе построения индивидуальной траектории;

- создание информационно-образовательного пространства школы в системе сетевого взаимодействия с учебными заведениями региона разных уровней (колледж-вуз);

- создание ресурсного центра профессиональной ориентации, социальной адаптации и подготовки школьников к трудовой деятельности в современных рыночных отношениях.

Следовательно, профессиональная ориентация выпускников школ должна стать приоритетным направлением в деятельности не только общеобразовательной школы, но и социальных партнеров, центров занятости, предприятий, так как она сможет обеспечить гармоничное развитие личности учащегося с ООП в условиях рыночной экономики и глобализации. Это позволит превратить знания, приобретённые в процессе обучения, из теоретических в действенные, обеспечить возможность социальной адаптации выпускника, выражающейся в подтверждении правильности профессионального выбора, самоутверждение и самосовершенствование в области выбранной профессии.

Заключение

В настоящее время все более актуальным становится необходимость организации учебного процесса в общеобразовательных школах республики таким образом, чтобы развивать индивидуальные способности учащихся, расширить возможности для организации дифференцированного обучения в соответствии с запросами и склонностями всех школьников, в том числе и детей с ООП. Эти задачи нацеливают на инновационное развитие системы профориентационной работы с обучающимися в современных условиях.

Профориентация обучающихся с ООП является непрерывным процессом и осуществляется целенаправленно на всех возрастных этапах, особо пристального внимания требует ранняя профориентация современных школьников. Процесс профессионального самоопределения обучающихся с ООП является чрезвычайно значимым моментом их личностного развития. В современных динамичных социально-экономических условиях растет спрос на профессионально ориентированных выпускников общеобразовательных организаций образования, которые обладают высоким уровнем адаптивных, социально-трудовых, интеллектуальных, психолого-педагогических и информационно-коммуникационных компетенций. Они, как одни из разновидностей ключевых образовательных компетенций, формируются через профессиональное самоопределение.

Таким образом, профессиональная ориентация и профессиональное самоопределение должны стать важнейшими условиями обладания компетенциями, необходимыми для реализации парадигмы «образования через всю жизнь», для формирования объективной социальной установки обучающихся с ООП на вхождение в современный рынок труда.

В связи с этим необходимо организовать системную педагогическую деятельность по профессиональной ориентации с учетом научно-методологических подходов, психологических разработок, опираясь на общие педагогические принципы.

Список использованных источников

1. ООН. Цели в области устойчивого развития (ЦУР). Преобразование нашего мира: повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года (англ. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development). – Нью-Йорк, 2015. URL: https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/education/

2. Боброва Е.А., Зевакова Н.С, Сечковская Н.В, Шебловинская И. Методические рекомендации по организации деятельности общеобразовательных учреждений по вопросам профориентации, профессионального самоопределения и трудоустройства обучающихся, включая лиц с ОВЗ и инвалидов. – Смоленск, 2018.

3. Назарбаев Н.А. Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам. – Астана, 2012. URL: https://www.inform.kz/kz/nursultan-nazarbaev-kazakstannyn-aleumettik-zhangyrtyluy-zhalpyga-ortak-enbek-kogamyna-karay-20-kadam_a2478341

4. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 жылы 30. URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000

5. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы. URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319

6. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345 Заңы. URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345

7. «Бала құқықтары туралы Конвенцияны ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 8 маусымдағы қаулысы. URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/B940001400

8. Макарьев И.С., Гнездилова С.А., Джумагулова А.Ф., Митрошина Д.Н., Мухаметшина А.В., Минин Д.С. Основы разработки средств выявления особых образовательных потребностей у обучающихся с инвалидностью и ограниченными возможностями здоровья: препринт / под общ. ред. И.С. Макарьева. – СПб. :СПБ ГБ ПОУ «Охтинский колледж», 2018. – 72 с.

9. Степанова О.А. Социальная и педагогическая интеграция лиц с ограниченными возможностями здоровья: российский вектор развития. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnaya-i-pedagogicheskaya-integratsiya-lits-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami-zdorovya-rossiyskiy-vektor-razvitiya

10. Зубарева Т.Г. Развитие профессиональной компетентности специалистов в области инклюзивного образования. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-professionalnoy-kompetentnosti-spetsialistov-v-oblasti-inklyuzivnogo-obrazovaniya

11. Огановская Е.Ю. Организация профориентационной работы в школе в условиях перехода на ФГОС ООО: методические рекомендации. – СПб.: СПб АППО, 2016. – 74 с.

12. Аханов Б.ВФ., Исаева К.А., Утебаева А.Т. Соверменные профориентационные технологии. Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Серия гуманитарно-общественных наук. 1 (46) 2016.

13. Мирза Н.В., Валькова Ю. Особенности системы профориентационной работы в школе. URL: http://www.rusnauka.com/5_NITSB_2009/Pedagogica/41379.doc.htm

14. Современные подходы к трудовому и профессиональному ориентированию лиц с инвалидностью и ОВЗ: коллективная монография / под

общ. ред. Е.А. Петровой. – М.: Издательство РГСУ, 2016. – 320 с. URL: https://xn--80aabdcpejeebhqo2afglbd3b9w.xn--p1ai/uploads/umm/document/76/4bfd4b02f6.pdf

15. Пряжникова Е.Ю. Психология труда: учебник для бакалавров / Е.Ю.Пряжникова. - М.: Издательство Юрайт, 2016. – 520 с.

16. Черных А.И. Опыт довузовской подготовки в системе непрерывного образования развиты страна мира. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/opyt-dovuzovskoy-podgotovki-v-sisteme-nepreryvnogo-obrazovaniya-razvityh-stran-mira

17. Соловьёв А.Н. Психологические основы профессиональной ориентации (по материалам современных зарубежных исследований). Вестник ФГОУ ВПО МГАУ № 3'2011. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/psihologicheskie-osnov-professionalnoy-orientatsii-po-materialam-sovremenn-h-zarubejn-h-issledovaniy.pdf

18. Сыздыкова К. Развитие системы профориентационной работы в школах РК как фактор расширения доступа к высшему, техническому и профессиональному образованию. Программа для молодых исследователей в области публичной политики Фонда Сорос-Казахстан. – Алматы, 2008. URL: https://www.soros.kz/wpcontent/uploads/2018/09/%D0%A1%D1%8B%D0%B7%D0%B4%D1%8B%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%B0_.pdf

19. Абабкова К.Р. Проблема трудоустройства инвалидов в Российской Федерации: причины, последствия, зарубежный опыт ее решения. URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_35383895_47469918.pdf

20. Общеобразовательная школа: новые методики и технологии: коллективная монография / отв. ред. А.Ю. Нагорнова. – Ульяновск: Зебра, 2018. – 226 с. URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_36627073_30717141.pdf

21. Топешкина Н.В. Зарубежный опыт организации профориентационной работы в школе. Научная библиотека Порталус. Экономика в школе, № 1, 2012, С. 34-46. URL: https://portalus.ru/modules/shkola/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1409222822&archive=&start_from=&ucat=&

22. Файзрахманова А.Л. Использование зарубежного опыта в профориентационной деятельности. Молодой ученый. Ежемесячный научный журнал. №8(55)/2013. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/moluch_55_ch3.pdf

23. Джафар-заде Д.А. Анализ зарубежного опыта профессионального ориентирования, в том числе инвалидов и лиц с ограниченными возможностями здоровья. Ученые записки Российского государственного социального университета. Том 15 № 6 (139) 2016. URL: https://rgsu.net/netcat_files/multifile/5219/UZ_6_2016_V_PEChAT_.pdf

24. Права и поддержка инвалидов в Великобритании. URL: https://centrtruda.com/interestingness/rights-and-support-disabled-in-the-uk/

25. Employers' Forum on Disability (EFD) — поддержка работодателей, нанимающих людей с инвалидностью. URL: http://nko.economy.gov.ru:81/data/files/dictionary/1455/58/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9%20%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BB%D1%8C.pdf

26. Сансызбаева Г.Н., Аширбекова Л.Ж., Алахунова Т. С. Зарубежный опыт трудоустройства и социальной защиты инвалидов. Вестник КазНУ. – Алматы, 2015. URL: https://articlekz.com/article/15276

27. Ткалич Е. Инвалидность как клеймо. URL: http://argumentua.com/stati/invalidnost-kak-kleimo

28. Кичерова М.Н. Социальная реабилитация инвалидов в современных условиях. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnaya-reabilitatsiya-invalidov-v-sovremennyh-usloviyah

29. О трудоустройстве людей с инвалидностью. URL: http://nko.economy.gov.ru:81/data/files/dictionary/1455/58/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9%20%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BB%D1%8C.pdf

30. Зарубежный опыт трудоустройства и занятости инвалидов. URL: https://studbooks.net/1149090/pravo/zarubezhnyy_opyt_trudoustroystva_zanyatosti_invalidov

31. Дополнительное профессиональное образование в условиях модернизации: сборник статей девятой международной научно-практической интернет-конференции / под науч. ред. М. В. Новикова. – Ярославль, 2017. – 334. URL: https://yargcdutt.edu.yar.ru/sbornik_statey_devyataya_konferentsiya.pdf

32. Технология социальной работы за рубежом: социальное обеспечение в Швеции. URL: https://www.work5.ru/gotovye-raboty/122459

33. Международное законодательство и опыт реабилитации. URL: http://vinmse.vn.ua/international/

34. Махмутова М.Р. Трудоустройство инвалидов в России и за рубежом. Новая наука: опыт, традиции, инновации. Том: 3. Номер: 4. – Уфа, 2017. URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_28995278_66338937.pdf

35. Мелконян И.Г., Мизинова А.Е. Трудоустройство людей с ограниченными возможностями: опыт Японии и России. URL: http://japanstudies.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=707&Itemid=71

36. Ананьев В.Л. Непрерывное профессиональное образование лиц с особыми потребностями: сб. ст. II Междунар. Науч-практ. Конф. (Республика Беларусь, Минск, 14 – 15 декабря 2017 года) / редкол. В.Г. Назаренко, А.М.Змушко, Т.В. Лисовская. – Минск, 2017.

37. Рамка мониторинга инклюзивного образования в Республике Казахстан / Г. Ногайбаева, С. Жумажанова, Е. Коротких. – Астана: АО ИАЦ, 2017. – 185 с. URL: http://iac.kz/sites/default/files/edinaya_ramka_monitoringa_ inklyuzivnogo_obrazovaniya.pdf

38. Бикбулатова А.А. О реализации проектов в системе образования, направленных на реализацию Конвенции о правах инвалидов. Российский государственный социальный университет. URL: http://new.groteck.ru/images/catalog/52560/a6def03dd485e9a30c819a66fe8b3330.pdf

39. Аналитический отчет по итогам исследования организации сопровождения конкурсов профессионального мастерства среди людей с инвалидностью на основе опыта Международной Федерации Абилимпикс. – Москва, 2016. URL: https://abilympicspro.ru/netcat_files/108/120/Analiticheskiy_otchet_Abilimpix_RGSU.pdf

40. Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana

41.«Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 сәуірдегі N 39 Заңы. URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000039_/compare

42. «Халықты жұмыспен қамту туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 482-V ҚРЗ. URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000482/compare

43. Мүгедектерді жұмысқа орналастыру үшін арнайы жұмыс орындарын құратын жұмыс берушілердің шығындарын субсидиялау қағидалары мен шарттарын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2017 жылғы 28 тамыздағы № 280 бұйрығы. URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015858/compare

44. «Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында білім алушыларды кәсіптік бағдарлауды диагностикалау және анықтау бойынша әдістемелік ұсынымдар» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2019 жылғы «15» сәуірдегі № 150 бұйрығына қосымша.

45. В Астане людям с ограниченными возможностями помогают освоить новые профессии. URL: https://24.kz/ru/news/social/item/296057-v-astane-lyudyam-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami-pomogayut-osvoit-novye-professii

46. Innovative school of internet technologies. URL: http://isit.kz/index.php?do=feedback

47. Необычное кафе открыли в столице. URL: https://khabar.kz/ru/syuzhety-novosti/item/114856-neobychnoe-kafe-otkryli-v-stolitse

48. Вы когда-нибудь заказывали еду на языке жестов? В Нур-Султане работает необычное кафе. URL: https://tengrinews.kz/article/kogda-nibud-zakazyivali-edu-yazyike-jestov-nur-sultane-1260/

49. О равном доступе к возможностям в образовании. URL: https://nu.edu.kz/ru/news-ru/o-ravnom-dostupe-k-vozmozhnostyam-v-obrazovanii

50. Профориентация детей с ограниченными возможностями здоровья. URL: https://infourok.ru/statya-na-temu-proforientaciya-detey-s-ovz-3367466.html

51. Вязикова В.А., Данилова Е.В., Казеева Н.В., Ломакина Н.С., Мстиславская Ю.С., Подшивалова Н.П. Система профориентационной деятельности поселковой школы «Найди себя». URL: https://urok.1sept.ru/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/415010/

52. Дифференциально-диагностический опросник (ДДО) Е.А Климова. URL: https://volsu.ru/upload/medialibrary/2c2/ddo.pdf

53. Матрица выбора профессии Г.В. Резапкина. URL: https://volsu.ru/upload/medialibrary/40c/matrix.pdf

54. Опросник Голланда. URL: https://volsu.ru/upload/medialibrary/1c2/golland.pdf

55. Организация работы по профориентации и профадаптации детей-инвалидов и лиц с ОВЗ : учебнометодический комплект / Мин-во образования Респ. Коми, Коми респ. ин-т развития образования. – Сыктывкар: КРИРО, 2014. – 48 с.

56. О.В. Ажнина Психологические особенности профессионального самоопределения студентов Монография // Научные труды Института Непрерывного Профессионального Образования. № 7. Монографические исследования / Под науч. редакцией проф. П.С. Гуревича и проф. С.В. Чернова. - М.: Издательство Института Непрерывного Профессионального Образования, 2016.

57. Психолого-педагогическое сопровождение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной школе: метод. Рекомендации / Елисеева И.Г., Ерсарина А.К. - Алматы: ННПЦ КП, 2019. – 118 с.

58. Профессиональная ориентация детей с ограниченными возможностями здоровья в условиях общеобразовательной школы: сборник методических материалов / А.Н. Ахметова, Н.В. Белокопытова, А.В. Ильина, С.Н. Коваленко, Ю.Г. Маковецкая, С.В.Немцева, Л.А. Папроцкая, Д.Н.Погорелов, Т.Н. Симанович, Т.И. Шалашова, Т.Г. Шаталина. – Челябинск: ЧИППКРО, 2017. – 60 с.

59. Рощина Н.В. Ограничение профессиональной пригодности при различных заболеваниях. URL: https://gigabaza.ru/doc/71035.html

60. Орта білім мазмұнын жаңарту жағдайында оқушылардың ерте кәсіптік бағдарлануы (әдістемелік құрал). – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2014. – 40 б.

Приложение

Приложение 1

Дифференциально-диагностический опросник (ДДО)

Методика предназначена для отбора на различные типы профессий в соответствии с классификацией типов профессий Е. А Климова. Содержание методики: необходимо в каждой из 20 пар предлагаемых видов деятельности выбрать только один вид и в соответствующей клетке листа ответов поставить знак «+». Лист ответов сделан так, чтобы можно было подсчитать число знаков «+» в каждом из 5-ти столбцов. Каждый из 5-ти столбцов соответствует определенному типу профессии. Тот тип профессии, который получил максимальное число знаков «+», является предпочтительным для Вас. Время обследования не ограничивается. Обычно на выполнение задания требуется 20–30 мин. Инструкция: «Предположим, что после соответствующего обучения вы сможете выполнить любую работу. Но если бы вам пришлось выбирать только из двух возможностей, что бы вы предпочли?»

Текст опросника

1а. Ухаживать за животными

или

1б. Обслуживать машины, приборы (следить, регулировать).

2а. Помогать больным

или

2б. Составлять таблицы, схемы, программы для вычислительных машин.

3а. Следить за качеством книжных иллюстраций, плакатов, художественных

открыток, грампластинок

или

3б. Следить за состоянием, развитием растений.

4а. Обрабатывать материалы (дерево, ткань, металл, пластмассу и т.п.)

или

4б. Доводить товары до потребителя, рекламировать, продавать.

5а. Обсуждать научно-популярные книги, статьи

или

5б. Обсуждать художественные книги (или пьесы, концерты).

6а. Выращивать молодняк (животных какой-либо породы)

или

6б. Тренировать товарищей (или младших) для выполнения и закрепления каких-либо навыков (трудовых, учебных, спортивных).

7а. Копировать рисунки, изображения (или настраивать музыкальные инструменты)

или

7б. Управлять какой-либо машиной (грузовым, подъемным или транспортным средством) – подъемным краном, трактором, тепловозом и др.

8а. Сообщать, разъяснять людям нужные им сведения (в справочном бюро, на экскурсии и т.д.)

Или

8б. Оформлять выставки, витрины (или участвовать в подготовке пьес, концертов).

9а. Ремонтировать вещи, изделия (одежду, технику), жилище

или

9б. Искать и исправлять ошибки в текстах, таблицах, рисунках.

10а. Лечить животных

или

10б. Выполнять вычисления, расчеты.

11а. Выводить новые сорта растений

или

11б. Конструировать, проектировать новые виды промышленных изделийт (машины, одежду, дома, продукты питания и т. п.).

12а. Разбирать споры, ссоры между людьми, убеждать, разъяснять, наказывать, поощрять

или

12б. Разбираться в чертежах, схемах, таблицах (проверять, уточнять, приводить в порядок)

13а. Наблюдать, изучать работу кружков художественной самодеятельности.

или

13б. Наблюдать, изучать жизнь микробов.

14а. Обслуживать, налаживать медицинские приборы, аппараты

или

14б. Оказывать людям медицинскую помощь при ранениях, ушибах, ожогах и т.п.

15а. Художественно описывать, изображать события (наблюдаемые и представляемые)

или

15б. Составлять точные описания-отчеты о наблюдаемых явлениях, событиях, измеряемых объектах и др.

16а. Делать лабораторные анализы в больнице

или

16б. Принимать, осматривать больных, беседовать с ними, назначать лечение.

17а. Красить или расписывать стены помещений, поверхность изделий

или

176. Осуществлять монтаж или сборку машин, приборов.

18а. Организовывать культпоходы сверстников или младших в театры, музеи, экскурсии, туристические походы и т.п.

или

18б. Играть на сцене, принимать участие в концертах.

19а. Изготовлять по чертежам детали, изделия (машины, одежду), строить здания

или

19б. Заниматься черчением, копировать чертежи, карты.

20а. Вести борьбу с болезнями растений, с вредителями леса, сада

или

20б. Работать на клавишных машинах (пишущей машинке, телетайпе, наборной машине и др.).

ЛИСТ ОТВЕТОВ

I	II	III	IV	V
1а	1б	2а	2б	3а
3б	4а	4б	5а	5б
6а		6б		7а
	7б	8а		8б
	9а		9б	
10а			10б	
11а	11б	12а	12б	13а
13б	14а	14б	15а	15б
16а		16б		17а
	17б	18а		18б
	19а		19б	
20а			20б	

<u>Название типов профессий по столбцам:</u>

I. «Человек – природа» – все профессии, связанные с растениеводством, животноводством и лесным хозяйством.

II. «Человек – техника» – все технические профессии.

III. «Человек – человек» – все профессии, связанные с обслуживанием людей, с общением.

IV. «Человек – знак» – все профессии, связанные с обсчетами, цифровыми и буквенными знаками, в том числе и музыкальные специальности.

V. «Человек – художественный образ» – все творческие специальности.

Приложение 2

«Матрица выбора профессии»

Данная методика разработана Московским областным центром профориентации молодежи. Автор методики Г.В. Резапкина. Многие испытывают трудности в выборе профессии. Работа с данной методикой поможет Вам уточнить свой выбор, узнать будущую профессию, увидеть новые варианты. Если Вы еще не выбрали профессию, задайте себе следующие вопросы (если для вас привлекательны несколько «сфер труда» и «видов труда», отметьте не более 3-х) [58]:

С кем или с чем Вы бы хотели работать? Какой объект деятельности Вас привлекает? (СФЕРА ТРУДА)

1.1. Человек (дети и взрослые, ученики и студенты, клиенты и пациенты, покупатели и пассажиры, зрители и читатели, сотрудники и т.д.)

1.2. Информация (тексты, формулы, схемы, коды, чертежи, иностранные языки, языки программирования)

1.3. Финансы (деньги, акции, фонды, лимиты, кредиты)

1.4. Техника (механизмы, станки, здания, конструкции, приборы, машины)

1.5. Искусство (литература, музыка, театр, кино, балет, живопись и т.д.)

1.6. Животные (служебные, дикие, домашние, промысловые)

1.7. Растения (сельскохозяйственные, дикорастущие, декоративные)

1.8. Продукты питания (мясные, рыбные, молочные, кондитерские и хлебобулочные изделия, консервы, плоды, овощи, фрукты)

1.9. Изделия (металл, ткани, мех, кожа, дерево, камень, лекарства)

1.10. Природные ресурсы (земли, леса, горы, водоемы, месторождения)

Чем бы Вы хотели заниматься? Какой вид деятельности Вас привлекает? (ВИД ТРУДА)

2.1. Управление (руководство чьей-то деятельностью)

2.2. Обслуживание (удовлетворение чьих-то потребностей)

2.3. Образование (воспитание, обучение, формирование личности)

2.4. Оздоровление (избавление от болезней и их предупреждение)

2.5. Творчество (создание оригинальных произведений искусства)

2.6. Производство (изготовление продукции)

2.7. Конструирование (проектирование деталей и объектов)

2.8. Исследование (научное изучение чего-либо или кого-либо)

2.9. Защита (охрана от враждебных действий)

2.10. Контроль (проверка и наблюдение)

Анализ производится с помощью нижеследующей таблицы («Матрица выбора профессии»). Профессии, находящиеся на пересечении «сферы труда» и «вида труда», являются (предположительно) наиболее близкими Вашим интересам и склонностям.

	1 человек	2 информация	3 финансы	4 техника	5 искусство	6 животные и растения	7 изделия и продукты	8 природные ресурсы
1 управление Техник Логистик	1.1 Администратор Менеджер по персоналу Секретарь	1.2 Логистик Маркетолог Диспетчер Оператор	1.3. Консультант Экономист Менеджер	1.4. Водитель Штурман Машинист	1.5 Режиссер Дирижер Балетмейстер	1.6 Фермер Дрессировщик Почвовед	1.7 Мерчендайзер Менеджер по продажам Товаровед	1.8 Техник по земельному кадастру Гедеозист Техник-энергетик
2 обслуживание	2.1 Продавец Официант Фельдшер Социальный работник	2.2 Оператор связи Информатик Библиотекарь Менеджер по рекламе	2.3 Инкассатор Бухгалтер Брокер Кассир	2.4 Электромонтер Слесарь Наладчик Автомеханик	2.5 Гример-пастижер Декоратороформитель Парикмахер Экскурсовод	2.6 Механизатор Животновод Растениевод Ветеринарный фельдшер	2.7 Товаровед Продавец Экспедитор	2.8 Лесничий Техник-нефтяник Садовник (садовод)
3 обучение и воспитание	3.1 Воспитатель Инструктор по вождению Руководитель	3.2 -----	3.3 -----	3.4 -----	3.5 -----	3.6 -----	3.7 -----	3.8

	студии Мастер производственного обучения							
4 производство	4.1 -----	4.2 Методист Верстальщик Корреспондент Чертежник	4.3 Экономист Оператор-учетчик Брокер Кассир	4.4 Слесарь Электросварщик Фрезеровщик Станочник	4.5 Ювелир-гравер Резчик по дереву Вышивальщица Кинооператор	4.6 Семеновод Пчеловод Животновод Растениевод	4.7 Повар Технолог Кондитер Портной	4.8 Гидролог Горнорабочий Машинист
5 конструирование	5.1.	5.2 Веб-дизайнер Менеджер по рекламе Картограф Программист	5.3 Бухгалтер Экономист Калькулятор	5.4 Мастер автосервиса Конструктор Техник Зубной техник	5.5 Дизайнер Композитор Режиссер Театральный художник	5.6 Агрономсеменовод Агротехник Зоотехник Мастер цветоводдекоратор	5.7 Технолог Модельер Закройщик Монтажник	5.8 Техник озеленитель Архитектор ландшафта Горный техник
6 исследование	6.1 Лаборант Следователь Социолог	6.2 Маркетолог Статистик Социолог	6.3 Помощник аудитора Экономист Оператор-учетчик	6.4 Испытатель двигателей Метролог Хронометражист	6.5 Искусствовед Киновед Культуролог	6.6 Агротехник Лаборант-эколог Зоотехник Зоолаборант	6.7 Лаборант Товаровед Технолог Дегустатор	6.8 Метеоролог Геолог Техникгидрогеолог
7	7.1	7.2	7.3	7.4	7.5	7.6	7.7	7.8

защита	Сотрудник правоохранительных органов Военный Телохранитель Фельдшер	Программист Специалист по защите информации Помощник нотариуса Архивариус	Инкассатор Менеджер по страхованию Охранник	Инспектор по ТБ Наладчик станков Пожарный Водолаз	Каскадер Художник - реставратор Музейный работник	Егерь Лесничий Лаборант - эколог Ветеринарный фельдшер	Лаборант Диетолог Менеджер по работе с таможней	Мелиоратор Эколог Лесничий
8 контроль	8.1 Инспектор Табельщик Ревизор автотранспорта	8.2 Программист Корректор Оператор ЭВМ	8.3 Налоговый инспектор Бухгалтер - ревизор Помощник аудитора Контролер - кассир	8.4 Контролер Аппаратчик Техник - механик Метролог	8.5 Музейный работник Искусств овед Кинове д Культур олог	8.6 Агротехник Зоотехник Зоолаборант Мастер леса	8.7 Контролер Санитарный инспектор Риэлтер Техник - смотритель	8.8 Радиолог Лаборант - эколог Метеоролог

Приложение 3

Опросник Голланда

Каждый человек по своим личностным качествам подходит к определенному типу профессий. Данная модификация теста Голланда, основанная на соотнесении типов профессии с индивидуальными особенностями человека, призвана помочь выбрать профессию с учетом, в первую очередь личностных особенностей.

1 этап. Инструкция: Вам необходимо как бы «примерить» на себя шесть утверждений, касающихся различных типов профессий, найти им место в таблице и отметить.

	Абсолютно верно	**Скорее верно**	**Неверно**	**Не знаю**
1				
2				
3				
4				
5				
6				

Утверждение 1. Ты – практик, склонный заниматься конкретными делами. Предпочитаешь работу, приносящую конкретные, ощутимые результаты для себя и для других. Тебя не пугает физический труд. Тебя интересует работа с техникой, требующая практического склада ума, хорошо развитых двигательных навыков.

Утверждение 2. Ты, скорее, теоретик, чем практик. Тебе нравится заниматься изучением, исследованием какой-либо проблемы, получением новых знаний. Ты предпочитаешь работу, приносящую радость познания, а иногда и радость открытия, работу, требующую абстрактного склада ума, способностей к анализу и систематизации информации, широкого кругозора.

Утверждение 3. Ты – «коммуникатор», любящий работать с людьми и для людей, поэтому тебя, вероятно, заинтересует работа, связанная с обучением, воспитанием, обслуживанием клиентов, оказанием помощи нуждающимся и т.п. Тебе интересна эмоционально насыщенная, живая работа, предполагающая интенсивное взаимодействие с людьми и умение общаться.

Утверждение 4. Тебе нравится работать с документами, текстами, цифрами, в том числе с использованием компьютерных средств. Работа спокойная, без особого риска, с четким кругом обязанностей. Она может быть связана с обработкой информации, с расчетами, вычислениями, требующими точности, аккуратности, усидчивости. Тебе хотелось бы избежать частого общения, необходимости управлять другими людьми и отвечать за их действия.

Утверждение 5. Ты – организатор, ориентированный на активную преобразовательную деятельность. Ты предпочитаешь работу, дающую

относительную свободу, самостоятельность, обеспечивающую положение в обществе, превосходство над другими, материальное благополучие; работу азартную и рисковую, требующую инициативности, предприимчивости, воли, умения брать ответственность на себя.

Утверждение 6. Ты, вероятно, «свободный художник». Тебе подходят виды деятельности, дающие возможность творческого самовыражения, где нет жесткого режима, формальностей; работу, дающую простор фантазии, воображению, требующую развитого эстетического вкуса, специальных способностей (художественных, литературных, музыкальных).

2 этап. Инструкция: Предположим, что после соответствующего обучения ты сможешь выполнять любую работу. Из предложенных ниже пар профессий надо выбрать одну, которая тебе больше подходит (исходя из твоих способностей и возможностей). Рядом с названием профессии в скобках стоит код. В бланке ответов, напротив кода выбранной профессии, поставь знак "+". Подсчитай количество плюсов в каждой строке. Например, из пары "инженер" - "социолог" тебе интереснее профессия социолога. Код этой профессии - 2. Значит, в бланке ответов в графе "код профессий" надо поставить "+" рядом с цифрой 2.

Код профессии	**Выбор (фиксировать плюсом)**	**Сумма плюсов**
1		
2		
3		
4		
5		
6		

Инженер (1) – Социолог (2)
Кондитер (1) – Священнослужитель(З)
Повар (1) – Статистик (4)
Фотограф (1) – Торговый администратор (5)
Механик (1) – Дизайнер (6)
Философ (2) – Врач (3)
Эколог (2) – Бухгалтер (4)
Программист (2) – Адвокат (5)
Кинолог (2) – Литературный переводчик (б)
Страховой агент (з) – Архивист (4)
Тренер (3) – Телерепортер (5)
Следователь (3) – Искусствовед (6)
Нотариус (4) – Брокер (5)
Оператор ЭВМ (4) – Манекенщица (6)
Фотокорреспондент (5) – Реставратор (6)

Озеленитель (1) – Биолог-исследователь (2)
Водитель (1) – Бортпроводник (3)
Метролог (1) – Картограф (4)
Радиомонтажник(1) – Художник по дереву (6)
Геолог (2) – Переводчик-гид (3)
Журналист (5) – Режиссер (6)
Библиограф (2) – Аудитор (4)
Фармацевт (2) – Юрисконсульт (3)
Генетик (2) – Архитектор (6)
Продавец (3) – Оператор почтовой связи (4)
Социальный работник (3) – Предприниматель (5)
Преподаватель вуза (3) – Музыкант-исполнитель (6)
Экономист (4) – Менеджер (5)
Корректор (4) – Дирижер (6)
Инспектор таможни (5) – Художник-модельер (б)
Телефонист (1) – Орнитолог (2)
Агроном (1) – Топограф (4)
Лесник (1) – Директор (5)
Мастер по пошиву одежды (1) – Хореограф (б)
Историк (2) – Инспектор ГАИ (4)
Антрополог (2) – Экскурсовод (3)
Вирусолог (2) – Актер (б)
Официант (3) – Товаровед (5)
Главный бухгалтер (4) – Инспектор уголовного розыска (5)
Парикмахер-модельер (б) – Психолог (3)
Пчеловод (1) – Коммерсант (5)
Судья (3) – Стенографист (4)

Подсчитай количество плюсов в бланке ответов. Максимальное количество плюсов указывает на принадлежность к одному из шести профессиональных типов.

1. Реалистический тип

Профессионалы данного типа склонны заниматься конкретными вещами и их использованием, отдают предпочтение занятиям, требующим применения физической силы, ловкости. Ориентированы в основном на практический труд, быстрый результат деятельности. Способности к общению с людьми, формулировке и изложению мыслей развиты слабее.

Чаще люди этого типа выбирают профессии механика, электрика, инженера, агронома, садовода, кондитера, повара и другие профессии, которые предполагают решение конкретных задач, наличие подвижности, настойчивости, связь с техникой. Общение не является ведущим в структуре деятельности.

2. Интеллектуальный тип

Профессионалы данного типа отличаются аналитичностью, рационализмом, независимостью, оригинальностью, не склонны ориентироваться на социальные нормы.

Обладают достаточно развитыми математическими способностями, хорошей формулировкой и изложением мыслей, склонностью к решению логических, абстрактных задач.

Люди этого типа предпочитают профессии научно-исследовательского направления: ботаник, физик, философ, программист и другие, в деятельности которых необходимы творческие способности и нестандартное мышление. Общение не является ведущим видом деятельности.

Также к этому типы относятся профессии: бухгалтер, патентовед, нотариус, топограф, корректор и другие, направленные на обработку информации, предоставленной в виде условных знаков, цифр, формул, текстов.

Сфера общения в таких видах деятельности ограничена и не является ведущей, что вполне устраивает данный тип личности. Коммуникативные и организаторские способности развиты слабо, но зато прекрасно развиты исполнительские качества.

3. Социальный тип

Профессионалы данного типа гуманны, чувствительны, активны, ориентированы на социальные нормы, способны к сопереживанию, умению понять эмоциональное состояние другого человека. Обладают хорошими вербальными (словесными] способностями, с удовольствием общаются с людьми. Математические способности развиты слабее. Люди этого типа ориентированы на труд, главным содержанием которого является взаимодействие с другими людьми, возможность решать задачи, предполагающие анализ поведения и обучения людей. Возможные сферы деятельности: обучение, лечение, обслуживание и другие, требующие постоянного контакта и общения с людьми, способностей к убеждению.

1. Артистический тип

Профессионалы данного типа оригинальны, независимы в принятии решений, редко ориентируются на социальные нормы и одобрение, обладают необычным взглядом на жизнь, гибкостью и скоростью мышления, высокой эмоциональной чувствительностью. Отношения с людьми строят, опираясь на свои ощущения, эмоции, воображение, интуицию. Обладают хорошей реакцией и обостренным восприятием. Любят и умеют общаться. Профессиональная предрасположенность в наибольшей степени связана с актерскосценической, музыкальной, изобразительной деятельностью.

5. Предприимчивый тип

Профессионалы данного типа находчивы, практичны, быстро ориентируются в сложной обстановке, склонны к самостоятельному принятию решений, социальной активности, лидерству; имеют тягу к приключениям (возможно, авантюрным). Обладают достаточно развитыми коммуникативными способностями. Не предрасположены к занятиям, требующим усидчивости, большой и длительной концентрации внимания. Предпочитают деятельность, требующую энергии, организаторских способностей. Профессии: предприниматель, менеджер, продюсер и другие, связанные с руководством, управлением и влиянием на разных людей в разных ситуациях.

2. Конвенциональный тип

Профессионалы данного типа практичны, конкретны, не любят отступать от задуманного, энергичны, ориентированы на социальные нормы. Предпочитают четко определенную деятельность, выбирают из окружающей среды цели и задачи, поставленные перед ними обычаями и обществом. В основном выбирают профессии, связанные с канцелярскими и расчетными работами, со зданием и оформлением документов, установлением количественных соотношений между числами, системами условных знаков.

Приложение 4

Тест эмоций (модифицированная методика Басса-Дарки)

Тест состоит из 35 утверждений, характеризующих различные проявления агрессивного поведения (физическая, косвенная, вербальная, или словесная агрессия, раздражительность, негативизм, обидчивость, подозрительность). Результаты могут быть представлены в виде графика, показывающего степень и форму проявления агрессии и помогающего соотнести свое поведение с требованиями профессий, связанных с управлением, общением, обслуживанием, воспитанием, обучением. Инструкция. Каждый оказывался в ситуации, когда трудно сдерживать свои эмоции. Прочитайте следующие утверждения.

Если вы реагируете похожим образом, обведите в бланке номер вопроса.

1	8	15	22	29	Ф-
2	9	16	23	30	К-
3	10	17	24	31	Р-
4	11	18	25	32	Н-
5	12	19	26	33	О-
6	13	20	27	34	П-
7	14	21	28	35	В-

1. Если я разозлюсь, я могу ударить кого-нибудь.
2. Иногда я раздражаюсь настолько, что швыряю какой-нибудь предмет.
3. Я легко раздражаюсь, но быстро успокаиваюсь.
4. Пока меня не попросят по-хорошему, я не выполню просьбу.
5. Мне кажется, что судьба ко мне несправедлива.
6. Я знаю, что люди говорят обо мне за спиной.
7. Я не могу удержаться от спора, если со мной не согласны.
8. Мне не раз приходилось драться.
9. Когда я раздражаюсь, я хлопаю дверьми.
10. Иногда люди раздражают меня просто своим присутствием.
11. Я нарушаю законы и правила, которые мне не нравятся.
12. Иногда меня гложет зависть, хотя я этого не показываю.
13. Я думаю, что многие люди не любят меня.
14. Я требую, чтобы люди уважали мои права.
15. Я знаю людей, которые способны довести меня до драки.
16. Иногда я выражаю гнев тем, что стучу по столу.
17. Я часто чувствую, что могу взорваться, как пороховая бочка.
18. Если кто-то пытается мною командовать, я поступаю ему наперекор.
19. Меня легко обидеть.

20. Многие люди мне завидуют.
21. Если я злюсь, я могу выругаться.
22. Если не понимают слов, я применяю силу.
23. Иногда я хватаю первый попавшийся под руку предмет и ломаю его.
24. Я могу нагрубить людям, которые мне не нравятся.
25. Когда со мной разговаривают свысока, мне ничего не хочется делать.
26. Обычно я стараюсь скрывать плохое отношение к людям.
27. Иногда мне кажется, что надо мной смеются.
28. Если кто-то раздражает меня, я говорю все, что о нем думаю.
29. На удар я отвечаю ударом.
30. В споре я часто повышаю голос.
31. Я раздражаюсь из-за мелочей.
32. Того, кто любит командовать, я стараюсь поставить на место.
33. Я заслуживаю больше похвалы и внимания, чем получаю.
34. У меня есть враги, которые хотели бы мне навредить.
35. Я могу угрожать, хотя не собираюсь приводить угрозы в исполнение.

Обработка. Подсчитайте число обведенных номеров в каждой строчке. Оно означает уровень ваших негативных эмоций. Отметьте на графике эти семь чисел и соедините их линией. Если ваши точки на графике расположены выше средней линии, можно говорить о выраженности различных форм агрессии.

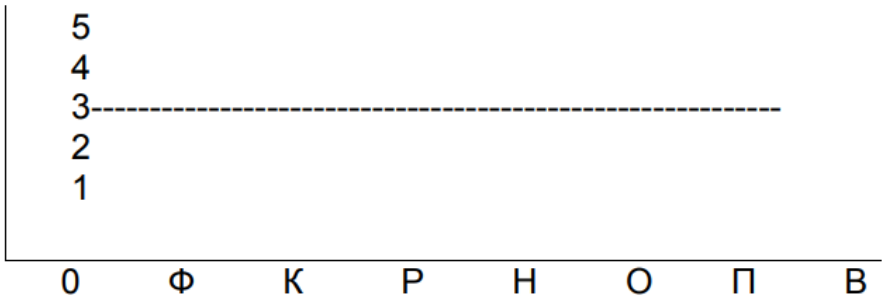

Физическая агрессия проявляется в виде склонности решать вопросы с позиции силы. Эта стратегия поведения свойственна неуравновешенным, незрелым и неуверенным людям, имеющим негативный опыт общения, подкрепленный неправильным воспитанием.

Косвенная агрессия проявляется в бессмысленных и разрушительных действиях, цель которых – сброс негативных эмоций (вандализм, битье посуды, хлопанье дверями). Косвенная агрессия свойственна трусливым, неуравновешенным, незрелым и неуверенным людям, имеющим негативный опыт общения, подкрепленный неправильным воспитанием.

Раздражение также является одной из форм проявления агрессивного поведения. Раздражение, то есть демонстрируемое недовольство ситуацией или другим человеком, проявляется в виде презрительной мимики, пренебрежительных жестов, язвительных высказываний. В основе раздражения нередко лежат личностные проблемы, проблемы со здоровьем, переутомление, необходимость заниматься нелюбимым делом, недостатки воспитания. Раздражительный человек передает свое состояние окружающим, снижая свою и чужую работоспособность.

Негативизм – реакция, типичная для подростков, совершающих бессмысленные и вредные, в первую очередь, для себя поступки из чувства протеста. Суть ее в пословице «выбью себе глаз, пусть у тещи будет зять кривой». Основой негативизма могут быть личностные проблемы, проблемы со здоровьем, неправильное воспитание.

Обидчивость – ничем не оправданная готовность видеть в словах и поступках других людей насмешку, пренебрежение, желание унизить. Основой обидчивости могут быть личностные проблемы, проблемы со здоровьем, негативный опыт, неправильное воспитание.

Подозрительность – ничем не оправданная готовность видеть в словах и поступках других скрытый умысел, направленный против вас. В крайних своих проявлениях может быть симптомом нездоровья.

Вербальная (словесная) агрессия проявляется в речевой несдержанности. Обидное, неуместное, грубое или язвительное слово способно разрушить отношения между людьми и запустить любую форму агрессии.

Основой агрессии могут быть личностные проблемы, негативный опыт, неправильное воспитание. Неспособность контролировать свои эмоции может быть признаком психического заболевания. За агрессивным поведением многие люди скрывают свою слабость и неуверенность. Агрессивное поведение разрушает отношения между людьми и провоцирует конфликты.

Неспособность контролировать проявление своих негативных эмоций резко ограничивает выбор профессии: при высоком уровне раздражения, физической, косвенной и вербальной (словесной) агрессии вам не следует выбирать профессии, связанные с управлением, общением, обслуживанием, воспитанием, обучением. Обращение с животными также требует умения контролировать себя, сдерживать раздражение. Людям с повышенным уровнем агрессии необходимо учиться контролировать свои эмоции.

Низкие значения по этому тесту (точки расположены ниже пунктирной линии) свидетельствуют об уступчивости и бесконфликтности. Однако в этом случае человеку может не хватать упорства в достижении своих целей и отстаивании своей позиции.

Приложение 5

Анкета здоровья (Опросник вегетативной лабильности)

Методика состоит из 20 утверждений и направлена на выявление тревожности, связанной с учебной деятельностью и отношениями со сверстниками и взрослыми.

Инструкция. Прочитайте утверждения. Если вы согласны, поставьте рядом плюс, если не согласны, поставьте минус.

1. У меня бывают головные боли после напряженной работы.
2. Перед важными уроками мне снятся тревожные сны.
3. В школе я чувствую себя неуютно.
4. Мне трудно сосредоточить внимание на объяснении учителя.
5. Если преподаватель отступает от темы урока, меня это сбивает.
6. Меня тревожат мысли о предстоящем зачете или экзамене.
7. Иногда мне кажется, что я почти ничего не знаю о предмете.
8. Если у меня что-то не получается, я опускаю руки.
9. Я часто не успеваю усвоить учебный материал на уроке.
10. Я болезненно реагирую на критические замечания.
11. Неожиданный вопрос приводит меня в замешательство.
12. Мне часто трудно сосредоточиться на задании или предмете.
13. Я боюсь отвечать, даже если хорошо знаю предмет.
14. Иногда мне кажется, что я не смогу усвоить весь учебный материал.
15. Мне больше нравятся письменные ответы, чем устные ответы у доски.
16. Меня тревожат возможные неудачи в учебе.
17. Когда я волнуюсь, я краснею и заикаюсь.
18. Я часто ссорюсь с друзьями из-за пустяков и потом жалею об этом.
19. Психологический климат в классе влияет на мое состояние.
20. После спора или ссоры я долго не могу успокоиться.

Обработка результатов. Подсчитайте количество положительных ответов.

0-6 — низкий уровень тревожности. Вы спокойно реагируете на события, происходящие с вами. Однако люди с низкой тревожностью могут оказаться в нужный момент неподготовленными. Иногда показать высокий результат мешает низкая мотивация достижений. Необходимо учиться управлять своим психическим состоянием, чтобы в ситуациях экзамена показать все, на что способны.

7-13 — средний уровень тревожности. Умеренный уровень тревожности оказывает на человека стимулирующее действие. Однако вам следует учитывать, что ваше внутреннее состояние неустойчиво и зависит от влияния

внешних факторов – успеха или неуспеха в делах, отношений с близкими людьми, здоровья.

14-20 — высокий уровень тревожности. Вероятно, вы часто испытываете нервное перенапряжение. Обратите внимание на режим дня, займитесь физкультурой, пересмотрите свои привычки. Определите, что для вас сейчас самое главное, и на время отложите второстепенные дела. Не сравнивайте себя с другими! Возможно, у вас более тонкая и чувствительная нервная система, чем у других людей. Учитывайте это при планировании своей работы. Не стремитесь к общению с большим числом людей. Люди с высокой тревожностью беспричинно волнуются по поводу предстоящих событий. Волнение и неуверенность мешают им достичь успеха, поэтому для них важно научиться управлять своим психическим состоянием.

Приложение 6

Оценка учебно-профессиональной мотивации (Г.В. Резапкина)

Методика направлена на выявление и рефлексию основных слагаемых учебно-профессиональной мотивации: мотивации достижения успеха и избегания неудач, самоконтроля, сформированности ответственности за успехи и неудачи в своей жизни, внутренних или внешних мотивов учебно-профессиональной деятельности учащихся организаций профессионального образования.

Инструкция. Сравните высказывания в каждой паре и отметьте в бланке номер того, которое вам ближе.

№	I шкала		II шкала		III шкала	
	МИН	МДУ	ЭКЛ	ИКЛ	ЭМ	ИМ
1	1а	1б				
2			2а	2б		
3					3а	3б
4	4а	4б				
5			5а	5б		
6					6а	6б
7	7а	7б				
8			8а	8б		
9					9а	9б
10	10а	10б				
11			11а	11б		
12					12а	12б
13	13а	13б				
14			14а	14б		
15					15а	15б
16	16а	16б				
17			17а	17б		
18					18а	18б
19	19а	19б				
20			20а	20б		
21					21а	21б
22	22а	22б				
23			23а	23б		
24					24а	24б

Обработка. Посчитайте число отмеченных вариантов в каждом столбце и запишите полученные числа в нижних клетках.

1а. Во время работы я часто и легко отвлекаюсь.	1б. Когда я увлечен работой, ко мне лучше не обращаться с вопросами.
2а. Неудачное стечение обстоятельств часто мешает людям добиться успеха.	2б. Люди, не сумевшие реализовать свои возможности, сами виноваты в этом.
3а. Учеба в колледже привлекает меня возможностью общения со сверстниками.	3б. Учеба для меня – это возможность получить важные для будущей работы знания и навыки.
4а. В будущем я готов работать за скромную зарплату, лишь бы не напрягаться.	4б. В будущем я предпочел бы много работать и много получать.
5а. Я часто чувствую, что ничего не могу изменить в сложившихся отношениях.	5а. Если я захочу, то смогу расположить к себе любого человека.
6а. Я стесняюсь говорить знакомым, что учусь не в институте, а в колледже.	6б. Я горжусь тем, что учусь не в институте, а в колледже.
7а. Обычно я до последнего момента откладываю то, что должен сделать.	7б. Я редко откладываю на завтра то, что нужно сделать сегодня
8а. Я стараюсь не планировать далеко вперед, потому что многое зависит от обстоятельств.	8б. Когда я строю планы, то верю в их осуществление.
9а. Мой интерес к учебному предмету во многом зависит от преподавателя.	9б. Мой интерес к учебному предмету почти не зависит от преподавателя.
10а. Неудача отбивает у меня всякое желание продолжать дело.	10б. Препятствия на пути к цели придают мне решимости.
11а. Успешная карьера больше зависит от случая, чем от способностей и усилий человека.	11б. Причина большинства неудач в моей жизни – мои неумение, незнание или лень.
12а. Специальность, полученная в колледже, даст мне возможность хорошо зарабатывать.	13б. Благодаря учебе в колледже я получаю профессию, которая мне интересна
13а. Любое соревнование вызывает у меня тревогу и беспокойство.	13б. Любое соревнование вызывает у меня интерес и азарт.
14а. Мои отметки больше зависят от настроения учителя, чем от моих усилий.	14б. Мои отметки зависят только от моих усилий.
15а. Я стараюсь хорошо учиться, потому что не хочу выглядеть	15б. Я стараюсь хорошо учиться, потому что хочу стать хорошим

отстающим в глазах ребят.	специалистом.
16а. Я предпочитаю сделать работу побыстрей и с меньшим напряжением.	16б. Я работаю до тех пор, пока не получу нужный результат.
17а. Я часто чувствую, что мало влияю на то, что происходит со мной.	17б. То, что многие считают везением, на самом деле результат упорного труда.
18а. Профессиональный успех – это престижная работа и высокая зарплата.	18б. Профессиональный успех – это мастерство и любовь к своему делу.
19а. При выполнении сложного задания я боюсь допустить какую-нибудь ошибку	19б. При выполнении сложного задания я думаю о том, как правильно его выполнить.
20а. Я выбрал специальность и колледж по совету родителей или друзей.	20б. Я выбрал специальность и колледж самостоятельно.
21а. Я учусь в колледже потому, что не хотел (а) сдавать ЕНТ.	21б. Я учусь в колледже потому, что для получения моей профессии достаточно среднего профессионального образования.
22а. Я не уверен, что буду работать по выбранной специальности.	22б. Учеба в колледже для меня – только первый шаг в профессиональной карьере.
23а. Если люди не подходят друг другу, как бы они не старались наладить отношения, ничего не получится.	23б. Отношения между людьми не складываются потому, что они не проявляют интереса и внимания друг к другу.
24а. Оценка моей работы другими для меня важнее, чем сознание хорошо выполненной работы.	24б. Сознание того, что я выполнил свою работу хорошо, для меня важнее, чем ее оценка другими.

Интерпретация результатов

Мотивация достижений – стремление человека к успехам в различных видах деятельности и избегание неудач. Высокая мотивация связана со стремлением к совершенству и готовностью к интенсивной работе, однако может негативно сказываться на психоэмоциональном состоянии. Распределение ответов по вариантам а и б показывает преобладание мотивации достижения успеха или избегания неудач.

6-8 баллов по столбцу МДУ означает высокий уровень мотивации (сверхмотивация) и говорит о стремлении к совершенству и готовности к интенсивной работе, однако может негативно влиять на психоэмоциональное состояние и здоровье.

3-5 баллов по столбцу МДУ свидетельствует о среднем уровне мотивации, оптимальном для выполнения любой профессиональной деятельности, т.к. позволяет сохранять высокую работоспособность при успешной работе.

0-2 балла по столбцу МДУ говорит о низкой мотивации, при которой интерес к работе колеблется в диапазоне от полного безразличия до сниженного интереса, затрудняя эффективное выполнение любой профессиональной деятельности.

Локус контроля – устойчивая характеристика, отражающая склонность человека приписывать ответственность за успехи и неудачи своей жизни внешним обстоятельствам (экстернальный, или внешний локус контроля) или себе самому (интернальный, или внутренний локус контроля). В целом ряде исследований доказано, что люди с внутренним локус-контролем, как правило, обладают адекватной самооценкой, способностью последовательно и на партнерских началах решать поставленные задачи.

Экстерналы более подвержены социальному воздействию, чем интерналы, которые сами стремятся контролировать поведение других и более уверены в своей способности решать проблемы, чем экстерналы.

6-8 баллов по столбцу ИЛК говорит о самостоятельности в принятии решений, ответственности за все события своей жизни, которые воспринимаются как следствие своих поступков, а не обстоятельств. Такой человек, как правило, не склонен подчиняться давлению других людей, активен и уверен в себе.

3-5 баллов по столбцу ИЛК свидетельствует о потребности соответствовать социальным нормам, следовать моде и образцам, принятым в окружении, принимать решения под давлением обстоятельств и авторитетов. Желание сохранить свою индивидуальность и независимость вступает в противоречие с опасением потерять расположение значимых людей, оказавшись «белой вороной». Ответственность за сложившиеся отношения и обстоятельства своей жизни полностью не сформирована.

0-2 балла по столбцу ИЛК говорит о том, что поведение респондента во многом зависит от внешних обстоятельств и мнения окружающих. Не видит связи между своими действиями и значимыми событиями их жизни, не считает себя способным контролировать их ход, склонен приписывать ответственность как за счастливые, так и за драматические события другим людям, случаю, судьбе.

Мотивационная направленность личности определяется системой взаимосвязанных внутренних и внешних мотивов. К внутренним мотивам относятся познавательные мотивы и мотивы самореализации. Внутренняя мотивация связана с самоконтролем.

К внешним мотивам относятся статусный мотив (престиж), ориентация на материальное вознаграждение, моральное поощрение, оценки. Внешняя мотивация связана с внешней системой контроля. Эти мотивы могут оказывать и негативное влияние на учебный процесс. У нормального человека должны эффективно функционировать обе системы при относительном доминировании

внутренней мотивации. Система обучения должна быть направлена на развитие внутренних мотивов поведения.

Шкала «Внутренняя – внешняя мотивация» включает утверждения, характерные для внешней (ЭМ – экстернальная мотивация) и внутренней (ИМ – интернальная мотивация) учебнопрофессиональной мотивации.

6-8 баллов по столбцу ЭМ свидетельствует о преобладании внешней мотивации, которая проявляется в ориентации на внешние атрибуты успеха, чрезмерной зависимости от оценок и мнения окружающих, что негативно влияет на учебнопрофессиональную мотивацию.

3-5 баллов по столбцу ЭМ говорит о балансе внешней и внутренней мотивации. Такие мотивы, как понимание необходимости работы и учебы, общение и оценка значимых людей значимы для учебного процесса, хотя их нельзя полностью отнести к внутренним мотивам.

0-2 балла по столбцу ЭМ означает преобладание внутренней мотивации, которая может проявляться в ярко выраженных мотивах самореализации, интересу к содержанию профессиональной и учебной деятельности, что является необходимым фактором построения внутренне гармоничной предметной структуры учебной деятельности, оптимальным образом организующей весь процесс ее реализации.

Приложение 7

Планы профориентационной работы на 2019-2020 уч. г.
КГУ «СШИ №2» г.Нур-Султан

План профориентационной работы на 2019-2020 уч. г.

Цель: оказания профориентационной поддержки учащимся в процессе выбора профиля обучения и сферы будущей профессиональной деятельности.

Задачи:

- получение данных о предпочтениях, склонностях и возможностях учащихся.
- обеспечение широкого диапазона вариативности профориентационной работы за счет комплексных и нетрадиционных форм и методов, применяемых на уроках и в воспитательной работе;
- дополнительная поддержка отдельных школьников в силу состояния здоровья (II отделение, обучение на дому), «группы риска»;
- выработка гибкой системы сотрудничества школы с организациями дополнительного и профессионального образования.

	Содержание деятельности	**Сроки**	**Ответственные**
1	Утверждение плана профориентационной работы на 2019-2020 учебный год	август	Классные руководители 9-10 классов
2	Анализ трудоустройства выпускников за 2018/2019 учебный год	сентябрь	Кл. рук., соцпедагог
3	Осуществление взаимодействия с организациями дополнительного, профессионального образования	В течение года	Зам по УР, ВР, ИР, социальный педагог
4	Работа с центром занятости и социальных программ	В течение года	Зам по УР, ВР, ИР Социальный педагог
5	Осуществление взаимосвязи с отделом профориентационной работы Управление образования	В течение года	Зам по ВР Социальный педагог
6	Совместная работа с центром социального обслуживания «Баламай», холдингом «Кәсіпқор» по разработке программ для ТиПО	В течение года	Зам по УР, ИР
7	Выявление склонностей и способностей учащихся 9-10 классов	В течение года	Психологи, кл.рук.
8	Анкетирование учащихся с целью	Сентябрь-	Психологи

	определения запроса на элективные, факультативные занятия и предметные кружки. Оказание помощи учащимся в выборе внеурочной деятельности в зависимости от их склонностей и способностей	май	
9	Вовлечение учащихся в Проектную работу по профориентации	В течение года	Педагоги коррекционного блока
10	Организация тематических классных часов, бесед, круглых столов	В течение года	Классные руководители 1-10х классов
11	Организация экскурсий на предприятия, где работают родители (по возможности)	В течение года	Социальный педагог Классные руководители
12	Организация экскурсий в колледжи, центры социального обслуживания	Апрель, май	Социальный педагог Классные руководители
13	Оформление сменного и передвижного стенда «Твой выбор»	В течение года	Библиотекарь
14	Оказание помощи в подборе материала для классных часов, праздников о профориентации	В течение года	Библиотекарь
15	Проведение родительских собраний с целью ознакомления с системой допрофессионального образования в школе, результатами распределения учащихся в колледж	В течение года	Социальный педагог, классные руководители

Профориентация и трудоустройство детей с ООП (учащихся с нарушениями интеллекта)

Профориентационная работа с учащимися в школе реализуется через воспитательный план школы и план работы социального педагога. С сентября 2018 года данная работа нашла свое отражение и в опытно-экспериментальной работе по теме «Модель образовательно-развивающей среды специальной организации для успешной интеграции и социализации детей с особыми образовательными потребностями».

Профориентационная работа в школе ведется по трем направлениям:

№	Мероприятия	Содержание работы	Результативность
	I. Диагностическая работа		
1	Анкетирование	Выявление уровня социальной адаптации учащихся 7-9 классов и их родителей	Социальная адаптированность учащихся специальной школы находится на среднем уровне
2	Психологическая диагностика	Диагностика профессиональных интересов учащихся 8-9 классов	Профессиональные предпочтения учащихся направленны на профессии связанные с растениеводством, животноводством, общением и обслуживанием людей.
	II. Методическая работа		
1	Анализ рынка труда	Опрос работодателей о потребности в кадрах (работниках) с особыми потребностями (дворник, горничная, посудомойщица, упаковщик, сортировщик)	Выявлено, что в большей части работодатели в сфере данных услуг готовы принять на работу лиц данной категории
2	Анализ трудоустройства выпускников	Анализ трудоустройства за последние три года	После окончания школы выпускники полностью охватываются организациями ТиПО (I отделение) и центрами социального обслуживания (II отделение). Учащиеся с легкой умственной отсталостью благополучно оканчивают обучение по специальности штукатур-маляр, но в дальнейшем по специальности работают единицы. Учащиеся с умеренной умственной отсталостью продолжают пребывать в центрах социального обслуживания.

III. Практическая работа			
1	Индивидуальные и групповые беседы	С выпускниками школы «Мой выбор профессий после окончания школы»	Классные часы, внеклассные воспитательные мероприятия, просмотр видеофильмов направленные на выбор профессии – помогают сделать правильный выбор учащимся.
2	Профилактические беседы	С родителями о необходимости дальнейшего обучения учащихся	Консультации и рекомендации в выборе учебных заведений, беседы о возможностях детей с особыми образовательными потребностями – направляют родителей на правильный выбор профессии (но пока организации ТиПО не готовы обучать лиц данной категории)
3	Круглый стол	Для учащихся 9 классов и их родителей по вопросу их дальнейшего обучения.	Встреча с участием представителей Управления образования, организаций ТиПО, центров социального обслуживания - по окончанию школы незначительное количество учащихся остаются неохваченными.
4	Экскурсии	Для учащихся 1 отделения и их родителей.	В колледжи «Технологии и бизнеса», «Общественного питания и сервиса», «Стоительно-технический колледж».
		Для учащихся 2 отделения и их родителей.	В центры социальной поддержки детей и молодежи «Балам-ай» и КГУ «Центр социального обслуживания «Нұрлы жүрек».

5	Социальное партнерство	1. Ресторанная школа «Рим» 2. ТОО «Фабрика по изготовлению макаронных изделий» 3. ИП «Тәп-тәтті» (кондитерская фабрика)	Знакомство учащихся с различными организациями, формирование представлений о мире профессий, о понимании роли труда в жизни человека – способствование социализации учащихся с ООП. Заключение меморандумов о сотрудничестве.
6	Проектная работа	Реализация проекта «Все профессии нужны, все профессии важны!»	Расширение знаний учащихся по профориентационному направлению, способствование социализации учащихся с ООП

График проектных работ МО учителей коррекционного цикла «Все профессии нужны, все профессии важны»

№	ФИО педагога	Название проекта	Содержание проекта *(краткое описание деятельности, сотрудничество с организациями)*	Участники *(класс, группа)*	Сроки реализации
I полугодие					
1	Бейсембаева Э.К Тәңірбергенова А.Е	«Специалист по вкусной еде – повар»	**Цель:** развитие у детей мыслительной способности, углубление интереса к будущей профессии, пробуждение интереса к труду, воспитание уважения к труду, воспитание уважения к труду, формирование знаний о профессии. Составление рассказов по рисунку, чтение пословиц и поговорок, отгадывание загадок, обучение полной речи с помощью выездов на экскурсию, увеличение	3 «А»	***Кратко срочный*** **,** ноябрь

			словарного запаса. **Участники проекта:** «Кулинарный мастер класс" совместно с сотрудниками школьной столовой. **Планируемые экскурсии:** школьная столовая, кулинарное кафе «Blackduck». Вывод: презентация.		
2	Құрманова А.И. Ғазиева Б.С.	«Любим чистоту»	**Цель:** формирование у детей осознанного отношения к выбору наиболее доступной профессии через проектную работу; **Участники проекта:** технический персонал школы, технический персонал крупных торговых предприятий, родители. **Запланированные экскурсии:** специальная школа, крупный торговый центр. **Итоги:** презентация проектной работы «Любим чистоту».	6 «В»	***Кратко срочный проект,*** *ноябрь 2019 г.*
3	Омбаева А.Х. Кемалова Ф.А.	«Буду, буду я посуду и любить и уважать!»	**Цель:** создание условий для развития познавательной, речевой и творческой активности детей с особыми образовательными потребностями в процессе разработки проекта. **Сотрудничество:** работники школьной столовой, посудомойщицы кафе «Три зала». **Запланированные экскурсии:** школьная столовая, кафе «Три зала». **Выход:** общая презентация проекта «Буду, буду я посуду и любить и уважать!».	4 «Б»	***Кратко срочный*** декабрь
4	Талапк	«Моя	**Цель:** развитие у учащихся	9«А»	***Кратко***

	ерова Ж. Д. Аманбаева З.Э Ұлыжузова А.А, Хасенова А.Ж.	профессия – ориентир будущего»	представления о жизни, профессии, способствовать правильному подходу к выбору профессии, конкретизировать соответствие выбранной специальности своим склонностям и способностям, развивать общую готовность к самопознанию. Формирование психологической готовности к осознанному профессиональному самоопределению. **Планируемые экскурсии:** Гостиница «АЗАМАТ», «Магазин SMOLL» **Специальности:**Гостиничный персонал(девочки), выборщик (мальчики). **Участники проекта:** учащиеся, родители, воспитатели **Заключительный этап:** Тренинг «моя профессия».	9«Б» 7«А»	***срочный*,** декабрь
5	Раевская О.А. Калмуханбетова А.Е.	«Братья наши меньшие»	***Цель:*** расширять представление учащихся о деятельности помощника ветеринара. ***Запланированные экскурсии***: ветеринарная клиника «Ника», «Зоомагазин» ***Сотрудничество***: с ветеринарной клиникой, магазин «Зооотоваров» ***Выход:*** общая презентация проекта для учащихся начальных классов.	5 «Б»	***Среднесрочный*** 01.11.19 - 01.02.20
II полугодие					
1	Дарошева А.Н. Сапегина Е.Н.	«Весь товар в мешки,	**Цель:** сформировать знания о профессии упаковщика, познакомить с предметами, и действиями, применяемыми в данной	6 «Б»	***Кратко срочный*** Январь

		весь товар в коробки. Упакую я – Мастер упаковки»	профессии. **Сотрудничество:** сотрудники и рабочие-упаковщики супермаркетов и складов. **Запланированные экскурсии:** супермаркет «Магнум», склады «Асылжан» **Выход:** общая презентация проекта «Весь товар в мешки, весь товар в коробки. Упакую я – Мастер упаковки»		

Приложение 8

Основные направления профориентационной работы с учащимися коррекционных классов для детей с нарушениями слуха школы-гимназии №65 г. Нур-Султан

(Информация заместителя директора по УВР ШГ№65
г.Нур-Султан Бакыт Р.З.)

Одной из важнейших социальных функций коррекционных классов для детей с нарушениями слуха школы-гимназии №65 является социальная адаптация детей с особыми образовательными потребностями. Социальная адаптация означает активное приспособление детей с особыми образовательными потребностями к условиям социальной среды путем усвоения и восприятия ценностей, правил и норм поведения, принятых в обществе, и трудовой подготовки в процессе целенаправленной социальной и медико-педагогической коррекционной поддержки.

Коррекционная направленность обучения и воспитания предусматривает своеобразие организации учебно-воспитательного процесса: реализацию специфических принципов обучения, особым образом подобранное содержание работы. Вопросы социальной адаптации неслышащих детей решаются через их включение в доступную общественно значимую деятельность с учетом личных интересов и возможностей детей. Любая деятельность должна быть педагогически организована, разнообразна, регулируема и направляема педагогом; она должна быть интересна детям, и быть разносторонне воспитывающей.

Осуществляя данную деятельность, педагогический коллектив преследует основную задачу – социализация и адаптация неслышащих детей в обществе.

Для успешной социализации воспитанников нашей школой решаются 3 главные проблемы в обучении и воспитании ребенка:

- развитие его личности и межличностного общения;
- подготовку к самостоятельной жизни;
- профессиональную подготовку.

В соответствии с потребностями учащихся в школе работают 8 кружков, студий и секций по следующим направлениям:

- художественно-эстетическое;
- физкультурно-спортивное;

В спортивных секциях занимается 91% учащихся школы, в кружках и студиях – 96%.

Дополнительное образование расширяет кругозор детей, приучает к значимой деятельности, дает возможность ребенку познать ситуацию успеха.

Трудовое воспитание и профессиональная ориентация являются важным направлением работы педагогов коррекционных классов для детей с нарушениями слуха.

Участвуя в труде, школьники имеют возможность проанализировать свои способности и пригодность к определенным видам труда. Трудовое обучение является важным средством самоопределения учащихся.

Трудовое воспитание для неслышащего ребенка имеет огромное значение и как средство, корригирующее его личность, и как цель его дальнейшей жизни. Труд развивает способности неслышащих, позволяет им постичь ту точность форм и красок, какие слышащий воспринимает в словесных образцах и формах. В труде неслышащий школьник оттачивает свое мышление и с наибольшей глубиной и действенностью овладевает словесной речью.

Одна из задач трудового обучения – подготовка учащихся к практической деятельности. Трудовое обучение должно дать школьникам знания и умения производственного характера, способствовать восприятию любви и уважения к труду и людям труда, содействовать сознательному выбору профессии.

При подготовке выпускников школа осуществляет следующие основные задачи по профориентации:

- Создание реабилитационно-образовательной среды для допрофессиональной подготовки социально-адаптированных, конкурентоспособных специалистов.
- Обеспечение комплексной психолого-педагогической и медико-социальной реабилитации учащихся и их интеграции в общество.
- Тесное взаимодействие с предприятиями всех форм собственности и другими социальными партнерами

Основными задачами профориентационной работы мы считаем следующие:

- познакомить учащихся с миром профессий и требованиями, предъявляемыми профессией к человеку, создать мотивацию к осознанному выбору профессии;
- помочь учащимся в анализе своих индивидуально-психологических особенностей, влияющих на профессиональное самоопределение, в выработке навыков самоанализа деятельности;
- учить анализировать перспективы, моделировать план профессионального развития (ближайшего и перспективного);
- знакомить учащихся с экономическими отношениями в области производства, потребления и предъявленных услуг.

Свои умения и навыки наши воспитанники умело демонстрируют не только в стенах школы, но и на уровне республики, а также за ее пределами.

Связываясь с учебными заведениями, в которые желают поступить выпускники, мы уточняем возможности поступления к ним подростков с

ограниченным слухом, список необходимых документов, сроки прибытия, вступительные экзамены, требования к выпускникам и др.

Выпускники нашей школы успешно трудятся на предприятиях по ремонту обуви, швейных предприятиях, есть примеры работы на дому, по индивидуальной деятельности, как в городе, так и в районах республики.

36 выпускников школы последних трех лет продолжают обучение в профессиональных учебных заведениях города: «Колледж общественного питания и сервиса», «Колледж менеджмента и бизнеса» по профессиям «Повар-кондитер», «Швея», «Парикмахер», 20% выпускников – трудоустроились. Данные сведения характеризуют профессиональное самоопределение выпускников, это результат проводимой профориентации в школе.

Приложение 9

«Карта интересов»
А.Е. Голомшток

Опросник разработан А.Е. Голомштоком. Предназначен для изучения интересов и склонностей школьников старших классов в различных сферах деятельности. Голомшток выделяет 23 таких сферы: физика, математика, химия, астрономия, биология, медицина, сельское хозяйство, филология, журналистика, история, искусство, геология, география, общественная деятельность, право, транспорт, педагогика, рабочие специальности, сфера обслуживания, строительство, легкая промышленность, техника, электротехника.

Инструкция: для определения ведущих интересов Вам предлагается перечень вопросов.

Если Вам очень нравится то, о чем спрашивается в вопросе, в бланке ответов рядом с его номером поставьте два плюса ("++"),

если просто нравится - один плюс ("+"),

если не знаете, сомневаетесь - ноль ("0"),

если не нравится - один минус ("-"),

а если очень не нравится - два минуса ("--").

Отвечайте на вопросы, не пропуская ни одного из них.

Текст опросника

Любите ли Вы? Нравится ли Вам? Хотели бы Вы

1. Знакомиться с жизнью растений и животных.
2. Занятия и чтение книг по географии.
3. Читать художественную или научно-популярную литературу о геологических экспедициях.
4. Уроки и книги по анатомии и физиологии человека.
5. Выполнять ежедневную домашнюю работу.
6. Читать научно-популярную литературу о физических открытиях, жизни и деятельности выдающихся физиков.
7. Читать об открытиях в химии или о жизни и деятельности выдающихся химиков.
8. Читать технические журналы.
9. Читать статьи в научно-популярных журналах о достижениях в области электроники и радиотехники.
10 Знакомиться с разными металлами и их свойствами.
11. Узнавать о разных породах древесины и об их практическом применении.
12. Узнавать о достижениях в области строительства.

13. Читать книги, смотреть фильмы о водителях различных видов транспорта (автомобильного, железнодорожного и т.д.).

14. Читать книги, смотреть фильмы о летчиках.

15. Знакомиться с военной техникой.

16. Читать книги об исторических событиях.

17. Читать произведения классиков русской и зарубежной литературы.

18. Читать и обсуждать публицистические статьи и очерки.

19. Обсуждать текущие дела и события в учебном заведении, городе, стране.

20. Интересоваться педагогической работой.

21. Читать книги, смотреть фильмы о работе полиции

22. Заботиться о порядке в собственных вещах, красивом виде помещения.

23. Читать книги из серии «Занимательная математика».

24. Изучать экономическую географию.

25. Заниматься иностранным языком.

26. Знакомиться с жизнью выдающихся художников, историей искусства.

27. Знакомиться с жизнью выдающихся артистов, встречаться с ними, коллекционировать их фотографии.

28. Знакомиться с жизнью и творчеством выдающихся музыкантов, с вопросами теории музыки.

29. Читать спортивные газеты, журналы, литературу о спорте.

30. Изучать биологию, ботанику, зоологию.

31. Знакомиться с различными странами по книгам и телепередачам.

32. Читать о жизни и деятельности знаменитых геологов.

33. Интересоваться достижениями медицины.

34. Посещать с экскурсиями предприятия легкой промышленности.

35. Читать книги из серии "Занимательная физика".

36. Изучать химические явления в природе.

37. Знакомиться с новейшими достижениями техники.

38. Интересоваться работой радиотехника, электрика.

39. Знакомиться с различными измерительными инструментами, используемыми в процессе металлообработки.

40. Наблюдать за изготовлением изделий из дерева (например, мебели).

41. Наблюдать за работой строителей.

42. Читать литературу о средствах передвижения.

43. Читать книги, смотреть фильмы и телепередачи о моряках.

44. Читать книги, смотреть фильмы и телепередачи на военные темы, знакомиться с историей крупных сражений.

45. Обсуждать текущие политические события в стране и за рубежом.

46. Читать литературно-критические статьи.

47. Слушать радио, смотреть теленовости и тематические телепередачи.

48. Узнавать о событиях, происходящих в городе, стране.

49. Объяснять учащимся трудные для понимания вопросы.

50. Справедливо рассудить поступок знакомого или литературного героя.

51. Обеспечивать семью продуктами, организовывать питание членов семьи.

52. Читать научно-популярную литературу об открытиях в математике, о жизни и деятельности выдающихся математиков.

53. Интересоваться экономическими передачами по телевидению.

54. Читать художественную литературу на иностранном языке.

55. Заниматься художественным оформлением праздников.

56. Посещать театр.

57. Слушать оперную или симфоническую музыку.

58. Посещать спортивные соревнования, смотреть спортивные передачи.

59. Посещать дополнительные занятия по биологии.

60. Посещать дополнительные занятия по географии.

61. Коллекционировать минералы.

62. Изучать функции организма человека, причины возникновения и способы лечения болезней человека.

63. Готовить обед дома.

64. Осуществлять демонстрацию физических опытов.

65. Участвовать в организации опытов с химическими веществами.

66. Ремонтировать различные механизмы.

67. Производить замеры в электросетях с помощью приборов (вольтметра, амперметра).

68. Конструировать различные предметы и детали из металла.

69. Художественно обрабатывать дерево (вырезать, выпиливать).

70. Набрасывать эскизы или выполнять чертежи строительных объектов.

71. Проявлять интерес к автомобильному транспорту.

72. Увлекаться парашютным спортом, авиамоделизмом.

73. Заниматься спортивной стрельбой.

74. Изучать историю возникновения различных народов и государств.

75. Писать стихи.

76. Наблюдать за проведением и жизнью других людей.

77. Выполнять организационную общественную работу.

78. Проводить время с маленькими детьми, заниматься и играть с ними.

79. Устанавливать дисциплину среди сверстников.

80. Наблюдать за работой работников сферы обслуживания (повар, официант, продавец).

81. Участвовать в математических олимпиадах.

82. Просматривать экономические обзоры в газетах и журналах.

83. Слушать радиопередачи на иностранном языке.

84. Посещать музеи, художественные выставки.

85. Публично выступать.

86. Играть на музыкальном инструменте.

87. Участвовать в спортивных соревнованиях.

88. Наблюдать за ростом и развитием животных, растений.

89. Собирать книги по географии.

90. Посещать краеведческий музей.
91. Вникать в работу врача, фармацевта.
92. Шить для себя.
93. Интересоваться физикой.
94. Интересоваться химией.
95. Работать с техникой.
96. Знакомиться с устройством электроаппаратуры.
97. Заниматься слесарным делом.
98. Выполнять столярные работы.
99. Принимать участие в отделочных ремонтных работах.
100. Помогать полиции в работе с пешеходами по правилам уличного движения.
101. Быть членом гребных и яхт-клубов.
102. Участвовать в военизированных играх.
103. Знакомиться с историческими местами.
104. Быть членом литературного клуба.
105. Наблюдать за ведением журналистами телепередач.
106. Публично выступать с сообщениями и докладами.
107. Организовывать работу детей.
108. Устанавливать скрытые причины поступков и поведения людей.
109. Оказывать различные услуги другим людям.
110. Решать сложные математические задачи.
111. Точно вести расчет своих денежных средств.
112. Посещать курсы по изучению иностранного языка.
113. Заниматься в художественной секции.
114. Участвовать в художественной самодеятельности.
115. Посещать музыкальную школу.
116. Заниматься в спортивной секции.
117. Участвовать в биологических олимпиадах и конкурсах.
118. Путешествовать.
119.Принимать участие в геологической экспедиции.
120. Ухаживать за больными.
121. Посещать кулинарные конкурсы и выставки.
122. Участвовать в конкурсных мероприятиях по физике.
123. Решать сложные задачи по химии.
124.Разбираться в технических схемах и чертежах.
125.Разбираться в сложных радиосхемах.
126. Знакомиться с новой техникой, наблюдать за работой промышленного оборудования.
127. Мастерить что-нибудь из дерева своими руками.
128. Помогать в строительных работах.
129. Принимать участие в обслуживании и ремонте автомобиля.
130. Мечтать о самостоятельных полетах на самолете.
131. Строго выполнять распорядок дня.

132. Публично выступать с докладами на исторические темы.
133. Работать с литературными источниками.
134. Принимать участие в дискуссиях, конференциях.
135. Организовывать и проводить коллективные мероприятия.
136. Обсуждать вопросы воспитания детей и подростков.
137. Помогать работникам полиция.
138. Постоянно общаться с различными людьми.
139. Принимать участие в математических олимпиадах, конференциях.
140. Интересоваться вопросами ценообразования, начисления заработной платы.
141. Общаться на иностранном языке.
142. Участвовать в художественных выставках.
143. Принимать участие в театральных постановках.
144. Участвовать в музыкальных конкурсах.
145. Регулярно тренироваться и участвовать в спортивных соревнованиях.
146. Выращивать растения, ухаживать за домашними животными.
147. Проводить топографическую съемку местности.
148. Совершать длительные, трудные походы.
149. Интересоваться деятельностью медицинских работников.
150. Шить, кроить, создавать модели одежды.
151. Решать сложные задачи по физике.
152. Посещать с экскурсиями химические предприятия.
153. Участвовать в выставках технического творчества.
154. Ремонтировать аудиотехнику.
155. Работать на станке.
156. Выполнять по чертежам столярные работы.
157. Принимать сезонное участие в строительстве.
158. Изучать правила дорожного движения для водителей.
159. Изучать морское дело.
160. Читать воспоминания главнокомандующих и полководцев.
161 .Знакомиться с историческими местами родного края.
162. Писать рассказы.
163. Писать заметки или очерки в газету.
164. Выполнять общественные поручения.
165. Организовывать детские игровые и праздничные мероприятия.
166. Изучать законодательные документы, гражданское право.
167. Удовлетворять потребности людей в тех или иных услугах.
168. Выполнять математические расчеты по формулам.
169. Интересоваться проблемами региональной экономики.
170. Участвовать в олимпиадах по иностранному языку.
171. Посещать художественные музеи.
172. Играть на сцене в спектаклях.
173. Слушать классическую музыку.
174. Помогать преподавателю физкультуры в проведении занятия.

Обработка и интерпретация результатов

За каждый знак «+» в бланке ответов проставляется +1 балл, за каждый знак "-" проставляется -1 балл, за нулевой ответ - 0 баллов. В каждом из 29 столбцов бланка ответов подсчитывается количество положительных и отрицательных баллов.

Исходя из структуры бланка ответов определяются следующие виды профессиональных интересов (по столбцам). Чем больше положительных ответов в столбце, тем выше степень выраженности интереса к данному виду профессиональной деятельности.

1. Биология
2. География
3. Геология
4. Медицина
5. Легкая и пищевая промышленность
6. Физика
7. Химия
8. Техника
9. Электро- и радиотехника
10. Металлообработка
11. Деревообработка
12. Строительство
13. Транспорт
14. Авиация, морское дело
15. Военные специальности
16. История
17. Литература
18. Журналистика
19. Общественная деятельность
20. Педагогика
21. Юриспруденция
22. Сфера обслуживания
23. Математика
24. Экономика
25. Иностранные языки
26. Изобразительное искусство
27. Сценическое искусство
28. Музыка
29. Физкультура и спорт

уровни выраженности:

от -12 до -6 - высшая степень отрицания данного интереса;

от -5 до -1 - интерес отрицается;

от +1 до +4 - интерес выражен слабо;

от +5 до +7 - выраженный интерес

от +8 до +12 - ярко выраженный интерес.

Бланк ответов к опроснику "Карта интересов"

Ф.И.О. _____ возраст _____ дата заполнения _____

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29
30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58
59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87
88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116
117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145
146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174

Приложение 10

Успешные истории людей, победивших «ограничения возможностей»

	Юсупджанов Фархат Азатович – правозащитник, президент ОО «Молодежная организация людей с ОВ «Жігер». Пархат является первым в РК человеком с инвалидностью, ставшим обладателем международной стипендии Президента РК «Болашак». Магистр госуправления – Университет Индианы, США; Магистр по политике и практике человеческого развития – Высший Институт Международных Отношений, Женева, Швейцария. Член координационных советов, рабочих групп и комиссий по улучшению качества жизни людей с инвалидностьюв РК. Выпускник стипендиального проекта Фонда Сорос-Казахстан «Новое поколение правозащитников. 2015 учебный год».
	Амир Сулейменов – основатель международной школы информационных технологий. В школе помогают людям, попавшим в трудную жизненную ситуацию, обрести новую перспективную профессию в сфере IT. Обучение проводится по направлениям: программирование, интернет-маркетинг, веб-дизайн, контекстная реклама, разработка мобильных приложений, продвижение в социальных сетях и т.д. Занятия проходят дистанционно. В декабре 2018 года подписано соглашение между ПРООН и школой ISIT Амира Сулейменова о предоставлении грантов на учебу лицам с ограниченными возможностями. Обучение для уязвимых слоев льготное или бесплатное. Людей с ограниченными возможностями обучают бесплатно. В школе также учатся мамы особенных детей, многодетные, люди пенсионного возраста. В прошлом году был запущен пилотный проект по обучению цифровым навыкам, и 80 процентов обученных уже начали зарабатывать

	самостоятельно. В этом году в IT-школе планируется обучить 1 000 человек.
	Ануар Ахметов – спортсмен с нарушением зрения пять раз побеждал на Паразиатских играх, устанавливал континентальные рекорды, признавался лучшим паралимпийцем Казахстана. Несмотря на зрение минус 17, успешно выступает на международных соревнованиях и выигрывает для своей страны медали и кубки. Ахметов дважды был знаменосцем на церемонии открытия Паралимпиады — в 2012 году в Лондоне и в 2016 году в Рио-де-Жанейро.
	Вениамин Алаев – известный в Казахстане правозащитник, внештатный советник акима г.Алматы. Вениамин Алаев окончил обычную школу, получил степень магистра делового администрирования, учился в Соединенных Штатах Америки по программе подготовки правозащитников прав людей с ограниченными возможностями.
	Нуржан Даутов – частный психолог с большим стажем работы Из-за осложнений, связанных с сахарным диабетом, Нуржан лишился зрения. На некоторое время он впал в депрессию, но потом взял себя в руки. Несмотря на недуг, психолог живет активной жизнью. Он не только свободно передвигается по городу, но и ездит в другие страны. Живёт один, сам себя обслуживает, сам передвигается по городу, читает мотивирующие лекции, постоянно учится. Ведёт собственный сайт (http://dautov.kz), ведёт приём и помог очень многим людям. Одна из главных формул, которую он часто повторяет клиентам: «Не хотите болеть – перестаньте себя жалеть». У Нуржана Даутова три высших образования. В Казахском экономическом университете отучился на менеджера, в университете «Кайнар» получил образование психолога, а сегодня учится на втором курсе международной академии бизнеса, изучает правила бизнес-администрирования.

	Александр Колядин – первый в истории независимого Казахстан чемпион Паралимпийских играх 2018 года в г. Пхенчхан (Южная Корея), в лыжных гонках на дистанции спринт 1,5 километра классическим стилем. Александр Колядин, указом Президента Республики Казахстан от 5 декабря 2108 года награжден орденом «Құрмет». Получил травму в результате автомобильной аварии в 1997 году (ампутация правой ноги). Работал сторожем, занимался разведением собственного хозяйства. В период 1998-2008 годов проходил длительный курс реабилитации и адаптации. К спортивным тренировкам приступил с 2010 года. В 2011 году на районных соревнованиях был замечен тренером по Президентскому многоборью Кнышевым Василием Васильевичем, который порекомендовал перспективного спортсмена старшему тренеру Костанайской области по инвалидному спорту Писковому Анатолию Александровичу. За время спортивной карьеры, принял участие во многих международных паралимпийских стартах по лыжным гонкам.
	Кайрат Канафин – абсолютный чемпион РК по лыжным гонкам. Стал инвалидом 1 группы из-за производственной травмы в 1997 году, через 3 года пришел в спорт и уже с 2007 удерживает звание абсолютного чемпиона РК по лыжным гонкам. Кайрат также представлял Казахстан на Паралимпийских Играх в Сочи 2014 и принял участие в 5 Кубках мира в России, Финляндии, Германии и Канаде.
	Жаныл Балтабаева – инвалид 2 группы с рождения. Однако это не помешало ей стать Многократной чемпионкой РК по лыжным гонкам, представлять Казахстан на Паралимпийских Играх в Сочи в 2014 и принять участие в 8 кубках мира в Канаде, Финляндии, Германии, Японии и Корее.

	Зульфия Раухатовна Габидуллина — казахстанская спортсменка, мастер спорта Республики Казахстан международного класса по плаванию, капитан Паралимпийской сборной Казахстана. Габидуллина входит в восьмерку сильнейших пловцов планеты сразу в нескольких мировых рейтингах. В 1971 г. попала в аварию, пьяный мотоциклист сбил её, в результате — травма позвоночника, повреждения головы, рук и ног. Стала тренироваться. Занимается спортом с 1990 года.
	Ержан Салимгереев – чемпин Азиатских Параигр (2018). В 9 лет Ержан, играя с друзьями, попал под напряжение электропровода и лишился одной ноги. Но мальчик не замкнулся, не сломился. Наоборот, решил доказать и себе, и людям, что этот недостаток ничто для человека, который хочет жить полноценной жизнью. Ержан в свои 29 лет не только достиг очень многого, но и стал примером для тысяч людей. Он стал мастером спорта международного класса по плаванию, двукратным чемпионом Азиатских Параигр-2018, проходивших в Джакарте. Обладатель Кубка мира по плаванию.
	Сиязбек Далиев – блистательный спортсмен, который своими спортивными достижениями продолжает прославлять Казахстан на весь мир. Он чемпион Всемирных игр, Кубков мира, многократный призер Азиатских игр и Олимпиад. На сей раз он вновь стал золотым медалистом Параигр в индонезийской Джакарте. 12 лет он, играя с одноклассниками, подошел к открытой трансформаторной будке и наступил на оставшуюся после дождя лужу. Ударило током, и мальчику оторвало обе руки до плечевых суставов. 28-летний спортсмен женат, и у него есть двое деток. Он благодарен за такую жизнь, здоровье и все, что у него есть.

	Равиль Мансурбаев – казахстанский паралимпийский спортсмен. В Индонезии на Параазиатских играх 2018 легкоатлет Равиль Мансурбаев завоевал серебряную медаль в толкании ядра. Он лишился руки в возрасте 18 лет. Мужчина работает и воспитывает двоих детей.
	Руслан Утебалиев – 16-летний спортсмен из Уральска, который завоевал золото Всемирных игр международной ассоциации спортсменов-колясочников и ампутантов. Самый молодой спортсмен паралимпийской сборной Казахстана является абсолютным чемпионом страны по плаванию. Самое главное — воля к победе, считает юный чемпион. Диагноз, с которым родился Руслан, артрогрипоз — болезнь, при которой деформируются конечности. Мальчик перенес с десяток сложных операций и месяцы
	Ник Вуйчич – австралийский мотивационный оратор, меценат, писатель и певец, рождённый с синдромом тетраамелии – редким наследственным заболеванием, приводящим к отсутствию всех четырёх конечностей. Сейчас Ник – один из самых известных и популярных мотивационных спикеров в мире, имеет жену и сына. И одним своим существованием дает надежду на нормальную, полноценную жизнь тысячам людей.
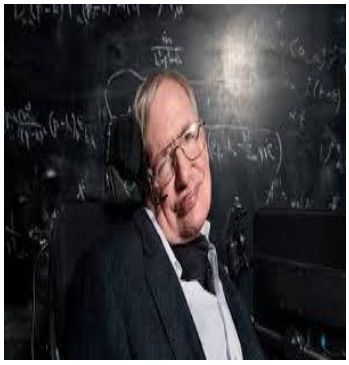	**Стивен Хокинг** – английский физик-теоретик, космолог, писатель. Родился здоровым человеком, но в ранней молодости врачи обнаружили у него болезнь Шарко или боковой амиотрофический склероз. Заболевание быстро прогрессировало, и вскоре практически все мышцы Хокинга были парализованы. Он был не просто прикован к инвалидному креслу, а полностью парализован, подвижность сохранялась только в пальцах и отдельных мышцах лица. К тому же, после операции на горле Стивен потерял и возможность разговаривать. Для общения он использовал синтезатор речи. Все

	это не помешало Хокингу стать всемирно известным ученым и считаться одним из умнейших людей на планете. Но Хокинг не только вел научную деятельность в лаборатории вдали от людей. Он писал книги и активно популяризировал науку, читал лекции, преподавал. Хокинг был дважды женат и имел детей.
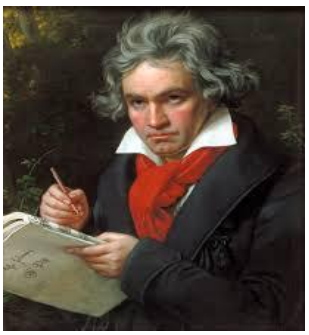	**Людвиг Ван Бетховен** – известный всему миру композитор, в 1796 году в возрасте 26 лет начал терять слух: у него развился тинит – воспаление внутреннего уха. К 1802 году Бетховен полностью оглох, но именно с этого времени композитор создал свои самые известные произведения. Бетховеном были написаны «Героическая симфония», опера «Фиделио», кроме того, были сочинены фортепианные сонаты с «Двадцать восьмой» по последнюю – «Тридцать вторую»; две сонаты для виолончели, квартеты, вокальный цикл «К далекой возлюбленной». Будучи абсолютно глухим, Бетховен создал два своих самых монументальных сочинения – «Торжественную мессу» и «Девятую симфонию с хором».
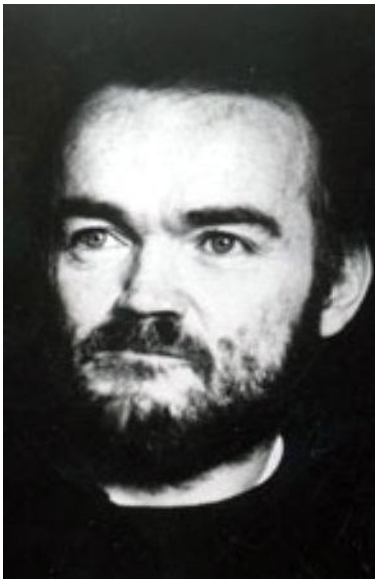	**Кристи Браун** – ирландский писатель и художник, рождённый с церебральным параличом и имевший возможность писать и рисовать лишь пальцами одной ноги. Врачи сочли его бесперспективным – ребенок не мог ходить и даже передвигаться, отставал в развитии. Но мать не отказалась от него, а ухаживала за малышом и не оставляла надежды научить его ходить, говорить, писать, читать. Ее поступок заслуживает глубокого уважения – семья Брауна была очень бедной, а отец вообще не воспринимал ущербного, по его понятиям, сына. Полноценно Браун управлял только левой ногой. И именно ею он и начал рисовать и писать, освоив сначала мел, потом кисть, затем ручку и печатную машинку. Он не просто научился читать, говорить и писать, но и стал известным художником и новеллистом.

	О его жизни был снят фильм «Кристи Браун: Моя левая нога», сценарий, к которому написал сам Браун.
	Мигель Сервантес (1547–1616) – испанский писатель. Сервантес известен, прежде всего, как автор одного из величайших произведений мировой литературы — романа «Хитроумный идальго Дон Кихот Ламанчский». В 1571 году Сервантес, состоя на военной службе во флоте, принял участие сражении при Лепанто, где был серьезно ранен выстрелом из аркебузы, из-за чего потерял левую руку. Позднее он написал, что «лишив меня левой руки, Бог заставил мою правую трудиться сильнее и сильнее».
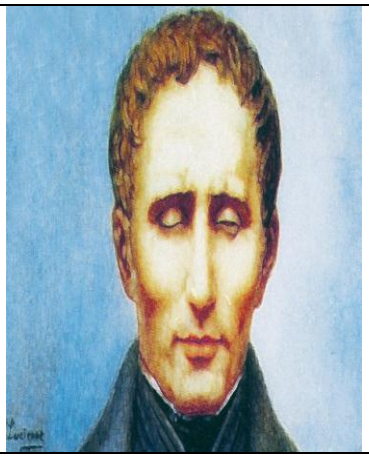	**Луи Брайль** (1809-1852) – французский тифлопедагог. В 3-летнем возрасте Брайль поранил себе глаз шорным ножом, отчего развилось симпатическое воспаление глаз, и он ослеп. В 1829 году Луи Брайль разработал используемый до настоящего времени во всем мире рельефно-точечный шрифт для слепых – шрифт Брайля. Кроме букв и цифр на основе тех же принципов он разработал нотопись и преподавал музыку слепым.
	Сара Бернар (1844-1923) – французская актриса. Многие выдающиеся деятели театра, например Константин Станиславский, считали искусство Бернар образцом технического совершенства. В 1914 году после несчастного случая у нее ампутировали ногу, но актриса продолжала выступать. В 1922 году Сара Бернар последний раз вышла на сцену. Ей было уже под 80 лет, и она играла в «Даме с камелиями» сидя в кресле.

	Хелен Келлер (1880-1968) – американская писательница, преподаватель и общественный деятель. После болезни, перенесенной в полуторагодовалом возрасте, осталась слепоглухонемой. С 1887 года с ней занималась молодая преподавательница Института Перкинса Энн Салливан. В ходе долгих месяцев напряженной работы девочка овладела знаковым языком, а затем стала учиться говорить, освоив правильные движения губ и гортани. В 1900 году Хелен Келлер поступила в Рэдклиффский колледж и в 1904 году окончила его с отличием. Она написала и опубликовала более десятка книг о себе, своих ощущениях, учебе, мировоззрении и понимании религии, среди которых «Мир, в котором я живу», «Дневник Хелен Келлер» и др., выступала за включение слепоглухонемых в активную жизнь общества. История Хелен легла в основу знаменитой пьесы Гибсона «Сотворившая чудо» (1959), экранизированной в 1962 году.
	Франклин Делано Рузвельт (1882-1945) – 32-й президент США (1933-1945). В 1921 году Рузвельт тяжело заболел полиомиелитом. Несмотря на предпринимаемые в течение многих лет попытки победить болезнь, Рузвельт остался парализованным и прикованным к инвалидной коляске. С его именем связаны одни из самых значительных страниц в истории внешней политики и дипломатии США, в частности, установление и нормализация дипломатических отношений с Советским Союзом и участие США в антигитлеровской коалиции.

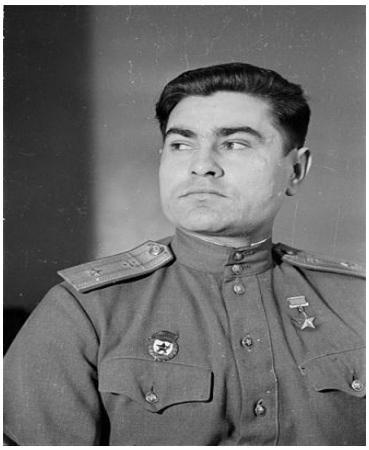	**Алексей Маресьев** (1916-2001) – легендарный летчик, Герой Советского Союза. 4 апреля 1942 года в районе так называемого «Демянского котла» (Новгородская область) в бою с немцами самолет Алексея Маресьева был подбит, а сам Алексей тяжело ранен. Восемнадцать суток раненый в ноги летчик ползком пробирался к линии фронта. В госпитале ему ампутировали обе ноги. Но он, выписавшись из больницы, снова сел за штурвал самолета. Всего за время войны совершил 86 боевых вылетов, сбил 11 самолетов врага: четыре до ранения и семь – после ранения. Маресьев стал прототипом героя повести Бориса Полевого «Повесть о настоящем человеке».
	Михаил Суворов (1930 - 1998) – автор шестнадцати поэтических сборников. В 13 лет от взрыва мины потерял зрение. Многие стихотворения поэта положены на музыку и получили широкое признание: «Красная гвоздика», «Поют девчонки о любви», «Не грусти» и другие. Более тридцати лет Михаил Суворов преподавал в специализированной очно-заочной школе рабочей молодежи для слепых. Ему было присвоено звание Заслуженного учителя Российской Федерации.
	Рэй Чарльз (1930-2004) – американский музыкант, человек-легенда, автор более 70 студийных альбомов, один из известнейших в мире исполнителей музыки в стилях соул, джаз и ритм-энд-блюз. Ослеп в семилетнем возрасте – предположительно вследствие глаукомы. Рэй Чарльз – самый знаменитый слепой музыкант современности; он был награжден 12 премиями «Грэмми», попал в залы славы рок-н-ролла, джаза, кантри и блюза, в зал славы штата Джорджия, его записи были включены в Библиотеку Конгресса США. Фрэнк Синатра назвал Чарльза «единственным настоящим гением в шоу-бизнесе». В 2004 году журнал Rolling Stone поставил Рэя Чарльза под номером 10

	своего «Списка Бессмертных» – 100 величайших артистов всех времен.
	Стиви Уандер (1950) – американский музыкант, певец, композитор, мультиинструменталист, аранжировщик и продюсер. Потерял зрение в грудном возрасте. В кислородный бокс, куда положили ребенка, было подано слишком много кислорода. Результат – пигментная дегенерация сетчатой оболочки глаза и слепота. Его называют одним из величайших музыкантов нашего времени: 22 раза получал премию «Грэмми»; стал одним из музыкантов, фактически определивших популярные стили «черной» музыки – ритм-энд-блюз и соул середины XX века. Имя Уандера увековечено в «Зале славы рок-н-ролла» и «Зале славы композиторов» в США. За свою карьеру он записал более 30 альбомов.
	Кристофер Рив (1952-2004) – американский актер театра и кино, режиссер, сценарист, общественный деятель. В 1978 году получил мировую известность благодаря роли Супермена в одноименном американском фильме и его продолжениях. В 1995 году во время скачек упал с лошади, получил тяжелейшую травму и остался полностью парализованным. С тех пор он посвятил свою жизнь реабилитационной терапии и совместно с женой открыл центр по обучению парализованных навыкам самостоятельного существования. Несмотря на травму, Кристофер Рив до последних дней продолжал работать на телевидении, в кино и участвовать в общественной деятельности.
	Марли Матлин (1965) – американская актриса. Потеряла слух в полтора года, и, несмотря на это, в семь лет начала играть в детском театре. В 21 год получила «Оскар» за свой дебютный фильм «Дети меньшего бога», став самой молодой в истории обладательницей «Оскара» в номинации «за лучшую женскую роль».

	Эрик Вайхенмайер 1968) – первый в мире скалолаз, который достиг вершины Эвереста, будучи незрячим. Эрик Вайхенмайер потерял зрение, когда ему было 13 лет. Однако он закончил учебу, а потом и сам стал учителем средней школы, затем тренером по борьбе и спортсменом мирового класса. О путешествии Вайхенмайера режиссер Питер Уинтер снял игровой телевизионный фильм «Коснуться вершины мира». Кроме Эвереста Вайхенмайер покорил семерку самых высоких горных пиков мира, включая Килиманджаро и Эльбрус.
	Эстер Вергеер (1981) – голландская теннисистка. Считается одной из величайших теннисисток-колясочниц в истории. Она прикована к кровати с девяти лет, когда в результате операции на спинном мозге у нее отнялись ноги. Эстер Вергеер – неоднократная победительница турниров Большого Шлема, семикратная чемпионка мира, четырехкратная олимпийская чемпионка. В Сиднее и в Афинах она первенствовала как самостоятельно, так и в паре. С января 2003 года Вергеер не потерпела ни одного поражения, выиграв 240 сетов подряд. В 2002 и 2008 годах становилась лауреатом премии «Лучший спортсмен с ограниченными возможностями», вручаемой Мировой академией спорта «Лауреус».
	Томас Эдисон – великий изобретатель, который за свою жизнь придумал более 1000 изобретений, которыми каждый из нас пользуется в своей повседневности. В свои ранние годы его считали недоразвитым, потому что он не мог читать до 12 лет. Позже парень признается, что он стал глухим после того, как засовывал себе детские игрушечные паровозики в уши. Изначально он привлек к себе внимание всего света, изобретя фонограф, а затем — электрическую лампочку. Кстати, чтобы изобрести её, Томасу понадобилось сделать более 10 000

	попыток, к которым он относился не как к 10 000 ошибок, а как к 10 000 возможностям, приближающим его к цели. Телеграф — это тоже его изобретение. А потом он стал преуспевающим дельцом, успешным бизнесменом.
	Горацио Нельсон – великий британский полководец и герой английского флота. Выиграл ряд битв, в том числе при Трафальгаре и Ниле. Самые крупные победы Нельсон одержал, уже имея инвалидность — лишившись своего правого глаза, а позже он в битве потерял и свой правый локоть, в результате чего вся рука была ампутирована.
	Робин Уильямс – американский актер. Обладатель премий «Оскар» и «Золотой глобус». Голливудская звезда с диагнозом дефицит внимания (СДВГ). Любил сниматься в фильмах с медицинским уклоном.
	Судха Чандран – индийская актриса и танцовщица. Так-то по этой красавице и не скажешь, что она безногая — оно у неё нет ноги, она ампутирована в результате автокатастрофы. Снимается в ряде фильмов, принимает активное участие в танцевальных шоу.
	Том Круз — американский актёр, кинорежиссёр, продюсер, сценарист. Трёхкратный обладатель премии «Золотой глобус» и трёхкратный номинант на премию «Оскар», болен дислексией.
	Уолт Дисней — американский художник-мультипликатор, кинорежиссёр, актёр, сценарист и продюсер, основатель компании «Walt Disney Productions», ставшей мультимедийной империей «The Walt Disney Company». Имелись ограниченные когнитивные способности.

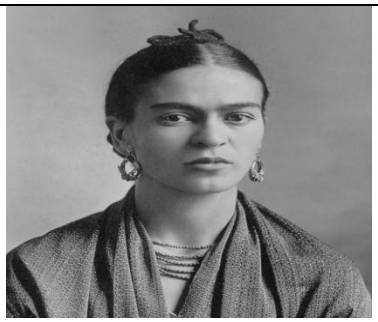	**Фрида Кало де Ривера –** мексиканская художница, больная полиомиелитом, прославилась на весь мир. Её правая нога была тоньше левой — этот недостаток она с успехом скрывает при помощи длинных юбок. Есть допущение, что у неё была травма позвоночника.
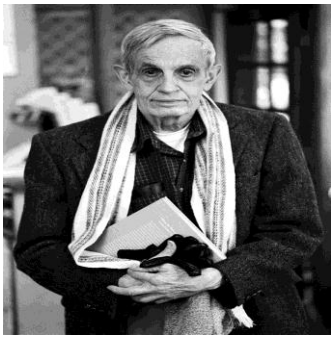	**Джон Форбс Нэш-младший** – лауреат Нобелевской премии, американский математик, новатор в области теории игр, дифференциальных уравнений и геометрии. Большую часть жизни прожил с диагнозом паранойя и шизофрения. По мотивам его биографии снят фильм с Расселом Кроу в главной роли.
	Марк Инглис – новозеландец Марк Инглис в 2006 году, за двадцать лет до этого лишившись обеих ног. Альпинист отморозил их в одной из предыдущих экспедиций, но не расстался со своей мечтой об Эвересте и осуществил восхождение на вершину, с трудом поддающуюся даже «обычным» людям.
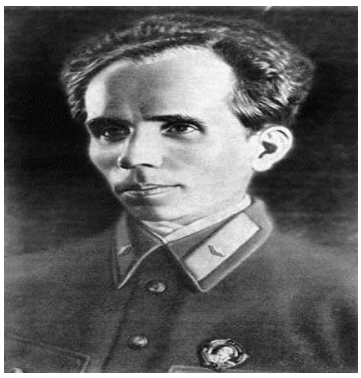	**Николай Островский** – писатель. Николай Островский успел сменить множество профессий. Но главное – он написал роман «Как закалялась сталь». Уже в юности произошло «окостенение» позвоночника, и в 36 лет писатель стал слепым и парализованным. Он больше не вставал с кровати, но продолжал писать книгу, диктуя её текст своей помощнице.

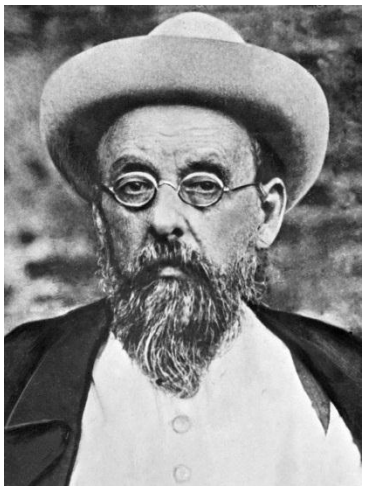	**Константин Эдуардович Циолковский** – учёный, создатель космической ракеты. «Основной мотив моей жизни: сделать что-нибудь полезное для людей, продвинуть человечество хоть немного вперед». В возрасте девяти лет, после катания на санках, Костя Циолковский простудился. Поднялась температура. Вызванный врач определил – скарлатина. Болел он долго и тяжело, но выжил. Однако следствием болезни явилась частичная глухота. Русский ученый, работавший в области аэронавтики, аэродинамики и астронавтики, изобретатель ракеты и исследователь космоса, Циолковский первым разработал модель ракеты, способной полететь в космос. Правда, при жизни ему не удалось наблюдать ее запуск.
	Ванга – предсказательница, одна из известных незрячих людей. В 12-летнем возрасте она потеряла зрение из-за урагана, который отбросил ее на сотни метров. Нашли ее только вечером с забитыми песком глазами. В годы Второй мировой войны Ванга определяла местонахождение пропавших людей, живы они или нет, предсказывала будущее не только отдельным людям, но и целым партиям и даже странам.
	Пабло Пинеда – писатель, актёр «Злейший враг детей с синдромом Дауна – тишина». Испанец Пабло Пинеда – первый в Европе человек с синдромом Дауна, получивший высшее образование. В марте 2009 года Пинеда прошел учебную практику в Кордове и готовится к экзаменам на право преподавать. Недавно на экраны вышел художественный фильм «Я тоже» с Пабло Пинедой в главной роли. На кинофестивале в Сан-Себастьяне он был награжден «Серебряной раковиной» за лучшую мужскую роль.

	Диана Гурцкая – певица, пианистка. Сперва Диана пела только для своей семьи и одноклассников по школе-интернату для незрячих детей. Маленькая Диана сумела убедить преподавателей музыкальной школы, что сможет выучиться игре на фортепьяно и, окончила школу с успехом. Ее чувственная манера исполнения произвела настоящий фурор в зале Тбилисской филармонии. Теперь она известная певица нашей эстрады.
	Юрий Николаевич Тынянов – русский советский писатель, драматург, литературовед и критик Юрий Тынянов с молодости страдал рассеянным склерозом, который привёл к частичной утрате работоспособности. В 1930-х гг. прогрессирующая болезнь, снизила его научную активность и перевела её из теоретического в историко-литературное русло. В это десятилетие выходят его роман «Пушкин», повесть «Восковая персона», рассказы «Черниговский полк ждёт», «Малолетний Витушишников», две книги переводов из Гейне. К началу войны Тынянов уже был инвалидом. Однако до конца жизни он продолжал работать над третьей частью своего последнего романа «Пушкин» и писать рассказы.
	Алан Маршалл – австралийский писатель и публицист. В возрасте шести лет Алан Маршалл перенес полиомиелит, оставивший его инвалидом, что повлияло на жизнь и литературную карьеру. В 1920-х годах начал литературную деятельность. Его наиболее известная книга «Я умею прыгать через лужи» является первой частью его автобиографической трилогии. Две другие книги: «Это трава, что повсюду растет» и «В сердце моём». Австралийский поэт и писатель Хал Портер в 1965 году написал о Маршалле: «…воплощение всего лучшего и героического, что есть в человеке. Легко сочетая в себе простоту и душевность с невероятной храбростью и силой духа, он помогает найти силы и выйти из беспросветной тьмы, что спускается иногда на сильных людей».

Содержание

	Введение.....	153
1	Роль профориентационной работы в общеобразовательной школе для трудоустройства выпускников.....	155
2	Мировой опыт успешной профилизации обучающихся с ООП.....	168
3	Пути эффективного взаимодействия семьи, школы и органов по трудоустройству при выборе профессии детьми с ООП.....	219
4	Заключение.....	246
5	Список использованных источников.....	247
6	Приложение.....	251

ЕБҚ бар балалардың мамандық таңдауында отбасы, мектеп және жұмыспен қамту мекемелерінің өзара іс-әрекеті бойынша
әдістемелік ұсынымдар

Методические рекомендации
по взаимодействию семьи, школы и органов по трудоустройству при выборе профессии детьми с ООП

Басуға 28.11.2019 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 19.

Подписано в печать 28.11.2019 г. Формат 60×84 1/16.
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Шрифт Times New Roman. Усл. п.л. 19.